

MEDINI

OR

DICTIONARY OF HOMONYMOUS WORDS.

BY

MEDINI CARA

EDITED BY

MANATHA MUKHOPADHYAYA.

R.M.C. LIBRARY	
Acc No	25260
Clas	Art 25
Date:	
St. Cl.	
Cras	✓
Cal	✓
Bk. Cl.	✓
Checked	✓

Printed by Harimohan Mooker,

12, Fukeer Chand Mitter's Street,

PREFACE.

ertaking the present edition of the *Medinī* rules which I proposed to myself are as

se the text on a careful collation of four and a printed copy, a short notice of which is given further on.

the results of this collation in notes at the bottom of the page.

ect generally one among many readings that have the identical signification.

number separately the couplets of each of the consonants, so as to facilitate reference.

plain and annotate those words which seem likely of misleading the uninitiated.

in Mss. which I have made use of, were all from East Bengal. Two of these are written on palm-leaf and, though without dates, are very old. One of these two has also been much

eaten by insects and unquestionably bears the marks of time. The other, though fresh and entire, seems to have been written with marginal notes and corrections to have been passed down through many generations. The third was obtained from one of the *Toals* of Viceramapur, an ancient seat of Sanskrit literature in East Bengal. It has been found the worst of all. The fourth was different. The printed copy was obtained from the Sanskrit college library, but in point of accuracy it has been found inferior by far to the first two.

Notwithstanding all these materials, I presume to say that I have been always able to compile a text free from faults ; far less to give it a uniform orthography. It is not known whether any commentary was ever written on it, and its want has been very much felt. In order to remove, however, palpable blunders and to ascertain the correctness of the texts of the manuscripts, Professor Wilson's Sanskrit dictionary has been throughout consulted. The *Amara Cosha*, the *Haladyudha* by Professor Rothlingk and Roth's Sanskrit wörterbuch *Sabdārtha Muctābali* have also been often referred to.

As regards orthography it requires to be mentioned that, whenever two different ways of writing are offered, our author uses both of them, without shewing any preference to either. In the

(३) he is often found at variance with Wilson and others.

To the students of Sanskrit, the importance of this *dint* can not be overrated. It forms, as it were, a compliment to the justly celebrated *Amara Cosha*; the treating of the synonyms, and the other of the synonyms, and both together form nearly a complete Sanskrit dictionary. It is arranged according to alphabetical order by final consonants and syllabic lengths, thus facilitates reference, which is seldom found in Sanskrit dictionaries. It is written in verse like most Sanskrit vocabularies to aid the memory; *anushtup* metre is generally used, but *āryā* and other metres are also and then employed. Referring to our author, Professor H. H. Wilson says * “ The work of this is an excellent dictionary of homonymous words, arranged according to their final letters and syllabic lengths and then further disposed with poetical precision. It is a compilation of great accuracy and high authority, and constitutes, after the *Amara Cosha*, the basis and bulk of my labours. ” In this is a book of unquestionable accuracy and usefulness and its present edition, imperfect as it is, I

confidently trust, will not prove altogether unacceptable to the students of Sanskrit.

Medinī Cāra, the author of the dictionary, is name and nothing more. "He (*Udayana Āchārya* shines " says Professor Cowell, * " like one of the fixed stars in India's literary firmament, but the telescope can discover any appreciable diameter ; he is a point of light, but we can detect the nothing that belongs to our earth or material existence." This can also be said of *Medinī Cāra*. We know nothing of his life. Its details, like those of nearly all Sanskrit writers, are a blank, and even the century in which he flourished is an unsettled point in the history of Sanskrit literature. In the colophon our author calls himself *Medinī Cāra*, son of one *Prāṇa Cāra* and nothing more. From the discriminative appellation "*Cāra*," Professor Wilson inferred that he belonged to the *Cāyastha* class; but there are families of the *Cāyastha* class, which pass as well under the same appellation, and considering the respective positions of the different classes in the ancient Sanskrit literary world, it

---

* Preface to the *Kusumanjali*.

† In one Ms. *Paṇḍuna cara*.

probable that he belonged to the latter rather than the former class.

We have no direct evidence by which we can fix with certainty the time in which he flourished. We are driven to the other alternative of ascertaining, as far as possible by indirect means. It is only by *terminus a quo* as well as a *terminus ad quem* that we can to a great extent remove our chronological uncertainty. It has been ascertained with some certainty that *Maheśwara Āchārya*, the author of the *Viśva-karmadharmasāstra*, lived in the commencement of the twelfth century, and *Vrihaspati*, surnamed *mucuta* or *Āchārya mucuta manī*, wrote his excellent *Amara Cosha*, called *Pada Chandricā* in the 532nd year of the Kaliyuga which corresponds to A. D. 1430. † In the closing section of his work *Medini Cāra* cites the *Viśva-karmadharmasāstra* and he is quoted as *āchārya mucuta*. We have then only three centuries between the ages of *Maheśwara* and *Āchārya mucuta*. The time of *Medini Cāra*.

This interval could be still more contracted, if we could find him between *Gobardhana Āchārya* whom he also

Wilson's Sanskrit Dict. preface 1st. edit.

Lebrookes Essay Asiatic Researches Vol. VII. p. 215.

is in the colophon and *Rāya mucuta*,
 idently which *Gobardhana Āchārya* flourished is
 the study fixed at the end of the twelfth centu
 beginning of the thirteenth century. * W
 me and herefore, be far wrong, if we fix his age
 hines "s"teenth and fourteenth centuries. It is
 xed stretch of imagination to suppose that
 telescope been an elderly contemporary of Wycliffe.
 name My obligations are due to Pandits
 nothing viratna and Jaganmohana Tarkālankār
 ence." The corrected the proof-sheets.

othing of —

ld Sanskrit DACCA,

i whi November 21. 1868.

} S. N. M.

ory,

alls

nd no

'Carā

he €

class,

and

class

---

* Preface to the *Āryasaptasatī*, edited in 5

सूचिपत्रम् ।

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	वर्णप्रकरणम्	पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः
२	१६	घत्विकम्	३४	६
२	१६			
५	४०	छैकम्	३५	१
१८	१७३	चैकम्	३५	१
२३	२२४	चद्विकम्	३५	१
२४	२२४	चत्विकम्	३६	१२
		चचतुष्कम्	३७	२०
२५	१	चपञ्चकम्	३७	२१
२५	२			
२६	८	जैकम्	३८	१
२६	१३	जद्विकम्	३८	२
२७	१८	जचतुष्कम्	३८	६
२७	१	जैकम्	३९	१
२८	४	जद्विकम्	३९	३
३०	२८	जत्विकम्	४०	१८
३३	५३	जचतुष्कम्	४२	३०
३३	५८	जपञ्चकम्	४२	३६
		जषट्कम्	४२	३७
३४	१			
३४	१	भाकम्	४३	१

वर्णप्रकरणम्	पलाङ्काः	श्लोकाङ्काः	वर्णप्रकरणम्	पलाङ्काः	श्लोकाङ्काः
भट्टिकम्	४३	१	यौक्तिकम्	५८	१
अकिकम्	४३	१	यद्विकम्	५८	२
जद्विकम्	४३	१	यत्तिकम्	६२	२३
जलिकम्	४३	४	यचतुष्कम्	६८	८८
टैकिकम्	४४	१	यपञ्चकम्	७०	११२
टद्विकम्	४४	२	यषट्कम्	७१	११७
टलिकम्	४७	३३	तैकिकम्	७१	१
टचतुष्कम्	४८	५८	तद्विकम्	७१	२
टपञ्चकम्	५१	६७	तलिकम्	७८	७६
ठैकिकम्	५१	१	तचतुष्कम्	८८	१७५
ठद्विकम्	५१	१	तपञ्चकम्	८३	२२८
ठलिकम्	५२	१०	तषट्कम्	८४	२३३
ठचतुष्कम्	५३	१७	तसप्तकम्	८४	२३४
डैकिकम्	५३	१	थैकिकम्	८४	१
डद्विकम्	५३	१	थद्विकम्	८४	२
डलिकम्	५६	२७	थत्तिकम्	८६	१४
डचतुष्कम्	५७	३८	थचतुष्कम्	८७	२५
डैकिकम्	५८	१	दैकिकम्	८७	१
डद्विकम्	५८	१	दद्विकम्	८७	२
डलिकम्	५८	६	दलिकम्	८८	१७
डचतुष्कम्	५८	११	दचतुष्कम्	१०१	४३
			दपञ्चकम्	१०३	५६

वर्णप्रकरणम्	पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	वर्णप्रकरणम्	पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः
भैककम्	१०३	१	वपञ्चकम्	१३८	१७
भद्विकम्	१०३	२			
भत्रिकम्	१०५	२६	भैककम्	१३८	१
भचतुष्कम्	१०७	४०	भद्विकम्	१३८	२
वपञ्चकम्	१०७	४८	भत्रिकम्	१३८	१०
			भचतुष्कम्	१४१	२४
भैककम्	१०८	१			
भद्विकम्	१०८	१	भैककम्	१४१	१
भत्रिकम्	११०	२६	भद्विकम्	१४१	२
भचतुष्कम्	१२३	१६२	भत्रिकम्	१४५	३८
वपञ्चकम्	१३०	२२८	भचतुष्कम्	१४७	५८
वपट्कम्	१३२	२५४			
			यैककम्	१४८	१
यैककम्	१३२	१	यद्विकम्	१४८	३
यद्विकम्	१३२	२	यत्रिकम्	१५४	६७
यत्रिकम्	१३३	१३	यचतुष्कम्	१५८	११५
यचतुष्कम्	१३४	२३	यपञ्चकम्	१६१	१३२
वपञ्चकम्	१३५	३१	यपट्कम्	१६१	१३४
रैककम्	१३६	१	रैककम्	१६१	१
रद्विकम्	१३६	२	रद्विकम्	१६१	३
			रत्रिकम्	१७१	१०३
रैककम्	१३६	१	रचतुष्कम्	१८५	२४०
रद्विकम्	१३६	२	रपञ्चकम्	१८१	३०२
रत्रिकम्	१३७	८			
रचतुष्कम्	१३८	१५	रैककम्	१८२	१

वर्णप्रकरणम्	पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	वर्णप्रकरणम्	पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः
लट्टिकम्	१८२	२	षट्ठिकम्	२१८	२
लट्टिकम्	१८७	५७	षट्ठिकम्	२२२	२८
लचतुष्कम्	२०५	१४७	षचतुष्कम्	२२४	४८
लपञ्चकम्	२०८	१६८			
			सकम्	२२५	१
वकम्	२०८	१	सट्टिकम्	२२५	२
वट्टिकम्	२०८	२०	सल्लिकम्	२२६	१४
वट्टिकम्	२११	२०	सचतुष्कम्	२२८	४७
वचतुष्कम्	२१४	५६	सपञ्चकम्	२३१	६८
वपञ्चकम्	२१५	६६	सषट्कम्	२३२	६८
शकम्	२१५	१	हकम्	२३२	१
शट्टिकम्	२१५	२	हट्टिकम्	२३२	२
शल्लिकम्	२१६	१६	हल्लिकम्	२३३	१३
शचतुष्कम्	२१८	३१	हचतुष्कम्	२३४	२६
			हपञ्चकम्	२३५	३४
षकम्	२१८	१			

अव्ययानि ।

वर्णप्रकरणम्	पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	वर्णप्रकरणम्	पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः
एकस्वराव्ययम्	२३६	२	नान्तम्	२४१	४०
कान्तम्*	२३७	११	पान्तम्	२४२	४६
गान्तम्	२३७	१२	भान्तम्	२४२	४८
ङान्तम्	२३८	१३	सान्तम्	२४२	४८
चान्तम्	२३८	१३	यान्तम्	२४४	६३
जान्तम्	२३८	१६	रान्तम्	२४४	६५
ठान्तम्	२३८	१७	लान्तम्	२४५	७३
णान्तम्	२३८	१८	वान्तम्	२४५	७४
तान्तम्	२३८	१८	षान्तम्	२४६	७८
थान्तम्	२४०	३५	सान्तम्	२४६	७८
दान्तम्	२४१	३८	हान्तम्	२४६	८५
धान्तम्	२४१	३८			

* कान्तादिष्वव्ययेषु स्वरवत्त्वमविवक्षितम् ।

शुद्धिपत्रम् ।

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
२	१४	मेदिनीकर	मेदिनिकर
४	३७	पसि	पुंसि
२५	१३५	श्लोक	श्लोक
५७	३३	वरण्ड	वरण्ड
“	“	वारुण्डी	वारुण्डी
५८	२	प्रगाढ	प्रगाढे
६५	६२	पक्षिणी	पक्षिणी
६८	८७	हरितायाञ्च	हरितायाञ्च
६९	१००	पर्वरीस्तु पर्वणि	पर्वरीणस्तु पर्वणि
७२	१४	पादादितो	पदोदिते
७४	३४	पोतं	पीतं
७५	४४	मोक्षने	मोक्षणे
७८	७३	स्युतिः	स्यूतिः
८०	९२	आस्कोता	आस्कोता
८१	१८३	पूर्णिमाणुञ्चयोरपि	पूर्णिमानुञ्चयोरपि
“	१८९	सेवायामपि	सेवायामपि
८३	२२७	अनीकाधिकते	अनीकाधिकते
८६	१६	शेभसि	शेफसि
“	२२	ब्राह्मनी	ब्राह्मी

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अष्टाङ्गानि	एङ्गानि
६७	३६	ब्रह्मणे	ब्राह्मणे
"	१	स्मृतः	स्मृतः
६८	६	शोणादौ	शोणादौ
"	११	भन्दं	भदं
"	१३	चाभास्य	चाभास्य
१०२	४८	पशौ	पशौ च
१०३	३	चक्षुर्हीने	चक्षुर्हीने
१०४	१५	सा	ना
१०५	२८	प्रम्वलङ्कार	प्रेम्वलङ्कार
१०६	३०	उपाधिः	उपधिः
"	३२	न्यग्रोधस्तु	न्यग्रोधस्तु
१०७	४१	दोषात्पादे	दोषोत्पादे
"	४८	समुनद्धः	समुनद्धः
"	"	पण्डितम्भन्य	पण्डितम्भन्य
१०८	७	जीर्णौ	जीर्णौ
१११	३४	कफोणावयथा	कफोणावयथा
"	३६	कुत्सित	कुत्सिते
११२	४८	अस्रकेशरे	अस्रकेशरे
११३	५२	दम्भचर्यायायीर्ष्यालौ	दम्भचर्यायामीर्ष्यालौ
"	५८	ग्रामीनः	ग्रामीणः
११४	७१	लि	वलि

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अष्टाङ्गानि	सुष्टाङ्गानि
११५	७४	दण्डे	दन्ते
११७	८८	सेनासना	सेना
११८	१०७	माष्टौ	माष्टौ
११८	११५	नीलि	नीली
"	११७	प्रभ च	प्रभौ च
"	१२१	चारीभेद	नारीभेद
१२०	१२५	वर्त्तनो	वर्त्तनो
"	१२८	अङ्कोटवृक्षेऽथ	अङ्कोटवृक्षेऽथ
"	१३२	विक्षीन्वो	विक्षीन्वो
१२२	१५१	क्षीवमपुरक्षण	क्षीवमुपरक्षण
"	१५५	पुंसिवने	पुंसिवने
"	"	यज्ञकर्मन्तो	यज्ञकर्मन्तो
१२३	१५८	सीवने	सीवनो
१२४	१७४	रज्ज्वावुद्वाहिनी	रज्ज्वावुद्वाहिनी
१२७	२०४	जराव्याधिजितोषधे	जराव्याधिजिदौषधे
"	२०७	लाङ्गली	लाङ्गली
१३०	२३०	आन्नाते	आन्नाते
१३२	२५२	मर्द्दनः	मर्द्दनः
१३३	७	ताप	तापः
"	"	कस्तूर्याम्	कस्तूर्याम्
"	१२	स्ववे	स्ववे

पदाङ्काः	श्लोकाङ्काः	अशुद्धानि	शुद्धानि
१३६	१	निष्कलभासणे	निष्कलभाषणे
१४१	२५	स्तम्भ	स्तम्भ
"	२	रुक्तङ्गिदो	रुक्तङ्गिदोः
१४३	१६	अहिंसोपनिषन्त्याये	अहिंसोपनिषन्त्याये
"	१८	प्रकारे	प्राकारे
१४४	२८	लक्ष्मी	लक्ष्मीः
१४८	७	मद्याश्वमध्ययोः	मद्याश्वमध्ययोः
१४८	१०	मध्येभवन्धने	मध्येभवन्धने
"	१६	विद्विष्टकार्ययोः	विद्विष्टकार्ययोः
१५०	२२	चित्ता	चित्या
१५१	३४	सतते	सतते
१५२	४३	शुभाशुभकर्माणोः	शुभाशुभकर्माणोः
१५८	११०	ष्टष्वस्थायी बले	ष्टष्वस्थायिवले
१५८	११२	सरण्युः	सरण्युः
"	११५	पुंस्यकयम्	पुंस्ययम्
"	१२०	दक्षिणदिग्भवे	दक्षिणदिग्भवे
१६०	१२६	स्वाद्	स्याद्
१६२	६	गगने धातुभेदे	गगने धातुभेदे च
"	८	भेदे	भेदे
"	"	भेदे	भेद
१६४	३०	धोरो	धोरो

पवाङ्गाः	श्लोकाङ्गाः	कशुब्धानि	शुब्धानि
१६८	६५	रुटभेदे	पुटभेदे
"	६६	गल	गज
१६८	६७	वाग्	वाग्
१७०	८४	दध्यघ्न	दध्यघ्न
१७१	१००	अंसौ	अंशौ
"	१०१	द्यूतादिफङ्गयोः	द्यूतादिभङ्गयोः
१७३	११६	जठरं	जठरे
"	१२०	अण्यलिङ्गं	अन्यलिङ्गं
१७४	१२१	कङ्करं	कञ्जरं
१७५	१३१	वरुणाद्रौ	वरुणद्रौ
१७६	१४८	कर्णिकाराद्रौ	कर्णिकारद्रौ
"	१५०	मुस्तकुऽपि	मुस्तकेऽपि
१७८	१७४	धान्यस	धान्यस्य
१७९	१८६	तूर्य्यवक्त्रे	तूर्य्यवक्त्रे
१८०	१९०	वङ्गी	वङ्गी
१८२	२०८	हस्तिपिप्पल्यौः	हस्तिपिप्पल्योः
"	२११	मांसु	मांस
१८३	२२५	श्रुकशिथ्यां	श्रुकशिथ्यां
१८४	२२९	रन्ध्रान्विते	रन्ध्रान्विते
"	२३०	मण्डले	मण्डने
"	२३२	सङ्करी	सङ्करी

पत्राङ्काः	श्लोकाङ्काः	अष्टाङ्गानि	शुद्धाङ्गानि
१८५	२३८	स्वव	स्ववश
"	२४०	हिण्डीर	हिण्डीरः
१८८	२७०	धतराष्ट्रः	धार्तराष्ट्रः
"	२७१	धतराष्ट्रः	धतराष्ट्रः
"	"	धतराष्ट्री	धतराष्ट्री
१९०	२९०	ऋषभाखौषधे	ऋषभाख्यौषधे
१९१	३०६	वस्त्रौकसारा	वस्त्रौकसारा
१९२	१	लीः	ली
१९३	१८	यन्यवत्	ऽयन्यवत्
१९७	५४	शूल्या	शूला
२००	९०	चूडाला	चूडाला
२०३	१२६	चाटिकाद्वये	चोटिकाद्वये
२०६	१५२	कुतूहल	कुतूहलं
"	१५८	पांशुवध	पांशुवधे
२०७	१५९	प्रथमान्तरे	प्रमथान्तरे
२०९	१०	दवादावौ	दवदावौ
२१५	६	केशो	कोशो
२१६	१२	पक्क	पक्क
"	१२	पीण्डाम्	पीण्डाम्
"	१६	स्पर्शः	स्पर्शः
२१९	५	उषः	ऊषः

प्रवाङ्माः	श्लोकाङ्माः	अशुद्धानि	शुद्धानि
२२०	११	ध्वनि	ध्वनि
२२८	३१	हर्षयोः	हर्षयोः
१३३	१०	व्यहः	व्यूहः
२३३	१५	शूत्रे	सूत्रे
२३६	४	रोषक्तयोः	रोषोक्तयोः
२३७	८	स्मृता	स्मृता
२४०	३०	कात्स्न्य	कात्स्न्य
२४२	४६	परकता	परकतौ
२४३	५५	सङ्गाथ	सङ्गार्थे
२४६	८२	अन्तर्ही	अन्तर्ही
“	“	खैर	खैर
“	८५	पादूरणे	पादपूरणे

.. कश्चित् कश्चित् विभिन्नवृत्तयोरेकत्र समासेषो
द्रष्टव्यः । स च परिगणनासौकर्यात् सहनीयः ।

॥ मेदिनी ॥

श्री नमो नमोशाय ।

दृष्टाङ्गाय नमस्तस्मै यस्य शीलविलम्बिनी ।
 जटावेष्टनजां शोभां विभावयति जाह्नवी ॥ १ ॥
 पातु वो मदकालिन्ना भक्तलिन्ना रदस्य च ।
 यङ्गायमुनयोः सङ्गं वहन्निव यज्जाननः ॥ २ ॥
 पूर्वार्थाव्यञ्जनी वीर्य्य शब्दशास्त्रं निरूप्य च ।
 नानार्थशब्दकोषोऽयं लिङ्गभेदेन कथ्यते ॥ ३ ॥
 आवश्ये रूपभेदेन विशेषणप्रशस्त् कश्चित् ।
 स्त्रीपुंनपुंसकं त्रयेयं विशेषोक्तेयं कुत्रचित् ॥ ४ ॥
 त्रिलिङ्गां त्रिव्यतिपदं त्रियुने च द्वयोरिति ।
 निर्विह्वलिङ्गं शेषार्थं तन्नाद्यादि न पूर्वभाक् ॥ ५ ॥
 रूपाद्यन्तं लिङ्गमुक्तं त्रिविधान्तिष्ठिदे कश्चित् ।
 विशेष्यनिर्गुणेऽपि विज्ञेया वाच्यलिङ्गता ॥ ६ ॥
 शुभे शुक्तादिकङ्काद्याः सुसि स्तुता इति त्रिषु ।
 तीक्ष्णाद्यास्तु शुभे स्त्रीषु शुण्णिकास्तु वदति ॥ ७ ॥
 स्त्रीवपुंसोरपि स्त्रीत्वं काव्यव्यवहारिण्ययम् ।
 आतिवाचकशब्दवाच्येति कश्च स्त्रीविषयता ॥ ८ ॥

उद्भिदः प्रसवे क्लीवे हरीतक्यादयः स्त्रियाम् ।
 पुष्पे जातीप्रभृतयः स्त्रिलिङ्गा व्रीहयः फले ॥ ८ ॥
 प्राङ् नानार्थोऽनु तल्लिङ्गं द्वयोर्द्वन्द्वे न चैकता ।
 शब्दादृप्तिर्न लिङ्गैक्ये सप्तमी न विशेषण्ये ॥ १० ॥
 क्लीवे नपुंसके पुंसि स्त्रियां योषिति च द्वयोः ।
 त्रिषु चेत्यादि यद्रूपं तल्लिङ्गस्यैव वाचकम् ॥ ११ ॥
 नानार्थः प्रथमान्तोऽन सर्वतादौ प्रदर्शितः ।
 सप्तम्यन्तोऽभिधेयेषु वर्तमानो विनिश्चितः ॥ १२ ॥
 एकद्वित्रिचतुष्पञ्चषड्वर्णानुक्रमात् कृतः ।
 स्वरकाद्यादि-काद्यन्त-वर्गैर्नानार्थसंग्रहः ॥ १३ ॥
 नानार्थकोषपुस्तकभावाज्जनदुःखहानये कृतिनः ।
 मेदिनीकरकृतकोषो विशुद्धलिङ्गोऽभिलिख्यतामेकः ॥ १४ ॥

कौककम्

को ब्रह्मणि समीरात्मयमदक्षेषु भास्करे ।
 कामयत्र्यौ चक्रिणि च पतत्रिणि च पार्थिवे ॥ १५ ॥
 मयूरेऽग्नौ च पुंसि स्यात् सुखशीर्षजलेषु कम् ।

कद्विकम्

अर्कोऽर्कपर्ये स्फटिके रवौ तान्मे दिवस्पतौ ॥ १६ ॥
 अङ्को रूपकभेदागच्छिह्वरेखाजिभूषण्ये ।

* रूपकभेदो दशकाव्यविशेषः । जागः अपराधः ।

रूपकांशान्तिकोत्सङ्गे स्थानेऽकं * पापदुःखयोः ॥ १७ ॥
 एकः सङ्ख्यानरे श्रेष्ठे केवलेतरयोस्त्रिषु ।
 कर्कः कर्के † तले वङ्गौ शुक्लाखे दर्पणे घटे ॥ १८ ॥
 कङ्कणद्विजे स्थातो लोहपृष्ठकृतान्तयोः ।
 कल्कोऽस्त्री दृततैलादिशेषे दन्धे विभीतके ॥ १९ ॥
 विटकिट्टयोश्च पापे त्रिषु पापाशये पुनः ।
 काकः स्याद् वायसे वृक्षप्रभेदे पोठसर्पिणि ॥ २० ॥
 शिरोऽवधालने मानप्रभेद-दीपभेदयोः ।
 काका स्यात् काकनासायां काकोली-काकजङ्घयोः ॥ २१ ॥
 रक्तिकायां मलप्लाञ्च काकमाध्याच्च योषिति ।
 काकं सुरतबन्धे स्यात् काकानामपि संहतौ ॥ २२ ॥
 किष्कुर्द्वयोर्वितस्तौ च समकोष्ठकरेऽपि च ।
 कोकश्चक्र-टक-ज्यैष्ठ्य-खर्जूरौद्रुम-दुर्दुरे ॥ २३ ॥
 छेको गृह्णाश्रित-मृगपक्षिणो नागरे त्रिषु ।
 टङ्को नीलकपित्थे च खनिते टङ्कणेऽस्त्रियाम् ॥ २४ ॥
 जङ्गायां स्त्री पुमान् कोषे कोपासिग्रावदारणे ।
 तर्कः काङ्क्षावितर्कोद्बहेतुशास्त्रेषु कथ्यते ॥ २५ ॥
 त्रिका कूपस्य नेमौ स्यात् त्रिकं पृष्ठाधरे त्रये ।
 तोकं पुत्रे सुतायाश्च द्विकः स्यात् काककोकयोः ॥ २६ ॥

* कश्चित् पुलङ्गता च दृश्यते ।

† कर्कः कर्कटदन्तः ।

मेदिनी

नक्तु मुनौ नगे पुंसि नाकसु त्रिदिनेष्वरे ।
 नाकु मुन्यन्तरे षष्ठीपरवर्त्तनीकयोः पुमान् ॥ २७ ॥
 निष्कमस्त्री साट्टहेमघते हीनारकार्वयोः ।
 वचोऽसङ्करणे हेममात्रे हेमपलेऽपि च ॥ २८ ॥
 पङ्क्तोऽस्त्री कर्हने पापे पाकः परिच्यतौ धिघौ ।
 केशस्य जरसा शौक्तोऽस्त्राल्यादौ पचनेऽपि च ॥ २९ ॥
 वक्तु वक्तुपुष्पे स्वात् कर्हं त्रीदे च रचसि ।
 भूकं छिद्रे च काले च भेको मण्डकमेवयोः ॥ ३० ॥
 मुष्को मोक्षकट्ये स्वात् सङ्काते दृष्येऽपि च ।
 मूक स्ववाचि ना द्वैले रक्तः क्षपणमन्थयोः ॥ ३१ ॥
 राका नद्यन्तरे कच्छां नवधातरजःस्त्रियाम् ।
 सम्पूर्णन्दुतिद्यौ रोकः शङ्कामीचविरेचने ॥ ३२ ॥
 रोकसु क्रयभिहीतयोः रोकं नापि चले विले ।
 सङ्का रक्तः पुरीषास्त्रायाकिनीकुलटासु च ॥ ३३ ॥
 लोको जनेऽपि भुवने वल्कं वल्कलशल्कयोः ।
 वल्कः पर्याणभागे ना नदीपात्रे च मङ्कुरे ॥ ३४ ॥
 शल्कन्तु शकले वल्के शको जात्यन्तरे दृष्ये ।
 शङ्कुः सङ्कास्त्रदादोभिल्लीले शकलुषेषु ना ॥ ३५ ॥
 शङ्का तासे वितर्के च शक्नौ द्वीपान्तरेऽपि च ।
 शक्तौ द्रुमविशेषे च पुमान् चरितकोऽस्त्रियाम् ॥ ३६ ॥
 शुको व्याससुते कीरे रावणस्य च मन्त्रिणि ।

शुक्लं वट्टादिदेवे स्याद् वरादर्थं प्रहेऽस्मिन्नाम् ।
 शूकोऽस्त्री शुक्लद्वयोः श्लोकः पद्ये वयस्यपि ॥ ३८ ॥
 श्लोकं शुक्लगणे स्त्रीणां करणे सूक्त इत्ययम् ।
 वाणवातोत्पले श्लोकं निष्पत्तिं चातके पुमान् ॥ ३९ ॥

कविक्रम

अश्लोक स्त्रियु निःश्लोके पुंसि कङ्क्रेऽस्मिन्नाम् ।
 स्त्रियान् कटुरोहिण्यां पारदे स्थान् नपुंसकम् ॥ ४० ॥
 अलका कुवेरपुण्यामस्त्रियां पूर्णकुन्तले ।
 अश्लोकः कामुके क्रूरे निर्भवे त्रियु ना कवौ ॥ ४१ ॥
 अनीकोऽस्त्री रणे सैन्येष्वप्युको निपुणस्तयोः ।
 अलीकमप्रियेऽपि स्याद् दिव्यसत्ये नपुंसकम् ॥ ४२ ॥
 अनूकन्तु कुले शीले पुंसि स्याद् गतजन्मनि ।
 अंशुकं हृष्टावस्त्रे स्याद् वस्त्रमात्रोत्तरोययोः ॥ ४३ ॥
 अन्तिकं निकटे वाच्यलिङ्गं स्त्रीं शातलौघधौ ।
 पुङ्गवां ज्येष्ठभगिन्याश्च नाज्योक्त्या कथ्यतेऽन्तिका ॥ ४४ ॥
 अलको भवलाको स्याद् योगोन्मादितकुङ्कुरे ।
 अश्विका पार्श्वतीमात्रो भूतराष्ट्रस्य जातरि ॥ ४५ ॥
 अश्विका द्यूतभेदे च रत्नज्वालपि योजिते ।
 अश्विका तिनित्तिङ्गिकाऽन्तोद्गारवाक्त्रिकास्तु च ॥ ४६ ॥
 अर्भकः कथितो बाले मूर्खेऽपि च ज्ञेयेऽपि च ॥
 आनक्तः पटहे मेर्यां कङ्क्रे भ्रमद्वन्द्वे ॥ ४७ ॥

घादकी तु तुवर्ष्या स्त्री परिभाषान्तरे त्रिषु ।
 भालोकस्तु पुमान् सोते दर्शने वस्त्रिभाषणे ॥ ४८ ॥
 भाङ्गिकां दिनभिवर्षे त्रिष्विषमस न द्वयोः ।
 नित्यक्रियाभोजनयोर्वर्षे प्रकरणस्तु च ॥ ४९ ॥
 घातको रोगसन्तापशङ्कासु सुरजधनौ ।
 इस्त्राकुः कटुतुम्भ्यां स्त्री सूर्यवर्षद्वये पुमान् ॥ ५० ॥
 उलूकः पुंसि काकाराविन्द्रे भारतयोधिनि ।
 उदर्क एष्यत्काले तत्फलं महनकण्टके ॥ ५१ ॥
 उष्णकस्तु निदाघे स्यादातुरे क्षिप्रकारिणि ।
 उट्टिका वृत्तिकाभाण्डभेदेऽपि करभे स्त्रियाम् ॥ ५२ ॥
 उर्ध्विका चाकुरीये स्याद् वस्त्रभङ्गतरङ्गयोः ।
 कनकं हेमि पुंसि स्यात् किंशुके नागकेशरे ॥ ५३ ॥
 धुसूरे काञ्चनाले च कालीये चम्पकेऽपि च ।
 करकस्तु पुमान् पश्चिमिष्येवे द्वाडिमेषु च ॥ ५४ ॥
 द्वयोर्वर्षोपले न स्त्री करके च कमण्डली ।
 क्रान्तुकस्तु पुमान् भद्रमुलके ब्रह्मदारणि ॥ ५५ ॥
 फले कार्पासिकायाश्च पट्टिका लोभ्रपूगयोः ।
 कटकोऽस्त्री नितम्बोद्रे दृष्टिगतां दन्तमण्डले ॥ ५६ ॥
 सामुद्रलवणे राजधानी बलययोरपि ।
 कटुका कटुरोहिण्यां स्त्रियां व्योमे नपुंसकम् ॥ ५७ ॥
 कण्टको न स्त्रियां सुद्रुशतौ भत्स्यादिकीकसे ।
 नैवायिकादिदोषोक्तौ स्याद् रोमाञ्चद्रुमाङ्गयोः ॥ ५८ ॥

करङ्को मसकैऽश्वत्थगारिकेलफलास्थिति ।
 कलङ्कोऽङ्गिऽपवादे च कालायसमलेऽपि च ॥ ५८ ॥
 कलिका करिषसाग्रे करमध्याऽपि वावपि ।
 क्रमुकादिषट्ठांशेऽजबराटे कर्णभूषणे ॥ ६० ॥
 कलिका कथ्यतेऽत्यन्त-सूक्ष्मावस्त्वग्निमययोः ।
 कषाकुसु दुराधर्षे दुःशीले ना विलेशये ॥ ६१ ॥
 कक्षुको वारवाणे स्यान् निर्मूर्धोके कवचेऽपि* च ।
 वर्ष्मापक-गृहीताङ्गस्थितवस्त्रे च चोलके ॥ ६२ ॥
 कक्षुकोपधिभेदेऽथ कारिका नटयोपिति ।
 कृतौ विवरणस्रोके शिल्पयातनयोरपि ॥ ६३ ॥
 नपुंसकान्तु कर्माद्दौ कारकं कर्त्तरि लिप् ।
 कामुकः कमनेऽशोकपादपे चातिमुक्तके ॥ ६४ ॥
 कार्मुकं धनुमि स्यान् ना वेणौ कर्माद्यमेऽन्यवत् ।
 काटकः लकवाकौ स्यात् पीतमसककोकयोः ॥ ६५ ॥
 चारकः पश्चिमत्स्यादिपिटके जालकेऽपि च ।
 कालिका चण्डिकाभेदे कार्ण्यगृह्यिकपत्रयोः ॥ ६६ ॥
 क्रमदेये वसुमूल्ये धूसरीनवमेकयोः ।
 पटोलशाखारोमासीमांसीकाकीशिवांसु च ॥ ६७ ॥
 मेघावली च किम्पाको मङ्गाकालफलाद्ययोः ।
 कीचको दैत्यभिहताङ्गतसस्त्रनवशयोः ॥ ६८ ॥

* करभेदपि चेति कचित् पाठः ।

† धूसरी विद्याधरीविशेषः ।

कीटकः क्रमिजातौ ना निष्ठुरे पुनरन्यवत् ।
 कुलकन्तु पटोले स्यात् सम्बन्धश्लोकसंहतौ ॥ ६१ ॥
 पुंसि वलमीककाकेन्दुः सन्निधेष्टेषु कथ्यते ।
 शुल्लक स्त्रियु गीचेऽल्पे कुशिको मुनिसर्ज्ययोः ॥ ७० ॥
 कुषाकुः कपिवक्त्रकै ना परोक्षापिनि त्रिषु ।
 कुलिको नागभेदे स्याद्द्रुभेदे कुलसप्तमे ॥ ७१ ॥
 क्षुरकः कोकिलाच्च स्याद् गोक्षुरे तिलकद्रुमे ।
 कूपको गुम्फश्च स्यात् तैलपात्रे कुकुन्दरे ॥ ७२ ॥
 उदपाने चितायाश्च कूपिकाऽभोगतोपले
 कूलकं न स्त्रियां रूपे पुंसि स्यात् क्रमिपर्वते ॥ ७३ ॥
 कूर्चिका ह्रस्विकायाश्च तूलिकायाश्च कुक्षले ।
 कवाटकुट्टके क्षीरविहतावपि योषिति ॥ ७४ ॥
 लपकः पुंसि फाले स्यात् कर्षकेत्वभिधेयवत् ।
 कोरकोऽस्त्री कुक्षले स्यात् कक्षोलकक्षालयोः ॥ ७५ ॥
 कौतुकन्तुभिलाषे स्यादुत्सवे नर्माहर्षयोः ।
 तथा परम्परायाते मङ्गले च कुतूहले ॥ ७६ ॥
 विवाहसूत्रगीतादिभोगयोरपि न द्वयोः ।
 कौशिको नकुले व्यालग्राहे गुग्गुलुशक्रयोः ॥ ७७ ॥
 कोषच्छोलूकयोश्च स्याद् विश्वामित्रमुनावपि ।
 कौषिकी चण्डिकायाश्च नदीभेदे च योषिति ॥ ७८ ॥
 खनको मोन्दुरौ सन्धिचौरे त्रिष्ववहारके ।
 खड्गिको महिषीक्षीरे फेनशौनिकयोरपि ॥ ७९ ॥

स्यात् खोलकस्तु प्राके शिरस्त्र-वसमीक-पूगकोषेषु ।
 गणिका यूथीवेष्टेभीतकरीषु ना तु दैवज्ञे ॥ ८० ॥
 ग्रन्थिकं पिप्पलीमूले गुग्गुलुग्रन्थिपर्णयोः ।
 करीरे पुंसि दैवज्ञे सहदेवाख्यपाण्डवे ॥ ८१ ॥
 गण्डकः पुंसि खड्गे स्यात् सङ्ख्याविद्याप्रभेदयोः ।
 अवच्छेदेऽन्तराये च गण्डकी सरिदन्तरे ॥ ८२ ॥
 ग्राहको घातिविहगे व्यालानाञ्च ग्रहीतरि ।
 गान्धिको लेखकेऽपि स्यात् सुगन्धिद्रव्यहारिणि ॥ ८३ ॥
 गुण्डको मलिने धूलौ कलौक्ति-स्नेहपात्रयोः ।
 गुह्यको निघ्नके कंके गैरिकं धातुरक्त्रयोः ॥ ८४ ॥
 गोलको विधवापुत्रे जारात् स्यान्मणिके * गुडं ।
 गोरङ्गुः स्यात् पुमान् पक्षिभेदे नग्नकवन्दिनोः ॥ ८५ ॥
 चषकोऽस्त्री पानपार्त मधुमद्यप्रभेदयोः ।
 चलुकः प्रसृतौ भाण्डभेदे चुलुकवत् पुमान् ॥ ८६ ॥
 चतुष्को भक्षकद्वय्यां स्यात् पुष्करिण्यन्तरेऽपि च ।
 चारकः पालकेऽश्वादेः स्यात् सञ्चारकबन्धयोः ॥ ८७ ॥
 चित्रकं तिलके नातु व्याघ्रभिञ्जच्चुपाटिषु ।
 चुम्बकच्चम्बनपरे धूर्त्तार्यस्कान्तयोरपि ॥ ८८ ॥
 वज्रग्रथैकदेशज्ञे धटस्योर्ध्वावलम्बने ।
 चुल्लकी शिशुभारे स्यात् कुण्डीभेदे कुलान्तरे ॥ ८९ ॥

चूलिका नाटकस्याङ्गे कर्णमूले च हस्तिनाम् ।
 चूतकः कूपकेऽप्यान्ने जनकः पितृभूभुजोः ॥ ६० ॥
 जम्बुकः फेरवे नीचे पश्चिमाशापतावपि ।
 जतुका जिनपत्न्यायां जतुकं हिङ्गुलाक्षयोः ॥ ६१ ॥
 जाहको घोड्ढमाज्जोर-खड्गाकारुण्डिकासु च ।
 जालकं कोरके दम्भे कुलायानाययोरपि ॥ ६२ ॥
 न पुंसि मोचकफले स्त्रियान्तु वसनान्तरे ।
 गिरिसारे जलौकायामपि स्याद् विधवास्त्रियाम् ॥ ६३ ॥
 भटानामश्वरचिताङ्गरक्षिण्याश्च जालिका ।
 जालिको वाच्यवद् ग्रामजालिजालोपजीविनोः ॥ ६४ ॥
 जीवकः प्राणके पीतशालक्षपणयोरपि ।
 कूर्चशीर्षे च पुंसि स्यादाजीवे जीविका मता ॥ ६५ ॥
 त्रिषु सेविनि दृष्ट्याशीर्जीविनोराहितुण्डिके ।
 भल्लिकोद्वर्त्तनमले पटे दीप्तौ च भिल्लिका * ॥ ६६ ॥
 उद्वर्त्तनांशुके भिल्लिकां टुण्डकः शोणकाल्पयोः ।
 डिम्बिका जलविम्बे स्यान् मोणके† कासुके स्त्रियाम् ॥ ६७ ॥
 तण्डकः खञ्जने फेने समासप्रायवाचि च ।
 गृहदासतरुस्कन्धमायावज्जलकेष्वपि ॥ ६८ ॥
 तक्षकस्तु पुमान् नागराजभेदे च वर्द्धकौ ‡ ।
 तारको दैत्यभित्कर्णधारयो न द्वयोर्हृदि ॥ ६९ ॥

* भल्लिका भिल्लिकावत् स्याद्विसेपनमणेऽपि चेति कचिद् पाठः ।

† शोणके इति पाठान्तरम् ।

‡ वर्द्धकिः वृद्धधारः

कनीनिकायामृच्छे च न पुमान् त्वातरि त्रिषु ।

* तिलको द्रुमरोगाश्वभेदेषु तिलकालके ॥ १०० ॥

क्लीवं सौर्व्यचलक्लोम्बो र्म स्त्रियान्तु विशेषके ।

त्रिशङ्कुर्ना राजभेदे शूलभे दृषदंशके ॥ १०१ ॥

तुरुष्कः सिङ्गके श्लेच्छजातौ देशान्तरेऽपि च ।

तूलिका कूर्चिकायान्तु शय्योपकरणेऽपि च ॥ १०२ ॥

दर्शकः स्यात् प्रतीहारे दर्शयित्प्रवीणयोः ।

दारको बालकेऽपि स्याद् भेदकेऽप्यभिधेयवत् ॥ १०३ ॥

द्रावको ग्रावभेदे स्याद् विदग्धे मोषकेऽपि च ।

दीपकं वागलङ्कारे वाच्यवद् दीप्तिकारके ॥ १०४ ॥

दीपकञ्चाजमोदायां † यवानीवर्हिचूडयोः ।

दुच्छको गन्धकुट्यां स्याद् विहाराद्यवकाशके ।

द्रुमिका तूलिकायाञ्च मले स्याल्लोचनस्य च ॥ १०५ ॥

धनिका साधुनार्थ्यां ना धन्याके त्रिषु साधुधनिनोश्च ।

स्याद् धेनुका करिण्यां धेनावपि पुंसि दानवविशेषे ॥ १०६ ॥

धेनुकं करणे स्त्रीणां धेनूनामपि संहतौ ।

नर्त्तकः केलके पोटगल-‡ चारणयो र्नटे ॥ १०७ ॥

* तालाङ्कः करपत्रे स्यात् शाकभेदे च रोहिते ।

महालङ्गासम्पन्नपुरुषे कच्छपे वले इति श्लोकान्तरं कचित् दृश्यते ।

† अजमोदा तृप्यगन्धा ब्रह्मादर्भा यवानिकेति तत्पर्यायेऽमरः ।

‡ नङ्गस्तु धमनः पोटगल इत्यमरः ।

नर्त्तकी लासिकायाञ्च करेणामपि योषिति ॥
 नग्निकाऽपि कुमार्यां स्यात् पुमान् क्षपणवन्दिनोः ॥१०८॥
 नरकः पुंसि निरयदेवारातिप्रभेदयोः ।
 मन्दको हरिखड्गे च चूर्ध्वके कुलपालके ॥ १०९ ॥
 मालीकः शरशल्यास्त्रेऽप्यञ्जण्डे नपुंसकम् ।
 नायको नेतरि श्रेष्ठे हारमध्यमणावपि ॥ ११० ॥
 निर्मार्को मोचने व्योम्नि सन्नाहे सर्पकक्षुके ।
 नीलिका नीलिनीः क्षुद्ररोग-सेफालिकासु च ॥ १११ ॥
 पराकस्तु व्रते खड्गे प्रसेकः सेचने च्युतौ ।
 प्रतीकोऽवयवेऽपि स्यात् प्रतिकूलविघ्नोभयोः ॥ ११२ ॥
 पद्मकं स्यात् पद्मकाष्ठविन्दुजालकयोरपि † ।
 पक्षकस्तु पुमान् पार्श्वद्वारे च पार्श्वमातके ॥ ११३ ॥
 पत्यङ्को मध्वपर्यङ्कद्वीपर्यस्तिकासु च ।
 पताका वैजयन्त्याञ्च सौभाग्यनाटकाङ्गयोः ॥ ११४ ॥
 पातुकः पतयालौ स्यात् प्रपातजलहस्तिनोः ।
 प्राणकः सत्वजातीये जीवकद्रुमचोलयोः ॥ ११५ ॥
 पाटकः स्यान्महाकिष्कौ कटकान्तरवाद्ययोः
 अक्षादिचालने मूलद्रव्यापचयवेधसोः ॥ ११६ ॥
 पालङ्कः शङ्खकोशाकभेदयोः प्राजिपद्भिणि ।
 पावकोऽग्नौ सदाचारे वह्निमय्ये च चित्रके ॥ ११७ ॥

भस्मातके विडङ्गे च प्रियङ्गुः पीतशालके ।
 नीपे चित्रस्ये चालौ प्रियङ्गौ कुङ्कुमेऽपि च ॥ ११८ ॥
 पिण्याकोऽस्त्री तिलकरके हिङ्गुवाङ्गीकसिङ्गके ।
 पिनाकोऽस्त्री रुद्रचापे पांशुवर्धन्यूलयोः ॥ ११९ ॥
 पिटकस्त्रिषु विस्फोटे मञ्जुषायां पुनः पुमान् ।
 पिष्टको घृतपूग्मादौ नेत्ररोगान्तरेऽपि च ॥ १२० ॥
 पुलकः क्रमिभेदे प्रस्तरभेदे च मणिदोषे ।
 रोमाक्षे हरिताले गजान्मपिण्डे च गन्धर्व्वे ॥ १२१ ॥
 पुलाकस्तुच्छधान्ये स्यात् सङ्गेषे भक्तसिक्थके ।
 पुष्पकं रीतिका-^{*} नेत्ररोगयो रत्नकङ्कणे ॥ १२२ ॥
 कुवेरस्य विमाने च काशीशे[†] च रसाञ्जने ।
 लौहकांस्थे रुद्रङ्गारशकव्याञ्च नपुंसकम् ॥ १२३ ॥
 स्यात् पुत्रिका पुत्तलिकादुद्धितोर्यावतूलके ।
 ना पुत्रे शरभे धूर्त्तौ शैलवृक्षप्रभेदयोः ॥ १२४ ॥
 पूर्णकः स्वर्णचङ्गे स्यान् नासास्त्रिन्ग्रान्तु पूर्णिका ।
 घृदाकु र्दृष्टिके व्याघ्रे सर्पचित्तकयोः पुमान् ॥ १२५ ॥
 दृथुकः पुंसि चिपिटि शिशौ स्यादभिधेयवत् ।
 पेचको गजलाङ्गूलमूलोपान्ते च कौशिके । १२६ ॥
 पेटकः पुस्तकादीनां मञ्जुषायां कदम्बके ।
 वलमीको रोगभेदे च नाकौ च पुम्नपुंसकम् ॥ १२७ ॥

* रीतिका पित्तलम् ।

† काशीशं उपधातुविशेषः ।

बन्धकं बन्धजीवे स्याद् बन्धकः पीतशालके ।
 बन्धकं स्याद् विनिमये पुंस्यस्यां स्यात् तु बन्धकी ॥ १२८ ॥
 बज्जकः कर्कटे चार्कं दात्यूहे जलखातके ।
 वराकः शङ्करे पुंसि शोचनीयेऽभिषेयवत् ॥ १२९ ॥
 बालकस्तु शिशवश्च बालधौ हयहस्तिनोः ।
 चङ्गुरीयकहीवेरबलये पुंसि बालिका ॥ १३० ॥
 बालायां बालुका पत्रकाहले * कर्णभूषणे ।
 बारकोऽश्वगतौ पुंसि वाच्यवत्स्राम् निषेधके ॥ १३१ ॥
 बालुका सिकतासु स्याद् बालुकस्त्रेलबालके ।
 भस्मकं रोगभेदे स्याद् विडङ्गकलधौतयोः † ॥ १३२ ॥
 आमको जम्बुके धूर्त्तं सूर्यावर्त्ताश्रमभेदयोः ।
 भालाङ्कः करपत्रे स्यात् शाकभेदे च रोहिते ॥ १३३ ॥
 महालक्षणासम्पन्नपुरुषे कच्छपे हरे ।
 भूमिका रचनायां स्याद् वेशान्तरपरिग्रहे ॥ १३४ ॥
 भूतीकमपि भूमिस्त्रे दीप्यभूस्तृणे कप्तृणे ‡ ।
 मधुका मधुपर्ण्यां स्त्री मधुकं क्लीतके खगे ॥ १३५ ॥
 वन्द्यन्तरे ना मशको रोगकीटप्रभेदयोः ।
 मण्डूकः शोणके मुन्यन्तरे स्याद् गूढवर्च्चसि ॥ १३६ ॥

* पत्रकाहला पत्राणां मर्मरध्वनिः ।

† विडङ्ग औषधविशेषः । कलधौतं रौप्यह्नेनोरित्यमरः ।

‡ दीप्यकर्पूरकण्डण इति पाठान्तरम् ।

मण्डूकपर्श्या मण्डूकी मल्लिको वंसभिद्यपि ।
 मल्लिका तृणशून्येऽपि * मीनभत्यात्मभेदयोः ॥ १३७ ॥
 मामकः स्यान् मदीयार्थे त्रिषु पुंसि तु मातुले ।
 मातृका धातृकामात्रो देवीभिर्द्वर्णमालयोः ॥ १३८ ॥
 मालिका सप्तला † पुत्री-ग्रीवालङ्कारणेषु च ।
 पुष्पमाल्ये नदीभेदे पद्मिभेदे तु मालिकः ॥ १३९ ॥
 मेचकस्तु मयूरस्य चन्द्रके श्वामले पुमान् ।
 यद्युक्ते वाच्यवत् क्लीवं स्त्रोतोऽनान्वकारयोः ॥ १४० ॥
 मोचकः कदलीशिग्रुनिर्म्माचकविरागिषु ।
 मोदकः खाद्यभेदेऽस्त्री हर्षके पुनरन्यवत् ॥ १४१ ॥
 यमकं यमजे शब्दालङ्कारे पुंसि संयमे ।
 याजकस्तु गजे राज्ञो याज्ञिकेऽप्यथ याज्ञिकः ॥ १४२ ॥
 याजके च कुथे ‡ चाथ युतकं संशये युगे ।
 नारीवस्त्राञ्चले युक्ते चलनाग्रे ¶ च यौतके ॥ १४३ ॥
 यूथिका स्नानके पुष्पविशेषेऽपि च योषिति ।
 रसिका स्त्री रसालेक्षुरसयोः सरसे त्रिषु ॥ १४४ ॥
 रक्तकोऽन्तानबन्ध्करक्तवस्त्रानुरागिषु ।
 राजिकाऽपि च केदारे राजसर्षपरेख्ययोः ॥ १४५ ॥

* तृणशून्यो मल्लिकापुष्पम् ।

† सप्तला पुष्पविशेषः ।

‡ कुथः कुशहयम् ।

¶ चलनायं परिधेयवस्त्रायम् ।

कामस्य च रतिर्भार्या तत्पुत्रो हर्ष उच्यते ॥ ३० ॥
 ईजे कदाचिद् यज्ञेन हयमेधेन दक्षकः ।
 तस्य जामातरः सर्वे यज्ञं जग्मुर्निर्मम्विताः ॥ ३१ ॥
 भार्याभिः सहिताः सर्वे रुद्रं देवीं सतीं विना ।
 अनाहता सती प्राप्ता दक्षेणैवावमामिता ॥ ३२ ॥
 त्यक्त्वा देहं पुनर्जाता मेनायान्मुहिमाह्वयात् ।
 शम्भोर्भार्या भवद् गौरी तस्या जज्ञे विनायकः ॥ ३३ ॥
 कुमारस्यैव भृङ्गीशः क्रुद्धो रुद्रः प्रतापवान् ।
 विध्वंस्य यज्ञं दक्षन्तु तं शशाप पिनाकहृक् ।
 ध्रुवस्यान्वयसम्भूतो मनुष्यस्त्वं भविष्यसि ॥ ३४ ॥
 इति गरुडे महापुराणे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । उत्तानपादादभवत् सुराध्यामुत्तमः सुतः ।
 सुनीत्यान्तु ध्रुवः पुत्रः स सीमे स्थानमुत्तमम् ॥ १ ॥
 मुनिप्रसादादाराध्य देवदेवं जनार्दनम् ।
 ध्रुवस्य तनयः त्रिष्टिर्महाबलपराक्रमः ॥ २ ॥
 तस्य प्राचीनवर्जिस्तु पुत्रस्तस्याप्युदारधीः ।
 दिवस्त्रयस्तस्य सुतस्तस्य पुत्रो रिपुः स्मृतः ॥ ३ ॥
 रिपोः पुत्रस्ततः श्रीमांशानुषः कीर्त्तिर्तो मनुः ।
 रुद्रस्तस्य सुतः श्रीमानङ्गस्तस्य तद्यात्मजः ॥ ४ ॥
 अङ्गस्य वेणुः पुत्रस्तु नास्तिको धर्मवर्जितः ।
 अधर्मकारी वेणुश्च मुनिभिश्च कुशैर्हतः ॥ ५ ॥
 ऊहं ममन्तुः पुत्रार्थं ततोऽस्य तनयोऽभवत् ।
 ऋक्षोऽतिमात्रः कृष्णाङ्गो निषीदेति ततोऽब्रुवन् ।
 निषादस्तेन वै जातो बिम्बशैलनिवासकः ॥ ६ ॥

ततोऽस्यं दक्षिणं पाणिं ममन्तुः सहसा द्विजाः ।
 तस्मात्तस्य सुतो जातो बिम्बीर्मानसरूपभृक् ॥ ७ ॥
 पृथुरित्येव नामा स वेणुः पुत्राद्विवं ययौ ।
 दुदोहं पृथिवीं राजा प्रजानां जीवनाय हि ॥ ८ ॥
 अन्तर्धानः पृथोः पुत्री हविर्धानस्तदात्मजः ।
 प्राचीनवर्हिस्तत्पुत्रः पृथिव्यामेकराड् बभौ ॥ ९ ॥
 उपयेमे समुद्रस्य लवणस्य स वै सुताम् ।
 तस्मात् सुषाव सासुद्री दध प्राचीनवर्हिषः ॥ १० ॥
 सर्वे प्राचेतसो नाम धनुर्वेदस्य पारगाः ।
 अपृथग् धर्मचरणास्तेऽतप्यन्त महत्तपः ॥ ११ ॥
 दशवर्षसहस्राणि समुद्रसलिलेभयाः ।
 प्रजापतित्वं संप्राप्ता भार्या तेषाञ्च मारिषा ॥ १२ ॥
 अभवद् भवभापेन तस्यां दक्षोऽभवत्ततः ।
 असृजन्ननसा दक्षः प्रजाः पूर्वं चतुर्विधाः ॥ १३ ॥
 नारदन्त च तास्तस्य अपध्याता हरिण तु ।
 मैथुनेन ततः सृष्टिं कर्तुमैच्छत् प्रजापतिः ॥ १४ ॥
 असिक्लीमावहद्भार्यां वीरणस्य प्रजापतेः ।
 तस्य पुत्रसहस्रन्तु वैरक्षां समपद्यत ॥ १५ ॥
 नारदोक्ता भुवश्चान्तं गता भ्रातृणां पदवीं हर ! ।
 दक्षपुत्रसहस्रस्य तेषु नष्टेषु सृष्टवान् ॥ १६ ॥
 श्वलाश्लास्तेऽपि गता भ्रातृणां पदवीं हर ! ।
 दक्षः क्रुधः शशापाय नारदं जन्म चाप्सप्रसि ॥ १७ ॥
 नारदो ह्यभवत् पुत्रः कश्यपस्य सुनेः पुनः ।
 यज्ञे ध्वस्तेऽथ दक्षोऽपि शशापोऽग्रं महेश्वरम् ॥ १८ ॥
 यद्वा त्वामुपचारैश्च अपसृजन्ति हि द्विजाः ।
 जन्मान्तरेऽपि वैराणि न विनश्यन्ति शङ्कर ! ॥ १९ ॥

असिक्तां जनयामास दक्षो दुहितरं ह्यथ ।
 षष्टिं कन्यां रूपयुतां हे चैवाङ्गिरसे ददौ ॥ २० ॥
 हे प्रादात् स कृशाश्वाय दश धर्माय चाप्यथ ।
 त्रयोदश कश्यपाय सप्तविंश तथेन्द्रवे ॥ २१ ॥
 प्रददौ बहुपुत्राय सुप्रभां भामिनीं तथा ।
 मनोरमां भानुमतीं विशालां बहुदामथ ॥ २२ ॥
 दक्षः प्रादान्महादेव ! चतस्रोऽरिष्टिनेमिने ।
 स कृशाश्वाय च प्रादात् सुप्रजाश्च तथा जयाम् ॥ २३ ॥
 अरुन्धती वसुर्यामी लम्बा भानुर्मरुहती ।
 सङ्कल्पा च मूढर्त्ता च साध्या विश्वा च ता दश ॥ २४ ॥
 धर्मपत्न्यः समाख्याताः कश्यपस्य वदाम्यहम् ।
 अदितिर्दितिर्दनुः काला ह्यनायुः सिंहिका मुनिः ।
 कद्रुः प्राधा इरा क्रोधा विनता सुरभिः खगा ॥ २५ ॥
 विश्वे देवास्तु विश्वायाः साध्या साध्यान् व्यजायत ।
 मरुहत्यां मरुहन्ती वसोस्तु वसवस्तथा ॥ २६ ॥
 भानोस्तु भानवो रुद्र ! मुहूर्त्ताश्च मुहूर्त्तजाः ।
 लम्बायाश्चैव घोषोऽथ नागवीथिस्तु यामितः ॥ २७ ॥
 पृथिवीविषयं सर्वमरुन्धत्यां व्यजायत ।
 सङ्कल्पायास्तु सर्वात्मा जज्ञे सङ्कल्प एव हि ॥ २८ ॥
 आपो ध्रुवश्च सोमश्च धवश्चैवानिलोऽनलः ।
 प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवो नामभिः स्मृताः ॥ २९ ॥
 आपस्य पुत्रो वैतुण्ड्यः अमः आन्तो ध्वनिस्तथा ।
 ध्रुवस्य पुत्रो भगवान् कालो लोकस्य कालनः ।
 सोमस्य भगवान् वर्ष्वा वर्ष्वास्ती येन जायते ॥ ३० ॥
 धवस्य पुत्रो रुहिणो हुतङ्गव्यवहस्तथा ।
 मनोहरायां शिशिरः प्राणोऽथ रमणस्तथा ॥ ३१ ॥

अनिलस्य शिवा भार्या तस्याः पुत्रः पुलोमजः ।
 अविज्ञातगतिश्चैव द्वी पुत्रावनिलस्य तु ॥ ३२ ॥
 अग्निपुत्रः कुमारस्तु शरस्तम्बे व्यजायत ।
 तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठतः ।
 अपत्यं क्षत्तिकानान्तु कार्त्तिकेय इति स्मृतः ॥ ३३ ॥
 प्रत्यूषस्य विदुः पुन्नसृषिं नाम्ना तु देवलम् ।
 विश्वकर्मा प्रभासस्य विख्यातो देववर्द्धकिः ॥ ३४ ॥
 अजैकपादहिर्ब्रह्मस्वष्टा रुद्रश्च वीर्यवान् ।
 त्वष्टुश्चाप्यात्मजः पुन्नो विश्वरूपो महातपाः ।
 हरश्च बहुरूपश्च त्र्यम्बकश्चापराजितः ॥ ३५ ॥
 वृषाकपिश्च शम्भुश्च कपर्दी रैवतस्तथा ।
 सृगध्याधश्च शर्वश्च कपाली च महासुने ! ।
 एकादशैते कथिता रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ॥ ३६ ॥
 सप्तविंशति सोमस्य पन्नो नक्षत्रसंज्ञिताः ।
 अदित्यां कश्यपाश्चैव सूर्या द्वादश जप्तिरे ।
 विष्णुः शक्रोऽर्थ्यमा धाता त्वष्टा पूषा तथैव च ॥ ३७ ॥
 विवस्वान् सखिता चैव मित्रो वरुण एव च ।
 अंशुर्माश्च भगश्चैव आदित्या द्वादश स्मृताः ॥ ३८ ॥
 हिरण्यकशिपुर्दित्यां हिरण्याक्षोऽभवत्तदा ।
 सिंहिका चाभवत् कन्या विप्रचित्तिपरिग्रहा ॥ ३९ ॥
 हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारः पृथुलीजसः ।
 अनुक्लादश्च क्लादश्च प्रक्लादश्चैव वीर्यवान् ।
 संक्लादश्चाभवत्तेषां प्रक्लादो विष्णुतत्परः ॥ ४० ॥
 संक्लादपुत्र आयुष्मान् शिविर्वाक्कल एव च ।
 विरोचनश्च प्राक्लादिर्बलिर्जज्ञे विरोचनात् ।
 बलेः पुत्रश्च तं त्वासीद्वाणश्चेष्टं वृषध्वज ! ॥ ४१ ॥

हिरण्याक्षसुतायास्तन् सर्व एव महाबलाः ।
 उत्कुरः शकुनिश्चैव भूतसन्तापनस्तथा ।
 महानाभो महाबाहुः कालनाभस्तथापरः ॥ ४२ ॥
 अभवन् दनुपुत्राश्च त्विभूर्धो शङ्करस्तथा ।
 अयोमुखः शङ्कुशिराः कपिलः सन्धरस्तथा ॥ ४३ ॥
 एकचक्रो महाबाहुस्तारकश्च महाबलः ।
 स्वर्भानुर्वृषपर्वा च पुलोमा च महासुरः ।
 एते दनोः सुताः ख्याता विप्रचित्तिश्च वीर्यवान् ॥ ४४ ॥
 स्वर्भानोः सुप्रभा कन्या शर्मिष्ठा वार्षपार्वती ।
 श्रीपदानवी हयशिराः प्रख्याता वरकन्यकाः ॥ ४५ ॥
 वैश्वानरसुते चोभे पुलोमा कालका तथा ।
 उभे ते तु महाभागे मारीचेस्तु परिग्रहः ॥ ४६ ॥
 ताभ्यां पुत्रसहस्राणि षट्तिर्दानवसत्तमाः ।
 पौलोमाः कालकक्षाश्च मारीचतनयाः स्मृताः ॥ ४७ ॥
 सिंहिकायां समुत्पन्ना विप्रचित्तिसुतास्तथा ।
 व्यंशः शल्यश्च बलवान् नभश्चैव महाबलः ॥ ४८ ॥
 वातापिर्नमुचिश्चैव हृत्त्वलः खलमस्तथा ।
 अश्लको नरकश्चैव कालनाभस्तथैव च ।
 निवातकवचा दैत्याः प्रह्लादस्य कुलेऽभवन् ॥ ४९ ॥
 षट्सुताश्च महासत्त्वास्ताम्रायाः परिकीर्त्तिताः ।
 शुकी श्येनी च भासी च सुग्रीवी शचिष्ठभ्रिका ॥ ५० ॥
 शुकी शुकानजनयदुलूकी प्रत्यलूककान् ।
 श्येनी श्येनांस्तथा भासी भासान् गृध्रांश्च गृध्रपि ॥ ५१ ॥
 शुच्यौदकान् पक्षिगणान् सुग्रीवी तु व्यजायत ।
 अश्वानुष्टान् गर्दभांश्च ताम्बावंशः प्रकीर्त्तितः ॥ ५२ ॥
 विनतायास्तु पुत्री द्वौ विख्यातौ गरुडाक्षौ ।

सुरसायां सङ्गन्तु सर्पाणाममितीजसम् ॥ ५२ ॥
 काद्रवेयाश्च फणिनः सङ्गन्तममितीजसः ।
 तेषां प्रधानो भूतेश ! शेषवासुकिश्चकाः ॥ ५४ ॥
 शङ्खः श्वेतो महापद्मः कम्बलाश्चतुरौ तथा ।
 एलापश्चस्तथा नागः कर्कोटकधनञ्जयी ।
 गणं क्रोधवशं विद्धि ते च सर्वे च दंष्ट्रिणः ॥ ५५ ॥
 क्रोधा तु जनयामास पिशाचांश्च महाबलान् ।
 गास्तु वै जनयामास सुरभिर्महिषांस्तथा ॥ ५६ ॥
 इरा वृक्षलतावल्लीस्तृणजातीश्च सर्वशः ।
 खगा च यक्षरक्षांसि सुनिरप्सरसस्तथा ॥
 अरिष्टा तु महासस्त्रान् गन्धर्वान् समजीजनत् ॥ ५७ ॥
 देवा एकोनपञ्चाशन्नरुतो ह्यभवन्मिति ।
 एकज्योतिर्द्विज्योतिश्च त्रिचतुर्ज्योतिरेव च ॥ ५८ ॥
 एकशक्रो द्विशक्रश्च त्रिशक्रश्च महाबलः ।
 ईदृक् चान्यादृक् सदृक् च ततः प्रतिसदृक् तथा ॥ ५९ ॥
 मितश्च समितश्चैव सुमितश्च महाबलः ।
 ऋतजित् सत्यजिश्चैव सुषेणः सेनजित्तथा ॥ ६० ॥
 अतिमित्रोऽप्यमित्रश्च दूरमित्रोऽजितस्तथा ।
 ऋतश्च ऋतधर्मा च विहर्ता वरुणो ध्रुवः ॥ ६१ ॥
 विधारणश्चतुर्थोऽयं गृहमेकगणः स्मृतः ।
 ईदृक् सदृक् एतादृक्षो मिताशनः ॥ ६२ ॥
 एतनः प्रसदृक्श्च सुरतश्च महातपाः ।
 तादृगुग्रो ध्वनिर्भासो विमुक्तो विक्षिपः सङ्घः ॥ ६३ ॥
 द्युतिर्वसुर्वसाष्टयो लाभः कामो जयो विराट् ।
 उद्वेगश्चो गणो नाम वायुस्कन्धे तु सप्तमे ॥ ६४ ॥
 एतत्सर्वं हरिश्च राजानो दानवाः सुराः । १०८५३४

सूर्यादिपरिवारेण मन्वाद्या ईजिरे हरिम् ॥ ६५ ॥

इति गरुडं महापुराणे षष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच । सूर्यादिपूजनं ब्रूहि स्वायम्भुवादिभिः कृतम् ।

भुक्तिमुक्तिप्रदं सारं व्यास ! संक्षेपतः शृणु ॥ १ ॥

हरिरुवाच । सूर्यादिपूजां वक्ष्यामि धर्मकामादिकारिकाम् ॥ २ ॥

ओं सूर्यासनाय नमः ॥ ओं नमः सूर्यमूर्त्तये ॥ ओं ह्रीं ह्रीं
सः सूर्याय नमः । ओं सोमाय नमः ॥ ओं मङ्गलाय नमः ॥ ओं
बुधाय नमः ॥ ओं बृहस्पतये नमः ॥ ओं शुक्राय नमः ॥ ओं शनै-
श्चराय नमः ॥ ओं राहवे नमः ॥ ओं केतवे नमः । ओं तेज-
श्चण्डाय नमः ॥ ३ ॥

आसनावाहनं पाद्यमर्घ्यमाचमनं तथा ।

स्नानं वस्त्रोपवीतञ्च गन्धपुष्पञ्च धूपकम् ॥ ४ ॥

दीपकञ्च नमस्कारं प्रदक्षिणविसर्जने ।

सूर्यादीनां सदा कुर्यादिति मन्त्रैर्होषध्वज ! ॥ ५ ॥

वातापिनिशिवासनाय नमः । ओं ह्रीं शिवमूर्त्तये नमः ।

अक्षको नमः । ओं ह्रीं शिरसे स्वाहा । ओं ह्रीं शिखायै

निवातर कवचाय हुं ओं ह्रीं नेत्रत्रयाय वीषट् ओं ह

षट्सम्भः । ओं ह्रीं सद्योजाताय नमः । ओं ह्रीं वाम-

शु नमः । ओं ह्रीं अघोराय नमः । ओं ह्रीं तत्पुरुषाय

नमः । ओं ह्रीं ईशानाय नमः । ओं ह्रीं गौर्यै नमः ॥ ओं

ह्रीं गुरुभ्यो नमः ॥ ओं ह्रीं इन्द्राय नमः ॥ ओं ह्रीं चण्डाय नमः ॥

ओं ह्रीं अघोराय नमः । ओं वासुदेवासनाय नमः ॥ ओं वासु-

देवमूर्त्तये नमः । ओं अं ओं नमो भगवते वासुदेवाय नमः ।

ओं अं ओं नमो भगवते सङ्कर्षणाय नमः । ओं अं ओं

नमो भगवते प्रद्युम्नाय नमः । श्रीं श्रीं श्रीं नमो भगवते अ-
रुद्राय नमः । श्रीं नारायणाय नमः श्रीं तत्सदुन्नयने
मः श्रीं ॐ विष्णवे नमः श्रीं श्रीं नमो भगवते नरसिंहाय
मः । श्रीं भूः श्रीं नमो भगवते वराहाय नमः । श्रीं कं
पं शं वैनतेयाय नमः श्रीं जं खं वं सुदर्शनाय नमः श्रीं
। ठं फं पं गदायै नमः श्रीं वं लं मं चं पाञ्चजन्याय नमः
। चं ढं भं हं त्रियै नमः श्रीं गं ङं वं सं पुष्ट्यै नमः
। छं षं वं सं वनमालायै नमः श्रीं सं दं लं श्रीवत्साय
मः श्रीं ठं चं भं यं कौस्तुभाय नमः । श्रीं गुरुभ्यो नमः
। इन्द्रादिभ्यो नमः श्रीं विश्वक्सेनाय नमः ॥ ६ ॥

आसनादीन् हरिर्तैर्मन्त्रैर्दद्याद् वृषध्वज !

विष्णुशक्त्याः सरस्वत्याः पूजां शृणु शुभप्रदाम् ॥ ७ ॥

श्रीं श्रीं सरस्वत्यै नमः श्रीं श्रीं हृदयाय नमः श्रीं श्रीं
परसे नमः श्रीं श्रीं शिखायै नमः श्रीं श्रीं कवचाय नमः
। श्रीं श्रीं नेत्रत्रयाय नमः श्रीं श्रीं अस्त्राय नमः ॥ ८ ॥

अद्या ऋद्धिः कला मेघा तुष्टिः पुष्टिः प्रभा मतिः ।

श्रीकाराद्या नमोऽन्ताश्च सरस्वत्याश्च शक्तयः ॥ ९ ॥

श्रीं क्षेत्रपालाय नमः श्रीं गुरुभ्यो नमः श्रीं परमगुरुभ्यो
मः ॥ १० ॥

पद्मस्थायः सरस्वत्या आसनाद्यं प्रकल्पयेत् ।

सूर्यादीनां स्वकैर्मन्त्रैः पवित्रारोहणमथा ॥ ११ ॥

इति महापुराणे गारुडे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

रिक्वाच । भूमिष्ठे मण्डपे स्नात्वा मण्डले विष्णुमर्चयेत् ।

पञ्चरङ्गिकचूर्णेन वज्रनाभन्तु मण्डलम् ॥ १ ॥

षोडशैः कोष्ठकैस्तत्र सन्धितं स्रग् । कारयेत् ।
 चतुर्थपञ्चकोणेषु सूत्रपातन्तु कारयेत् ॥ २ ॥
 कोणसूत्रादुभयतः कोणा ये तत्र संस्थिताः ।
 तेषु चैव प्रकुर्वीत सूत्रपातं विचक्षणः ॥ ३ ॥
 तदनन्तरकोणेषु एवमेव हि कारयेत् ।
 प्रथमा नाभिरुद्दिष्टा मध्ये रेखाप्रसङ्गमे ॥ ४ ॥
 अन्तरेषु च सर्वेषु अष्टौ चैव तु नाभयः ।
 पूर्वमध्यमनाभिम्यामथ सूत्रन्तु भ्रामयेत् ॥ ५ ॥
 अन्तरेषु द्विज्येष्ठः पादोनं भ्रामयेत् हर ! ।
 अनेन नाभिसूत्रस्य कर्णिकां भ्रामयेत् शिव ! ॥ ६ ॥
 कर्णिकाया द्विभागेन केशराणि विचक्षणः ।
 तदग्रेण सदा विद्वान् दलान्येव समालिखित् ॥ ७ ॥
 सर्वेषु नाभिचेत्रेषु भानेनानेन सुव्रत ! ।
 पद्मानि तानि कुर्वीत देशिकाः परमार्थवित् ॥ ८ ॥
 आदिसूत्रविभागेन द्वाराणि परिकल्पयेत् ।
 द्वारशोभां तथा तत्र तदर्धेन तु कल्पयेत् ॥ ९ ॥
 कर्णिकां पीतवर्णेन सितरक्तादिकेशरान् ।
 अन्तरं नीलवर्णेन दलानि असितेन च ॥ १० ॥
 कृष्णवर्णेन रजसा चतुरस्रं प्रपूरयेत् ।
 द्वाराणि शुक्लवर्णेन रेखाः पञ्च च मण्डले ॥ ११ ॥
 सिता रक्ता तथा पीता कृष्णा चैव यथाक्रमम् ।
 कृत्वेव मण्डलच्छादौ न्यासं तत्रार्चयेद्हरिम् ॥ १२ ॥
 हृन्मध्ये तु न्यसेद्विष्णुं मध्ये सङ्कर्षणं तथा ।
 प्रद्युम्नं शिरसि न्यस्य शिखायामनिरुद्धकम् ॥ १३ ॥
 ब्रह्माणं सर्वगात्रेषु करयोः श्रीधरं तथा ।
 अहं विष्णुरिति ध्यात्वा कर्णिकायां न्यसेद्हरिम् ॥ १४ ॥

न्यस्येत् सर्व्वेषु पूर्वे प्रयुक्तश्चैव दक्षिणे ।
 अग्निरक्षं पश्चिमे च ब्रह्माणक्षोत्तरे न्यसेत् ॥ १५ ॥
 श्रीधरं रुद्रकोष्ठेषु इन्द्रादीन् दिक्षु विन्यसेत् ।
 ततोऽभ्यर्च्य च गन्धाघैः प्राप्नुयात् परमं पदम् ॥ १६ ॥
 इति गणकं महापुराणे अष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

रिक्वाच । समये दीक्षितः शिष्यो बह्वनेत्रस्तु वाससा ।
 अष्टाहुति शतं तस्य मूलमन्त्रेण होमयेत् ॥ १ ॥
 द्विगुणं पुत्रके होमं त्रिगुणं साधके मतम् ।
 निर्वाणदेशिके रुद्र ! चतुर्गुणमुदाहृतम् ।
 गुरुविष्णुद्विजस्त्रीणां हन्ता बध्यस्त्वदीक्षितैः ॥ २ ॥
 अथ दीक्षां प्रवक्ष्यामि धर्माधर्मचयङ्करीम् ।
 उपवेश्य वह्निः शिष्यान् धारणां तेषु कारयेत् ॥ ३ ॥
 वायव्या कलया रुद्र ! शोच्यमानान् विचिन्तयेत् ।
 आग्नेया दह्यमानांश्च भ्रावितान् अभ्रसा पुनः ॥ ४ ॥
 तेजसोजसि तं जीवमीकीकृत्य समाक्षिपेत् ।
 प्रणवं चिन्तयेद् व्योम्नि शरीरेऽन्यस्तु कारणम् ॥ ५ ॥
 एकैकं योजयेत्तच्च क्षेत्रज्ञं देहकारणात् ।
 उत्पाद्य योजयेत् पञ्चादेकैकं वृषभध्वज ॥ ६ ॥
 मण्डलादिविशक्तस्तु कल्पयित्वाऽर्चयेत् हरिम् ।
 चतुर्द्वारं भवेत्तच्च ब्रह्मतीर्थादनुक्रमात् ॥ ७ ॥
 हस्तं पद्मं समाख्यातं पद्माक्ष्यङ्गुलयः स्मृताः ।
 कर्णिकातलहस्तान्तु गन्धान्यस्य तु केशराः ॥ ८ ॥
 तत्रार्चयेत् हरिं ध्यात्वा सूर्य्येन्द्रम्यन्तरैव च ।
 तं हस्तं पातयेद्भूर्भि शिष्यस्तु समाहितः ॥ ९ ॥

हस्तो विष्णुः श्वितो यस्माद् विष्णुर्हस्तस्तद्वयम् ।
 नश्यन्ति स्वर्गनास्तस्य पातकाभ्यखिलानि च ॥ १० ॥
 गुरुः शिवं समभ्यर्च्य भित्ते कवेः तु वाससा ।
 देवस्य प्रमुखं कृत्वा पुष्पाणि मोक्षयेत्ततः ॥
 पुष्पं निपतितं यत्नं मूर्ध्नि देवस्य शार्ङ्गिणः ॥ ११ ॥
 तन्नाम कारयेत्तस्य स्त्रीणां नामाङ्कितं स्वकम् ।
 मृदाणां दाससंयुक्तं कारयेत्तु विषर्षणः ॥ १२ ॥
 इति गरुडे महापुराणे अष्टमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । अगदिभूजां प्रवक्ष्यामि स्थण्डिलादिषु सिद्धये ।
 ओं श्रीं महालक्ष्म्यै नमः । श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं
 क्रमाद्बुद्धयश्च शिरः शिखां कवचम् । नेत्रमङ्गश्च भासनं मूर्ति
 मर्चयेत् ॥ १ ॥
 मण्डले पद्मगर्भं च चतुर्हारि स्त्रोऽन्विते ।
 चतुषश्चान्तमष्टादि स्त्राक्षेष्टान्यादि मण्डलम् ।
 खीचीन्दुसूर्यगं सर्वं स्त्रादिविदेन्दुवर्त्तनाम् ॥ २ ॥
 लक्ष्मीमङ्गानि चैकस्मिन् कोणे दुर्गां गणं मुहुरम् ।
 क्षेत्रपालमथान्यादौ होमास्तु हाव कामनाम् ।
 ओं वं टं डं हं महालक्ष्म्यै नमः ।
 अनेन पूजयेत्तस्मीं पूर्वोक्तपरिवारकैः ॥ ३ ॥
 ओं सौ सरस्वत्यै नमः । ओं श्रीं सौ सरस्वत्यै नमः । ४
 श्रीं वद वद वाग्वादिनि स्त्राहा । ओं श्रीं सरस्वत्यै नमः ॥ ४ ॥
 इति महापुराणे गरुडे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

रित्वाच । नवव्यूहार्चनं कस्मै यद्वृत्तं वायव्याय हि ।

जीवसुतचिप्य सूर्य्या नाभ्यां श्योक्तिं निवेद्ययेत् ॥ १ ॥

ततो रमिति वीजेन दण्डेद्वितासकं वपुः ।

यमित्यनेन वीजेन तच्च सर्वं विनाशयेत् ॥ २ ॥

लमित्यनेन वीजेन द्वावयेत् सञ्चराचरम् ।

वसित्यनेन वीजेन चिन्तयेद्व्युत्तं ततः ॥ ३ ॥

ततो बुधदसथे तु पीतवासासबुधुञ्जः ।

षड् सतस्यथा ज्ञानं ध्यानेन परिचिन्तयेत् ॥ ४ ॥

मन्त्रग्यासं ततः कुर्यात् त्रिविधं करदेहयोः ।

द्वादशाक्षरवीजेन पञ्चवीजेन च नारम् ।

षड्भजेन ततः कुर्यात् साक्षात् येन हरिर्भवेत् ॥ ५ ॥

दक्षिणाङ्गदसारभ्य सध्याङ्गुलं दले न्यसेत् ।

मध्ये वीजद्वयं न्यस्य न्यसेदङ्गे ततः पुनः ॥ ६ ॥

ह्रस्विरसि शिखावर्धवज्जाङ्गुदरपृष्ठतः ।

वाङ्मोक्ष करयोर्जाङ्गोः पादयोश्चापि विन्यसेत् ॥ ७ ॥

पद्माकारी करौ कृत्वा मध्येऽङ्गुलं निवेद्ययेत् ।

चिन्तयेत्तत्र सर्वेषां परं तत्समनामयम् ॥ ८ ॥

क्रमाक्षैतन्निष्पीजानि तर्जनीयदिषु विन्यसेत् ।

ततो मूर्धाक्षिवज्जेषु कण्ठेषु हृदये तथा ।

नाभौ गुह्ये तथा जाङ्गोः पादयोर्विन्यसेत् क्रमात् ॥ ९ ॥

पाङ्गोः षड्भुजवीजानि न्यस्य काये ततो न्यसेत् ।

षड्गुह्यादि कनिष्ठानां विन्यसेद् वीजपञ्चकम् ॥ १० ॥

करमध्ये नेत्रवीजसङ्ख्यासिद्ध्यर्थं ज्ञानः ।

हृदये हृदयं न्यस्य शिरः शिरसि विन्यसेत् ॥ ११ ॥

शिखायान्तु शिखां न्यस्य कावचं सर्वतस्तनी ।
 नेत्रे नेत्रे विधातव्ये अक्षश्च करयोर्द्वयोः ॥ १२ ॥
 तेनैव च दिशो बद्धा पूजाविधिमथारमेत् ।
 हृदये चिन्तयेत् पूर्वं योगपीठं समाहितः ॥ १३ ॥
 धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्यञ्च यथाक्रमम् ।
 आग्नेयादौ च पूर्वादावधर्मादींश्च विन्यसेत् ॥ १४ ॥
 एभिः परिच्छिन्नतनू पीठभूतं तदात्मकम् ।
 अनन्तं विन्यसेत् पश्चात् पूर्वकायोक्तं स्थितम् ॥ १५ ॥
 ततो विद्या सरी जातं दक्षाष्टसमदिग्दलम् ।
 सिताक्षं शतपादाक्षं विप्रकीर्णोद्धं कर्णिकम् ॥ १६ ॥
 ध्यात्वा वेदादिना पश्चात् सूर्यसोमानलात्मनाम् ।
 मण्डलानि क्रमादेवमुपर्युपरि चिन्तयेत् ॥ १७ ॥
 ततः पूर्वादिदिक्संस्थाः शक्तीः केशवगीचराः ।
 विमलाद्या न्यसेदष्टौ नवमीं कर्णिकागताम् ॥ १८ ॥
 एवं ध्यात्वा समभ्यर्च्य योगपीठमनन्तरम् ।
 मनसावाह्य तत्रेशं हरिं शार्ङ्गं न्यसेत् पुनः ॥ १९ ॥
 हृदयादीनि पूर्वादिचतुर्दिग्दलयोगतः ।
 मध्ये नेत्रान्तु कोणेषु अक्षमन्त्रं न्यसेत्ततः ॥ २० ॥
 सङ्कर्षणादिवीजानि पूर्वादिक्रमयोगतः ।
 हारि पूर्वं परे चैव वैनतेयान्तु विन्यसेत् ॥ २१ ॥
 सुदर्शनं सहस्रारं दक्षिणे हारि विन्यसेत् ।
 त्रियं दक्षिणतो न्यस्य लक्ष्मीमुत्तरतस्तथा ॥ २२ ॥
 हार्द्युत्तरं गदां न्यस्य शङ्खं कोणेषु विन्यसेत् ।
 देवदक्षिणतः शार्ङ्गं वामे चैव सुधीर्न्यसेत् ॥ २३ ॥
 तद्वत् खड्गं तथा चक्रं न्यसेत् पार्श्वयोर्द्वयम् ।
 ततोऽन्तर्लीकपालाञ्च खदिग्भेदेन विन्यसेत् ॥ २४ ॥

वज्रादीन्धातुधातुस्यैव सयैव विनिवेशयेत् ।
 ऊर्ध्वं ब्रह्म तथानन्तमधश्च परिचिन्तयेत् ॥ २५ ॥
 सर्वं धात्वेति संपूज्य मुद्राः सन्दर्शयेत्ततः ।
 अक्षलिः प्रथमा मुद्रा क्षिप्रं देवप्रसादनी ॥ २६ ॥
 वन्दनी हृदयाग्रस्ता सार्धं दक्षिण उक्ता ।
 ऊर्ध्वाङ्गुष्ठा वाममुष्टिर्दक्षिणाङ्गुष्ठवन्धनः ॥ २७ ॥
 सव्यस्य तस्य चाङ्गुष्ठो यः स ऊर्ध्वः प्रकीर्तितः ।
 तिस्रः साधारणा ह्येता मूर्तिभेदेन कल्पिताः ॥ २८ ॥
 कनिष्ठादिप्रयोगेण अष्टौ मुद्रा यथाक्रमम् ।
 अष्टानां पूर्ववीजानां क्रमशस्त्ववधारयेत् ॥ २९ ॥
 अङ्गुष्ठेन कनिष्ठान्तं नामयित्वाङ्गुलित्रयम् ।
 मुद्रेयं नरसिंहस्य न्युज्जं कृत्वा कारहयम् ॥ ३० ॥
 तस्यहस्तं तथोत्तानं कृत्वोर्ध्वं भ्रामयेत् शनैः ।
 नवमीयं स्मृता मुद्रा वराहाभिमता सदा ॥ ३१ ॥
 मुष्टिद्वयमथोत्तानमृज्ज्वैकैकेन मोचयेत् ।
 कुञ्चयेत् सर्वमुद्राश्च अङ्गमुद्रेयमुच्यते ॥ ३२ ॥
 मुष्टिद्वयमथो बद्धा एवमिवानुपूर्वशः ।
 दशानां लोकपालानां मुद्राश्च क्रमयोगतः ॥ ३३ ॥
 स्वरमाद्यं द्वितीयञ्च उपान्त्यच्चान्तमेव च ।
 वासुदेवो बलः कामो ह्यनिरुद्धो यथाक्रमम् ॥ ३४ ॥
 प्रणवस्तत्कदित्येतत् हुं ह्रौं भूरिति मन्त्रकाः ।
 नारायणस्तथा ब्रह्मा विष्णुः सिंहो वराहराट् ॥ ३५ ॥
 सितारुणहरिद्राभा नीलश्यामललोहिताः ।
 मेघाग्निमधुपिङ्गाभा वर्णतो नवनामकाः ॥ ३६ ॥
 कं टं जं पं शं शरत्मान् स्यात् जं ॥ ३७ ॥ सुदर्शनम् ।
 खं पं फं वं ब्रह्मा देवी वं लं मं चं नं शं शङ्करम् ॥ ३८ ॥

चं ठं वं भं हं भवेत् श्रीस गं जं ङं सं यं च पुष्टिका ।
 धं वं च वनमात्म स्मत् श्रीवत्सं हं सं भवेत् ॥ ३८ ॥
 ङं ङं पं यं श्रीसुभः प्रोक्तानन्तो ज्ञमेव च ।
 चत्वनानि यथायोगं देवदेवस्य वै हम् ॥ ३९ ॥
 गरुडोऽम्बुजसङ्गमो मदा चेदासिताकृतिः ।
 पुष्टिः शिरीषपुष्पाभा सङ्गीः काञ्चनसन्निभा ॥ ४० ॥
 पूर्णचन्द्रनिभः शङ्खः कौस्तुभस्वरूपद्युतिः ।
 चक्रं सूर्यसहस्राक्षं श्रीवत्सः कुन्दसन्निभः ।
 पञ्चवर्णनिभा माला ज्ञानन्तो सेवसन्निभः ॥ ४१ ॥
 विद्युद्गुणाणि चास्त्राणि यानि कोक्तानि वर्णतः ।
 अर्घ्यपाद्यादि वै दद्यात् पुष्करीकाञ्चविद्यया ॥ ४२ ॥
 इति महापुराणे गरुडे एकादशोऽध्यायः ।

108534

द्वादशोऽध्यायः ।

हरित्वाच । पूजानुक्रमसिद्धये पूजानुक्रम उच्यते ।
 श्रीं नम इत्यादौ परमात्मनः संस्तुतिः ॥ १ ॥
 यं वं लं रमिति कायशुद्धिः ।
 श्रीं नम इति चतुर्भुजात्मनिर्माणम् ॥ २ ॥
 ततस्त्रिविधाकारविन्यासः । ततो हृदिस्थयोगपीठपूजा ॥
 श्रीं अनन्ताय नमः, श्रीं धर्माय नमः, श्रीं ज्ञानाय नमः
 श्रीं वैराग्याय नमः, श्रीं ऐश्वर्याय नमः, श्रीं अधर्माय नमः
 श्रीं अज्ञानाय नमः, श्रीं अवैराग्याय नमः, श्रीं अनैश्वर्ये
 नमः, श्रीं पद्माय नमः, श्रीं आदित्यमण्डलाय नमः, श्रीं च
 मण्डलाय नमः, श्रीं वज्रिमण्डलाय नमः, श्रीं विमलायै नमः
 श्रीं उत्कर्षिण्यै नमः, श्रीं ज्ञानाय नमः, श्रीं क्रियायै नमः
 श्रीं अज्ञानाय नमः, श्रीं अक्रियायै नमः, श्रीं योगायै नमः

१ प्रह्वै नमः, श्रीं सख्यायै नमः, श्रीं ईशानायै नमः, श्रीं
 रीतोमुख्यै नमः, साङ्गोपाङ्गाय हरिरासनाय नमः । ततः कर्णि-
 त्यां श्रीं वासुदेवाय नमः, श्रीं हृदयाय नमः, श्रीं शिरसे नमः,
 शिखायै नमः, ऐं कवचाय नमः, श्रीं नेत्रत्रयाय नमः, अः
 द अस्ताय नमः । श्रीं सङ्कर्षणाय नमः, श्रीं प्रद्युम्नाय नमः,
 अनिरुद्धाय नमः, श्रीं अः नारायणाय नमः । श्रीं तत्सत्
 प्राणे नमः, श्रीं हुं विष्णवे नमः, श्रीं नरसिंहाय भूर्वराहाय
 टं जं शं वैनतेयाय जं खं वं सुदर्शनाय खं चं फं पं
 दायै वं लं मं लं पाञ्चजन्याय चं ठं भं हं त्रियै गं डं वं शं
 ध्यै धं वं वनमास्तायै दं शं श्रीवत्साय छं डं यं कौस्तुभाय
 शाङ्गाय ईं इषुधिभ्यां चं चर्मणे खं खङ्गाय सुराधिपतये धां
 नदाय धनाधिपतये हां ईशानाय विद्याधिपतये श्रीं वज्राय
 रीं शचै श्रीं दण्डाय श्रीं खङ्गाय श्रीं पाशाय ध्वजाय गदायै
 त्रिशूलाय लं अनस्ताय पातालाधिपतये खं ब्रह्मणे सर्वलोका-
 धिपतये श्रीं नमो भगवते वासुदेवाय नमः । श्रीं श्रीं नमः श्रीं
 नमः श्रीं मीं नमः श्रीं भं नमः श्रीं गं नमः श्रीं वं नमः
 रीं तै नमः श्रीं वां नमः श्रीं सुं नमः श्रीं दें नमः श्रीं वां
 नमः श्रीं यं नमः । श्रीं श्रीं नमः श्रीं नं नमः श्रीं मीं नमः श्रीं
 रं नमः श्रीं रां नमः श्रीं यं नमः श्रीं णां नमः श्रीं यं नमः ।
 तै नमो नारायणाय श्रीं नमः पुरुषोत्तमाय नमः ॥ ४ ॥

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष ! नमस्ते विश्वभावन ! ।

सुब्रह्मण्य ! नमस्तेऽस्तु महापुरुष ! पूर्वज ! ॥ ५ ॥

होमकर्मणि चैतेषां स्वाहान्तमुपकल्पयेत् ।

एवं जप्त्वा विधानेन शतमष्टोत्तरं तथा ।

अर्घं दत्त्वा जितं तेन प्रणतमश्च पुनः पुनः ॥ ६ ॥

ततोऽग्न्यावपि सम्युज्येत यजेत यथाविधि ।

देवदेवं स्ववीजेन अङ्गादिभिरथाच्युतम् ॥ ७ ॥
 पूर्वमुद्दीप्य चाभ्युष्य प्रणवेन तु मन्त्रवित् ।
 भ्रामयित्वानक्षं कुच्छे पूजयेच्च शुभैः फलैः ॥ ८ ॥
 पूर्वं तत् सकलं ध्यात्वा मण्डले मनसा श्रुयेत् ।
 वासुदेवाख्यतत्त्वेन हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ॥ ९ ॥
 सङ्कर्षणादिवीजेन यजेत् षट्कं तथैव च ।
 त्रयं त्रयं तथाङ्गानामेकैकां दिक्पतींस्तथा ॥ १० ॥
 पूर्णाहुतिं तथैवान्ते दद्यात् सम्यगुपस्थितः ।
 वागतीति परे तस्ये आत्मानश्च लब्धं नयेत् ॥ ११ ॥
 उपविश्य पुनर्मूर्धां दर्शयित्वा नमेत् पुनः ।
 नित्यमेवंविधं ह्योमं नैमित्तं द्विगुणं भवेत् ॥ १२ ॥
 गच्छ गच्छ परं स्थानं यत्र देवो निरञ्जनः ।
 गच्छन्तु देवताः सर्वाः स्वस्थानस्थितिहेतवे ॥ १३ ॥
 सुदर्शनः श्रीहरिश्च अच्युतः स चिविक्रमः ।
 चतुर्भुजो वासुदेवः षष्ठः प्रद्युम्न एव च ॥ १४ ॥
 सङ्कर्षणः पुरुषोऽथ नवव्यूहो दशालम्बकः ।
 अनिरुद्धो द्वादशात्मा अत ऊर्ध्वमनन्तकः ॥ १५ ॥
 एते एकादिभिश्चक्रेर्विज्ञेयो लक्षिताः सुराः ।
 चक्राङ्कितैः पूजितैः स्याद् गृहे राक्षसदानवैः ॥ १६ ॥
 ओं चक्राय स्वाहा ओं विचक्राय स्वाहा ओं सुचक्राय
 स्वाहा ओं महाचक्राय स्वाहा ओं असुरान्तघ्नत् हं षट् अ
 हुं सहस्रार हुं षट् ।

हारकाचक्रपूजेयं गृहे रक्षाकरौ शुभा ॥ १७ ॥

इति मरुतपुराणे गारुडे द्वादशोऽध्यायः ॥

तयोदशोऽध्यायः ।

रेत्वाच । प्रवक्ष्याम्यधुना श्रोतव्यं पञ्चरं शुभम् ।
 नमो नमस्ते गोविन्द ! चक्रं गृह्य सुदर्शनम् ।
 प्राच्यां रक्षस्व मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ १ ॥
 गदां क्रीमोदकीं गृह्य पद्मनाभ ! नमोऽस्तु ते ।
 याम्यां रक्षस्व मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ २ ॥
 हलमादाय सौमन्दं नमस्ते पुरुषोत्तम ! ।
 प्रतीच्यां रक्ष मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ ३ ॥
 सुषलं शातनं गृह्य पुण्डरीकाक्ष ! रक्ष माम् ।
 उत्तरस्थां जगन्नाथ ! भवन्तं शरणं गतः ॥ ४ ॥
 खड्गमादाय चर्माय अस्त्रशस्त्रादिकं हरि ! ।
 नमस्ते रक्ष रक्षोन्न ! ऐशान्यां शरणं गतः ॥ ५ ॥
 पाञ्चजन्यं महाशङ्खमनुबोधक्ष पङ्कजम् ।
 प्रगृह्य रक्ष मां विष्णो ! आन्येभ्यं रक्ष शुकर ! ॥ ६ ॥
 चन्द्रसूर्यं समागृह्य खड्गं चान्द्रमसं तथा ।
 नैर्ऋत्यां माक्ष रक्षस्व दिव्यमूर्त्त ! नृकेशरिन् ! ॥ ७ ॥
 वैजयन्तीं सम्प्रगृह्य श्रीवत्सं कण्ठभूषणम् ।
 वायव्यां रक्ष मां देव ! हयग्रीव ! नमोऽस्तु ते ॥ ८ ॥
 वैमतेयं समारुह्य त्वन्तरीक्षे जनार्दन ! ।
 माक्ष रक्षाजित ! सदा नमस्तेऽस्त्रपराजित ! ॥ ९ ॥
 विशालाक्षं समारुह्य रक्ष मां त्वं रसातले ।
 अक्षुपार ! नमस्तुभ्यं महामीन ! नमोऽस्तु ते ॥ १० ॥
 करग्रीवाद्यङ्गुलीषु सत्य ! त्वं बाहुपञ्चरम् ।
 कृत्वा रक्षस्व मां विष्णो ! नमस्ते पुरुषोत्तम ! ॥ ११ ॥
 एवमुक्तां शङ्कराय वैष्णवं पञ्चरं महत् ।

पुरा रक्षार्थमीशान्याः कात्यायन्याः उपध्वजः ॥ १२ ॥
 नाशयामास सा येन चामरं महिषासुरम् ।
 दानवं रक्तबीजञ्च धर्म्यान् सुरकण्डकान् ।
 एतज्जपन्नरो भक्त्या शबून् विजयते सदा ॥ १३ ॥
 इति महापुराणे गारुडे त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः

हरिरुवाच । अथ योगं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिकारं परम् ।
 ध्यायिभिः प्रोच्यते ध्येयो ध्यानेन हरिरीश्वरः ॥ १ ॥
 तत् नृणाम् महेष्वाय । सर्वपापविनाशिनः ।
 विष्णुः सर्वेश्वरोऽव्ययः परमपरिवर्जितः ॥ २ ॥
 वासुदेवो जगन्नाथो ब्रह्मात्मकस्त्वहमेव हि ।
 देहिदेहस्थितो नित्यः सर्वदेहविवर्जितः ॥ ३ ॥
 देहधर्मविहीनश्च चराचरविवर्जितः ।
 षड्विधेषु स्थितो द्रष्टा श्रोता ज्ञाता ज्ञातीन्द्रियः ॥ ४ ॥
 तद्वर्णरहितः स्रष्टा नामगोचरविवर्जितः ।
 मन्ता मनःस्थितो देवो मनसा परिवर्जितः ॥ ५ ॥
 मनोधर्मविहीनश्च विज्ञानं ज्ञानमेव च ।
 बोद्धा बुद्धिस्थितः साक्षी सर्वज्ञो बुद्धिवर्जितः ॥ ६ ॥
 बुद्धिधर्मविहीनश्च सर्वः सर्वगतो मनः ।
 सर्वप्राणिविनिर्मुक्तः प्राणधर्मविवर्जितः ॥ ७ ॥
 प्राणिप्राणो महाशान्तो भयेन परिवर्जितः ।
 अहङ्कारादिहीनश्च तद्वर्णपरिवर्जितः ॥ ८ ॥
 तस्माच्च तद्विद्यन्ता च परमानन्दरूपकः ।
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिखल्वस्माच्चो तद्विवर्जितः ॥ ९ ॥
 तुरीयः परमो भ्राता ह्यूपो गुह्यवर्जितः ।

सुतो बुधोऽजरो ध्यायी सत्त्व आत्मनिष्ठः शिवः ॥ १० ॥

एवं ये मानवा विज्ञा ध्यायन्तीशं परं पदम् ।

प्राप्नुयुस्ते च तद्रूपं नाम कार्थ्या विचारणा ॥ ११ ॥

इति ध्यानं समाख्यातं तव शङ्कर ! सुव्रत ! ।

प्रठेद् य एतत् सत्ततं विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १२ ॥

इति गरुडे महापुराणि चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

उवाच । संसारसागराद् घोरान्मुच्यते किं जपन् प्रभो ! ।

नरस्तस्मै परं जप्यं कथय त्वं जनार्दन ॥ १ ॥

उवाच । ईश्वरं परमं ब्रह्म परमात्मानमव्ययम् ।

विष्णुं नामसहस्रेण स्तुवन् सुतो भवेन्नरः ॥ २ ॥

यत् पवित्रं परं जप्यं कथयामि हृष्यध्वज ! ।

शृणुष्ववहितो भूत्वा सर्वपापविनाशनम् ॥ ३ ॥

वासुदेवो महाविष्णुर्वीर्यवान् वासवो वसुः ।

बालचन्द्रनिभो बालो बलमद्रो बलाधिपः ॥ ४ ॥

बलिवन्धनकहेधा वरेण्यो वेदवित् कविः ।

वेदकर्ता वेदरूपो वेद्यो वेदपरिप्लुतः ॥ ५ ॥

वेदाङ्गवेत्ता वेदेशो बलाधारो बलार्दनः ।

अविकारो वरिष्ठश्च वरदो वरुणाधिपः ॥ ६ ॥

वीरहा च हृहरीरो वन्दितः परमेश्वरः ।

आत्मा च परमात्मा च प्रत्यगात्मा विद्यत् परः ॥ ७ ॥

पद्मनाभः पद्मनिधिः पद्महृत्सो गदाधरः ।

परमः परभूतश्च पुण्यपीतम ईश्वरः ॥ ८ ॥

पद्मजङ्घः पुण्डरीकः पद्मसंस्तोत्रः प्रियः ।

पद्माक्षः पद्मगर्भश्च यज्ञश्च पद्मसंस्थितः ॥ ९ ॥

अपारः परमार्थश्च पराणाञ्च परः प्रभुः ।
 पण्डितः पण्डितेभ्यश्च पवित्रः पापमर्दकः ॥ १० ॥
 शुद्धः प्रकाशरूपश्च पवित्रः परिरक्षकः ।
 पिपासावर्जितः पात्र्यः पुरुषः प्रकृतिस्तथा ॥ ११ ॥
 प्रधानं पृथिवीपद्मं पद्मनाभः प्रियप्रदः ।
 सर्वेशः सर्वगः सर्वः सर्ववित् सर्वदः परः ॥ १२ ॥
 सर्वश्च जगतो धाम सर्वदर्शी च सर्वभृत् ।
 सर्वानुग्रहकाह्वेवः सर्वभूतहृदिस्थितः ॥ १३ ॥
 सर्वपः सर्वपूज्यश्च सर्वदेवनमस्कृतः ।
 सर्वस्य जगतोमूलं सकलो निष्कलोऽनलः ॥ १४ ॥
 सर्वगोप्ता सर्वनिष्ठः सर्वकारणकारणम् ।
 सर्वध्येयः सर्वमित्रः सर्वदेवस्वरूपधृक् ॥ १५ ॥
 सर्वाध्यायः सुराध्यक्षः सुरासुरनमस्कृतः ।
 दुष्टानाञ्चासुराणाञ्च सर्वदा घातकोऽन्तकः ॥ १६ ॥
 सत्यपालश्च सत्नाभः सिद्धेशः सिद्धवन्दितः ।
 सिद्धसाध्यः सिद्धसिद्धः साध्यसिद्धो हृदीश्वरः ॥ १७ ॥
 शरणं जगतश्चैव त्रैयः त्रैमस्त्यैव च ।
 शुभलक्ष्णोभनः सौम्यः सत्यः सत्यपराक्रमः ॥ १८ ॥
 सत्यस्थः सत्यसङ्कल्पः सत्यवित् सत्यदस्ताथा ।
 धर्मो धर्मी च कर्मी च सर्वकर्मविवर्जितः ॥ १९ ॥
 कर्मकर्त्ता च कर्मैव क्रियाकार्यं तथैव च ।
 त्रीपतिर्नृपतिः त्रीमान् सर्वस्य पतिवर्जितः ॥ २० ॥
 स देवानां पतिश्चैव वृष्णीनां पतिरीरितः ।
 पतिर्हिरण्यगर्भस्य त्रिपुरात्मपतिस्तथा ॥ २१ ॥
 पशूनाञ्च पतिः प्रायो वसूनां पतिरेव च ।
 पतिरासुरलक्ष्यैव वरुणस्य पतिस्तथा ॥ २२ ॥

वनस्पतीनाञ्च पतिरनिलस्य पतिस्तथा ।
 अनलस्य पतिश्चैव यमस्य पतिरेव च ॥ २३ ॥
 कुबेरस्य पतिश्चैव नक्षत्राणां पतिस्तथा ।
 शीघ्रधीनां पतिश्चैव हृष्टाणाञ्च पतिस्तथा ॥ २४ ॥
 नागानां पतिरर्कास्य दक्षस्य पतिरेव च ।
 सुहृदाञ्च पतिश्चैव नृपाणाञ्च पतिस्तथा ॥ २५ ॥
 गन्धर्वाणां पतिश्चैव असूनां पतिरुत्तमः ।
 पर्वतानां पतिश्चैव त्रिजगानां पतिस्तथा ॥ २६ ॥
 सुराणाञ्च पतिः श्रेष्ठः कपिलस्य पतिस्तथा ।
 लतानाञ्च पतिश्चैव वीरधाञ्च पतिस्तथा ॥ २७ ॥
 मुनीनाञ्च पतिश्चैव सूर्यस्य पतिरुत्तमः ।
 पतिश्चन्द्रमसः श्रेष्ठः शुक्रस्य पतिरेव च ॥ २८ ॥
 ग्रहाणाञ्च पतिश्चैव राक्षसानां पतिस्तथा ।
 किन्नराणां पतिश्चैव द्विजानां पतिरुत्तमः ॥ २९ ॥
 सरिताञ्च पतिश्चैव समुद्राणां पतिस्तथा ।
 सरसाञ्च पतिश्चैव भूतानाञ्च पतिस्तथा ॥ ३० ॥
 वेतालानां पतिश्चैव कुष्माण्डानां पतिस्तथा ।
 पक्षिणाञ्च पतिः श्रेष्ठः पशूनां पतिरेव च ॥ ३१ ॥
 महात्मा मङ्गलो मेयो मन्दरो मन्दरेखरः ।
 मेरुर्माता प्रमाणञ्च माधवो मनोवर्जितः ॥ ३२ ॥
 मालाधरो महादेवो महादेवेन पूजितः ।
 महाशान्तो महाभागो मधुसूदन एव च ॥ ३३ ॥
 महावीर्यो महाप्राणो मार्कण्डेयप्रवन्दितः ।
 मायात्मा मायया बद्धो मायया तु विवर्जितः ॥ ३४ ॥
 सुनिस्तुतो सुनिर्मलो महाबाहो महाहनुः ।
 महाबाहुर्महादन्तो सरस्वतो विवर्जितः ॥ ३५ ॥

महावक्त्रो महालो च महाकारो महोदरः ।
 महापादो महाधीवो महामानी महामनाः ॥ ३६ ॥
 महामतिर्महाकीर्तिर्महारूपो महासुरः ।
 मधुश्च माधवश्चैव महादेवो महेश्वरः ॥ ३७ ॥
 मखेष्टो मखरूपी च माननीयो मखेश्वरः ।
 महावातो महाभागो महेशोऽतीतमानुषः ॥ ३८ ॥
 मानवश्च मनुश्चैव मानवानां प्रियङ्करः ।
 मृगश्च मृगपूज्यश्च मृगणाश्च पतिस्तथा ॥ ३९ ॥
 बुधस्य तु पतिश्चैव पतिश्चैव बृहस्पतेः ।
 पतिः शनैश्चरश्चैव राहोः कीतोः पतिस्तथा ॥ ४० ॥
 लक्ष्मणो लक्ष्मणश्चैव लम्बीष्ठो ललितस्तथा ।
 नानालङ्कारसंयुक्तो नानाचन्दनचर्चितः ॥ ४१ ॥
 नानारसोज्ज्वलद्वक्तो नानापुष्पोपशोभितः ।
 रामो रमापतिश्चैव सभार्यः परमेश्वरः ॥ ४२ ॥
 रत्नदो रत्नहर्ता च रूपी रूपविवर्जितः ।
 महारूपोऽग्ररूपश्च सौम्यरूपस्तथैव च ॥ ४३ ॥
 नीलमेघनिभः शुद्धः कालमेघनिभस्तथा ।
 धूमवर्णः पीतवर्णो नानारूपो ह्यवर्णकः ॥ ४४ ॥
 विरूपो रूपदश्चैव शुक्लवर्णस्तथैव च ।
 सर्ववर्णो महायोगी यज्ञो यज्ञकदेव च ॥ ४५ ॥
 सुवर्णो वर्णवांश्चैव सुवर्णाख्यस्तथैव च ।
 सुवर्णावयवश्चैव सुवर्णः स्वर्णमेखलाः ॥ ४६ ॥
 सुवर्णस्य प्रदाता च सुवर्णाग्रस्तथैव च ।
 सुवर्णस्य प्रियश्चैव सुवर्णाख्यस्तथैव च ॥ ४७ ॥
 सुवर्णी च महापर्वः सुवर्णस्य च कारणम् ।
 वैततेयस्तथादित्य आदिरादिकारः शिवः ॥ ४८ ॥

कारणं भक्षतश्चैव पुराणस्य च कारणम् ।
 बुद्धीनां कारणश्चैव कारणं मनसस्तथा ॥ ४८ ॥
 कारणं चेतसश्चैव भ्रष्टकारस्य कारणम् ।
 भूतानां कारणं तद्वत् कारणञ्च विभावसीः ॥ ५० ॥
 आकाशकारणं तद्वत् पृथिव्याः कारणं परम् ।
 अण्डस्य कारणश्चैव प्रकृतेः कारणं तथा ॥ ५१ ॥
 देहस्य कारणश्चैव चक्षुषश्चैव कारणम् ।
 ओत्रस्य कारणं तद्वत् कारणञ्च त्वचस्तथा ॥ ५२ ॥
 जिह्वायाः कारणश्चैव प्राणस्यैव च कारणम् ।
 हस्तयोः कारणं तद्वत् पादयोः कारणं तथा ॥ ५३ ॥
 वाचश्च कारणं तद्वत् पायोश्चैव तु कारणम् ।
 इन्द्रस्य कारणश्चैव कुबेरस्य च कारणम् ॥ ५४ ॥
 यमस्य कारणश्चैव ईशानस्य च कारणम् ।
 यक्षाणां कारणश्चैव रक्षसां कारणं परम् ॥ ५५ ॥
 भूषाणां कारणं श्रेष्ठं धर्मस्यैव तु कारणम् ।
 जन्तूनां कारणश्चैव वसूमां कारणं परम् ॥ ५६ ॥
 मनूनां कारणश्चैव पक्षिणां कारणं परम् ।
 मुनीनां कारणं श्रेष्ठं योगिनां कारणं परम् ॥ ५७ ॥
 सिद्धानां कारणश्चैव यक्षाणां कारणं परम् ।
 कारणं किन्नराणाञ्च गन्धर्वाणाञ्च कारणम् ॥ ५८ ॥
 नदीनां कारणश्चैव नदीनां कारणं परम् ।
 कारणञ्च समुद्राणां वृक्षाणां कारणं तथा ॥ ५९ ॥
 कारणं विरुधाश्चैव लोकानां कारणं तथा ।
 पातालकारणश्चैव देवानां कारणं तथा ॥ ६० ॥
 सर्पाणां कारणश्चैव श्रेयसां कारणं तथा ।
 पशूनां कारणश्चैव सर्वेषां कारणस्तथा ॥ ६१ ॥

देहात्मा चेन्द्रियात्मा च आत्मा बुद्धिस्थयैव च ।
 मनसश्च तथैवात्मा चात्माहङ्कारचेतसः ॥ ६२ ॥
 जाग्रतः स्वपतश्चात्मा महदात्मा परस्तथा ।
 प्रधानस्य परात्मा च आकाशात्मा ह्यपां तथा ॥ ६३ ॥
 पृथिव्याः परमात्मा च वयस्यात्मा तथैव च ।
 गन्धस्य परमात्मा च रूपस्यात्मा परस्तथा ॥ ६४ ॥
 शब्दात्मा चैव वागात्मा स्पर्शात्मा पुरुषस्तथा ।
 श्रोत्रात्मा च त्वगात्मा च जिह्वायाः परमस्तथा ॥ ६५ ॥
 • ब्राणात्मा चैव हस्तात्मा पादात्मा परमस्तथा ।
 उपस्थस्य तथैवात्मा पायात्मा परमस्तथा ॥ ६६ ॥
 इन्द्रात्मा चैव ब्रह्मात्मा रुद्रात्मा च मनोस्तथा ।
 दक्षप्रजापतेरात्मा सत्यात्मा परमस्तथा ॥ ६७ ॥
 ईशात्मा परमात्मा च रौद्रात्मा मोक्षविद् यतिः ।
 यत्नवांश्च तथा यत्नश्चर्मा खड्गप्रसुरान्तकाः ॥ ६८ ॥
 ऋषिप्रवर्त्तनशीलश्च यतीनाञ्च हिते रतः ।
 यतिरूपी च योगी च योगिध्येयो हरिः शितिः ॥ ६९ ॥
 संविन्मेधा च कालश्च उष्मा वर्षा मतिस्तथा ।
 संवत्सरो मोक्षकारो मोहप्रध्वंसकस्तथा ॥ ७० ॥
 मोहकर्त्ता च दुष्टानां भाण्डव्यो वड्ढवामुखः ।
 संवर्त्तकः कालकर्त्ता गीतमो मृगुरङ्गिराः ॥ ७१ ॥
 अत्रिर्वशिष्ठः पुलहः पुलस्त्यः कुल एव च ।
 याज्ञवल्क्यो देवलश्च व्यासश्चैव पराशरः ॥ ७२ ॥
 शर्मदेशैव गाङ्गेयो हृषीकेशो वृहत् श्रवाः ।
 केशवः क्लेशहन्ता च सुकर्णः कर्णवर्जितः ॥ ७३ ॥
 नारायणो महाभागः प्राणस्य पतिरिव च ।
 अपानस्य पतिश्चैव व्यानस्य पतिरिव च ॥ ७४ ॥

उदानस्य पतिः श्रेष्ठः समानस्य पतिस्तथा ।
 शब्दस्य च पतिः श्रेष्ठः स्पर्शस्य पतिरिव च ॥ ७५ ॥
 रूपाणां चपतिश्चाद्यः खङ्गपाणिर्हलायुधः ।
 चक्रपाणिः कुण्डली च श्रीवत्साङ्गस्तथैव च ॥ ७६ ॥
 प्रकृतिः कौस्तुभश्रीवः पीताम्बरधरस्तथा ।
 सुमुखो दुर्मुखश्चैव सुखेन तु विवर्जितः ॥ ७७ ॥
 प्रमत्तोऽनन्तरूपश्च सुनखः सुरसुन्दरः ।
 सुकलापो विभुर्जिष्णुर्भ्राजिष्णुश्चेषुधीस्तथा ॥ ७८ ॥
 हिरण्यकशिपोर्हन्ता हिरण्याक्षविमर्दकः ।
 निहन्ता पूतनायाश्च भास्करान्तविनाशनः ॥ ७९ ॥
 केशिनो दलनश्चैव मुष्टिकस्य विमर्दकः ।
 कंसदानवभेत्ता च चानूरस्य प्रमर्दकः ॥ ८० ॥
 अरिष्टस्य निहन्ता च अक्रूरप्रिय एव च ।
 अक्रूरः क्रूररूपश्च अक्रूरप्रियवन्दितः ॥ ८१ ॥
 भगहा भगवान् भानुस्तथा भागवतः स्वयम् ।
 उद्धवश्चोद्धवस्थेशो ह्युद्धवेन विचिन्तितः ॥ ८२ ॥
 चक्रधृक् चक्षलश्चैव चलाचलविवर्जितः ।
 अहङ्कारो मतिश्चित्तं गगनं पृथिवी जलम् ॥ ८३ ॥
 वायुश्चक्षुस्तथा श्रोत्रं जिह्वा च घ्राणमेव च ।
 वाक् पाणिपादोजवनः पायूपस्थस्तथैव च ॥ ८४ ॥
 शङ्करश्चैव खर्वश्च क्षान्तिदः क्षान्तिकृन्नरः ।
 भक्तप्रियस्तथा भर्ता भक्तिमान् भक्तिवर्धनः ॥ ८५ ॥
 भक्तस्तुतो भक्तपरः कीर्त्तिदः कीर्त्तिवर्धनः ।
 कीर्त्तिर्दीप्तिः क्षमा क्षान्तिर्भक्तिश्चैव दया परा ॥ ८६ ॥
 दानं दाता च कर्त्ता च देवदेवप्रियः शुचिः ।
 शुचिमान् सुखदो मोक्षः कामक्षार्थः सहस्रपात् ॥ ८७ ॥

सहस्रशीर्षा वैद्यश्च मोक्षहारस्तथैव च ।

प्रजाहारं सहस्रान्तः सहस्रकर एव च ॥ ८८ ॥

शुक्रश्च सुकिरीटी च सुधीवः कौस्तुभस्तथा ।

प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च हयग्रीवश्च शूकरः ॥ ८९ ॥

मत्स्यः परशुरामश्च प्रह्लादो वलिरेव च ।

शरण्यश्चैव नित्यश्च बुद्धो मुक्तः शरीरभृत् ॥ ९० ॥

खरदूषणहन्ता च रावणस्य प्रमर्दनः ।

सीतापतिश्च वर्द्धिष्णुर्भरतश्च तथैव च ॥ ९१ ॥

कुम्भेन्द्रजिबिहन्ता च कुम्भकर्णप्रमर्दनः ।

नरान्तकान्तकश्चैव देवान्तकविनाशनः ॥ ९२ ॥

दुष्टासुरनिहन्ता च शम्भरारिस्तथैव च ।

नरकस्य निहन्ता च त्रिशिर्षस्य विनाशनः ॥ ९३ ॥

यमलार्जुनभेत्ता च तपो हितकरस्तथा ।

वादित्रश्चैव वाद्यश्च बुद्धश्च वै वरप्रदः ॥ ९४ ॥

सारः सारप्रियः सौरः कालहन्ता निरुक्तमनः ।

अगस्त्यो देवस्यश्चैव नारदो नारदप्रियः ॥ ९५ ॥

प्राणोऽपानस्तथा ध्यामो रजः सत्त्वं तमः तमः शरत् ।

उदानश्च समानश्च मेघजश्च भिषक् तथा ॥ ९६ ॥

कूटस्थः स्वच्छरूपश्च सर्वदेहविवर्जितः ।

चक्षुरिन्द्रियहीनश्च वागिन्द्रियविवर्जितः ॥ ९७ ॥

हस्तोन्द्रियविहीनश्च पादाभ्याश्च विवर्जितः ।

पायूपस्थविहीनश्च महातपो विवर्जितः ॥ ९८ ॥

प्रबोधेन विहीनश्च बुद्ध्या चैव विवर्जितः ।

चेतसा विगतश्चैव प्राणेन च विवर्जितः ॥ ९९ ॥

अपानेन विहीनश्च ध्यानेन च विवर्जितः ।

उदानेन विहीनश्च समानेन विवर्जितः ॥ १०० ॥

आकाशेन विहीनश्च वायुना परिवर्जितः ।
 अग्निना च विहीनश्च उदकेन विवर्जितः ॥ १०१ ॥
 पृथिव्या च विहीनश्च शब्देन च विवर्जितः ।
 स्पर्शेन च विहीनश्च सर्वरूपविवर्जितः ॥ १०२ ॥
 रागेण विगतश्चैव अघेन परिवर्जितः ।
 शोकेन रहितश्चैव वचसा परिवर्जितः ॥ १०३ ॥
 रजोविवर्जितश्चैव विकारैः षड्भिरिव च ।
 कामेन वर्जितश्चैव क्रोधेन परिवर्जितः ॥ १०४ ॥
 लोभेन विगतश्चैव दम्भेन च विवर्जितः ।
 सूक्ष्मश्चैव सुसूक्ष्मश्च स्थूलात् स्थूलतरस्तथा ॥ १०५ ॥
 विशारदो बलाध्यक्षः सर्वस्य क्षोभकस्तथा ।
 प्रकृतेः क्षोभकश्चैव महतः क्षोभकस्तथा ॥ १०६ ॥
 भूतानां क्षोभकश्चैव बुद्धेः क्षोभकस्तथा ।
 इन्द्रियाणां क्षोभकश्च विषयक्षोभकस्तथा ॥ १०७ ॥
 ब्रह्मणः क्षोभकश्चैव इन्द्रस्य क्षोभकस्तथा ।
 अगम्यश्चक्षुरादेः श्रोत्रागम्यस्तथैव च ॥ १०८ ॥
 त्वचा न गम्यः कूर्मस्य जिह्वाग्राह्यस्तथैव च ।
 घ्राणेन्द्रियागम्य एव वाचा ग्राह्यस्तथैव च ॥ १०९ ॥
 अगम्यश्चैव पाणिभ्यां पादागम्यस्तथैव च ।
 अग्राह्यो मनसश्चैव बुद्ध्या ग्राह्यो हरिस्तथा ॥ ११० ॥
 अहं बुद्ध्या तथा ग्राह्यसेतसा ग्राह्य एव च ।
 शङ्खपाणिरव्ययश्च गदापाणिस्तथैव च ॥ १११ ॥
 शार्ङ्गपाणिश्च क्षणाश्च ज्ञानमूर्तिः परमपः ।
 तपस्वी ज्ञानगम्यो हि ज्ञानी ज्ञानविदेव च ॥ ११२ ॥
 ज्ञेयश्च ज्ञेयहीनश्च ज्ञप्तिश्चैतन्यरूपकः ।
 भावो भाव्यो भवकरो भावनो भवनाशनः ॥ ११३ ॥

गोविन्दो गोपतिर्गोपः सर्वगोपीसुखप्रदः ।
 गोपालो गोपतिश्चैव गोमतिर्गोधरस्तथा ॥ ११४ ॥
 उपेन्द्रश्च वृत्तिहृत् शौरिश्चैव जनार्दनः ।
 आरण्यो वृद्धज्ञानुर्द्ध्वहीनस्तथैव च ॥ ११५ ॥
 दामोदरस्त्रिकालश्च कालज्ञः कालवर्जितः ।
 त्रिसन्ध्यो द्वापरं त्रेता प्रजाहारं त्रिविक्रमः ॥ ११६ ॥
 विक्रमो दण्डहस्तश्च श्लोकदण्डी त्रिदण्डधृक् ।
 सामभेदस्तथोपायः सामरूपी च सामगः ॥ ११७ ॥
 सामवेदो ह्यथर्वश्च सुकृतः सुखरूपी च ।
 अथर्ववेदविश्चैव ह्यथर्वाचार्य एव च ॥ ११८ ॥
 ऋग्रूपी चैव ऋग्वेद ऋग्वेदेषु प्रतिष्ठितः ।
 यजुर्वेत्ता यजुर्वेदो यजुर्वेदविदेकपात् ॥ ११९ ॥
 बहुपाञ्च सुपाञ्चैव तथा चैव सहस्रपात् ।
 चतुष्पाञ्च द्विपाञ्चैव स्मृतिर्न्यायोपमो वली ॥ १२० ॥
 सत्रासी चैव सत्रासत्रतुराश्रम एव च ।
 ब्रह्मचारी गृहस्थश्च बाणप्रस्थश्च भिक्षुकः ॥ १२१ ॥
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वर्णस्तथैव च ।
 शीलदः शीलसम्पन्नो दुःशीलपरिवर्जितः ॥ १२२ ॥
 मोक्षोऽध्यात्मसमाविष्टः स्तुतिः स्तोता च पूजकः ।
 पूज्यो वाक् करणश्चैव वाच्यश्चैव तु वाचकः ॥ १२३ ॥
 वेत्ता व्याकरणश्चैव वाक्यश्चैव च वाक्यवित् ।
 वाक्यगम्यस्तीर्थवासी तीर्थस्तीर्थी च तीर्थवित् ॥ १२४ ॥
 तीर्थादिभूतः साङ्गश्च निरुक्तं त्वधिदैवतम् ।
 प्रणवः प्रणवेशश्च प्रणवेण प्रवन्दितः ॥ १२५ ॥
 प्रणवेन च लक्ष्मणो वै गायत्री च गदाधरः ।
 शालग्रामनिवासी च शालग्रामस्तथैव च ॥ १२६ ॥

जलशायी योगशायी शेषशायी कुशेशयः ।

महीभर्ता च कार्यक्ष कारणं पृथिवीधरः ॥ १२७ ॥

प्रापतिः शाश्वतश्च काम्यः कामयिता विराट् ।

न्नाट् पूषा तथा स्वर्गो रथस्थः सारथिर्बलम् ॥ १२८ ॥

नौ धनप्रदो धन्यो यादवानां हिते रतः ।

जुनस्य प्रियश्चैव ह्यर्जुनो भीम एव च ॥ १२९ ॥

ताक्रमो दुर्विसहः सर्वशास्त्रविशारदः ।

तरुततो महाभीमः पारिजातहरस्तथा ॥ १३० ॥

मृतस्य प्रदाता च क्षीरोदः क्षीर एव च ।

इन्द्रात्मजस्तस्य गोप्ता गोवर्धनधरस्तथा ॥ १३१ ॥

कंसस्य नाशनस्तद्वद् हस्तिपो हस्तिनाशनः ।

शिपिविष्टः प्रसन्नश्च सर्वलोकार्त्तिनाशनः ॥ १३२ ॥

मुद्रो मुद्राकरश्चैव सर्वमुद्राविवर्जितः ।

देही देहस्थितश्चैव देहस्य च नियामकः ॥ १३३ ॥

श्रोता श्रोत्रनियन्ता च श्रोतव्यः श्रवणस्तथा ।

त्वक्स्थितश्च स्पर्शयिता स्पृशश्च स्पर्शनं तथा ॥ १३४ ॥

चक्षुःस्थो रूपद्रष्टा च नियन्ता चक्षुषस्तथा ।

दृश्यश्चैव तु जिह्वास्थो रसज्ञश्च नियामकः ॥ १३५ ॥

घ्राणस्थो घ्राणक्षद् घ्राता घ्राणेन्द्रियनियामकः ।

वाक्स्थो वक्ता च वक्तव्यो वचनं वाङ्नियामकः ॥ १३६ ॥

प्राणिस्थः शिल्पकृच्छिन्तो हस्तयोश्च नियामकः ।

पदव्यश्चैव गन्ता च गन्तव्यं गमनं तथा ॥ १३७ ॥

नियन्ता पादयोश्चैव पाद्यभाक् च विसर्गकृत् ।

विसर्गस्य नियन्ता च ह्युपस्थस्थः सुखस्तथा ॥ १३८ ॥

उपस्थस्य नियन्ता च तदानन्दकरश्च ह ।

शत्रुघ्नः कार्तवीर्यश्च दत्तात्रेयस्तथैव च ॥ १३९ ॥

अलकस्य हिलस्यैव कार्तवीर्यनिहन्तनः ।
 कालनेमिर्महानेमिर्मघो मेघपतिस्तथा ॥ १४० ॥
 अन्नप्रदोऽन्नरूपौ च दानादोऽन्नप्रवर्त्तकः ।
 धूमकूटधूमरूपश्च देवकौपुत्र उत्तमः ॥ १४१ ॥
 देवक्यानन्दनो नन्दो रोहिण्याः प्रिय एव च ।
 वसुदेवप्रियश्चैव वसुदेवसुतस्तथा ॥ १४२ ॥
 दुन्दुभिर्हासरूपश्च पुण्ड्रहासस्तथैव च ।
 अट्टहासप्रियश्चैव सर्वाध्यक्षः क्षरोऽक्षरः ॥ १४३ ॥
 अच्युतश्चैव सत्येशः सत्यायाश्च प्रियो वरः ।
 रुक्मिण्याश्च पतिश्चैव रुक्मिण्या वल्लभस्तथा ॥ १४४ ॥
 गोपीनां वल्लभश्चैव पुण्ड्रसोकाश्च विभ्रुतः ।
 वृषाकपिर्यमो गुह्यो मङ्गलश्च बुधस्तथा ॥ १४५ ॥
 राहुः कैतुर्यहो ग्राहो गजेन्द्रमुखमैलकः ।
 ग्राहश्च विनिहन्ता च ग्रामणी रत्नकस्तथा ॥ १४६ ॥
 किन्नरश्चैव सिद्धश्च छन्दः स्वच्छन्द एव च ।
 विश्वरूपो विशालाक्षो दैत्यसूदन एव च ॥ १४७ ॥
 अनन्तरूपो भूतस्थो देवदानवसंस्थितः ।
 सुषुप्तिस्थः सुषुप्तिश्च स्थानं स्थानान्त एव च ॥ १४८ ॥
 जगत्स्थश्चैव जागर्ता स्थानं जागरितं तथा ।
 स्वप्नस्थः स्वप्नवित् स्वप्नं स्थानस्थः सुस्थ एव च ॥ १४९ ॥
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तेषु विहीनो वै चतुर्थकः ।
 विज्ञानं चैत्ररूपश्च जीवो जीवयिता तथा ॥ १५० ॥
 भुवनाधिपतिश्चैव भुवनानां नियामकः ।
 पातालवासी पातालं सर्वस्वरविनाशनः ॥ १५१ ॥
 परमानन्दरूपौ च धर्माणाश्च प्रवर्त्तकः ।
 सुलभो दुर्लभश्चैव प्राणायामपरस्तथा ॥ १५२ ॥

त्र्याहारो धारकश्च त्र्याहारकारस्तथा ।
 भा कान्तिस्तथा हार्षिः शुद्धः स्मटिकसन्निभः ॥ १५३ ॥
 ग्राह्यश्चैव गौरश्च सर्वः शुचिरभिष्णुतः ।
 षट्कारो वषट् वीव्रट् स्वधा स्वाहा रतिस्तथा ॥ १५४ ॥
 क्ता नन्दयिता भोक्ता बोद्धा भावयिता तथा ।
 ानात्मा चैव जज्ञात्मा भूमा सर्वेश्वरेश्वरः ॥ १५५ ॥
 दी नन्दी च नन्दीशो भारतस्तत्तुनाग्रजः ।
 क्रपः श्रीपतिश्चैव नृपश्च चक्रवर्तिनाम् ॥ १५६ ॥
 शश्च सर्वदेवानां स्त्रावकाशं स्थितस्तथा ।
 ष्करः पुष्कराध्यक्षः पुष्करद्वीप एव च ॥ १५७ ॥
 रतो जनको जन्मः सर्वाकारविवर्जितः ।
 नराकारो निर्निमित्तो निरातङ्को मिरात्रयः ॥ १५८ ॥
 इति नामसहस्रान्ते वृषभध्वज ! कीर्तितम् ।
 देवस्य विष्णोरीशस्य सर्वपापविनाशनम् ॥ १५९ ॥
 ठन् द्विजश्च विष्णुत्वं क्षत्रियो जयमाप्नुयात् ।
 श्यो धनं सुखं शूद्रो विष्णुभक्तिसमन्वितः ॥ १६० ॥
 इति गरुडे महापुराणे श्रीविष्णोः सहस्रनामस्तोत्रं
 पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

त्वाच । पुनर्ध्यानं समाचक्ष्व शङ्खचक्रगदाधर ! ।
 वेष्णोरीशस्य देवस्य शुद्धस्य परमात्मनः ॥ १ ॥
 त्वाच । शृणु रुद्र ! हरिर्ध्यानं संसारतरुनाशनम् ।
 प्रदृष्टरूपश्चान्तश्च सर्वव्याप्यजमव्ययम् ॥ २ ॥
 प्रक्षयं सर्वगं नित्यं महद्ब्रह्मास्ति केवलम् ।
 सर्वस्य जगतो मूलं सर्वेश परमेश्वरम् ॥ ३ ॥

सर्वभूतहृदिस्य वै सर्वभूतमहेन्द्वरम् ।

सर्वाधारं निराधारं सर्वकारणकारणम् ॥ ४ ॥

अलेपकं तथा सुक्तं सुक्तयोगिविचिन्तितम् ।

स्थूलदेहविहीनञ्च चक्षुषा परिवर्जितम् ॥ ५ ॥

प्राणैन्द्रियविहीनञ्च प्राणिधर्मविवर्जितम् ।

पायूपस्थविहीनञ्च सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ॥ ६ ॥

मनोविरहितं तद्वन्मनोधर्मविवर्जितम् ।

बुद्ध्या विहीनं देवेशं चेतसा परिवर्जितम् ॥ ७ ॥

अहङ्कारविहीनं वै बुद्धिधर्मविवर्जितम् ।

प्राणेन रहितञ्चैव ह्यापानेन विवर्जितम् ॥

प्राणास्थवायुहीनं वै प्राणधर्मविवर्जितम् ॥ ८ ॥

हरिरवाच । पुनः सूर्यार्चनं वक्ष्ये यदुक्तं भृगवे पुरा ।

ओं खखोल्काय नमः ।

सूर्यस्य मूलमन्त्रोऽयं भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ ९ ॥

ओं खखोल्काय त्रिदशाय नमः । ओं विचि ठठ त्रि

नमः । ओं ज्ञानिने ठठ शिखायै नमः । ओं सहस्रर

ठठ कवचाय नमः ॥ १० ॥

ओं सर्वतेजोऽधिपतये ठठ अस्त्राय नमः ।

ओं ज्वल ज्वल प्रज्वल प्रज्वल ठठ नमः ।

अग्निप्रकारमन्त्रोऽयं सूर्यस्याघविनाशनः ॥ ११ ॥

ओं आदित्याय विद्महे विद्मन्भावाय धीमहि तन्नः रु

प्रचोदयात् ॥ १२ ॥

सकलीकरणं कुर्याद् गायत्र्या भास्करस्य च ।

धर्मात्मने च पूर्वस्मिन् यमायेति च दक्षिणे ॥ १३ ॥

दण्डनायकाय ततो वैवर्ण्येति चोत्तरे ।

श्यामपिङ्गलमैशान्यामाम्नेष्यां दीक्षितं यजेत् ॥ १४ ॥

ऋक्षपाणिंश्च नैर्ऋत्यां भूर्भुवः स्वस्व वायवे ॥ १५ ॥

श्रीं चन्द्राय नक्षत्राधिपतये नमः । श्रीं अङ्गारकाय क्षिति-
य नमः । श्रीं बुधाय सोमपुत्राय नमः । श्रीं वागीश्वराय
वेद्याधिपतये नमः । श्रीं शक्राय महर्षये भृगुसुताय नमः ।
शनैश्चराय सूर्यात्मजाय नमः । श्रीं राहवे नमः । श्रीं
नमः ।

पूर्वादीशानपर्यन्ता एते पूज्या वृषध्वज ! ॥ १६ ॥

श्रीं अनुरुकाय नमः श्रीं प्रमथनाथाय नमः श्रीं बुधाय
॥ १७ ॥

श्रीं भगवन् ! परिमितमयूषमालिन् ! सकलजगत्पते !
श्रवाहन् ! चतुर्भुज ! परमसिद्धिप्रद ! विष्णुलिङ्गपिङ्गल !
! एङ्गेहि इदमर्घ्यं नमः शिरसि गतं गृह्ण गृह्ण तेज उग्र-
! अनम्र ! ज्वल ज्वल ठठ नमः ॥ १८ ॥

अनेनावाह्य मन्त्रेण ततः सूर्यं विसर्जयेत् ।

श्रीं नमो भगवते आदित्याय सहस्रकिरणाय गच्छ सुखं
लग्ननायेति ॥ १९ ॥

इति महापुराणे गरुडे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

एवाच । पुनः सूर्यार्चनं वक्ष्ये यदुक्तं धनदाय हि ।

अष्टपत्रं लिखेत् पद्मं शुचौ देशे सकर्णिकम् ॥ १ ॥

आवाहनीं ततो बद्धा मुद्रामावाहयेद्भरिम् ।

स्वस्वोक्तं स्थापयेन्मध्ये स्नापयेद् यन्मरूपिणम् ॥ २ ॥

आग्नेय्यां दिशि देवस्य हृदयं स्थापयेच्छिव ! ।

ऐशान्यान्तु शिरः स्थाप्यं नैर्ऋत्यां विन्ध्यसेत् शिखाम् ॥ ३ ॥

पौरन्दर्यां न्यसेद्भर्मेकाग्रस्थितमानसः ।

वायव्याश्चैव नेत्रान्तु वारुण्यामस्तमेव च ॥ ४ ॥
 ऐशान्यां स्थापयेत् सोमं पीरन्दर्ध्यान्तु लोहितम् ।
 आग्नेय्यां सोमतनयं याम्याश्चैव बृहस्पतिम् ॥ ५ ॥
 नैऋत्यां दानवगुरुं वारुण्यान्तु शनैश्चरम् ।
 वायव्याश्च तथा केतुं कौबेर्यां राहुमेव च ॥ ६ ॥
 द्वितीयायान्तु कक्षायां सूर्यान् द्वादश पूजयेत् ।
 भगः सूर्योऽर्थ्यमा चैव मित्रो वै वरुणस्तथा ॥ ७ ॥
 सविता चैव धाता च विवस्वाश्च महाबलः ।
 त्वष्टा पूषा तथा चेन्द्रो द्वादशो विष्णुरुच्यते ॥ ८ ॥
 पूर्वादावर्चयेद्देवान् इन्द्रादीन् अक्षया नरः ।
 जया च विजया चैव जयन्ती चापराजिता ।
 शेषश्च वासुकिश्चैव नागानिस्त्रादि पूजयेत् ॥ ९ ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । गरुडोक्तं कश्यपाय वक्ष्ये सृत्युञ्जयार्चनम् ।
 उद्धारपूर्वकं पुण्यं सर्वदेवमयं मतम् ॥ १ ॥
 ओङ्कारं पूर्वमुष्टृत्य शुङ्कारं तदनन्तरम् ।
 सविसर्गं तृतीयं स्यान्मृत्युदारिद्र्यमर्दनम् ॥ २ ॥
 अमृतेशं महामन्त्रं त्र्यक्षरं पूजनं समम् ।
 जपनान् सृत्युञ्जीनाः स्युः सर्वपापविवर्जिताः ॥ ३ ॥
 शतजप्याद् वेदफलं यज्ञतीर्थफलं लभेत् ।
 अष्टोत्तरशतं जप्यं त्रिसन्ध्यं सृत्युग्रन्तुजित् ॥ ४ ॥
 ध्यायेच्च सितपद्मस्थं वरदञ्चाभयं करे ।
 द्वाभ्याश्चासृतकुम्भान्तु चिन्तयेदमृतेश्वरम् ॥ ५ ॥
 तस्मैवाङ्गतां देवीममृतामृतभाषिणीम् ।
 कलसं दक्षिणे हस्ते वामहस्ते सरोरुहम् ॥ ६ ॥

जपेदष्टसंहरं वै त्रिसन्ध्यां मासमेकतः ।
 जराभृत्युमहाध्याधिशुजिजीवशान्तिदः ॥ ७ ॥
 आस्थानं स्थापनं रोधं सन्निधानं निवेशनम् ।
 पाद्यमाचमनं स्नानमर्घ्यमगुरुलेपनम् ।
 दौपाम्बरं भूषणञ्च नैवेद्यं पानजीवनम् ॥ ८ ॥
 मात्रा मुद्रा जपं ध्यानं दक्षिणाञ्चाहुतिः स्तुतिः ।
 वाद्यं गीतञ्च नृत्यञ्च न्यासं योगं प्रदक्षिणम् ।
 प्रणतिं मन्त्र इच्छा च बन्धनञ्च विसर्जनम् ॥ ९ ॥
 षडङ्गादिप्रकारेण पूजनन्तु क्रमोदितम् ।
 परमेशमुखोदीर्णं यो जानाति स पूजकः ॥ १० ॥
 अर्घ्यपाद्यार्चनञ्चादौ वस्त्रेणैव तु ताडनम् ।
 शोधनं कवचेनैव अमृततीकरणं ततः ॥ ११ ॥
 पूजा चाधारशक्त्यादेः प्राणायामं तथासने ।
 पिण्डशुद्धिं ततः कुर्यात् शोषणाद्यैस्ततः स्मरेत् ॥ १२ ॥
 आत्मानं देवरूपञ्च कराङ्गन्यासकञ्चरेत् ।
 आत्मानं पूजयेत् पञ्चाज्योतीरूपं हृदयतः ॥ १३ ॥
 मूर्त्तौ वा स्थण्डिले वापि क्षिपेत् पुष्पन्तु भास्वरम् ।
 प्रात्मानं द्वारपूजार्थं पूजा चाधारशक्तिजा ॥ १४ ॥
 शान्निध्यकरणं देवे परिवारस्य पूजनम् ।
 मङ्गलपट्कस्य पूजार्थं कर्त्तव्या दिग्विभागतः ॥ १५ ॥
 शर्मादयश्च शक्राद्याः सायुधाः परिवारकाः ।
 गुणवेदमुहूर्त्ताश्च पूजयेत् भुक्तिमुक्तिदत्तात् ॥ १६ ॥
 मातृकाया गणञ्चादौ नन्दिनङ्गे च पूजयेत् ।
 महाकालञ्च यमुनां देहव्यां पूजयेत् पुरा ॥ १७ ॥
 श्रीं अमृतेश्वरभैरवाय नमः । एवं श्रीं जुं सः सूर्याय नमः ।
 एवं शिवाय कृष्णाय ब्रह्मणे च गणाय च ।

चण्डिकायै सरस्वत्यै महालक्ष्म्यादि पूजयेत् ॥ १८ ॥

इति महापुराणे गरुडे अष्टोत्तशपूजनं नाम

अष्टादशोऽध्यायः ।

जनविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । प्राणेश्वरं गरुडं च शिवोक्तं प्रवदाम्यहम् ।

स्थानान्यादौ प्रवक्ष्यामि नागदष्टौ न जीवति ॥ १ ॥

चितावस्त्रीकशैलादौ कूपे च विवरे तरोः ।

दंशे रेखात्रयं यस्य प्रच्छन्नं स न जीवति ॥ २ ॥

षष्ठ्याश्च कर्कटे मेघे मूलाश्लेषामघादिषु ।

कक्षाग्रोष्णिगले सन्धी शङ्खकर्णोदरादिषु ॥ ३ ॥

दण्डी शस्त्रधरो भिक्षुर्नन्नादिः कालद्रुतकः ।

वक्त्रे बाह्वौ च ग्रीवायां घृष्ठे च न हि जीवति ॥ ४ ॥

पूर्वं दिनपत्तिर्भुङ्क्ते अर्धयामं ततोऽपरे ।

शेषाग्रहाः प्रतिदिनं षट्संख्यापरिवर्त्तनैः ॥ ५ ॥

नागभोगः क्रमाज्ज्ञेयो राक्षी बाणविवर्त्तनैः ।

शेषोऽर्कः फणिपञ्चन्द्रस्तचको भीम ईरितः ॥ ६ ॥

कर्कोटोन्नो गुरुः पद्मो महापद्मश्च भार्गवः ।

शङ्खः शनैश्चरो राहुः कुलिकाश्चहयो ग्रहाः ॥ ७ ॥

राक्षी दिवा सुरगुरोर्भागे स्यादमरान्तकः ।

पद्मोः कालो दिवा राहुः कुलिकेन सह स्थितः ।

यामार्धसन्धिसंस्थः वेलां कालवतीश्चरेत् ॥ ८ ॥

बाणद्विषट्पङ्क्तिवाजियुगभूरेकभागतः ।

दिवा षड्वेदनेत्राद्रिपञ्चत्रिमातुषांशकैः ॥ ९ ॥

पादाङ्गुष्ठे पाददृष्टे गुल्फे जानुनि लिङ्गके ।

नाभौ हृदि स्तनपुटे कण्ठे नासापुटेऽक्षिणि ।

कर्णयोश्च भुवोः शङ्खे मस्तके प्रतिपत् क्लृप्तात् ॥ १० ॥

तिष्ठेच्चन्द्रश्च जीवेच्च पुंसे दक्षिणभागके ।

कायस्य वामभागे तु स्त्रिया वायुवहात् करात् ।

अमवस्थत् कृतो मोहो निवर्त्तत च मर्दनात् ॥ ११ ॥

आत्मनः परमं बीजं ईसाख्यं स्फटिकमलम् ।

ज्ञातव्यं विषपापघ्नं बीजं तस्य चतुर्विधम् ॥ १२ ॥

विन्दुपञ्चस्वरयुतमाद्यमुक्तं द्वितीयकम् ।

षष्ठारूढं तृतीयं स्वात् सविसर्गं चतुर्थकम् ॥ १३ ॥

ओं कुरु कुन्दे स्वाहा ।

विद्या त्रैलोक्यरक्षार्थं गरुडे न धृता पुरा ॥ १४ ॥

बधेऽसुर्नागनागानां मुखेऽथ प्रणवं न्यसेत् ।

मले कुरु न्यसेद्बीजान् कुन्दे च गुल्फयोः स्मृतः ।

स्वाहा पादयुगे चैव युगहा न्यास ईरितः ॥ १५ ॥

गृहेऽपि लिखितो यच्च तन्नागाः सन्त्यजन्ति च ।

सहस्रमन्त्रं जप्त्वा तु कर्णे सूत्रं धृतं तथा ॥ १६ ॥

यद् गृहे शर्करा जप्ता क्षिप्ता नागास्त्यजन्ति तम् ।

सप्तलक्षस्य जप्याच्च सिद्धिः प्राप्ता सुरासुरैः ॥ १७ ॥

ओं सुवर्णरेखे कुक्कुटविग्रहरूपिणि स्वाहा ।

एवञ्चाष्टदले पद्मे दले वर्णयुगं लिखेत् ।

नामैतद्धारिधाराभिः स्नातो दष्टो विषं त्यजेत् ॥ १८ ॥

ओं पक्षि स्वाहा ।

अङ्गुष्ठादि कनिष्ठान्तं करे न्यस्याथ देहके ।

के वक्त्रे हृदि लिङ्गे च पादयोर्गरुडः स हि ॥ १९ ॥

नाक्रामन्ति च तच्छायां स्त्रग्नेऽपि विषपन्नगाः ।

यस्तु लक्षं जपेन्नास्त्राः स दृष्ट्वा नाशयेद्विषम् ॥ २० ॥

ओं क्रीं क्रीं क्रीं क्रीं निरुण्णायै स्वाहा ।

कर्णे जम्ना त्वियं विद्या दष्टकस्य विषं हरिन् ॥ २१ ॥
 अ आ न्यसेत्तु पादाये इ ई गुल्फेऽथ जानुनि ।
 उ ऊ ए ऐ कटितटे ओ नामौ हृदि औ न्यसेत् ॥ २२ ॥
 वक्त्रे अमुत्तमाङ्गे अः न्यसेच्च हंससंयुताः ।
 हंसो विषादि च हरिष्मत्तो ध्यातोऽथ पूजितः ॥ २३ ॥
 गरुडोऽहमिति ध्यात्वा कुर्याद्विषहरीं क्रियाम् ।
 हं मन्त्रं गात्रविन्यस्तं विषादिहरमौरितम् ॥ २४ ॥
 न्यस्य हंसं वामकरे नासामुखनिरोधकम् ।
 मन्त्रो हरेदष्टकस्य त्वच्चांसादिगतं विषम् ॥ २५ ॥
 स वायुना समाकृत्य दष्टानां गरलं हरिन् ।
 तनौ न्यसेदष्टकस्य नीलकण्ठादि संस्मरेत् ॥ २६ ॥
 पीतं प्रत्यङ्गिरामूलं तण्डुलाङ्गिर्विषापहम् ।
 पुनर्नवाफलिनौनां मूलं चक्रजमीदृशम् ॥ २७ ॥
 मूलं शङ्खवृक्षस्थास्तु कर्कोद्यागैरिक्वर्णिकम् ।
 अङ्गिर्वृष्टं घृतोपेतं लेपोऽयं विषमर्दनः ॥ २८ ॥
 विषवृष्टिं न व्रजेच्च उष्णं पिबति यो घृतम् ।
 पञ्चाङ्गन्तु शिरीषस्य मूलं गृह्णन् न तथा ॥ २९ ॥
 सर्वाङ्गलेपतश्चापि पानाद्वा विषहन् भवेत् ।
 क्रीं गोनसादिविषहत् ॥ ३० ॥
 हृल्लाटविसर्गान्तं ध्यातं वश्यादिक्रवेत् ।
 न्यस्तं योनौ वशेत् कन्यां कुर्यान्मदजलाविलाम् ॥ ३१ ॥
 जम्बा सप्ताष्टसाहस्रं गरुत्मानिव सर्वगः ।
 कविः स्याच्छ्रुतिधारी च वश्या स्त्री च समाप्नुयात् ।
 विषहत् स्यात् कथा तत्त्वं मुनेर्व्यासस्य ते ध्रुवम् ॥ ३२ ॥
 इति महापुराणे गरुडे प्राणेश्वरं समाप्त-
 मूनविंशोऽध्यायः ।

विंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । वक्ष्ये तत्परमं गुह्यं शिवोक्तं मन्त्रवृन्दकम् ।

पाशं धनुश्च चक्रञ्च सुहरं शूलपट्टिशम् ।

एतैरेवायुधैर्युद्धे मन्त्रैः शत्रुं जयेन्नृपः ॥ १ ॥

मन्त्रोच्चारं पद्मपत्रे आदि पूर्वादिके लिखेत् ।

अष्टवर्गश्चाष्टमञ्च स्थातमीशानपत्रके ॥ २ ॥

ओङ्कारो ब्रह्मवीजं स्यात् क्रीङ्कारो विष्णुरेव च ।

क्रीङ्कारश्च शिरः शूलिन् चिलिखेत् तत् क्रमाक्रमेण ।

ओं क्रीं क्रीं ॥ ३ ॥

शूलं गृहीत्वा हस्तेन भ्राम्य चाकाशसन्मुखम् ।

तद्दर्शनाद् ग्रहा नागा दृष्टा वा नाशमाप्नुयुः ॥ ४ ॥

धूम्रं धनुः करमध्ये धृत्वा स्वे चिन्तयेन्नरः ।

दुष्टा नागा ग्रहा मेघा विनश्यन्ति च राक्षसाः ।

चिलोकान् रक्षयेन्नन्त्रो मर्त्यलोकस्य का कथा ॥ ५ ॥

ओं जूं सूं हूं फट् ।

खादिरान् कौलकानष्टौ क्षेत्रे संमन्त्र्य विन्यसेत् ।

न तत्र वज्रपातस्व स्फुर्ज्यादेरुपद्रवः ॥ ६ ॥

गरुडोक्तं महामन्त्रं कौलकानष्टमन्त्रयेत् ।

एकविंशतिवाराणि क्षेत्रे तु निखनेन्निशि ।

विद्युन्मूषिकवज्रादि समुपद्रव एव च ॥ ७ ॥

हरश्चरमलवषट् विन्दुयुक्तः सदाशिवः ।

ओं ह्रां सदाशिवाय नमः ।

तर्जन्या विन्यसेत् पिण्डं दाडिमी कुसुमप्रभम् ॥ ८ ॥

तस्यैव दर्शनाद् दुष्टा मेघविद्युद्दिषादयः ।

राक्षसा भूतलोकान्यः प्रद्रव्यन्ति दिशो दश ॥ ९ ॥

ओं श्रीं गणेशाय नमः । ओं श्रीं स्वामनादिचक्राय नमः ।
 ओं ऐं यौ त्रैलोक्यधामराय नमः ।
 भैरवं पिण्डमाख्यातं विषपापग्रहापहम् ।
 क्षेत्रस्य रक्षणं भूतराक्षसादेः प्रमर्दनम् ॥ १० ॥
 ओं नमः । इन्द्रवज्रं करे ध्यात्वा दुष्टमेघादिवारणम् ।
 विषशत्रुगणा भूता नश्यन्ति वज्रसुद्रया ॥ ११ ॥
 ओं क्षुं नमः । अरेत् पाशं वामहस्तो विषभूतादि नश्यति ॥ १२ ॥
 ओं ज्ञां नमः । हरिदुश्चारणान्मन्त्रो विषमेघग्रहादिकान् ।
 ध्यात्वा कृतान्तश्च दहैच्छेदकास्त्रेण वै जगत् ॥ १३ ॥
 ओं क्ष्ण नमः । ध्यात्वा तु भैरवं कुर्याद् ग्रहभूतविषापहम् ॥ १४ ॥
 ओं लसद्विजिह्वाञ्च स्वाहा ।
 क्षेत्रादिग्रहभूतादिविषपक्षिनिवारणम् ॥ १५ ॥
 ओं क्षां नमः । रक्तेन पटहे लिख्य शब्दस्त्रेषु ग्रहादयः ॥ १६ ॥
 ओं मर मर मारय मारय स्वाहा । ओं क्षुं फट् स्वाहा ।
 शूलश्चाष्टशतैर्मन्त्रैः मनसा शत्रुहन्तुं ॥ १७ ॥
 ऊर्ध्वं शक्तिनिपातेन अधःशक्तिं निकुञ्चयेत् ।
 पूरके पूरिता मन्त्राः कुम्भकेन समन्त्रिताः ॥ १८ ॥
 प्रणवेनाप्यायितस्त्रेण अनेन तत्तदीरिताः ।
 एवमाप्यायिता मन्त्रा भृत्यवत् फलदायकाः ॥ १९ ॥
 इति महापुराणे गरुडे विंशोऽध्यायः ।

एकविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । पञ्चवक्त्रार्चनं वक्ष्ये पृथग् यद् भुक्तिमुक्तिदम् ।
 ओं भूर्विष्णवे आदिभूताय सर्वधाराय भूर्त्तये स्वाहा ।
 सद्योजातस्य चाङ्गानमनेन प्रथमश्चरेत् ॥ १ ॥
 ओं ह्रां सद्योजातायैव कला द्यष्टौ प्रकीर्त्तिताः ।

सिद्धिर्द्विर्भूतिसंज्ञीर्मंधा कान्तिः स्वधा स्थितिः ॥ २ ॥
 ओं ह्रीं वामदेवायैव कला ऋष्य त्रयोदश ।
 राजा रक्षा रतिः पाष्या कान्तिस्तृष्णा मतिः क्रिया ।
 कामा बुद्धिश्च रात्रिश्च भासनी मोहिनी तथा ॥ ३ ॥
 मनोमानी अचोरा च तथा मोहा क्षुधा कला ।
 निद्रा मृत्युश्च माया च अष्टसंख्या भयङ्करा ॥ ४ ॥
 ओं ह्रीं तत्पुरुषायैव ।
 निवृत्तिश्च प्रतिष्ठा च विद्या शान्तिर्न केवला ॥ ५ ॥
 ओं ह्रीं ईशानाय नमो निखला च निरञ्जना ।
 शशिनौ चाङ्गना चैव मरीचिर्ज्वालिनी तथा ॥ ६ ॥
 इति महापुराणे गरुडे पञ्चवक्त्रपूजनं एकविंशोऽध्यायः ।

द्वाविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिकरं परम् ।
 शान्तं सर्वगतं शून्यं मात्रा द्वादशके स्थितम् ।
 पञ्चवक्त्राणि ऋक्षानि दीर्घाण्यङ्गानि विन्दुना ॥ १ ॥
 सविसर्गं वदेदस्त्रं शिव ऊर्ध्वं तथा पुनः ।
 षष्ठेनाधो महामन्त्रो ह्रीमित्येवाखिलार्थदः ॥ २ ॥
 ह्रस्वाभ्यां संस्पृशेत् पादावूर्ध्वं पादान्तमस्तकम् ।
 महामुद्रा हि सर्वेषां कराङ्गन्यासमाचरेत् ॥ ३ ॥
 तालहस्तेन पृष्ठञ्च अस्त्रमन्त्रेण शोधयेत् ।
 कनिष्ठामादितः कृत्वा तर्जन्यङ्गानि विन्यसेत् ॥ ४ ॥
 पूजनं संप्रवक्ष्यामि कर्णिकायां ह्रदम्बुजे ।
 धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्यादि हृदार्पयेत् ॥ ५ ॥
 आवाहनं स्थापनञ्च पाद्यमर्घ्यं हृदार्पयेत् ।
 आचामं स्नपनं पूजाम् एकाधारपतुल्यकाम् ॥ ६ ॥

अग्निकार्यविधिं वक्ष्ये अस्त्रेणोक्ते खनं चरेत् ।
 वर्मणाभ्युक्ष्णं कार्यं शक्तिन्यासं हृदाचरेत् ॥ ७ ॥
 हृदि वा शक्तिगते च प्रक्षिपेज्जातवेदसम् ।
 गर्माधानादिकं कृत्वा निष्कृतिश्चास्य पश्चिमात् ॥ ८ ॥
 हृदा कृत्वा सर्वकर्म शिवं साङ्गन्तु होमयेत् ।
 पूजयेन्मण्डले शम्भुं पद्मगर्भं गवाक्षितम् ॥ ९ ॥
 चतुःषष्ट्यन्तमष्टादि स्नात्विस्वाध्यादिमण्डलम् ।
 स्वाध्वीन्द्रसूर्यगं सर्वस्वादि वेदेन्दुवर्त्तनात् ॥ १० ॥
 आग्नेय्यां कारयेत् कुण्डमर्धचन्द्रनिभं शुभम् ।
 अग्नीशास्त्र परा शस्त्रं हृदयादिगणोच्यते ।
 अस्त्रं दिशमुपान्तेषु कर्णिकायां सदाशिवम् ॥ ११ ॥
 दौक्षां वक्ष्ये पञ्चतत्त्वे स्थिता भूम्यादिकां परैः ।
 निवृत्तिर्भूः प्रतिष्ठा च विद्याग्निः शान्तिरग्निमनः ॥ १२ ॥
 शान्त्यतीतं भवेद्धोमे तत्परं शान्तमव्ययम् ।
 एकैकस्य शतं होममित्येवं पञ्च होमयेत् ।
 पश्चात् पूर्णाहुतिं दत्त्वा प्रासादेन शिवं स्मरेत् ॥ १३ ॥
 प्रायश्चित्तविशुद्ध्यर्थमेकैकमाहुतिं क्रमात् ।
 होमयेदस्त्रवीजेन एवं दौक्षा समाप्यते ॥ १४ ॥
 यजनव्यतिरेकेण गोप्यं संस्कारमुत्तमम् ।
 एवं संस्कारशुद्धस्य शिवत्वं जायते ध्रुवम् ॥ १५ ॥
 इति महापुराणे गान्धर्वे द्वाविंशोऽध्यायः ।

त्रयोविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकामादिसाधनम् ।
 त्रिभिर्मन्त्रैराचामेत् स्नाह्मन्तैः प्रणवादिकैः ॥ १ ॥
 ओं ह्रीं आत्मतत्त्वाय विद्यातत्त्वाय ह्रीं तथा ।

ओं हं शिवतत्त्वाय स्वाहा ह्रदा स्वात् श्रीचन्द्रनम् ॥ २ ॥

भस्त्राक्षानं तर्पणञ्च श्रीं ह्रीं यां स्वाहा सर्वमन्त्रकाः ।

सर्वे देवाः सर्वमुनिर्नमोऽन्तो वीषडन्तकाः ।

स्वधाम्नाः सर्वपितरः स्वधाम्नाश्च पितामहाः ॥ ३ ॥

ओं ह्रीं प्रपितामहेभ्यस्तथा मातामहादयः ।

ह्रीं नमः सर्वमादृभ्यस्ततः स्वात् प्राणसंयमः ॥ ४ ॥

आचामं मार्जनञ्चाथो गायत्रीञ्च जपेत्ततः ।

ओं ह्रीं तन्महेशाय विद्महे वाग्विष्णुहाय धीमहि तन्नो रुद्रः

प्रचोदयात् ॥ ५ ॥

सूर्योपस्थापनं कृत्वा सूर्यमन्त्रैः प्रपूजयेत् ।

ओं ह्रीं ह्रीं ह्रं ह्रै ह्रीं ह्रः शिवसूर्याय नमः । ओं हं खखो-

त्काय सूर्यमूर्त्तये नमः । ओं ह्रीं ह्रीं सः सूर्याय नमः ।

दक्षिणे पिङ्गले त्वतिभूतानि नियमं स्मरेत् ।

अग्न्यादौ विमलैशानमाराध्य परमं सुखम् ॥ ६ ॥

यजेत् पद्माञ्च रां दीप्तां रीं सूर्यां रूं जयाञ्च रें ।

भद्राञ्च रें विभूतिं रीं विमलां रौममोघिकाम् ॥ ७ ॥

रं विद्युताञ्च पूर्वादौ रो मध्ये रं सर्वतो सुखीम् ।

अर्कासनं सूर्यमूर्त्तिं ह्रीं ह्रूं सः सूर्यमर्चयेत् ॥ ८ ॥

ओं आं ह्रदयार्काय च शिरःशिखाय च भूर्भूवः स्वरीम् ॥ ९ ॥

ज्वालिनीं ह्रं कवचस्य चास्त्रं राक्षीञ्च दौक्षिताम् ।

यजेत् सूर्यह्रदा सर्वान् सीं सोमञ्च मं मङ्गलम् ॥ १० ॥

वं बुधं ह्रं वृहस्पतिं भं भार्गवं शं शनैश्चरम् ।

रं राहुं कं यजेत् केतुं ओं तेजश्चण्डमर्चयेत् ॥ ११ ॥

सूर्यमभ्यर्च्य चाचम्य कमिष्ठातोऽङ्गकान् न्यसेत् ।

ह्रीं ह्रीं शिरो ह्रं शिखा ह्रै वन्द्ये ह्रीं च नेत्रकम् ।

ह्रोऽस्त्रं शक्तिस्थितिं कृत्वा भूतशक्तिं पुनर्न्यसेत् ॥ १२ ॥

अर्घ्यं पात्रं ततः कृत्वा तदग्निः प्रोक्षयेद् यजेत् ।
 आत्मानं पद्मसंख्यञ्च हौं शिवाय ततो वह्निः ॥ १३ ॥
 द्वारे नन्दिमहाकालीं गङ्गां च यमुनाय गौः ।
 श्रीवत्सं वासुधधिपतिं ब्रह्माणञ्च गणं गुरुम् ॥ १४ ॥
 शक्त्यनन्तौ यजेन्मध्ये पूर्वादौ धर्मकादिकम् ।
 अधर्माद्यञ्च वज्रादौ मध्ये पद्मस्य कर्णिके ।
 वामा ज्येष्ठा च पूर्वादौ दौद्री काली शिवासिता ॥ १५ ॥
 भौं हौं कलविकरिण्यौ बलविकरिण्यौ ततः ।
 बलप्रमथिनीं सर्वभूतानां दमनीं ततः ॥ १६ ॥
 मनोभानीं यजेदेताः पौठमध्ये शिवाश्रितः ।
 शिवासनमहामूर्तिं मूर्तिं मध्ये शिवाय च ॥ १७ ॥
 आवाहनं स्थापनञ्च सन्निधानं निरोधनम् ।
 सकलीकरणं मुद्रा दर्शनं चार्घ्यं पाद्यकम् ॥ १८ ॥
 आचामाभ्यङ्गमुद्धत्तं स्नानं निर्मोक्षनं चरेत् ।
 वस्त्रं विलेपनं पुष्पं धूपं दीपं चक्रं ददेत् ॥ १९ ॥
 आचामं सुखवासञ्च ताम्बूलं हस्तशोधनम् ।
 कञ्चचामरोपवीतं परमौकरणं चरेत् ॥ २० ॥
 रूपकल्पनकौकत्वे जपो जपसमर्पणम् ।
 स्तुतिर्नतिर्हृदाद्यैश्च ज्ञेयं नामाङ्गपूजनम् ॥ २१ ॥
 अग्नीश रक्षो वायव्ये मध्ये पूर्वोदितम्बकम् ।
 इन्द्राद्याञ्च यजेच्चण्डं तस्मै निर्मात्यमर्पयेत् ॥ २२ ॥
 गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृह्याणां कृतं जपम् ।
 सिद्धिर्भवतु मे देव ! तत्प्रसादात् त्वयि स्थिते ॥ २३ ॥
 यत्किञ्चित् कर्म हे देव ! सदा सुकृतदुष्कृतम् ।
 तस्मै शिवपदस्थस्य क्षयं कुरु यशष्कर ! ॥ २४ ॥
 शिवो दाता शिवो भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत् ।

शिवो जयन्ति सर्वत्र यः शिवः सोऽहमेव च ॥ २५ ॥
 यत् कृतं यत् करिष्यामि तत् सर्वं सुकृतं तव ।
 त्वं त्राता विश्वनेता च नाथो नाथोऽस्मि मे शिव ! ॥ २६ ॥
 अथान्येन प्रकारेण शिवपूजां वदाम्यहम् ।
 गणः सरस्वती नन्दी महाकालोऽथ गङ्गाया ॥ २७ ॥
 यमुना तु वास्वधिपो हारि पूर्वोदितस्त्रिमे ।
 इन्द्राद्याः पूजनीयाश्च तत्त्वानि पृथिवी जलम् ॥ २८ ॥
 तेजो वायुर्व्योमगन्धो रसरूपे च शब्दकः ।
 स्पर्शो वाक् पाणिपादौ च पायूपस्थं श्रुतित्वचौ ॥ २९ ॥
 चक्षुर्जिह्वा घ्राणमनोबुद्धिश्चाहं प्रकृत्यपि ।
 पुमान् रागो द्वेषविद्ये कालाकालो नियत्यपि ॥ ३० ॥
 माया च शुद्धविद्या च ईश्वरश्च सदाशिवः ।
 शक्तिः शिवश्च तान् ज्ञात्वा मुक्तो ज्ञानी शिवो भवेत् ॥ ३१ ॥
 यः शिवः स हरिर्ब्रह्मा सोऽहं ब्रह्मास्मि मुक्तितः ॥ ३२ ॥
 भूतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि यया शुद्धः शिवो भवेत् ।
 हृत्पद्मं सद्यो मन्त्रः स्यान्निरुद्धश्च कला इडा ॥ ३३ ॥
 पिङ्गला द्वे च नाडी च प्राणोऽपानश्च मारुती ।
 इन्द्रदेहो ब्रह्मदेहश्चतुरस्रश्च मण्डलम् ॥ ३४ ॥
 वज्रेण लाञ्छितं दीप्तमेकोदघातगुणाः शराः ।
 हृत्स्थानसातूष्णहनं शतकोष्ठप्रविस्तरम् ॥ ३५ ॥
 ओं ह्रीं प्रतिष्ठायै हुं हः फट् ओं ह्रं विद्यायै ह्रं हः फट् ।
 चतुरशीतिकोटीनामुच्छ्रयं भूमितन्तकम् ।
 तन्मध्ये भवतु चक्षुः आत्मानश्च विचिन्तयेत् ॥ ३६ ॥
 अधोमुखीं ततः पृथ्वीं तत्तत् शुद्धं भवेद् ध्रुवम् ।
 वामादेवी प्रतिष्ठा च सुषुम्णा धारिका तथा ॥ ३७ ॥
 समानोदानवरूपौ देवता विष्णुकारणम् ।

उदघाताश्च गुणं वेदाः श्वेता ध्यानं तथैव च ॥ ३८ ॥
 एवं कुर्यात् कण्ठपद्मभङ्गचन्द्राख्यमण्डलम् ।
 पद्माङ्कितं द्विशतकं कोटिविस्तीर्णवां स्मरेत् ॥ ३९ ॥
 चतुर्नवत्युच्छ्रयश्च आत्मानश्च अधोमुखम् ।
 तासु स्थानश्च पद्मश्च अधोरो विद्ययाम्बितः ॥ ४० ॥
 नाभ्योष्ठया हस्तिजिह्वा ध्यानोऽनागोऽग्निदेवता ।
 रुद्रहेतुस्त्रिरुदघातास्त्रिगुणा रक्तवर्णकम् ॥ ४१ ॥
 ज्वालाकृते त्रिकोणश्च चतुःकोटिशतानि च ।
 विस्तीर्णश्च समुत्सेधं रुद्रतत्त्वं विचिन्तयेत् ॥ ४२ ॥
 ललाटे तु तत्पुरुषः शक्तिर्यः शाङ्गलं बुधाः ।
 कूर्मश्च ककरो वायुर्देव ईश्वरकारणम् ॥ ४३ ॥
 द्विरुदघातगुणौ द्वौ च द्वयं षट्कोणमण्डलम् ।
 विम्बङ्कितश्चाष्टकोटिविस्तीर्णश्चोच्छ्रयस्तथा ।
 चतुर्दशाधिकं कोटि वायुतत्त्वं विचिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
 द्वादशान्ते सरसिजे शान्त्यतीतास्तथेश्वराः ।
 कुङ्कुश्च शङ्खिनी नाभ्यो देवदत्तो धनञ्जयः ॥ ४५ ॥
 शिखेशानकारणश्च सदाशिव इति स्मृतः ।
 गुण एकस्तथोद्धातं शुद्धस्फटिकवत् स्मरेत् ॥ ४६ ॥
 षोडशं कोटिविस्तीर्णं पञ्चविंशति चोच्छ्रयम् ।
 वर्तुलं चिन्तयेद्दाम भूतशुद्धिरुदाहृता ॥ ४७ ॥
 गणगुरुर्वीजगुरुः शक्त्यनन्तौ च धर्मकः ।
 ज्ञानवैराग्यमैश्वर्यैस्ततः पूर्वादिपत्रके ॥ ४८ ॥
 अधोर्ध्ववदने द्वे च पद्मकार्ष्णिककेशरम् ।
 वामाद्या आत्मविद्या च सदा ध्यायेत् शिवाख्यकम् ।
 तत्त्वं शिवासने मूर्त्तिर्हीं द्वौ विद्यादेहाय नमः ॥ ४९ ॥
 बह्वपद्मासनासीनः सितः षोडशवर्षकः ।

पञ्चवक्त्रः करायैः स्वैर्दशभिस्त्रैव धारयन् ॥ ५० ॥
 अभयप्रसादशक्तिं शूलं खट्वाङ्गमौश्वरः ।
 दक्षैः करैर्वामकैश्च भुजगश्चाक्षसूत्रकम् ।
 उमरुक्कं नीलोत्पलं बीजपुरकमुत्तमम् ॥ ५१ ॥
 इच्छा ज्ञाना क्रिया शक्तिस्त्रिनेत्रो हि सदाशिवः ।
 एवं शिवार्चनध्यानौ सर्वदा कालवर्जितः ॥ ५२ ॥
 इच्छाहोरात्रिचारेण त्रीणि वर्षाणि जीवति ।
 दिनद्वयस्य चारेण जीवेद्वर्षद्वयं नरः ॥ ५३ ॥
 दिनत्रयस्य चारेण वर्षमेकं स जीवति ।
 नाकाले शीतले मृत्युरुण्ये चैव तु कारके ॥ ५४ ॥
 इति महापुराणे गरुडे शिवादिपूजासमाप्ता त्रयोविंशोऽध्यायः ।

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

स्तुत उवाच । वक्ष्ये गणादिकाः पूजाः सर्वदाः स्वर्गदाः पराः ।
 गणासनं गणमूर्त्तिं गणाधिपतिमर्चयेत् ॥ १ ॥
 गामादिहृदयाद्यङ्गं दुर्गाया गुरुपादुकाः ।
 दुर्गासनञ्च तन्मूर्त्तिं क्लीं दुर्गे रक्षणीति च ॥ २ ॥
 हृदादिकं अष्टशक्तयो रुद्रचण्डा प्रचण्डया ।
 चण्डोया चण्डनायिका चण्डा चण्डवती क्रमात् ।
 चण्डरूपा चण्डिकाख्या दुर्गे दुर्गेऽथ रक्षिणि ॥ ३ ॥
 वज्रखङ्गादिका सुद्रा शिवाद्या वज्रिदेशतः ।
 सदाशिवमहाप्रेतपद्मासनमथापि वा ॥ ४ ॥
 ऐं क्लीं सौस्त्रिपुरायै नमः । ओं ह्रीं क्लीं चैं चैं स्त्रीं स्क्वां
 रौं स्फौं स्फौं शां पद्मासनञ्च त्रिपुराहृदयादिकम् ॥ ५ ॥
 पीठाम्बुजे तु ब्राह्मणादीर्ब्रह्मणौ च महेश्वरी ।
 कौमारी वैष्णवी प्रज्या वाराही चेन्द्रदेवता ।

चामुण्डा चण्डिका पूज्या भैरवस्यांस्ततो यजेत् ॥ ६ ॥

असिताङ्गो रुक्मण्डः क्रोध उन्मत्तभैरवः ।

कपाली भीषणश्चैव संहाराद्याष्टभैरवाः ॥ ७ ॥

रतिः प्रीतिः कामदेवः पञ्चबाणाश्च योगिनी ।

वटुकं दुर्गया विघ्नराजो गुरुश्च क्षेमयः ॥ ८ ॥

पद्मगर्भं मण्डले च त्रिकोणे चिन्तयेद् द्विदि ।

शक्तां वराहसूत्रपुस्तकाभयसमन्विताम् ।

लक्षजप्याश्च होमाश्च त्रिपुरा सिद्धिदा भवेत् ॥ ९ ॥

इति महापुराणे गरुडं त्रिपुरादिपूजा चतुर्विंशोऽध्यायः ।

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । ऐं क्रीं श्रीं स्फ्रं ह्रीं अनन्तशक्तिपादुकां पूजयामि
नमः ॥ १ ॥

ऐं ह्रीं श्रीं क्रीं ह्रीं आधारशक्तिपादुकां पूजयामि नमः ॥ २ ॥

श्रीं ह्रं कालाग्निरुद्रपादुकां पूजयामि नमः ॥ ३ ॥

श्रीं ह्रीं हुं हाटकेश्वरदेवपादुकां पूजयामि नमः ॥ ४ ॥

श्रीं ह्रीं शेषभट्टारकपादुकां पूजयामि नमः ॥ ५ ॥

श्रीं ह्रीं श्रीं पृथिवी तद्वर्णभुवनह्रीपसमुद्रदिशां अनन्ताख्य-
मासनं पूजयामि नमः ॥ ६ ॥

ह्रीं श्रीं निवृत्त्यादिकला पृथिव्यादितत्त्वम् अनन्तादिभुवन-
मोक्षारादिवर्णं हकारादिनवात्मकः पदः सद्योजातादि-
मन्त्रः ॥ ७ ॥

ह्रं ह्रदयाद्यङ्कः ।

एवं माहेश्वरो मन्त्रः सिद्धविद्यात्मकः परास्तार्णवः ॥ ८ ॥

सर्वतो दिक्समस्तोषु षडङ्गं सदाशिवार्णवपयःपूर्णादधिपकं
श्रीयानास्यटात्मकः ॥ ९ ॥

विद्योमा पूर्णव्रतकर्तृकत्वलक्षणज्येष्ठारूपचक्ररुद्रशक्त्यात्म-
ककर्षिको नवशक्तिशिवादिचिशूलमण्डलत्रयः ॥ १० ॥

पङ्कजात्मकौ न्यस्तपद्मासनपादुकां पूजयामि नमः ॥ ११ ॥

इति महापुराणे गरुडे आसनपूजा पञ्चविंशोऽध्यायः ।

षड्विंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । अनन्तरं करन्यासः विद्याकरी शुद्धिः कार्य्या पद्म-
मुद्रां बद्धा मन्त्रन्यासं कुर्यात् । कौं कनिष्ठायै नमः । नौं
अनामिकायै नमः । मौं मध्यमायै नमः । तौं तर्जनीयै नमः ।
अं अङ्गुष्ठायै नमः । लां करतलायै नमः । वां करपृष्ठायै
नमः ॥ १ ॥

अथ देहन्यासः । कं मणिवन्धाय नमः । ऐं ह्रीं श्रीं कार-
स्कराय नमः । महातेजोरूपं हुंहुंकारेण करक्षालनं कुर्यात् ॥ २ ॥

ऐं ह्रीं ह्रीं श्रीं ह्रैं ह्रौं नमो भगवते स्फौं कुजिकायै नमः ।
झूं ह्रीं क्रीं डञ्जनमे अघोरामुखि हां ह्रीं किलिकिलि
विद्येस्त्री व्यङ्ग्येस्त्री ह्रीं ह्रीं श्रीं ऐं नमो भगवते ऊर्ध्ववक्त्राय
नमः । स्फौं कुजिकायै पूर्ववक्त्राय नमः । ह्रीं श्रीं ह्रीं डञ्ज-
नमेति दक्षिणवक्त्राय नमः । श्रीं ह्रीं श्रीं किलिकिलि पश्चिम-
वक्त्राय नमः । श्रीं अघोरामुखि उत्तरवक्त्राय नमः । श्रीं नमो
भगवते हृदयाय नमः । छैं ऐं कुजिकायै शिरसे स्वाहा । ह्रीं
क्रीं ह्रीं प्रां ड ज ण नमे शिखायै अघोरमुखि कवचाय हुं ।
ह्रैं ह्रैं ह्रैं नेत्रत्रयाय वीषट् । किलिकिलि विष्वे अस्त्राय
फट् ॥ ३ ॥

ऐं ह्रीं श्रीं अखण्डमण्डलाकारमहाशूलमण्डलाय नमः ।
ऐं ह्रीं श्रीं वायुमण्डलाय नमः । ऐं ह्रीं श्रीं सोममण्डलाय
नमः । ऐं ह्रीं श्रीं महाकुलबीधावल्लिमण्डलाय नमः । ऐं

ऋीं श्रीं कीलमण्डलाय नमः । ऐं ऋीं श्रीं गुरुमण्डलाय
नमः । ऐं ऋीं ऋीं साममण्डलाय नमः । ऐं ऋीं श्रीं
सप्तग्रसिद्धयोगिनीपीठोपपीठक्षेत्रोपक्षेत्रसन्तानमण्डलाय नमः ।
एवं मण्डलानां द्वादशकं क्रमेण पूज्यम् ॥ ४ ॥

इति महापुराणे गरुडे कुजिकापूजा षड्विंशोऽध्यायः ।

सप्तविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । श्रीं कालविकालकङ्कालि ! चर्विणि ! भूत-
हारिणि ! फणिविषिणि ! विरथनारायणि ! उमे ! दहदह
हस्ते ! चण्डे ! रौद्री ! माहेश्वरि ! महामुखि ! ज्वालामुखि !
शङ्कुकर्णि ! शुकमुण्डे ! शत्रुं हनहन सर्वनाशिनि ! स्वस्व सर्वाङ्ग-
शोणितं नन्निरीक्षसि ! मनसादेवि ! सम्मोहय सम्मोहय रुद्रस्य
हृदये जाता रुद्रस्य हृदये स्थिता रुद्रो रौद्रेण रूपेण त्वं देवि !
रक्षरक्ष मां ऋं मां फफ ठठ स्कन्दमेखलावान् ग्रहशत्रुविष-
हारि ! शाले ! माले ! हर हर विषोक ! ह्रां ह्रां शवरि ! हुं
शवरि ! प्रकोणविशरे ! सर्वे ! विश्वमेव ! मिले ! सर्वनागादि-
विषहरणम् ॥ १ ॥

इति महापुराणे गरुडे सप्तविंशोऽध्यायः ।

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । गोपालपूजां वक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम् ।

हारे धाता विधाता च गङ्गा यमुनया सह ॥ १ ॥

शङ्खपद्मनिधी चैव शारङ्गः शरभः श्रिया ।

पूर्वं भद्रः सुभद्रो ह्रीं दक्षे चण्डप्रचण्डकौ ॥ २ ॥

पश्चिमे बलप्रबली जयस्य विजयो यजेत् ।

उत्तरे श्रीसुतुर्द्वारे गणो दुर्गा सरस्वती ॥ ३ ॥

चैत्रस्याग्न्यादिकोणेषु दिक्षु नारदपूर्वकम् ।
 सिद्धो गुरुर्नलकूवरं कोणे भागवतं यजेत् ॥ ४ ॥
 पूर्वे विष्णुं विष्णुतपो विष्णुशक्तिं समर्चयेत् ।
 ततो विष्णुपरीवारं मध्ये शक्तिञ्च कूर्मकम् ॥ ५ ॥
 अनन्तं पृथिवीधर्मं ज्ञानं वैराग्यमग्मितः ।
 ऐश्वर्यं वायुपूर्वञ्च प्रकाशात्मानमुत्तरे ॥ ६ ॥
 सत्त्वाय प्रकृतात्मने रजसे मोहरूपिणे ।
 तमसे पद्माय यजेदङ्गारकतत्त्वकम् ॥ ७ ॥
 विद्यातत्त्वं परं तत्त्वं सूर्येन्दुवह्निमण्डलम् ।
 विमलाद्या आसनञ्च प्राच्यां श्रीं क्रीं संपूजयेत् ।
 मोपीजनवक्त्रभाय स्वाहान्तो मनुश्च्यते ॥ ८ ॥

अङ्गानि यथा—आचक्रञ्च सुचक्रञ्च विचक्रञ्च तथैव च ।

त्रैलोक्यरक्षणं चक्रमसुरारिसुदर्शनम् ॥ ९ ॥
 हृदादिपूर्वकोणेषु अस्त्रं शक्तिञ्च पूर्वतः ।
 रुक्मिणी सत्यभामा च सुनन्दा नागनजित्यपि ॥ १० ॥
 लक्ष्मणा मित्रहन्दा च जाम्बवत्या सुशीलया ।
 शङ्खचक्रगदापद्मं सुषलं शार्ङ्गमर्चयेत् ॥ ११ ॥
 खड्गं पाशाङ्कुशं प्राच्यां श्रीवत्सं कौस्तुभं यजेत् ।
 मुकुटं वनमालाञ्च इन्द्राद्यान् ध्वजमुख्यकान् ॥ १२ ॥
 कुमुदाद्यान् विश्वक्सेनं कृष्णं श्रिया सहार्चयेत् ।
 जय्याङ्गानात् पूजनाञ्च सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
 इति गरुडे महापुराणे श्रीकृष्णपूजनमष्टाविंशोऽध्यायः ।

एकोनविंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । त्रैलोक्यमोहिनीं वन्द्ये पुरुषोत्तममुख्यकाम् ।

पूजा मन्त्रान् श्रीधराद्यान् धर्मकामादिदारकान् ॥ १ ॥

ओं क्लीं श्रीं क्लीं हूं श्रीं नमः । पुरुषोत्तम ! अप्रतिरूप !
 लक्ष्मीनिवास ! सकललगतोभन ! सर्वस्त्रीहृदयविदारण !
 त्रिभुवनमदोभादनकर ! सुरासुरसुन्दरीजनमनांसि तापय
 तापय शोषय शोषय मारय मारय स्तब्धय स्तब्धय द्रावय
 द्रावय आकर्षय आकर्षय, परमशुभग ! सौभाग्यकर ! सर्व-
 कामप्रद ! अमुक्तं हन हन चक्रेण गदया खड्गेन सर्वबाणे-
 र्भिन्धि भिन्धि पाशेन कट्ट कट्ट अङ्गुशेन ताडय ताडय तुरु तुरु
 किं तिष्ठसि ? तारय तारय यावत् समीहितं मे सिद्धं भवति
 हं फट् नमः ॥ २ ॥

श्रीं श्रीधराय त्रैलोक्यमोहनाय नमः । क्लीं पुरुषोत्तमाय
 त्रैलोक्यमोहनाय नमः ॥ ३ ॥

हं विष्णवे त्रैलोक्यमोहनाय नमः । ओं श्रीं क्लीं क्लीं
 त्रैलोक्यमोहनाय विष्णवे नमः ॥ ४ ॥

त्रैलोक्यमोहना मन्त्राः सर्वे सर्वार्थसाधकाः ।

सर्वे चिन्त्याः पृथग् वापि व्याससंक्षेपतोऽथ वा ॥ ५ ॥

आसनं मूर्तिमस्त्रञ्च होमाद्यङ्गषडङ्गकम् ।

चक्रं गदाञ्च खड्गञ्च मुषलं शङ्खशार्ङ्गकम् ॥ ६ ॥

शरं पाशमङ्गुशञ्च लक्ष्मीगरुडसंयुतम् ।

विश्वक्सेनं विस्तराद्वा नरः सर्वमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥

इति गरुडे महापुराणे मोहिनीपूजनमेकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

त्रिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । विस्तरेण प्रवक्ष्यामि श्रीधरस्यार्चनं शुभम् ।

परिवारञ्च सर्वेषां समो ज्ञेयो हि पण्डितैः ॥ १ ॥

ओं आं हृदयाय नमः । ओं श्रीं शिरसे स्वाहा । ओं अं

शिखायै वषट् । श्रीं श्रीं कवचाय हुं । श्रीं श्रीं नेत्रत्रयाय वीषट् ।
श्रीं श्रीं अस्त्राय फट् ॥ २ ॥

इति दर्शयेदात्मनो मुद्रां शङ्खचक्रगदादिकाम् ।

ध्यात्वात्मानं श्रीधराख्यं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ३ ॥

ततस्तं पूजयेद्देवं मण्डले स्तुतिकादिके ।

आसनं पूजयेदादौ देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ।

एभिर्मन्त्रैर्महादेव ! तान् मन्त्रान् शृणु शङ्कर ! ॥ ४ ॥

श्रीं श्रीधरासनदेवता आगच्छत । श्रीं समस्तपरिवाराया-
च्युतासनाय नमः ॥ ५ ॥

श्रीं धात्रे नमः । श्रीं विधात्रे नमः । श्रीं गङ्गायै नमः ।
श्रीं यमुनायै नमः । श्रीं आधारशक्त्यै नमः । श्रीं कूर्माय नमः ।
श्रीं अनन्ताय नमः । श्रीं पृथिव्यै नमः । श्रीं धर्माय नमः ।
श्रीं ज्ञानाय नमः । श्रीं वैराग्याय नमः । श्रीं ऐश्वर्याय नमः ।
श्रीं अधर्माय नमः । श्रीं अज्ञानाय नमः । श्रीं अवैराग्याय
नमः । श्रीं अनैश्वर्याय नमः । श्रीं स्कन्दाय नमः । श्रीं नीलाय
नमः । श्रीं पद्माय नमः । श्रीं विमलायै नमः । श्रीं उत्कर्षिण्यै
नमः । श्रीं ज्ञानायै नमः । श्रीं क्रियायै नमः । श्रीं योगायै
नमः । श्रीं पुत्रायै नमः । श्रीं प्रद्वैयै नमः । श्रीं सत्यायै नमः
श्रीं ईशानायै नमः । श्रीं अनुग्रहायै नमः ॥ ६ ॥

अर्चयित्वा समं रुद्र ! हरिमावाह्य संयजेत् ।

मन्त्रैरेभिर्महाप्राज्ञः सर्वपापप्रणाशनैः ।

श्रीं ह्रीं श्रीधराय त्रैलोक्यमोहनाय विष्णवे नमः ॥ ७ ॥

श्रीं श्रियै नमः । श्रीं श्रीं हृदयाय नमः । श्रीं श्रीं शिरसि
नमः । श्रीं श्रीं शिखायै नमः । श्रीं श्रीं कवचाय नमः । श्रीं श्रीं
नेत्रत्रयाय नमः । श्रीं श्रीं अस्त्राय नमः । श्रीं श्रीं शङ्काय नमः
श्रीं पद्माय नमः । श्रीं चक्राय नमः । श्रीं गदायै नमः । श्रीं

श्रीवत्साय नमः । श्रीं कौस्तुभाय नमः । श्रीं वर्णमालायै नमः ।
 श्रीं पीताम्बराय नमः । श्रीं ब्रह्मणे नमः । श्रीं नारदाय नमः ।
 श्रीं गुरुभ्यो नमः । श्रीं इन्द्राय नमः । श्रीं अग्नये नमः । श्रीं
 यमाय नमः । श्रीं निऋतये नमः । श्रीं वरुणाय नमः । श्रीं
 वायवे नमः । श्रीं सोमाय नमः । श्रीं ईशानाय नमः । श्रीं
 अनन्ताय नमः । श्रीं ब्रह्मणे नमः । श्रीं सत्त्वाय नमः । श्रीं
 रजसे नमः । श्रीं तमसे नमः । श्रीं विश्वक्सेनाय नमः ॥ ८ ॥

अभिषेकं तथा वस्त्रं ततो यज्ञोपवीतकम् ।

गन्धं पुष्पं तथा धूपं दीपमन्नं प्रदक्षिणम् ॥ ९ ॥

दद्यादेभिर्महामन्त्रैः समर्प्याथ जपेन्मनुम् ।

शतमष्टोत्तरश्रापि जप्त्वा ह्यथ समर्पयेत् ॥ १० ॥

ततो मुहूर्त्तमेकान्तु ध्यायेद्देवं हृदिस्थितम् ।

शुद्धस्फटिकसङ्काशं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ११ ॥

प्रसन्नवदनं सौम्यं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ।

किरीटिनमुदाराङ्गं वनमालासमन्वितम् ।

परंब्रह्मस्वरूपञ्च श्रीधरं चिन्तयेत् सुधीः ॥ १२ ॥

अनेन चैव स्तोत्रेण स्तुवीत परमेश्वरम् ।

श्रीनिवासाय देवाय नमः श्रीपतये नमः ॥ १३ ॥

श्रीधराय सशार्ङ्गाय श्रीप्रदाय नमो नमः ।

श्रीवत्सभाय शान्ताय श्रीमते च नमो नमः ॥ १४ ॥

श्रीपर्वतनिवासाय नमः श्रेयस्कराय च ।

श्रेयसाम्यतये चैव ह्याश्रमाय नमो नमः ॥ १५ ॥

नमः श्रेयःस्वरूपाय श्रीकराय नमो नमः ।

शरण्याय वरेण्याय नमो भूयो नमो नमः ॥ १६ ॥

स्तोत्रं कृत्वा नमस्कृत्य देवदेवं विसर्जयेत् ।

इति रुद्र ! समाख्याता पूजा विष्णोर्महामनः ॥ १७ ॥

यः करोति महाभक्त्या स याति परमं पदम् ।
 इमं यः पठतेऽध्यायं विष्णुपूजाप्रकाशकम् ।
 स त्रिधूयेत पापानि याति विष्णोः परं पदम् ॥ १८ ॥
 इति गरुडे महापुराणे त्रिंशोऽध्यायः ।

एकविंशोऽध्यायः ।

द्र उवाच । भूय एव जगन्नाथपूजां कथय मे प्रभो ! ।
 यया तरेयं संसारसागरं ह्यतिदुष्करम् ॥ १ ॥
 रिरुवाच । अर्चनं विष्णुदेवस्य वक्ष्यामि वृषभध्वज ! ।
 तच्छृणुष्व महाभाग ! भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ॥ २ ॥
 कृत्वा स्नानं ततः सन्ध्यां ततो यागगृहं व्रजेत् ।
 प्रक्षाल्य पाणी पादौ च आचम्य च विशेषतः ॥ ३ ॥
 मूलमन्त्रं समस्तान्तु हस्तयोर्व्यापकं न्यसेत् ।
 मूलमन्त्रञ्च देवस्य शृणु रुद्र ! वदामि ते ॥ ४ ॥
 ओं श्रीं ह्रीं श्रीधराय विष्णवे नमः ।
 अयं यन्त्रः सुरेशस्य विष्णोरीशस्य वाचकः ॥ ५ ॥
 सर्वव्याधिहरश्चैव सर्वग्रहहरस्तथा ।
 सर्वपापहरश्चैव भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ ६ ॥
 अङ्गन्यासं ततः कुर्यादेभिर्मन्त्रैर्विचक्षणः ।
 ओं ह्रां हृदयाय नमः, ओं ह्रीं शिरसे स्वाहा, ओं ह्रूं
 एखायै वषट्, ओं ह्रैं कवचाय हूं, ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय वीषट्,
 ॥ ह्रः अस्त्राय फट् ॥ ७ ॥
 इति मन्त्रः समाख्यातो मया ते प्रभविष्णुना ।
 न्यासं कृत्वात्मनो मुद्रां दर्शयेद्विजितात्मवान् ॥ ८ ॥
 ततो ध्यायेत् परं विष्णुं हृत्कोटरसमाश्रितम् ।
 शङ्खचक्रसमायुक्तं कुण्डेन्दुधवलं हरिम् ॥ ९ ॥

श्रीवत्सकौस्तुभयुतं वनमालासमन्वितम् ।

रत्नहारकिरीटेन संयुक्तं परमेश्वरम् ।

अहं विष्णुरिति ध्यात्वा कृत्वा वै शोधनादिकम् ॥ १० ॥

यं च रमिति वीजैश्च कठिनीकृत्य नामभिः ।

अण्डमुत्पाद्य च ततः प्रणवेनैव भेदयेत् ॥ ११ ॥

तत्र पूर्वोक्तरूपन्तु भावयित्वा वृषध्वज ! ।

आत्मपूजां ततः कुर्याद् गन्धपुष्पादिभिः शुभैः ॥ १२ ॥

आवाह्य पूजयेद् सर्वा देवता आसनस्य याः ।

मन्त्रैरेभिर्महादेव ! तन्मन्त्रं शृणु शङ्कर ! ॥ १३ ॥

विष्ण्वासनदेवता आगच्छत । श्रीं समस्तपरिवारायाञ्चुताय
नमः । श्रीं धात्रे नमः, श्रीं विधात्रे नमः, श्रीं गङ्गायै नमः,
श्रीं यमुनायै नमः । श्रीं शङ्खनिधये नमः, श्रीं पद्मनिधये नमः,
श्रीं चण्डाय नमः, श्रीं प्रचण्डाय नमः, श्रीं द्वारत्रिभ्यै नमः,
श्रीं आधारशक्त्यै नमः । श्रीं कूर्माय नमः, श्रीं अनन्ताय नमः,
श्रीं त्रिभ्यै नमः, श्रीं धर्माय नमः, श्रीं ज्ञानाय नमः, श्रीं वैरा-
ग्याय नमः, श्रीं ऐश्वर्याय नमः, श्रीं अधर्माय नमः, श्रीं
अज्ञानाय नमः, श्रीं अवैराग्याय नमः, श्रीं अनैश्वर्याय नमः ।
श्रीं सं सत्त्वाय नमः, श्रीं रं रजसे नमः, श्रीं तं तमसे नमः,
श्रीं कं स्कन्दाय नमः, श्रीं नं नीलाय नमः, श्रीं लां पद्माय
नमः, श्रीं अं अर्कमण्डलाय नमः, श्रीं सं सोममण्डलाय नमः,
श्रीं वं वज्रिमण्डलाय नमः, श्रीं विमलायै नमः, श्रीं उत्कर्षिण्यै
नमः, श्रीं ज्ञानायै नमः, श्रीं क्रियायै नमः, श्रीं रोगायै नमः,
श्रीं प्रह्वरै नमः, श्रीं सत्यै नमः, श्रीं ईशानायै नमः, श्रीं अनु-
ग्रहायै नमः ॥ १४ ॥

गन्धपुष्पादिभिस्त्वेतैर्मन्त्रैरेतास्तु पूजयेत् ।

पञ्चयित्वा ततो विष्णुं सृष्टिसंसारकारिणम् ॥ १५ ॥

आवाह्यं मण्डले रुद्र ! पूजयेत् परमेश्वरम् ।

अनेन विधिना रुद्र ! सर्वपापहरं हरिम् ॥ १६ ॥

यथात्मनि तथा देवे न्यासं कुर्वीत चादितः ।

मुद्रां प्रदर्शयेत् पश्चादध्यादि दर्शयेत्ततः ॥ १७ ॥

ज्ञानं कुर्यात्ततो वस्त्रं दद्यादाचमनं ततः ।

गन्धपुष्पं तथा धूपं दीपं दद्याच्चरुं ततः ॥ १८ ॥

प्रदक्षिणं ततो जप्यं ततस्तस्मिन् समर्पयेत् ।

अङ्गादीनां स्वमन्त्रैश्च पूजां कुर्वीत साधकः ॥ १९ ॥

देवस्य मूलमन्त्रेण हीति विधिं वृषध्वज ! ।

मन्त्रान् शृणु त्रिनेत्र ! त्वं कथ्यमानान् मयाधुना ॥ २० ॥

ओं ह्रां हृदयाय नमः ओं ह्रीं शिरसे नमः ओं ह्रूं शिखायै
नमः ओं ह्रैं कवचाय नमः ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय नमः ओं ह्रः
अस्त्राय नमः । ओं त्रियै नमः ओं शङ्खाय नमः ओं पद्माय
नमः ओं चक्राय नमः ओं गदायै नमः ओं श्रीवत्साय नमः
ओं कीस्तुभाय नमः ओं वनमालायै नमः ओं पीताम्बराय नमः
ओं खड्गाय नमः ओं मुषलाय नमः ओं पाशाय नमः ओं अङ्गु-
शाय नमः ओं शार्ङ्गाय नमः ओं शराय नमः ओं ब्रह्मणे नमः
ओं नारदाय नमः ओं सर्वसिद्धेभ्यो नमः ओं भागवतेभ्यो नमः
ओं गुरुभ्यो नमः ओं परमगुरुभ्यो नमः ओं इन्द्राय सुराधिपतये
सवाहनपरिवाराय नमः ओं अग्नये तेजोऽधिपतये सवाहनप-
रिवाराय नमः । ओं यमाय प्रेताधिपतये सवाहनपरिवाराय
नमः । ओं निर्ऋतये रक्षोऽधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः ।
ओं वरुणाय जलाधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः । ओं
वायवे प्राणाधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः । ओं सोमाय
नक्षत्राधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः । ओं ईशानाय विद्या-
धिपतये सवाहनपरिवाराय नमः । ओं अनन्ताय नागाधिप-

तये सवाहनपरिवाराय नमः । श्रीं ब्रह्मणे लोकाधिपतये
 सवाहनपरिवाराय नमः । श्रीं वज्राय हुं फट् नमः श्रीं शक्त्यै
 हुं फट् नमः । श्रीं दण्डाय हुं फट् नमः श्रीं खड्गाय हुं फट्
 नमः । श्रीं पाशाय हुं फट् नमः श्रीं ध्वजाय हुं फट् नमः
 श्रीं गदायै हुं फट् नमः श्रीं त्रिशूलाय हुं फट् नमः श्रीं चक्राय
 हुं फट् नमः श्रीं पद्माय हुं फट् नमः श्रीं वीं विश्वक्सेनाय
 नमः ॥ २१ ॥

एभिर्मन्त्रैर्महादेव ! पूजा अङ्गादयो नरैः ।

पूजयित्वा महात्मानं विष्णुं ब्रह्मस्वरूपिणम् ।

स्तुवीत चानया स्तुत्या परमात्मानमव्ययम् ॥ २२ ॥

विष्णवे देवदेवाय नमो वै प्रभविष्णवे ।

विष्णवे वासुदेवाय नमः स्थितिकाराय च ॥ २३ ॥

असिष्णवे नमश्चैव नमः प्रलयशायिने ।

देवानां प्रभवे चैव यज्ञानां प्रभवे नमः ॥ २४ ॥

मुनीनां प्रभवे नित्यं यक्षाणां प्रभविष्णवे ।

जिष्णवे सर्वदेवानां सर्वगाय महात्मने ॥ २५ ॥

ब्रह्मेन्द्ररुद्रवन्द्याय सर्वेशाय नमो नमः ।

सर्वलोकहितार्थाय लोकाध्यक्षाय वै नमः ॥ २६ ॥

सर्वगोप्त्रे सर्वकर्त्रे सर्वदुष्टविनाशिने ।

वरप्रदाय शान्ताय वरेण्याय नमो नमः ।

शरण्याय स्वरूपाय धर्मकामार्थदायिने ॥ २७ ॥

स्तुत्वा ध्यायेत् स्तुतदये ब्रह्मरूपिणमव्ययम् ।

एवन्तु पूजयेद्विष्णुं मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ॥ २८ ॥

मूलमन्त्रं जपेद्वापि यः स याति नरो हविम् ।

एतत् ते कथितं रुद्र ! विष्णोरर्चनमुत्तमम् ॥ २९ ॥

रुद्रस्वः परमं शुद्धं भुक्तिसुक्तिप्रदं परम् ।

एतद् यच्च पठेद्विद्वान् विष्णुभक्तः पुमान् हर ! ।

शृणुयात् श्रावयेद्वापि विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ३० ॥

इति गरुडे महापुराणे एकत्रिंशोऽध्यायः ।

द्वाचिंशोऽध्यायः ।

महेश्वर उवाच । पञ्चतत्त्वार्चनं ब्रूहि शङ्खचक्रगदाधर ! ।

येन विज्ञानमात्रेण नरो याति परं पदम् ॥ १ ॥

हरिरुवाच । पञ्चतत्त्वार्चनं वक्ष्ये तव शङ्कर ! सुव्रत ! ।

मङ्गल्यं मङ्गलं दिव्यं रहस्यं कामदं परम् ।

तच्छृणुष्व महादेव ! पवित्रं कलिनाशनम् ॥ २ ॥

एक एवाव्ययः शान्तः परमात्मा सनातनः ।

वासुदेवो ध्रुवः शुद्धः सर्वव्यापी निरञ्जनः ॥ ३ ॥

स एव मायया देव ! पञ्चधा संस्थितो हरिः ।

लोकानुग्रहकृद्दिष्णुः सर्वदुष्टविनाशनः ॥ ४ ॥

वासुदेवस्वरूपेण तथा सङ्कर्षणेन च ।

तथा प्रद्युम्नरूपेणानिरुद्धाख्येन च स्थितः ।

नारायणस्वरूपेण पञ्चधा च ह्ययं स्थितः ॥ ५ ॥

एतेषां वाचका मन्त्रा एतान् शृणु वृषध्वज ! ।

ओं अं वासुदेवाय नमः ओं आं सङ्कर्षणाय नमः ओं अं

प्रद्युम्नाय नमः ओं अनिरुद्धाय नमः ओं नारायणाय नमः ॥ ६ ॥

पञ्चमन्त्राः समाख्याता देवानां वाचकास्तव ।

सर्वपापहाराः पुण्याः सर्वरोगविनाशनाः ॥ ७ ॥

अधुना संप्रवक्ष्यामि पञ्चतत्त्वार्चनं शुभम् ।

विधिना येन कर्त्तव्यं यैर्वा मन्त्रैश्च शङ्कर ! ॥ ८ ॥

आदौ ज्ञानं प्रकुर्वीत ज्ञात्वा सन्ध्यां समाचरेत् ।

अर्चनागारमासांश्च प्रक्षाल्याङ्गनादिकं तथा ॥ ८ ॥

आचम्योपविशेत् प्राञ्चो ब्रह्मासनमभीषितम् ।

शोषणादि ततः कुर्यात् अं औं रमिति मन्त्रकैः ॥ १० ॥

सामान्यकठिनीकृत्य चाण्डमुत्पादयेत्ततः ।

विभिद्याण्डं ततो ह्यण्डे भावयेत् परमेश्वरम् ॥ ११ ॥

वासुदेवं जगन्नाथं पीतकौषेयवाससम् ।

सहस्रादित्यसङ्काशं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ १२ ॥

आत्मनो हृदि पद्मे तु ध्यायेत् तु परमेश्वरम् ।

ततः सङ्कर्षणं देवमात्मानं चिन्तयेत् प्रभुम् ।

प्रद्युम्नमनिरुद्धञ्च श्रीमन्नारायणं ततः ॥ १३ ॥

इन्द्रादींश्च सुरांस्तस्माद् देवदेवात् समुत्थितान् ।

चिन्तयेच्च ततो न्यासं कुर्याद् वै करयोर्हृयोः ॥ १४ ॥

व्यापकं मूलमन्त्रेण चाङ्गन्यासं ततः परम् ।

अङ्गमन्त्रैर्महादेव ! तन्मन्त्रान् शृणु सुव्रत ! ॥ १५ ॥

ओं आं हृदयाय नमः ओं ईं शिरसे नमः ओं ऊं शिखायै
नमः ओं ऐं कवचाय नमः ओं औं नेत्रत्रयाय नमः ओं अः
अस्त्राय फट् ॥ १६ ॥

ओं समस्तपरिवारायाञ्चुताय नमः ओं धात्रे नमः ओं
विधात्रे नमः ओं आधारशक्त्यै नमः ओं कूर्माय नमः ओं अन-
न्ताय नमः ओं पृथिव्यै नमः ओं धर्माय नमः ओं ज्ञानाय
नमः ओं वैराग्याय नमः ओं ऐश्वर्याय नमः । ओं अधर्माय
नमः अज्ञानाय नमः । ओं अनैश्वर्याय नमः ओं अर्क्षमण्डलाय
नमः ओं सोममण्डलाय नमः ओं मं वह्निमण्डलाय नमः ओं
वं वासुदेवाय परमब्रह्मणे शिवाय तेजोरूपाय व्याधिने सर्व-
देवाधिदेवाय नमः । ओं पाञ्चजन्याय नमः ओं सुदर्शनाय
नमः ओं गदायै नमः ओं पद्माय नमः ओं त्रियै नमः ओं

क्रियायै नमः श्रीं पुष्यै नमः श्रीं शक्त्यै नमः श्रीं प्रीत्यै नमः
 श्रीं इन्द्राय नमः श्रीं अग्नये नमः श्रीं यमाय नमः श्रीं नैर्ऋताय
 नमः श्रीं वरुणाय नमः श्रीं वायवे नमः श्रीं सोमाय नमः
 श्रीं ईशानाय नमः श्रीं अनन्ताय नमः श्रीं ब्रह्मणे नमः श्रीं
 विश्वक्सेनाय नमः श्रीं पद्माय नमः ॥ १७ ॥

एते मन्त्राः समाख्यातास्तव रुद्र ! समासतः ।

पूजा चैव प्रकर्त्तव्या मण्डले स्वस्तिकादिके ॥ १८ ॥

अङ्गन्यासश्च कृत्वा तु मुद्राः सर्वाः प्रदर्शयेत् ।

आत्मानं वासुदेवश्च ध्यात्वा चैव परेश्वरम् ॥ १९ ॥

आसनं पूजयेत् पञ्चादावाह्य विधिवन्तरः ।

हारे धातुर्विधातुश्च पूजा कार्या वृषध्वज ! ॥ २० ॥

गरुडं पूजयेदग्रे वासुदेवस्य शङ्कर ! ।

शङ्खादिपद्मपर्यन्तं मध्यदेशे प्रपूजयेत् ॥ २१ ॥

धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्यं पूर्वदेशतः ।

आग्नेयादिष्वर्चयेद्वा अधर्मादि चतुष्टयम् ॥ २२ ॥

मण्डलद्वयमध्ये तु कीर्त्तिता ह्यासनस्थितिः ।

पूर्वादिपद्मपत्रेषु पूज्याः सङ्कर्षणादयः ॥ २३ ॥

कर्णिकायां वासुदेवं पूजयेत् परमेश्वरम् ।

पाञ्चजन्यादयः पूज्याः ऐशान्यादिषु संस्थिताः ॥ २४ ॥

शक्तयश्चैव पूर्वादी देवदेवस्य शङ्कर ! ।

इन्द्रादयो लोकपालाः पूज्याः पूर्वादिषु स्थिताः ॥ २५ ॥

अधोनागं तद्गङ्गान्तु ब्रह्माणं पूजयेत् सुधीः ।

इति स्थानक्रमो ज्ञेयो मण्डले शङ्कर ! त्वया ॥ २६ ॥

आवाह्य मण्डले देवं कृत्वा न्यासन्तु तस्य च ।

मुद्रां प्रदर्शय पाद्यादीन् दद्यान्मूलेन शङ्कर ! ॥ २७ ॥

ज्ञानं वक्तुं तथाचामं नमस्कारं प्रदर्शितम् ।

कुर्याच्छङ्कर ! मूलेन जपञ्चापि समर्पयेत् ॥ २८ ॥
 इदं स्तोत्रं जपेत् पश्चाद्वासुदेवमनुस्मरन् ।
 श्रीं नमो वासुदेवाय नमः शङ्कर्षणाय च ॥ २९ ॥
 प्रद्युम्नायादिदेवायानिरुद्धाय नमो नमः ।
 नमो नारायणायैव नराणां पतये नमः ॥ ३० ॥
 नरपूज्याय कीर्त्त्याय स्तुत्याय वरदाय च ।
 अनादिनिधनायैव पुराणाय नमो नमः ॥ ३१ ॥
 सृष्टिसंहारकर्त्रे च ब्रह्मणः पतये नमः ।
 नमो वै वेदवेद्याय शङ्खचक्रधराय च ॥ ३२ ॥
 कलिकल्मषत्रात्रे च सुरेशाय नमो नमः ।
 संसारवृक्षच्छेत्रे च मायाभेत्रे नमो नमः ॥ ३३ ॥
 बहुरूपाय तीर्थाय त्रिगुणाय नमो नमः ।
 ब्रह्मविष्णुशरूपाय मोक्षदाय नमो नमः ॥ ३४ ॥
 मोक्षद्वाराय धर्माय निर्वाणाय नमो नमः ।
 सर्वकामप्रदायैव परं ब्रह्मस्वरूपिणे ॥ ३५ ॥
 संसारसागरे घोरे निमग्नं मां समुद्धर ।
 त्वदन्यो नास्ति देवेश ! नास्ति त्राता जगत्प्रभो ! ॥ ३६ ॥
 त्वामेव सर्वगं विष्णुं गतोऽहं शरणं गतः ।
 ज्ञानदीपप्रदानेन तमोमुक्तं प्रकाशय ॥ ३७ ॥
 एवं स्तवीत देवेशं सर्वक्लेशविनाशनम् ।
 अन्यैश्च वैदिकैः स्तोत्रैः स्तुत्वा च नीललोहित ! ॥ ३८ ॥
 पञ्चतत्त्वसमायुक्तं ध्यायेद्विष्णुं नरो हृदि ।
 विसर्जयेत्ततो देवमिति पूजा प्रकीर्त्तिता ॥ ३९ ॥
 सर्वकामप्रदां श्रेष्ठां वासुदेवस्य शङ्कर ! ।
 एतत्पूजनमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ४० ॥
 इदञ्च यः पठेद्बुद्ध ! पञ्चतत्त्वार्चनं नरः ।

शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ४१ ॥

इति गरुडं महापुराणे द्वाविंशोऽध्यायः ।

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच । सुदर्शनस्य पूजां मे वद शङ्खगदाधर ।।

ग्रहरोगादिकं सर्वं यत् कृत्वा नाशमेति वै ॥ १ ॥

हरिरुवाच । सुदर्शनस्य चक्रस्य शृणु पूजां वृषध्वज ।।

ज्ञानमादौ प्रकुर्वीत पूजयेच्च हरिं ततः ॥ २ ॥

मूलमन्त्रेण वै न्यासं मूलमन्त्रं शृणुष्व च ।

सहस्रारं हुं फट् नमो मन्त्रः प्रणवपूर्वकः ।

कथितः सर्वदुष्टानां नाशको मन्त्रभेदकः ॥ ३ ॥

ध्यायेत् सुदर्शनं देवं हृदि पद्मे ऽमले शुभे ।

शङ्खचक्रगदापद्मधरं सौम्यं किरीटिनम् ॥ ४ ॥

आवाह्य मण्डले देवं पूर्वोक्तविधिना हर ।।

पूजयेद् गन्धपुष्पाद्यैरुपचारैर्महेश्वर । ॥ ५ ॥

पूजयित्वा जपेन्मन्त्रं शतमष्टोत्तरं नरः ।

एवं यः कुरुते रुद्र ! चक्रस्थार्घ्रनमुत्तमम् ॥ ६ ॥

सर्वरोगविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं समाप्नुयात् ।

एतत् स्तोत्रं जपेत् पश्चात् सर्वव्याधिविनाशनम् ॥ ७ ॥

नमः सुदर्शनायैव सहस्रादित्यवर्चसे ।

ज्वालामालाप्रदीप्ताय सहस्राराय चक्षुषे ॥ ८ ॥

सर्वदुष्टविनाशाय सर्वपातकमर्दिने ।

सुचक्राय विचक्राय सर्वमन्त्रविभेदिने ॥ ९ ॥

प्रसवित्रे जगद्धात्रे जगद्धिध्वंसिने नमः ।

पालनार्थाय लोकानां दुष्टासुरविनाशिने ॥ १० ॥

वज्राय चैव सौम्याय चण्डाय च नमो नमः ।।

नमश्शुक्लरूपाय संसारभयभेदिने ॥ ११ ॥
 मायापञ्जरभञ्जे च शिवाय च न नमो नमः ।
 ग्रहातिग्रहरूपाय ग्रहाणां पतये नमः ॥ १२ ॥
 कालाय मृत्यवे चैव भीमाय च नमो नमः ।
 भक्तानुग्रहदात्रे च भक्तगोप्त्रे नमो नमः ॥ १३ ॥
 विष्णुरूपाय शान्ताय चायुधानां धराय च ।
 विष्णुशस्त्राय चक्राय नमो भूयो नमो नमः ॥ १४ ॥
 इति स्तोत्रं महापुण्यं चक्रस्य तव कीर्त्तितम् ।
 यः पठेत् परया भक्त्या विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १५ ॥
 चक्रपूजाविधिं यस्य पठेद्बुद्धः । जितेन्द्रियः ।
 स पापं भस्मसात् कृत्वा विष्णुलोकाय कल्पते ॥ १६ ॥
 इति महापुराणे गारुडे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच । पुनर्देवार्चनं ब्रूहि हृषीकेश गदाधर ! ।
 शृण्वतो नास्ति तस्मिन् गदतस्तव पूजनम् ॥ १ ॥
 हरिरुवाच । हृयग्रीवस्य देवस्य पूजनं कथयामि ते ।
 तच्छृणुष्व जगन्नाथो येन विष्णुः प्रतुष्यति ॥ २ ॥
 मूलमन्त्रं महादेव ! हृयग्रीवस्य वाचकम् ।
 प्रवक्ष्यामि परं पुण्यं तदादौ शृणु शङ्कर ! ॥ ३ ॥
 ओं ह्रीं च्रीं शिरसे नमः इति प्रणवसंयुतः ।
 अयं नवाक्षरो मन्त्रः सर्वविद्याप्रदायकः ॥ ४ ॥
 अस्याङ्गानि महादेव ! तान् शृणुष्व वृषध्वज ! ।
 ओं ह्रीं हृदयाय नमः ओं ह्रीं शिरसे स्वाहाबुक्तं
 शिरः प्रोक्तं चतुर्विधं तथा ॥ ५ ॥
 श्रीकारयुक्ता देवस्य शिखा ज्ञेया वृषध्वज ! ।

ओं क्षौं कवचाय हुं वै कवचं परिकीर्त्तितम् ॥ ६ ॥
 ओं क्षौं नेत्रत्रयाय वीषट् नेत्रं देवस्य कीर्त्तितम् ।
 ओं ह्रः अस्त्राय फट् अस्त्रं देवस्य कीर्त्तितम् ॥ ७ ॥
 पूजाविधिं प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ।
 आदौ स्नात्वा तथाचम्य ततो यागगृहं व्रजेत् ॥ ८ ॥
 ततः प्रविश्य विधिवत् कुर्याद् शोषणादिकम् ।
 यं क्षौं रमिति वीजैश्च कठिनीकृत्य लभिति ॥ ९ ॥
 अण्डमुत्पाद्य च ततः ओंकारेणैव भेदयेत् ।
 अण्डमध्ये हयग्रीवमात्मानं परिचिन्तयेत् ॥ १० ॥
 शङ्खकुन्देन्दुधवलं मृणालरजतप्रभम् ।
 शङ्खं चक्रं गदां पद्मं धारयन्तं चतुर्भुजम् ॥ ११ ॥
 किरीटिनं कुण्डलिनं वनमालासमन्वितम् ।
 सुरक्तं सुकपोलञ्च पीताम्बरधरं विभुम् ॥ १२ ॥
 भावयित्वा महात्मानं सर्वदेवैः समन्वितम् ।
 अङ्गमन्त्रैस्ततो न्यासं मूलमन्त्रेण वै तथा ॥ १३ ॥
 ततश्च दर्शयेद्भद्रां शङ्खपद्मादिकां शुभाम् ।
 ध्यायेद् ध्यात्वाचयेद्द्विष्णुं मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ॥ १४ ॥
 ततश्चावाहयेद्भद्र ! देवता आसनस्य याः ।
 ओं हयग्रीवासनस्य आगच्छत च देवताः ॥ १५ ॥
 आवाह्य मण्डले तास्तु पूजयेत् स्वस्तिकादिके ।
 हारे धातुर्विधातुश्च पूजा कार्या ह्यध्वज ! ॥ १६ ॥
 समस्तपरिवाराय अच्युताय नम इति ।
 अस्य मध्ये ऽर्चनं कार्यं हारे गङ्गाञ्च पूजयेत् ॥ १७ ॥
 यमुनाञ्च महादेवीं शङ्खपद्मनिधी तथा ।
 गरुडं पूजयेदग्रे मध्ये शक्तिञ्च पूजयेत् ॥ १८ ॥
 आधाराख्यां महादेव ! ततः कूर्मं समर्चयेत् ।

अनन्तं पृथिवीं पश्चाद् धर्मज्ञानौ ततोऽर्चयेत् ।
 वैराग्यमथ चैश्वर्यमाप्नोति यादिषु पूजयेत् ॥ १९ ॥
 अधर्माज्ञानावैराग्यानैश्वर्यादींस्तु पूर्वतः ।
 सत्त्वं रजस्तमस्यैव मध्यदेशेऽथ पूजयेत् ॥ २० ॥
 नन्दं नालञ्च पद्मञ्च मध्ये चैव प्रपूजयेत् ।
 अर्कसोमाग्निसंज्ञानां मण्डलानां हि पूजनम् ।
 मध्यदेशे प्रकर्त्तव्यमिति रुद्र ! प्रकीर्त्तितम् ॥ २१ ॥
 विमलोत्कर्षिणी ज्ञाना क्रियायोगे ह्यध्वज ! ।
 प्रज्ञी सत्या तथेशानानुग्रहाः शक्तयो ह्यमृः ॥ २२ ॥
 पूर्वादिषु च पञ्चेषु पूज्याश्च विमलादयः ।
 अनुग्रहा कर्णिकायां पूज्या अयोऽर्थिभिर्नरैः ॥ २३ ॥
 प्रणवाद्यैर्नमोऽन्तैश्च चतुर्थ्यन्तैश्च नामभिः ।
 मन्त्रैरेतैर्महादेव ! आसनं परिपूजयेत् ॥ २४ ॥
 स्नानगन्धप्रदानेन पुष्पधूपप्रदानतः ।
 दीपनैवेद्यदानेन आसनस्यार्चनं शुभम् ॥ २५ ॥
 कर्त्तव्यं विधिनानेन इति हर ! प्रकीर्त्तितम् ।
 ततश्चावाहयेद् देवं ह्यग्रीवं सुरेश्वरम् ॥ २६ ॥
 वामनासापुटेनैव आगच्छन्तं विचिन्तयेत् ।
 आगच्छतः प्रयोगेण मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ॥ २७ ॥
 आवाहनं प्रकर्त्तव्यं देवदेवस्य शङ्किनः ।
 आवाह्य मण्डले तस्य न्यासं कुर्यादतन्द्रितः ॥ २८ ॥
 न्यासं कृत्वा च तत्रस्थं चिन्तयेत् परमेश्वरम् ।
 ह्यग्रीवं महादेवं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ २९ ॥
 इन्द्रादिलोकपालैश्च संयुक्तं विष्णुमव्ययम् ।
 ध्यात्वा प्रदर्शयेन्मूढाः शङ्खचक्रादिकाः शुभाः ॥ ३० ॥
 पादार्घ्याचमनीयानि ततो दद्याच्च विष्णवे ।

आयेत् ततो देवं पद्मनाभमनामयम् ॥ ३१ ॥
 देवं संस्थाप्य विधिवद्भक्तं दद्याद् वृषध्वजम् ।
 ततोऽप्युपवीतं दद्यादुपवीतं ततः शुभम् ॥ ३२ ॥
 ततश्च मण्डले रुद्र ! ध्यायेद् देवं परेश्वरम् ।
 ध्यात्वा पाद्यादिकं भूयो दद्याद् देवाय शङ्कर ! ॥ ३३ ॥
 दद्याद् भैरवदेवाय मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ।
 ओं ह्रीं हृदयाय नमः अनेन हृदयं यजेत् ॥ ३४ ॥
 ओं ह्रीं शिरसे नमश्च शिरसः पूजनं भवेत् ।
 ओं ह्रीं शिखायै नमश्च शिखामनेन पूजयेत् ॥ ३५ ॥
 ओं ह्रीं कवचाय नमः कवचं परिपूजयेत् ।
 ओं ह्रीं नेत्राय नमश्च नेत्रक्षानेन पूजयेत् ॥ ३६ ॥
 ओं ह्रीं अस्त्राय नमः इति अस्त्रक्षानेन पूजयेत् ।
 हृदयश्च शिरश्चैव शिखाश्च कवचस्तथा ॥ ३७ ॥
 पूर्वादिषु प्रदेशेषु ह्येतास्तु परिपूजयेत् ।
 कोणेष्वस्त्रं यजेद्भुद्र ! नेत्रं मध्ये प्रपूजयेत् ॥ ३८ ॥
 पूजयेत् परमां देवीं लक्ष्मीं लक्ष्मीप्रदां शुभाम् ।
 शङ्कं पद्मं तथा चक्रं गदां पूर्वादितोऽर्चयेत् ॥ ३९ ॥
 खड्गश्च सुषलं पाशमङ्कुशं सशरं धनुः ।
 पूजयेत् पूर्वतो रुद्र ! एभिर्मन्त्रैः स्वनामकैः ॥ ४० ॥
 श्रीवत्सं कौस्तुभं मालां तथा पीताम्बरं शुभम् ।
 पूजयेत् पूर्वतो रुद्र ! शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ४१ ॥
 ब्रह्माणं नारदं सिद्धं गुरुं परगुरुन्तथा ।
 गुरोश्च पादुके तद्वत् परमस्य गुरोस्तथा ॥ ४२ ॥
 इन्द्रं सवाहनं वायु परिवारयुतन्तथा ।
 अग्निं यमं जिह्वातिश्च वरुणं वायुमेव च ॥ ४३ ॥
 सोममीशाननामश्च ब्रह्माणं परिपूजयेत् ।

पूर्वादि चोर्ध्वपर्यन्तं पूजयेद् वृषभध्वज ! ॥ ४४ ॥
 वज्रं शक्तिं तथा दण्डं खड्गं पाशं ध्वजं गदाम् ।
 त्रिशूलश्चक्रपद्मे च आयुधान्यथ पूजयेत् ॥ ४५ ॥
 विश्वक्सेनं ततो देवमैशान्यां दिशि पूजयेत् ।
 एभिर्मन्त्रैर्नमोऽन्तैश्च प्रणवाद्यैर्वृषध्वज ! ॥ ४६ ॥
 पूजा कार्या महादेव ! ज्ञानन्तस्य वृषध्वज ! ।
 देवस्य मूलमन्त्रेण पूजा कार्या वृषध्वज ! ।
 गन्धं पुष्पं तथा धूपं दीपं नैवेद्यमेव च ॥ ४७ ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं जप्यं तस्मै समर्पणम् ।
 स्तवीत चानया स्तुत्या प्रणवाद्यैर्वृषध्वज ! ॥ ४८ ॥
 ओं नमो ह्यशिरसे विद्याध्यक्षाय वै नमः ।
 नमो विद्यास्वरूपाय विद्यादात्रे नमो नमः ॥ ४९ ॥
 नमः शान्ताय देवाय त्रिगुणायात्मने नमः ।
 सुरासुरनिहन्त्रे च सर्वदुष्टविनाशिने ॥ ५० ॥
 सर्वलोकाधिपतये ब्रह्मरूपाय वै नमः ।
 नमश्चैश्वरवन्द्याय शङ्खचक्रधराय च ॥ ५१ ॥
 नम आद्याय दान्ताय सर्वसत्त्वहिताय च ।
 त्रिगुणायागुणायैव ब्रह्मविष्णुस्वरूपिणे ।
 कर्त्रे हर्त्रे सुरेशाय सर्वगाय नमो नमः ॥ ५२ ॥
 इत्येवं संस्तवं कृत्वा देवदेवं विचिन्तयेत् ।
 हृत्पद्मे विमले रुद्र ! शङ्खचक्रं गदाधरम् ॥ ५३ ॥
 सूर्यकोटिप्रतीकाशं सर्वावयवसुन्दरम् ।
 हयग्रीवं महेशेश ! परमात्मानमव्ययम् ॥ ५४ ॥
 इति ते कथिता पूजा हयग्रीवस्य शङ्कर ! ।
 यः पठेत् परया भक्त्या स गच्छेत् परमं पदम् ॥ ५५ ॥
 इति गरुडे महापुराणे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । न्यासादिकं प्रवक्ष्यामि गायत्र्याम्बुद एव च ।

विष्णामित्रश्विर्द्यौव सविता चाथ देवता ॥ १ ॥

ब्रह्मशीर्षा रुद्रशिखा विष्णोर्हृदयसंश्रिता ।

विनियोगैकनयना कात्यायनसगोत्रजा ॥ २ ॥

तैलोक्यचरणा ज्ञेया पृथिवीकुक्षिसंस्थिता ।

एवं ज्ञात्वा तु गायत्रीं जपेद् द्वादशलक्षकम् ॥ ३ ॥

त्रिपदाष्टाक्षरा ज्ञेया चतुष्पादा षडक्षरा ।

जपेच्च त्रिपदा प्रोक्ता अर्चने च चतुष्पदा ॥ ४ ॥

न्यासे जपे तथा ध्याने अग्निकार्ये तथा चर्चने ।

गायत्रीं विन्यसेन्नित्यं सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥ ५ ॥

पादाङ्गुष्ठे गुल्फमध्ये जङ्घयोर्विद्धि जानुनोः ।

जर्वोर्गुह्ये च वृषणे नाद्यां नाभौ तनूदरे ॥ ६ ॥

स्तनयोर्हृति कण्ठीष्ठमुखे तालुनि वांशयोः ।

नेत्रे भ्रुवोर्ललाटे च पूर्वस्यां दक्षिणोत्तरे ।

पश्चिमे मूर्ध्नि चाकारं न्यसेद्वर्णान् वदाम्यहम् ॥ ७ ॥

इन्द्रनीलञ्च वज्रिञ्च पीतं श्यामञ्च कापिलम् ।

श्वेतं विद्युत्प्रभं तारं कृष्णं रक्तं क्रमेण तत् ॥ ८ ॥

श्यामं शुक्लं तथा पीतं श्वेतं वै पद्मरागमत् ।

शङ्खवर्णं पाण्डुरञ्च रक्तञ्चासवसन्निभम् ।

पर्कवर्णं समं सौम्यं शङ्खभं श्वेतमेव च ॥ ९ ॥

यद् यत् स्पृश्यति हृदयेन यच्च पश्यति चक्षुषा ।

पूतं भवति तत् सर्वं गायत्र्या न परं विदुः ॥ १० ॥

इति गरुडे महापुराणे पञ्चविंशोऽध्यायः ।

षट्षिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । सन्ध्याविधिं प्रवक्ष्यामि शृणु रुद्राचनार्शनम् ।

प्राणायामत्रयं कृत्वा सन्ध्यास्तनमुपक्रमेत् ॥ १ ॥

सप्रणवां सन्ध्याहृतिं गायत्रीं शिरसा सह ।

त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ २ ॥

मनोवाक्कायजं द्दोषं प्राणायामैर्दहेद् द्विजः ।

तस्मात् सर्वेषु कालेषु प्राणायामपरो भवेत् ॥ ३ ॥

सायमग्निश्च मेत्युक्ता प्रातः सूर्योत्थपः पिबेत् ।

आपः पुनस्तु मध्याह्ने उपस्पृश्य यथाविधि ॥ ४ ॥

आपोहिष्ठेत्युक्ता कुर्वाभार्जनस्तु कुशोदकैः ।

प्रणवेन तु संयुक्तां क्षिपेद्धारि पदे पदे ॥ ५ ॥

रजस्तमःस्वमोहोत्थान् जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिजान् ।

वाङ्मनःकर्मजान् दोषान् नवैतान्नवभिर्दहेत् ॥ ६ ॥

समुद्धृत्योदकं पाणी जम्बा च द्रुपदाक्षिपेत् ।

त्रिषडष्टौ द्वादशधा वर्त्तयेदघमर्षणम् ॥ ७ ॥

उदुत्यं चित्रमित्याभ्यामुपतिष्ठेद् दिवाकरम् ।

दिवारात्रौ च यत् पापं सर्वं नश्यति तत्क्षणात् ॥ ८ ॥

पूर्वसन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् पश्चिमासुपविश्य च ।

सहाव्याहृतिसंयुक्तां गायत्रीं प्रणवान्विताम् ॥ ९ ॥

दशभिर्जम्बजनितं शरीरं तु पुराकृतम् ।

त्रियुगन्तुं सहस्रेण गायत्रीं हन्ति दुष्कृतम् ॥ १० ॥

रक्ता भवति गायत्री सावित्री शुक्लवर्णिका ।

कृष्णा सरस्वती ज्ञेया सन्ध्यात्रयमुदाहृतम् ॥ ११ ॥

त्रीं भुविम्यस्य हृदये श्रीं भुवः शिरसि न्यसेत् ।

नैः त्रिभिः शिखायाश्च मातृभ्याः प्रथमं पदम् ॥ १२ ॥

विन्यसेत् कवचे चिह्नान् द्वितीयं नेत्रयोर्न्यसेत् ।
 तृतीयेनाङ्गविन्यासं चतुर्थं सर्वतो न्यसेत् ॥ १३ ॥
 सन्ध्याकाले तु विन्यस्य जपेद्दे वेदमातरम् ।
 शिवस्तस्यास्तु सर्वाङ्गे प्राणायामपरं न्यसेत् ॥ १४ ॥
 त्रिपदा या तु गायत्री ब्रह्मविष्णुमहेश्वरी ।
 विनियोगमृषिच्छन्दो ज्ञात्वा तु जपभारमेत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ १५ ॥
 परोरजसि सारं तं तुरीयपदमीरितम् ।
 तं हन्ति सूर्यः सन्ध्यायां नोपास्ति कुरुते तु यः ॥ १६ ॥
 तुरीयस्य पदस्यापि ऋषिनिर्मल एव च ।
 हृन्दस्तु देवी गायत्री परमात्मा च देवता ॥ १७ ॥
 इति गारुडे महापुराणे सन्ध्याविधिः षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

सप्तचिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । गायत्री परमा देवी भुक्तिमुक्तिप्रदा च ताम् ।
 यो जपेत् तस्य पापानि विनश्यन्ति महान्धपि ॥ १ ॥
 गायत्रीकल्पमाख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदञ्च तत् ।
 अष्टोत्तरं सहस्रं वा अथवाष्टशतं जपेत् ।
 त्रिसन्ध्यं ब्रह्मलोकी स्याच्छतजप्तं जलं पिबेत् ॥ २ ॥
 सन्ध्यायां सर्वपापघ्नीं देवीमावाह्य पूजयेत् ।
 भूर्भुवः स्वः स्वमन्त्रेण युतां द्वादशनामभिः ॥ ३ ॥
 गायत्रैः नमः सावित्र्यै सरस्वत्यै नमो नमः ।
 वेदमात्रे च सांक्त्यै ब्रह्माणी कौशिकी क्रमात् ॥ ४ ॥
 साध्व्यै सर्वार्थसाधिन्यै सहस्राक्ष्यै भूर्भुवः ।
 स्वरेव सुहृद्यादग्नौ समिधाज्ज्वं हविर्ब्रह्मम् ॥ ५ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वाप्यथवाष्टशतं हृतम् ।

सर्वकामादिसिद्ध्यर्थं जुहुयात् सर्वकर्मसु ॥ ६ ॥
 प्रतिमां चन्दनस्पर्शनिर्मितां प्रतिपूज्य च ।
 यथा लक्ष्मन्तु जप्तव्यं पयोमूलफलाशनैः ।
 अयुतद्वयहोमेन सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ ७ ॥
 उत्तरे शिखरे जाता भूम्यां पर्वतवासिनी ।
 ब्रह्मणा समनुज्ञाता गच्छ देवि ! यथासुखम् ॥ ८ ॥
 इति गारुडे महापुसखे गायत्रीमाहात्म्यं सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । नवम्यादौ यजेद् दुर्गां ह्रीं दुर्गे रक्षिणीति च ।
 मातर्मातर्वरे दुर्गे सर्वकार्यसाधने ! ।
 अनेन बलिदानेन सर्वकामान् प्रयच्छ मे ॥ १ ॥
 मौरी काली उमा दुर्गा भद्रा कान्तिः सरस्वती ।
 मङ्गला विजया लक्ष्मीः शिवा नारायणी क्रमात् ।
 मार्गे तृतीयामारभ्य पूजयेन्न वियोगभाक् ॥ २ ॥
 अष्टादशभुजां खेटकं घण्टां दर्पणं तर्जनीम् ।
 धनुर्ध्वजं डमरुकं परशुं पाशमेव च ॥ ३ ॥
 शक्तिमुपलशूलानि कपालवज्रकाङ्कुशान् ।
 शरं चक्रं शलाकाञ्च अष्टादशभुजां स्मरेत् ॥ ४ ॥
 मन्त्रैः श्रीभगवत्याञ्च प्रवक्ष्यामि जपादिकम् ।
 श्रीं नमो भगवति चामुण्डे स्मशानवासिनि कपालहस्ते
 महाप्रेतसमारुद्धे महाविमानमालाङ्गले कालरात्रि बहु-
 गणपरिवृते महासुखे बहुभुजे घण्टाडमरुकिङ्किणीके अष्टाद-
 हासे किलि किलि हुं सर्वनादशब्दबहुले गजचर्मप्रावृतशरीरे
 रुधिरमांसदिग्धे लोलोद्यजिह्वे महाराक्षसि रौद्रदंष्ट्राकाराले
 भीमहृद्हासे स्फुरितविद्युत्सप्तप्रभे चल चल करालवेधे ह्रिदि

हिलि नलं प्रवेशय हुं जिह्वे चिं मृकुटिमुखि श्रीकारभद्रा-
 ने कपालमालावेष्टिते अटामुकुटशशाङ्गधारिणि अट्टाट्टहासे
 केलि किलि हुं हुं दंष्ट्राघोराश्वकारिणि सर्वविघ्नविनाशिनि
 तदं कर्म साधय साधय शीघ्रं कुरु कुरु कह कह अङ्गुशेन सम-
 प्रवेशय वङ्ग वङ्ग कम्पय कम्पय चल चल चालय चालय
 धिरमांसमद्याप्रिये हन हन कुट्ट कुट्ट छिन्द छिन्द मारय
 मारय अनुब्रूम वज्रशरीरं साधय साधय त्रैलोक्यगतमपि दुष्टं
 ॥ गृहीतमगृहीतं आवेशय आवेशय क्रामय क्रामय नृत्य
 नृत्य बन्ध बन्ध वला वला कोटराक्षि ऊर्ध्वकिशि उलूकवदने
 तरकिङ्किणि करङ्गमालाधारिणि दह दह पच पच गृह्ण गृह्ण
 गृह्णलमध्ये प्रवेशय प्रवेशय किं विलम्बसि ब्रह्मसत्येन विष्णु-
 सत्येन ऋषिसत्येन रुद्रसत्येन आवेशय आवेशय किलि किलि
 खलि खलि मिलि मिलि चिलि चिलि विवृत्तरूपधारिणि
 तृणभुजङ्गवेष्टितशरीरे सर्वग्रहावेशिनि प्रलम्बोष्ठि भूभग्नना-
 सेके विकटमुखि कपिलजटे ब्राह्मि भञ्ज भञ्ज ज्वल ज्वल
 तालमुखि खल खल पातय पातय रक्ताक्षि घूर्णय घूर्णपय
 भूमिं पातय पातय शिरो गृह्ण गृह्ण चक्षुर्मलिय मीलय भञ्ज
 भञ्ज पादौ गृह्ण गृह्ण मुद्रां स्फोटय स्फोटय हुं हूं फट् विदा-
 य विदारय त्रिशूलेन भेदय भेदय वज्रेण हन हन दण्डेन
 गडय ताडय चक्रेण छेदय छेदय शक्तिना भेदय भेदय दंष्ट्रया
 दष्टय दष्टय कीलकेन कीलय कीलय कर्तृकया पाटय पाटय
 अङ्गुशेन गृह्ण गृह्ण शिरोर्त्तिज्वरमैकाहिकं द्वाहिकं त्राहिकं
 वातुर्थिकं डाकिनीस्कन्दग्रहान् मुञ्चापय मुञ्चापय लन लन
 मत्स्यापय उत्थापय भूमिं पातय पातय गृह्ण गृह्ण ब्रह्माणि
 हि एहि माहेष्वरि एहि एहि कौमारि एहि एहि वाराहि
 हि एहि ऐन्द्रि एहि एहि चामुण्डे एहि एहि वैष्णवि एहि

एहि नारसिंहि एहि एहि शिवदूति एहि एहि कपालिनि
 एहि एहि महाकालि एहि एहि रेवति एहि एहि शुष्करेवलि
 एहि एहि आकाशरेवति एहि एहि हिमवन्तचारिणि एहि
 एहि कैलासचारिणि एहि एहि परमन्त्रं छिन्धि छिन्धि किलि
 किलि विम्बे अघोरे घोररूपिणि चामुण्डे रुद्रकोधाम्बविनि-
 स्मृते असुरक्षयंकरि आकाशगामिनि, पाशेन बन्ध बन्ध समयं
 तिष्ठ तिष्ठ मण्डलं प्रवेशय प्रवेशय पातय पातय गृह्ण गृह्ण
 मुखं बन्ध बन्ध चक्षुर्वन्धय बन्धय हृदयं बन्ध बन्ध हस्तापादौ
 बन्ध बन्ध दुष्टग्रहान् सर्वान् बन्ध बन्ध दिशां बन्ध बन्ध विदिशां
 बन्ध बन्ध ऊर्ध्वं बन्ध बन्ध अधस्ताद् बन्ध बन्ध भस्मना पानी-
 येन मृत्तिकया सर्षपैर्वा आवेशय आवेशय पातय पातय
 चामुण्डे किलि किलि विच्छेदं हुं फट् स्वाहा ।

अष्टोत्तरपदानां हि मालामन्दमही जपा ॥ ५ ॥

एकैकपदमष्टसहस्रधा त्रिमधुराक्ततिलाष्टसहस्रहोमः । म-
 हामांसेन त्रिमधुराक्तेन अष्टोत्तरसहस्रञ्च एकैकञ्च पदं जपेत् ।

तिलांस्त्रिमधुराक्तांश्च सहस्राष्टञ्च होमयेत् ।

महामांसं त्रिमधुरादथवा सर्वकर्मक्षत् ।

वारिसर्षपभस्मादित्रेपाद् युद्धादिके जयः ॥ ६ ॥

अष्टाविंशभुजा ध्येया अष्टादशभुजाथवा ।

द्वादशाष्टभुजा वापि ध्येया वापि चतुर्भुजा ॥ ७ ॥

असिखेटान्वितौ हस्तौ गदादण्डयुतौ परौ ।

शरचापयुतौ चान्यौ खड्गमुद्गरसंयुतौ ॥ ८ ॥

शङ्खघण्टान्वितौ चान्यौ ध्वजदण्डयुतौ परौ ।

अन्यौ परशुचक्राभ्यां उमरुदर्पणाश्वितौ ॥ ९ ॥

शक्तिहस्ताश्वितौ नटनी चान्यौ मूषलाश्वितौ ।

पाशतोमरसंयुतौ ठक्कापञ्चवसंयुतौ ॥ १० ॥

तर्जयन्ती परैरैव अथत् कलकलध्वनिम् ।

अभयस्वस्तिकाक्षी च महिषघ्नी च सिंहगा ॥ ११ ॥

जय त्वं कलभूतेशे सर्वभूतसमावृते ।।

रक्ष मां निजभूतेभ्यो बलिं गृह्ण नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥

इति गरुडे महापुराणे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच । पुनर्देवार्चनं ब्रूहि संक्षेपेण जनार्दन ! ।

सूर्यस्य विष्णुरूपस्य भूक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ १ ॥

वासुदेव उवाच । शृणु सूर्यस्य रुद्र ! त्वं पुनर्वक्ष्यामि पूजनम् ॥

ओं उच्चैःश्रवसे नमः ओं अरुणाय नमः ओं दण्डिने नमः ओं

पिङ्गलाय नमः । एते द्वारे प्रपूज्या वै एभिर्मन्त्रैर्द्विषध्वज ! ॥ २ ॥

ओं अं भूताय नमः । इमन्तु पूजयेन्मध्ये प्रभूतामलसंज्ञ-
कम् । ओं अं विमलाय नमः ओं अं साराय नमः ओं अं आधा-
राय नमः ओं अं परमसुखायै नमः । इत्याग्नेयादिकोणेषु
पूज्या वै विमलादयः ॥ ३ ॥

ओं पद्माय नमः ओं कर्णिकायै नमः । मध्ये तु पूजयेद्गुद्र !
पूर्वादिषु तथैव च । दीप्ताद्याः पूजयेन्मध्ये पूजयेत् सर्वतो-
मुखीम् । ओं वां दीप्तायै नमः ओं वीं सूक्ष्मायै नमः ओं वूं
भद्रायै नमः ओं वै जयायै नमः ओं वौ विभूत्यै नमः ओं वं
अक्षोरायै नमः ओं वं विद्युतायै नमः ओं वः विजयायै नमः ।
ओं सर्वतोमुख्यै नमः ॥ ४ ॥

ओं अर्कासनाय नमः ओं ज्ञां सूर्यमूर्त्तये नमः । एतास्तु
पूजयेन्मध्ये हृन्मन्त्रान् शृणु शङ्कर ! । ओं हं सं खं खलोक्ताय
क्रां क्रीं सः स्वाहा । सूर्यमूर्त्तये नमः । अनेनावाहनं कुर्यात्
स्वापनं सन्निधानकम् । सन्निरोधनमन्त्रेण सकलीकरणमथा ॥ ५ ॥

मुद्राया दर्शनं बद्ध ! मूलमन्त्रेण पूजयेत् ।

तेजोरूपं रक्तवर्णं सितपद्मोपरि स्थितम् ।

एकचक्ररथारूढं द्विबाहुं धृतपद्मजम् ॥ ६ ॥

एवं ध्यायेत् सदा सूर्यं मूलमन्त्रं शृणुष्व च ।

ओं ह्रीं श्रीं सः सूर्याय नमः ॥ ७ ॥

वारत्रयं पद्ममुद्रां विम्बमुद्राञ्च दर्शयेत् । ओं श्रीं हृदयाय

नमः श्रीं अर्काय शिरसे स्वाहा श्रीं अः भूर्भुवः स्वः ज्वालिनि

शिखायै वषट् श्रीं हुं कवचाय हुं श्रीं भां नेत्राभ्यां वीषट्

श्रीं वः अस्त्राय फट् इति ॥ ८ ॥

आग्नेय्यामयवैशान्यां नैऋत्यामर्चयेद्हर ! ।

हृदयादि हि वायव्यान्नेत्रचान्तः प्रपूजयेत् ॥ ९ ॥

दिक्षस्त्रं पूजयेद्दुद्र ! सोमन्तु श्वेतवर्णकम् ।

दले पूर्वोऽर्चयेद्दुद्र ! बुधं चामीकरप्रभम् ॥ १० ॥

दक्षिणे पूजयेद्दुद्र ! पीतवर्णं गुरुं यजेत् ।

पश्चिमे चैव भूतेशं उत्तरे भार्गवं सितम् ॥ ११ ॥

रक्तमङ्गारकञ्चैव आग्नेये पूजयेद्हर ! ।

शनैश्चरं कृष्णवर्णं नैऋत्यां दिशि पूजयेत् ॥ १२ ॥

राहुं वायव्यदेशे तु नन्दावर्त्तनिभं हर ! ।

ऐशान्यां धूमवर्णन्तु केतुं संपरिपूजयेत् ॥ १३ ॥

एभिर्मन्त्रैर्महादेव ! तच्छृणुष्व च शङ्कर ! ।

ओं सीं सोमाय नमः श्रीं बुं बुधाय नमः श्रीं हुं हृदयतये

नमः श्रीं भं भार्गवाय नमः श्रीं अं अङ्गारकाय नमः श्रीं शं शनै-

श्चराय नमः श्रीं रं राहवे नमः श्रीं कं केतवे नमः इति ॥ १४ ॥

पाद्यादीन् मूलमन्त्रेण दत्त्वा सूर्याय शङ्कर ! ।

नैवेद्यान्ते धेनुमुद्रां दर्शयेत् साधकोत्तमः ॥ १५ ॥

जम्बा चाष्टसहस्रन्तु तत्र तस्मै समर्पयेत् ।

ऐशान्यादिषु भूतेश ! तेजश्चक्षुः पूजयेत् ।
 श्रीं तेजश्चक्षुषाय हुं फट् स्वाहा स्वाहा वीषट् ।
 निर्मात्यश्चार्पयेत्तस्मै ह्यर्घ्यं दद्यात्तन्मो हर ! ॥१६॥
 तिलतण्डुलसंयुक्तं रक्ताचन्दनचर्चितम् ।
 मन्त्रोदकेन संमिश्रं पुष्पधूपसमन्वितम् ॥१७॥
 कृत्वा शिरसि तत्पार्श्वं जानुभ्यामवलिङ्गितः ।
 दद्यादर्घ्यं सूर्याय हृन्मन्त्रेण वृषध्वज ! ॥१८॥
 मणं गुरुन् प्रपूज्याथ सर्वान् देवान् प्रपूजयेत् ।
 श्रीं गं गणपतये नमः । श्रीं श्रीं गुरुभ्यो नमः ।
 सूर्यस्य कथिता पूजा कृत्वैतां विष्णुलोकभाक् ॥१९॥
 इति गारुडे महापुराणे जनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

शङ्कर उवाच । माहेश्वरीञ्च मे पूजां वदशङ्खगदाधर ! ।
 यां ज्ञात्वा मानवाः सिद्धिं गच्छन्ति परमेश्वर ! ॥ १ ॥
 हरिरुवाच । शृणु माहेश्वरीं पूजां कथ्यमानां वृषध्वज ! ।
 आदौ ज्ञात्वा तथाचम्य ह्यासने चोपविश्य च ।
 न्यासं कृत्वा मण्डले वै पूजयेच्च माहेश्वरम् ॥ २ ॥
 मन्त्रैरेतैर्महेशान ! परिवारयुतं हरम् ।
 श्रीं ह्रीं शिवासनदेवता आगच्छत इति ।
 भूनेनावाहयेद्गुद्र ! देवता आसनस्य याः ॥ ३ ॥
 श्रीं ह्रीं गणपतये नमः श्रीं ह्रीं सरस्वत्यै नमः श्रीं ह्रीं
 नन्दिने नमः श्रीं ह्रीं महाकालाय नमः श्रीं ह्रीं गङ्गायै नमः
 गौं ह्रीं लक्ष्म्यै नमः श्रीं ह्रीं अस्त्राय नमः इति ।
 एते हरे प्रपूज्या वै ज्ञानगन्धादिभिर्हर ! ॥ ४ ॥

श्रीं हां ब्रह्मणे वासुधैविषतये नमः । श्रीं हां गुरुभ्यो नमः ।
 श्रीं हां आधाराय नमः । श्रीं हां अनन्ताय नमः । श्रीं हां
 ज्ञानाय नमः । श्रीं हां वैराग्याय नमः । श्रीं हां ऐश्वर्याय नमः ।
 श्रीं हां अधर्माय नमः । श्रीं हां अज्ञानाय नमः । श्रीं हां अवै-
 राग्याय नमः । श्रीं हां अनैश्वर्याय नमः । श्रीं हां ऊर्ध्वच्छन्दाय
 नमः । श्रीं हां अधश्छन्दाय नमः । श्रीं हां पद्माय नमः । श्रीं हां
 कर्णिकायै नमः । श्रीं हां वामायै नमः । श्रीं हां ज्येष्ठायै नमः ।
 श्रीं हां रौद्रेय नमः । श्रीं हां काल्यै नमः । श्रीं हां कलविल-
 रिण्यै नमः । श्रीं हां बलप्रमथिन्यै नमः । श्रीं हां सर्वभूतदमन्यै
 नमः । श्रीं हां मनोन्मन्यै नमः । श्रीं हां मण्डलचितयाय नमः ।
 श्रीं हां ह्रीं हं शिवमूर्तये नमः । श्रीं हां विद्याधिपतये नमः ।
 श्रीं हां ह्रीं ह्रीं शिवाय नमः । श्रीं हां हृदयाय नमः । श्रीं ह्रीं
 शिरसे नमः । श्रीं हं शिखायै नमः । श्रीं हं कवचाय नमः । श्रीं
 ह्रीं नेत्रत्रयाय नमः । श्रीं हः अस्त्राय नमः । श्रीं सद्योजाताय
 नमः ॥ ५ ॥

श्रीं हां सिद्धेय नमः । श्रीं हां ऋद्धेय नमः । श्रीं हां द्यूतायै नमः ।
 श्रीं हां लक्ष्म्यै नमः । श्रीं हां बोधायै नमः । श्रीं हां काल्यै नमः ।
 श्रीं हां स्वधायै नमः । श्रीं हां प्रभायै नमः ।

सत्यस्थाष्टौ कला ज्ञेयाः पूर्वपूर्वादिषु स्थिताः ॥ ६ ॥

श्रीं हां वामदेवाय नमः । श्रीं हां रजसे नमः । श्रीं हां
 रक्षायै नमः । श्रीं हां रत्यै नमः । श्रीं हां कन्यायै नमः । श्रीं हां
 कामायै नमः । श्रीं हां सजन्यै नमः । श्रीं हां क्रियायै नमः । श्रीं
 हां हृद्धेय नमः । श्रीं हां कार्यायै नमः । श्रीं हां रात्रेय नमः । श्रीं
 हां भ्रातृभ्यै नमः । श्रीं हां मोहिन्यै नमः । श्रीं हां त्वरायै नमः ।

वामदेवकलाज्ञेयास्त्रयोदश वृषध्वजः ॥ ७ ॥

श्रीं हां ततप्ररुषाय नमः । श्रीं हां वृत्त्यै नमः । श्रीं हां

प्रतिष्ठायै नमः श्रीं हां विद्यायै नमः श्रीं हां शास्त्र्यै नमः ।
श्रेयास्तत्पुरुषस्यै न चतस्रो वृषभध्वज ! ॥ ८ ॥

श्रीं हां अघोराय नमः । श्रीं हां उमायै नमः श्रीं हां
क्षमायै नमः श्रीं हां निद्रायै नमः श्रीं हां व्याधौ नमः श्रीं हां
क्षुधायै नमः श्रीं हां दृष्ट्यायै नमः । कलाषट्कं ह्यघोरस्य
विश्लेषं भैरवं हर ! ॥ ९ ॥

श्रीं हां ईशानाय नमः । श्रीं हां समित्यै नमः श्रीं हां
अङ्गदायै नमः श्रीं हां क्षणायै नमः श्रीं हां मरिच्यै नमः
श्रीं हां ज्वालायै नमः । ईशानस्य कलाः पञ्च जानीहि वृषभ-
ध्वज ! ॥ १० ॥

श्रीं हां शिवपरिवारेभ्यो नमः । श्रीं हां इन्द्राय सुराधि-
पतये नमः । श्रीं हां अग्नये तेजोऽधिपतये नमः । श्रीं हां
यमाय प्रेताधिपतये नमः । श्रीं हां नैऋताय रक्षोऽधिपतये
नमः । श्रीं हां वरुणाय जलाधिपतये नमः । श्रीं हां वायवे
प्राणाधिपतये नमः । श्रीं हां सोमाय नेत्राधिपतये नमः ।
श्रीं हां ईशानाय सर्वविद्याधिपतये नमः । श्रीं हां अनन्ताय
नागाधिपतये नमः । श्रीं हां ब्रह्मणे सर्वलोकाधिपतये नमः
॥ ११ ॥

श्रीं हां धूलिचण्डेश्वराय नमः इति ।

आवाहनं स्थापनञ्च सन्निधानञ्च शङ्कर ! ।

सन्निरोधं तथा कुर्यात् सकलीकरणं तथा ।

तत्त्वव्यासञ्च सुद्राया दर्शनं ध्यानमेव च ॥ १२ ॥

पादमाचमनं ह्यर्घ्यं पुष्पाख्यभ्यङ्गदानकम् ।

ततः प्रवृत्तं ज्ञानं सुगन्धञ्चातुलिपनम् ।

वस्त्रालङ्कारभोगाञ्च शङ्करव्यासञ्च धूपकम् ।

दीपं नैवेद्यदानञ्च हस्तोदसं तमेव च ।

पाथार्थार्चनं गन्धं ताम्बूलं गीतवादनम् ॥ ११ ॥

मृत्युं कृत्वादिकरणं मुद्राणां दर्शनं तथा ।

रूपं ध्यानं जपश्चाय एकवद्भाव एव च ।

मूलमन्त्रेण वै कुर्याज्जपपूजासमर्पणम् ।

माहिषी कथिता पूजा रुद्र! पापविनाशिनी ॥ १४ ॥

इति भारुडे महापुराणे चत्वारिंशोऽध्यायः ।

एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

वासुदेव उवाच । श्रीं विश्वावसुर्नाम गन्धर्वः कन्यानाम-
धिपतिर्लभामि ते । कन्यां समुत्पाद्य तस्मै विश्वावसवे स्वाहा ।
स्त्रीलामो मन्त्रजप्याश्च कालरात्रीं वदाम्यहम् ॥ १ ॥

श्रीं नमो भगवति ऋक्षकर्णिं चतुर्भुजे । ऊर्ध्वं केशि त्रिन-
यने कालरात्रि मानुषाणां वसारुधिरभोजने अमुकस्य प्राप्त-
कालस्य मृत्युप्रदे हुं फट् हन हन दह दह मांसरुधिरं पच
पच ऋक्षपत्नि स्वाहा । न तिथिर्न च नक्षत्रं नोपवासो विधी-
यते ॥ २ ॥

क्रुद्धो रक्तेन संमार्ज्यं करौ ताभ्यां प्रगृह्य च । प्रदोषे संज-
पेत् लिङ्गं आमपात्रञ्च मारयेत् । श्रीं नमः सर्वतो यन्त्राख्ये-
तद् यथा जम्बुनि मोहनि सर्वशत्रुविदारिणि रक्ष रक्ष माम-
सुकं सर्वभयोपद्रवेभ्यः स्वाहा । शुक्रं नष्टे महादेव ! वक्ष्येऽहं
द्विजपादिह ॥ ३ ॥

इति भारुडे महापुराणे नानाविद्या समाप्ता

एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । पवित्रारोहणं वक्ष्ये शिखरस्त्राग्निवनायनम् ।

आचार्यः साधकः कुर्यात् पुत्रकः समयो हर ! ॥ १ ॥

संवत्सरकृतां पूजां विज्ञेशो हरतेऽन्यथा ।

आषाढे आवणे माघे कुर्याद् भाद्रपदेऽपि वा ॥ २ ॥

सौवर्णरौप्यतान्त्रञ्च सूत्रं कार्पासिकं क्रमात् ।

ज्ञेयं कृतादौ संगृह्य कन्यया कर्त्तितञ्च यत् ॥ ३ ॥

त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य ततः कुर्यात् पवित्रकम् ।

ग्रन्थयो वामदेवेन सत्येन चालयेच्छिव ! ॥ ४ ॥

अघोरेण तु संशोध्य बद्धस्तत्पुरुषाद्भवेत् ।

धूपयेदीशमन्त्रेण तन्तुदेवा इति स्मृताः ॥ ५ ॥

ओंकारश्चन्द्रमा वह्निर्ब्रह्मा नागः शिखिध्वजः ।

रविर्विष्णुः शिवः प्रोक्तः क्रमात्तन्तुषु देवताः ॥ ६ ॥

अष्टोत्तरशतं कुर्यात् पञ्चाशत् पञ्चविंशतिम् ।

रुद्रोऽहन्तमादि विज्ञेयं मानञ्च ग्रन्थयो दश ॥ ७ ॥

चतुरङ्गुलान्तरालाः स्युर्ग्रन्थिनामानि च क्रमात् ।

प्रकृतिः पौरुषी वीरा चतुर्थी चापराजिता ॥ ८ ॥

जया च विजया रुद्रा अजिता च सदाशिव ! ।

भनोन्ननी सर्वमुखी द्वाङ्गुलाङ्गुलतोऽथवा ॥ ९ ॥

रञ्जयेत् कुङ्कुमाद्यैस्तु कुर्याद्गन्धैः पवित्रकम् ।

सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां शुक्लपक्षे तथेतरि ॥ १० ॥

क्षीरादिभिश्च संस्नाप्य लिङ्गं गन्धादिभिर्यजेत् ।

दद्याद्गन्धपवित्रन्तु आत्मने ब्रह्मणे हर ! ॥ ११ ॥

पुष्पं गन्धयुतं दद्यान्मूलेनेशानगोचरे ।

पूर्वे च दण्डकाष्ठन्तु उत्तरे चामलकीफलम् ॥ १२ ॥

मृत्तिकां पश्चिमे दद्याद्दक्षिणे भस्मभूतयः ।

नैऋते ह्यगुरुं दद्याच्छिखामन्त्रेण मन्त्रवित् ।

वायव्यां सर्षपं दद्यात् कवचेन वृषध्वज ! ॥ १३ ॥

गृहं संवेद्य सूत्रेण दद्याद्गन्धपवित्रकम् ।
 होमं कृत्वाग्नये दत्त्वा दद्याद् भूतबलिं तथा ॥१४॥
 आमन्त्रितोऽसि देवेश ! गणैः सार्धं महेश्वर ! ।
 प्रातस्त्वां पूजयिष्यामि अत्र सन्निहितो भव ॥१५॥
 निमन्त्र्याग्नेन तिष्ठेत् तु कुर्वन् गीतादिकं निशि ।
 मन्त्रितानि पवित्राणि स्थापयेद्देवपार्श्वतः ॥१६॥
 स्नात्वादित्यं चतुर्दश्यां प्राक् रुद्रश्च प्रपूजयेत् ।
 ललाटस्थं विश्वरूपं ध्यात्वात्मानं प्रपूजयेत् ॥१७॥
 अस्त्रेण प्रोक्षितान्येवं हृदयेनार्चितान्यथ ।
 संहितामन्त्रितान्येव धूपितानि समर्पयेत् ॥१८॥
 शिवतत्त्वात्मकं चादी विद्यातत्त्वात्मकं ततः ।
 आत्मतत्त्वात्मकं पञ्चाद्देवकाख्यं ततोऽर्चयेत् ।
 ओं ह्रीं शिवतत्त्वाय नमः । ओं ह्रीं विद्यातत्त्वाय नमः ।

ओं हां आत्मतत्त्वाय नमः ॥१९॥

ओं हां ह्रीं ह्रं ह्रौं सर्वतत्त्वाय नमः ।
 ओं कालात्मना त्वया देव ! यद् दृष्टं मामके विधी ।
 कृतं क्लिष्टं समुत्सृष्टं हुतं गुप्तञ्च यत् कृतम् ।
 सर्वात्मनात्मना शम्भो ! पवित्रेण त्वदिच्छया ।
 ओं पूरय पूरय मखव्रतं तन्नियमेश्वराय सर्वतत्त्वा-
 त्मकाय सर्वकारणपालिताय ओं हां ह्रीं ह्रं ह्रै ह्रीं शिवाय
 नमः ॥ २० ॥

पूर्वैरग्नेन यो दद्यात् पवित्राणां चतुष्टयम् ।
 दत्त्वा वज्रैः पवित्रञ्च गुरवे दक्षिणां दिशेत् ।
 बलिं दत्त्वा द्विजान् भोज्य चण्डं प्रार्थ्य विसर्जयेत् ॥२१॥
 इति गरुडे महापुराणे द्वित्वारिंशोऽध्यायः ।

चिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिर्वाच । पवित्रारोपणं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं हरिः ।

पुरा देवासुरे युद्धे ब्रह्माद्याः शरणं ययुः ।

विष्णुश्च तेषां देवानां ध्वजं ग्रैवेयकं ददौ ॥ १ ॥

एतौ दृष्ट्वा विजङ्घन्ति दानवानब्रवीद्हरिः ।

विष्णुक्ते ह्यब्रवीन्नागो वासुकेरनुजस्तदा ॥ २ ॥

वृणीत च पवित्राख्यं वरश्चेदं वृषध्वज ! ।

ग्रैवेयं हरिदत्तन्तु मन्त्रान्ना ख्याति मेयति ।

इत्युक्ते तेन देवांस्तान्नाम्ना च तद्वरं ददौ ॥ ३ ॥

प्रावृट्काले तु ये मर्त्या नार्चिष्यन्ति पविचकैः ।

तेषां सांवत्सरी पूजा विफला च भविष्यति ।

तस्मात् सर्वेषु देवेषु पवित्रारोहणं क्रमात् ॥ ४ ॥

प्रतिपत् पौर्णमास्यान्ता यस्य या तिथिरुच्यते ।

द्वादश्यां विष्णवे कार्यं शुक्ले कृष्णेऽथवा हर ! ॥ ५ ॥

व्यतीपातेऽयने चैव चन्द्रसूर्यग्रहे शिव ! ।

विष्णवे वृद्धिकार्यं च गुरोरागमने तथा ।

नित्यं पवित्रमुद्दिष्टं प्रावृट्काले त्ववश्यकम् ॥ ६ ॥

कौषेयं पट्टसूत्रं वा कार्पासं क्षौममेव वा ।

कुशसूत्रं द्विजानां स्याद्रात्रां कौषेयपट्टकम् ॥ ७ ॥

वैश्यानाञ्चौर्णकं क्षौमं शूद्राणां नववल्कजम् ।

कार्पासं पद्मजञ्चैव सर्वेषां शस्तमीश्वर ! ॥ ८ ॥

ब्राह्मण्या कर्त्तितं सूत्रं त्रिगुणं त्रिगुणीकृतम् ।

आकारोऽथ शिवः सोमो ह्यग्निर्ब्रह्मा फणी रविः ॥ ९ ॥

विष्णोः शो विष्णुरित्येते स्थितास्तन्तुषु देवताः ।

ब्रह्मा त्रिणाश्व रुद्रश्च त्रिसत्रे देवता स्मृताः ॥ १० ॥

सौवर्णे राजते ताञ्जे वैणवे मृण्मये न्यसेत् ।
 अङ्गुष्ठेन चतुःषष्टिः श्रेष्ठं मध्यं तदर्द्धतः ॥ ११ ॥
 तदर्द्धा तु कनिष्ठा स्यात् सूत्रमष्टोत्तरं शतम् ।
 उत्तमं मध्यमञ्चैव कन्यसं पूर्ववत् क्रमात् ॥ १२ ॥
 उत्तमोऽङ्गुष्ठमानेन मध्यमो मध्यमेन तु ।
 कन्यसे च कनिष्ठेन अङ्गुल्या ग्रन्थयः स्मृताः ।
 विमाने स्थण्डिले चैव एतत् सामान्यलक्षणम् ॥ १३ ॥
 शिवोद्धतं पवित्रन्तु प्रतिमायाञ्च कारयेत् ।
 हृन्नाभिरूत्मानेन जानुभ्यामवलम्बिनी ॥ १४ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रेण चत्वारो ग्रन्थयः स्मृताः ।
 षट्त्रिंशच्च चतुर्विंश द्वादश ग्रन्थयोऽथवा ॥ १५ ॥
 उत्तमादिषु विज्ञेयाः पर्वभिर्वा पवित्रकम् ।
 चर्चितं कुङ्कुमेनैव हरिद्राचन्दनेन वा ॥ १६ ॥
 सोपवासः पवित्रन्तु पात्रस्थमधिवासयेत् ।
 अश्वत्थपत्रपुटके अष्टदिक्षु निवेशितम् ॥ १७ ॥
 दण्डकाष्ठं कुशाग्रञ्च पूर्वे सङ्कर्षणेन तु ।
 रोचनाकुङ्कुमेनैव प्रद्युम्नेन तु दक्षिणे ॥ १८ ॥
 युद्धार्थी फलसिद्धार्थमनिरुद्धेन पश्चिमे ।
 चन्दनं नीलयुक्तञ्च तिलभस्माक्षतं तथा ।
 आग्नेयादिषु कोणेषु त्रियादीनां क्रमाद्यसेत् ॥ १९ ॥
 पवित्रं वासुदेवेन अभिमन्त्र्य सकृत् सकृत् ।
 दृष्ट्वा पुनः प्रपूज्याथ वस्त्रेणाच्छाद्य यत्नतः ॥ २० ॥
 देवस्य पुरतः स्थाप्यं प्रतिमामण्डलस्य वा ।
 पश्चिमे दक्षिणे चैव उत्तरे पूर्ववत् क्रमात् ॥ २१ ॥
 ब्राह्मणादींश्च संस्थाप्य कालसञ्चाय पूजयेत् ।
 अथैव तत्तत्काले नैवेद्याद्य मयिर्पठेत् ॥ २२ ॥

अधिवास्य पवित्रन्तु त्रिसूत्रेण नवेन वा ।
 वेदिकां वेष्टयित्वा तु आत्मानं कलसं युतम् ॥ २३ ॥
 अग्निकुण्डं विमानञ्च मण्डपं गृहमेव च ।
 सूत्रमेकन्तु संगृह्य दद्याद् देवस्य मूर्धनि ॥ २४ ॥
 दत्त्वा पठेदिमं मन्त्रं पूजयित्वा महेश्वरम् ।
 आवाहितोऽसि देवेश ! पूजार्थं परमेश्वर ! ।
 तत् प्रभातेऽर्चयिष्यामि सामग्राः सन्निधीभव ॥ २५ ॥
 एकरात्रं त्रिरात्रं वा अधिवास्य पवित्रकम् ।
 रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातः संपूज्य केशवम् ॥ २६ ॥
 आरोपयेत् क्रमेणैव ज्येष्ठमध्यकनीयसम् ।
 धूपयित्वा पवित्रन्तु मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत् ॥ २७ ॥
 प्रजप्तग्रन्थिकञ्चैव पूजयेत् कुसुमादिभिः ।
 गायत्र्या चार्चितं तेन देवं संपूज्य दापयेत् ॥ २८ ॥
 मम पुत्रकलत्राद्यैः सूत्रपुच्छन्तु धारयेत् ।
 विशुद्धग्रन्थिकं रम्यं महापातकनाशनम् ।
 सर्वपापक्षयं देव ! तवाग्रे धारयाम्यहम् ॥ २९ ॥
 एवं धूपादिनाभ्यर्च्य मध्यमादीन् समर्पयेत् ।
 पवित्रं वैष्णवं तेजः सर्वपातकनाशनम् ।
 धर्मकामार्थसिद्ध्यर्थं स्वकण्ठे धारयाम्यहम् ॥ ३० ॥
 वनमालां समभ्यर्च्य स्नेन मन्त्रेण दापयेत् ।
 नैवेद्यं विविधं दत्त्वा कुसुमादेर्वलिं हरेत् ॥ ३१ ॥
 अग्निं सन्तप्य तत्रापि द्वादशाङ्गुलमानतः ।
 अष्टोत्तरशतेनैव दद्यादेकपवित्रकम् ॥ ३२ ॥
 आदौ दत्त्वा र्घ्यमादित्ये तत्र चैकं पवित्रकम् ।
 विश्वक्सेनं ततः प्रार्थ्य गुरुमर्घ्यादिभिर्हर ! ।
 देवस्याग्रे पठेन्नम्रं कृताञ्जलिपुटस्थितः ॥ ३३ ॥

ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि पूजनादि कृतं मया ।
 तत् सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादात् सुरेश्वर ! ॥ ३४ ॥
 मणिविद्रुममालाभिर्मन्दारकुसुमादिभिः ।
 इयं सांवत्सरी पूजा तवास्तु गरुडध्वजः ! ॥ ३५ ॥
 वनमाला यथा देव ! कौस्तुभं सततं हृदि ।
 तद्वत् पवित्रं तन्तूनां मालां त्वं हृदये धर ॥ ३६ ॥
 एवं प्रार्थ्यं द्विजान् भोज्य दत्त्वा तेभ्यश्च दक्षिणाम् ।
 विसर्जयेत् तु तेनैव सायाह्ने त्वपरिहृनि ॥ ३७ ॥
 सांवत्सरीमिमां पूजां सम्पाद्य विधिवन्मया ।
 ब्रज पवित्रकेदानीं विष्णुलोकं विसर्जितः ॥ ३८ ॥
 इति गरुडे महापुराणे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । पूजयित्वा पवित्राद्यैर्ब्रह्म ध्यात्वा हरिर्भवेत् ।
 ब्रह्मध्यानं प्रवक्ष्यामि मायायन्त्रप्रमर्दकम् ॥ १ ॥
 यच्छेद्वाङ्मनसा प्राज्ञस्तं यजेत् ज्ञानमात्मनि ।
 ज्ञानं महति संयच्छेद् य इच्छेद् ज्ञानमात्मनि ॥ २ ॥
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ।
 वर्जितं भूततन्मात्रैर्गुणजन्माशनादिभिः ॥ ३ ॥
 स्वप्रकाशं निराकारं सदानन्दमनादि यत् ।
 नित्यं शुद्धं बुद्धसुद्धं सत्यमानन्दमद्वयम् ॥ ४ ॥
 तुरीयमक्षरं ब्रह्म अहमस्मि परं पदम् ।
 अहं ब्रह्मेत्यवस्थानं समाधिरपि गीयते ॥ ५ ॥
 आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु ।
 इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयास्तुष्टु गोचराः ॥ ६ ॥
 आत्मेन्द्रियमनोयुक्तो भोक्तृत्याहुर्मनीषिणः ।

यस्तु विज्ञानवाङ्मेन युक्तेन मनसा सदा ।
 स तु तत्पदमाप्नोति स हि भूयो न जायते ॥ ७ ॥
 विज्ञानसारथिर्यस्य मनःप्रग्रहवाक्तरः ।
 स्वर्धून्याः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ८ ॥
 अहिंसादि यमः प्रोक्तः शौचादि नियमः स्मृतः ।
 पद्माद्युक्तं आसनञ्च प्राणायामो मरुज्जयः ॥ ९ ॥
 प्रत्याहारो जयः प्रोक्तो ध्यानमीश्वरचिन्तनम् ।
 मनोर्धृतिर्धारणा स्यात् समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः ॥ १० ॥
 अमूर्त्तौ चेत् ऋणी स्यात् तु ततो मूर्त्तिं विचिन्तयेत् ।
 हृत्पद्मकर्णिकामध्ये शङ्खचक्रगदाधरः ॥ ११ ॥
 श्रीवत्सकौस्तुभयुतो वनमालाश्रिया युतः ।
 नित्यः शुद्धो बुद्धियुक्तः सत्यानन्दाह्वयः परः ॥ १२ ॥
 आत्माहं परमं ब्रह्म परमज्योतिरिव तु ।
 चतुर्विंशतिमूर्त्तिः स शालग्रामशिलास्थितः ॥ १३ ॥
 द्वारकादिशिलासंस्थो ध्येयः पूज्योऽपि वा हरिः ।
 मनसोऽभीप्सितं प्राप्य देवो वैमानिको भवेत् ।
 निष्कामो मुक्तिमाप्नोति मूर्त्तिं ध्यायन् स्तुवन् जपन् ॥ १४ ॥
 इति गरुडे महापुराणे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । प्रसङ्गात् कथयिष्यामि शालग्रामस्य लक्षणम् ।
 शालग्रामशिलास्पर्शात् कोटिजन्माघनाशनम् ॥ १ ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मी केशवाख्यो गदाधरः ।
 साजकौमोदकीचक्रशङ्खी नारायणो विभुः ॥ २ ॥
 सचक्रशङ्खाजगदो माधवः श्रीगदाधरः ।
 गदाजशङ्खचक्री वः गोविन्दोऽर्घ्यो गदाधरः ॥ ३ ॥

पद्मशङ्कारिगदिने विष्णुरूपाय ते नमः ।
 सशङ्खाजगदाचक्रमधुसूदनमूर्त्तये ॥ ४ ॥
 नमो गदारिशङ्खाजमूर्त्तिर्त्रैविक्रमाय च ।
 सारिकौमोदकीपद्मशङ्खवामनमूर्त्तये ॥ ५ ॥
 चक्राजशङ्खगदिने नमः श्रीधरमूर्त्तये ।
 हृषीकेशायाजगदाशङ्किने चक्रिणे नमः ॥ ६ ॥
 साजचक्रगदाशङ्खपद्मनाभस्वरूपिणे ।
 दामोदरशङ्खचक्रमदापद्मिकमोनमः ॥ ७ ॥
 सारिशङ्खगदाजाय वासुदेवाय वै नमः ।
 शङ्खाजचक्रगदिने नमः सङ्कर्षणाय च ॥ ८ ॥
 सुशङ्खसुगदाजारिष्ठते प्रद्युम्नमूर्त्तये ।
 नमोऽनिरुद्धाय गदाशङ्खाजारिविधारिणे ॥ ९ ॥
 साजशङ्खगदाचक्रपुरुषोत्तममूर्त्तये ।
 नमोऽधोऽक्षरूपाय गदाशङ्कारिपद्मिने ॥ १० ॥
 नृसिंहमूर्त्तये पद्मगदाशङ्कारिधारिणे ।
 पद्मारिशङ्खगदिने नमोऽस्त्वच्युतमूर्त्तये ॥ ११ ॥
 सशङ्खचक्राजगदं जनार्दनमिहानये ।
 उपेन्द्रं सगदं सारिं पद्मशङ्खिन्नमो नमः ॥ १२ ॥
 सुचक्राजगदाशङ्खयुक्ताय हरिमूर्त्तये ।
 सगदाजारिशङ्खाय नमः श्रीकृष्णमूर्त्तये ॥ १३ ॥
 शालग्रामशिलाहारगतलग्नहिचक्रधृक् ।
 शुक्लाम्बो वासुदेवाख्यः सोऽव्याहः श्रीगदाधरः ॥ १४ ॥
 लग्नहिचक्रो रक्ताभः पूर्वभागान्तु पद्मधृक् ।
 सङ्कर्षणोऽथ प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रस्तु पीतकः ॥ १५ ॥
 सदीर्घः सशिरश्छिद्रो योऽनिरुद्धस्तु वर्तुलः ।
 त्रैलोक्यमणिः सारिः सशङ्खः सशङ्खः सशङ्खः ॥ १६ ॥

मध्ये गदाकृतीरेखा नाभिचक्रो महोन्नतः ।
 पृथुवक्षो नृसिंहो वः कपिलोऽव्याप्तिविन्दुकः ॥ १७ ॥
 अथवा पञ्चविन्दुस्तत् पूजनं ब्रह्मचारिणः ।
 वराहशक्तिलिङ्गोऽव्याद्विषमद्वयचक्रकः ॥ १८ ॥
 नीलस्त्रिरेखः स्थूलोऽथ कूर्ममूर्तिः स विन्दुमान् ।
 कृष्णः स वर्तुलावर्तः पातु वो नतपृष्ठकः ॥ १९ ॥
 श्रीधरः पञ्चरेखोऽव्यादनमाली गदाङ्कितः ।
 वामनो वर्तुलो ऋग्वेदो वामचक्रः सुरेश्वरः ॥ २० ॥
 नानावर्णोऽनेकमूर्तिर्नागभोगी त्वनन्तकः ।
 स्थूलो दामोदरो नीलो मध्ये चक्रः सुनीलकः ॥ २१ ॥
 सङ्कीर्णद्वारको वाव्यादथ ब्रह्मा सुलोहितः ।
 सदीर्घरेखः शुषिर एकचक्राम्बुजः पृथुः ॥ २२ ॥
 पृथुच्छिद्रः स्थूलचक्रः कृष्णो विन्दुश्च विन्दुमत् ।
 हयग्रीवोऽङ्गुशाकारः पञ्चरेखः सकौस्तुभः ॥ २३ ॥
 वैकुण्ठो मणिरत्नाभ एकचक्राम्बुजोऽसितः ।
 मत्स्यो दीर्घोऽम्बुजाकारो द्वाररेखश्च पातु वः ॥ २४ ॥
 रामचक्रो दक्षरेखः श्यामो वोऽव्याप्तिविक्रमः ।
 शालग्रामे द्वारकायां स्थिताय गदिने नमः ॥ २५ ॥
 एकद्वारे चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम् ।
 स्वर्णरेखासमायुक्तं गोष्पदेन विराजितम् ।
 कदम्बकुसुमाकारं लक्ष्मीनारायणोऽवतु ॥ २६ ॥
 एकेन लक्षितो योऽव्यान्नदाधारी सुदर्शनः ।
 लक्ष्मीनारायणो द्वाभ्यां त्रिभिर्मूर्तैस्त्रिविक्रमः ॥ २७ ॥
 चतुर्भिश्च चतुर्व्यूहो वासुदेवश्च पञ्चभिः ।
 प्रद्युम्नः षड्भिरेव स्यात् सङ्कर्षण इतस्ततः ॥ २८ ॥
 पुरुषोत्तमोऽष्टाभिः स्यान्नवव्यूहो नवाङ्कितः ।

दशावतारो दंशभिरनिरुद्धोऽवतादथ ॥ २८ ॥
 द्वादशात्मा द्वादशभिरत ऊर्ध्वमनन्तकाः ।
 विष्णोर्मूर्तिमयं स्तोत्रं यः पठेत् स दिवं व्रजेत् ॥ ३० ॥
 ब्रह्मा चतुर्मुखो दण्डी कमण्डलुयुगान्वितः ।
 महेश्वरः पञ्चवक्त्रो दशबाहुर्वृषध्वजः ॥ ३१ ॥
 यथायुधस्तथा गौरी चण्डिका च सरस्वती ।
 महालक्ष्मीर्मातरश्च पद्महस्तो दिवाकरः ॥ ३२ ॥
 गजास्थश्च गणः स्कन्दः षण्मुखोऽनेकधागुणः ।
 एतेऽर्चिताः स्थापिताश्च प्रासादे वास्तुपूजिते ।
 धर्मार्थकाममोक्षाद्याः प्राप्यन्ते पुरुषेण च ॥ ३३ ॥
 इति गरुडे महापुराणे वासुदेवमूर्त्यः पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । वास्तुं संचेपतो वक्ष्ये गृहादौ विघ्ननाशनम् ।
 ईशानकोणादारभ्य ह्येकाशीतिपदे यजेत् ॥ १ ॥
 ईशाने च शिरः पादौ नैऋतेऽन्यनिले करौ ।
 आवासवासवेश्मादौ पुरे ग्रामे वणिक्पथे ॥ २ ॥
 प्रासादारामदुर्गेषु देवालयमठेषु च ।
 द्वाविंशत् तु सुरान् वाह्ये तदन्तश्च त्रयोदश ॥ ३ ॥
 ईशश्चैवाथ पर्जन्यो जयन्तः कुलिशायुधः ।
 सूर्यः सत्यो भृगुश्चैव आकाशो वायुरेव च ॥ ४ ॥
 पूषा च वितथश्चैव ग्रहश्चेत्रयमावुभौ ।
 गन्धर्वो भृगुराजस्तु मृगः पितृगणस्तथा ॥ ५ ॥
 द्वौवारिकोऽथ सुग्रीवः पुण्यदन्तो गणाधिपः ।
 असुरः शेषपादौ च रोगोऽहिमुख्य एव च ॥ ६ ॥
 एतान् संचेपन् वास्तुं विघ्ननाशनम् ।

वैहिर्द्वात्रिंशद्देवे तु तदन्तश्चतुरः शृणु ॥ ७ ॥
 ईशानादिचतुष्कोणसंस्थितान् पूजयेद् बुधः ।
 आपश्चैवाथ सावित्री जयो रुद्रस्तथैव च ॥ ८ ॥
 मध्ये नवपदे ब्रह्मा तस्याष्टौ च समीपगान् ।
 देवानेकोत्तरानेतान् पूर्वादौ नामतः शृणु ॥ ९ ॥
 अर्यमा सविता चैव विवस्वान् विबुधाधिपः ।
 मित्रोऽथ राजयक्ष्मा च तथा पृथ्वीधरः क्रमात् ।
 अष्टमश्चापवत्सश्च परितो ब्रह्मणः स्मृताः ॥ १० ॥
 ईशानकोणादारभ्य दुर्गे च वंश उच्यते ।
 आग्नेयकोणादारभ्य वंशो भवति दुर्धरः ॥ ११ ॥
 अदितिं हिमवन्तश्च जयन्तश्च इदं त्रयम् ।
 नायिका कलिका नाम शक्राङ्गन्धर्वगाः पुनः ।
 वास्तुदेवान् पूजयित्वा गृहप्रासादकृद्भवेत् ॥ १२ ॥
 सुरेज्यः पुरतः कार्थ्योदिश्याग्नेय्यां महानसम् ।
 कपिनिर्गमणे येन पूर्वतः सत्रमण्डपम् ॥ १३ ॥
 गन्धपुष्पगृहं कार्थ्यमेशान्यां पट्टसंयुतम् ।
 भाण्डागारश्च कौर्वेय्यां गोष्ठागारश्च वायवे ॥ १४ ॥
 उदगाश्रयं वारुण्यां वातायनसमन्वितम् ।
 समित्कुशेन्धनस्थानमायुधानाञ्च नैऋते ॥ १५ ॥
 अभ्यागतालयं रम्यं सशय्यासनपादुकम् ।
 तोयाग्निदीपसदभृत्यैर्युक्तं दक्षिणतो भवेत् ॥ १६ ॥
 गृहान्तराणि सर्वाणि सजलैः कदलीगृहैः ।
 पञ्चवर्णैश्च कुसुमेः शोभितानि प्रकल्पयेत् ॥ १७ ॥
 प्राकारन्तर्हृदिर्दद्यात् पञ्चहस्तप्रमाणतः ।
 एवं विष्णुाश्रमं कुर्याद्दहनैश्चोपवनैर्युतम् ॥ १८ ॥
 चतुःषष्टिपदो वास्तुः प्रासादादौ प्रयजितः ।

मध्ये चतुष्पदी ब्रह्मा द्विपदास्त्वर्थमादयः ॥१८॥
 कर्णं चैवाथ शिख्याद्यास्तथा देवाः प्रकीर्त्तिताः ।
 तेभ्यो ह्यभयतः सार्धान्येऽपि द्विपदाः सुराः ।
 चतुःषष्टिपदा देवा इत्येव परिकीर्त्तिताः ॥२०॥
 चरकी च विदारी च पूतना पापराक्षसी ।
 ईशानाद्यास्ततो वाह्ये देवाद्या हेतुकादयः ॥ २१ ॥
 हेतुकस्त्रिपुरान्तश्च अग्निवेतालकौ यमः ।
 अग्निजिह्वः कालकश्च करालो ह्येकपादकः ॥ २२ ॥
 ऐशान्यां भीमरूपस्तु पाताले प्रेतनायकः ।
 आकाशे गन्धमाली स्यात् क्षेत्रपालास्ततो यजत् ॥ २३ ॥
 विस्ताराभिहतं दैर्घ्यं राशिं वास्तोस्तु कारयेत् ।
 कृत्वा च वसुभिर्भागं शेषञ्चैवायमपदिशेत् ॥ २४ ॥
 पुनर्गुणितमष्टाभिर्ऋतं च भागन्तु भाजयेत् ।
 यच्छेषं तद्भवेद्वृत्तं भागैर्हृत्वा व्ययं भवेत् ॥ २५ ॥
 ऋतं चतुर्गुणं कृत्वा नवभिर्भागहारितम् ।
 शेषमंशं विजानीयाद् देवलस्य मतं यथा ॥ २६ ॥
 अष्टाभिर्गुणितं पिण्डं षष्टिभिर्भागहारितम् ।
 यच्छेषं तद्भवेज्जीवं मरणं भूतहारितम् ॥ २७ ॥
 वास्तुक्रोडे गृहं कुर्यान्न पृष्ठे मानवः सदा ।
 वामपार्श्वेन स्वर्पितं नात्र कार्या विचारणा ॥ २८ ॥
 सिंहकन्यातुलायाञ्च द्वारं शुद्धेदयोत्तरम् ।
 एवञ्च वृश्चिकादौ स्यात् पूर्वदक्षिणपश्चिमम् ॥२९॥
 द्वारं दीर्घार्धविस्तारं द्वाराण्यष्टौ स्मृतानि च ॥३०॥
 स्वतल्पे प्लवनीचत्व' सर्पेण सूत्रभाजनम् ।
 पुच्छहीनन्तु रौद्रेण वीर्येण दक्षिणे तथा ॥३१॥

धनदे नृपपीडादं बन्धनं रोगदं जले ॥३२॥,
 नृपभीतिर्नृतापत्यं ह्यनपत्यञ्च वैरिदम् ।
 अर्थदे चार्थहानिश्च दोषदं पुत्तनृत्युदम् ।
 द्वाराण्युत्तरसंज्ञानि पूर्वद्वाराणि वचस्यहम् ॥३३॥
 अग्निभीतिर्बहुकन्या धनसम्मानकं पदम् ।
 राजघ्नं रोगदं पूर्वं फलतो द्वारमीरितम् ॥ ३४ ॥
 ईशानादौ भवेत् पूर्वभाग्नयादौ तु दक्षिणम् ।
 नैऋत्यादौ पश्चिमं स्याद्वायव्यादौ तु चोत्तरम् ।
 अष्टभागि कृते भागे द्वाराणाञ्च फलाफलम् ॥ ३५ ॥
 अश्वत्थप्लक्ष्म्यग्रीवाः पूर्वादौ स्यादुडुम्बरः ।
 गृहस्य शोभनः प्रोक्त ईशाने चैव शास्त्रलिः ।
 पूजितो विघ्नहारी स्यात् प्रासादस्य गृहस्य च ॥ ३६ ॥
 इति महापुराणे गारुडं वास्तुमानलक्षणं

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

त उवाच । प्रासादानां लक्षणञ्च वक्ष्ये शौनक ! तच्छृणु ।
 चतुःषष्टिपदं कृत्वा दिग्विदिक्षूपलक्षितम् ॥ १ ॥
 चतुष्कोणं चतुर्भिश्च द्वाराणि सूर्य्यसंख्यया ।
 चत्वारिंशाष्टभिश्चैव भित्तीनां कल्पना भवेत् ॥ २ ॥
 ऊर्ध्वं चैत्रसमा जङ्घा तदूर्ध्वं द्विगुणं भवेत् ।
 गर्भविस्तारविस्तीर्णां शुकाङ्गघ्नैश्च विधीयते ॥ ३ ॥
 तत्त्रिभागेन कर्तव्यः पञ्चभागेन वा पुनः ।
 निर्गमस्तु शुकाङ्गघ्नेश्च उच्छ्रायः शिखरार्धगः ॥ ४ ॥
 चतुर्धा शिखरं कृत्वा त्रिभागे वेदिबन्धनम् ।
 चतुर्थे पुनरस्यैव कण्ठमाम्बलसाधनम् ॥ ५ ॥

अथवापि समं वास्तु कृत्वा षोडशभागिकम् ।
 तस्य मध्ये चतुर्भागमादौ गर्भान्तु कारयेत् ॥ ६ ॥
 भागद्वादशिकां भित्तिं ततश्च परिकल्पयेत् ।
 चतुर्भागेन भित्तीनामुच्छ्रायः स्यात् प्रमाणतः ॥ ७ ॥
 द्विगुणः शिखरोच्छ्रायो भित्त्युच्छ्रायाच्च मानतः ।
 शिखरार्द्धस्य चार्द्धेन विधेयास्तु प्रदक्षिणाः ॥ ८ ॥
 चतुर्दिक्षु तथा ज्ञेयो निर्गमस्तु तथा बुधैः ।
 पञ्चभागेन संभज्य गर्भमानं विचक्षणः ॥ ९ ॥
 भागमेकं गृहीत्वा तु निर्गमं कल्पयेत् पुनः ।
 गर्भसूत्रसमो भागादग्रतो मुखमण्डपः ।
 एतत् सामान्यमुद्दिष्टं प्रासादस्य हि लक्षणम् ॥ १० ॥
 लिङ्गमानमथो वक्ष्ये पीठो लिङ्गसमो भवेत् ।
 द्विगुणेन भवेद् गर्भः समन्ताच्छैनक ! ध्रुवम् ।
 तद्विधा च भवेद् भित्तिर्जङ्घा तद्विस्तरार्द्धगा ॥ ११ ॥
 द्विगुणं शिखरं प्रोक्तं जङ्घायाश्चैव शैनक ! ।
 पीठगर्भावरे कर्म तन्मानेन शुकाङ्घ्रिकाम् ॥ १२ ॥
 निर्गमस्तु समाख्यातः शेषं पूर्ववदेव तु ।
 लिङ्गमानः स्मृतो ह्येष द्वारमानमथोच्यते ॥ १३ ॥
 कराग्रं वेदवत् कृत्वा द्वारं भागाष्टमं भवेत् ।
 विस्तरेण समाख्यातं द्विगुणं स्वेच्छया भवेत् ॥ १४ ॥
 द्वारवत् पीठमध्ये तु शेषं शुभिरकं भवेत् ।
 पादिकं शेषिकं भित्तिर्द्वारार्द्धेन परिग्रहात् ॥ १५ ॥
 तद्विस्तारसमा जङ्घा शिखरं द्विगुणं भवेत् ।
 शुकाङ्घ्रिः पूर्ववज्ज्ञेया निर्गमोच्छ्रायकं भवेत् ।
 उक्तं मण्डपमानन्तु स्वरूपं चापरं वद ॥ १६ ॥

इत्थं कृतेन मानेन वाङ्मभागविनिर्गतम् ॥ १७ ॥
 नेमिः पादेन विस्तीर्णं प्रासादस्य समन्ततः ।
 गर्भन्तु द्विगुणं कुर्यान्नम्या मानं भवेदिह ।
 स एव भित्तेरुत्सेधो शिखरो द्विगुणो मतः ॥ १८ ॥
 प्रासादानाञ्च वक्ष्यामि मानं योनिञ्च मानतः ।
 वैराजः पुष्पकाख्यश्च कैलासो मालिकाह्वयः ।
 त्रिपिष्टपञ्च पञ्चैते प्रासादाः सर्वयोनयः ॥ १९ ॥
 प्रथमश्चतुरस्रो हि द्वितीयस्तु तदायतः ।
 वृत्तो वृत्तायतश्चान्योऽष्टास्रश्चैव च पञ्चमः ॥ २० ॥
 एतेभ्य एव सम्भूताः प्रासादाः सुमनोहराः ।
 सर्वप्रकृतिभूतेभ्यश्चत्वारिंशच्च एव च ॥ २१ ॥
 मेरुश्च भन्दरश्चैव विमानश्च तथापरः ।
 भद्रकः सर्वतोभद्रो रुचको नन्दनस्तथा ॥ २२ ॥
 नन्दिवर्द्धनसंज्ञश्च श्रीवत्सश्च नवैत्यमी ।
 चतुरस्राः समुद्रूता वैराजादिति गम्यताम् ॥ २३ ॥
 वडभी गृह्वराजश्च शालागृह्वश्च मन्दिरम् ।
 विमानश्च तथा ब्रह्ममन्दिरं भवनं तथा ।
 उत्तमं शिविकावेश्म नवैते पुष्पकोद्भवाः ॥ २४ ॥
 बलयो दुन्दुभिः पद्मो महापद्मस्तथापरः ।
 मुकुली चाख्य उष्णीशी शङ्खश्च क्लृप्तस्तथा ।
 गुवाहक्षस्तथान्यश्च वृत्ताः कैलाससम्भवाः ॥ २५ ॥
 गजोऽथ वृषभो हंसो गरुडः सिंहनामकः ।
 भ्रूमुखो भूधरश्चैव श्रीजयः पृथिवीधरः ।
 वृत्तायताः समुद्रूता नवैते मालकाह्वयात् ॥ २६ ॥
 वज्रं चक्रं तथान्यश्च सुष्टिकं बभ्रुसंज्ञितम् ।
 वक्रः स्वस्तिकखड्गौ च गदा श्रीवृक्ष एव च ।

विजयो लामतः श्वेतस्त्रिपिष्टिपसमुद्भवाः ॥ २७ ॥
 त्रिकोणं पद्ममर्द्धेन्दुश्चतुष्कोणं द्विरष्टकम् ।
 यत्र तत्र विधातव्यं संस्थानं मण्डपस्य तु ॥ २८ ॥
 राज्यञ्च विभवश्चैव ह्यायुर्वर्द्धनमेव च ।
 पुत्रलाभः स्त्रियः पुष्टिस्त्रिकोणादिक्रमाद्भवेत् ॥ २९ ॥
 कुर्याद् ध्वजादिकं ख्याता द्वारि गर्भगृहं तथा ।
 मण्डपः समसंख्याभिर्गुणितः सूत्रतस्तथा ॥ ३० ॥
 मण्डपस्य चतुर्थांशाद्भद्रः कार्यो विजानता ।
 सार्धगवाक्षकोपेतो निर्गवाक्षोऽथवा भवेत् ॥ ३१ ॥
 सार्धभित्तिप्रमाणेन भित्तिमानेन वा पुनः ।
 भित्तेर्द्वैगुण्यतो वापि कर्त्तव्या मण्डपाः क्वचित् ॥ ३२ ॥
 प्रासादे मञ्जरी कार्य्या चित्रा विषमभूमिका ।
 परिमाणविरोधेन रेखा वैषम्यभूषिता ॥ ३३ ॥
 आधारस्तु चतुर्द्वारश्चतुर्मण्डपशोभितः ।
 शतशृङ्गसमायुक्तो मेरुः प्रासाद उत्तमः ॥ ३४ ॥
 मण्डपास्तस्य कर्त्तव्या भद्रैस्त्रिभिरलङ्कृताः ।
 गठनाकारमानानां भिन्नाङ्गिन्ना भवन्ति ते ॥ ३५ ॥
 कियन्तो येषु चाधारा निराधाराश्च केचन ।
 प्रतिच्छन्दकभेदेन प्रासादाः सम्भवन्ति ते ॥ ३६ ॥
 अन्यान्यसंस्कारात्तेषां गठनानामभेदतः ।
 देवतानां विशेषाय प्रासादा बहवः स्मृताः ॥ ३७ ॥
 प्रासादे नियमो नास्ति देवतानां स्वयम्भुवाम् ।
 तानेव देवतानाञ्च पूर्वमानेन कारयेत् ॥ ३८ ॥
 चतुरस्रायतास्तत्र चतुष्कोणसमन्विताः ।
 चन्द्रशालान्विता कार्य्या भेरीशिखरसंयुता ॥ ३९ ॥
 पुरतो वाहनानाञ्च कर्त्तव्या लघुमण्डपाः ।

नात्रशाला च कर्त्तव्या द्वारदेशसमाश्रया ॥ ४० ॥
 प्रासादे देवतानाञ्च कार्या दिक्षु विदिक्ष्वपि ।
 द्वारपालाञ्च कर्त्तव्या मुख्या गत्वा पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
 किञ्चिद्दूरतः कार्या मठास्तत्रोपजीविनाम् ।
 प्रावृता जगती कार्या फलपुष्पजलान्विता ॥ ४२ ॥
 प्रासादेषु सुरान् स्थाप्यान् पूजाभिः पूजयेन्नरः ।
 वासुदेवः सर्वदेवः सर्वभाक् तदगृह्णादिकृत् ॥ ४३ ॥
 इति महापुराणे गरुडे प्रासादकीर्त्तनं नाम
 सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । प्रतिष्ठां सर्वदेवानां सन्निपेण वदाम्यहम् ।
 सुतिथ्यादौ सुरम्याञ्च प्रतिष्ठां कारयेद् गुरुः ॥ १ ॥
 ऋत्विग्भिः सह चाचार्यं वरयेन्मध्यदेशगम् ।
 स्वशास्त्रोक्तविधानेन अथवा प्रणवेन तु ॥ २ ॥
 पञ्चभिर्बहुभिर्वाथ कुर्यात् पादार्घ्यमेव च ।
 मुद्रिकाभिस्तथा वस्त्रैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः ।
 मन्त्रन्यासं गुरुः कृत्वा ततः कर्म समारभेत् ॥ ३ ॥
 प्रासादस्याग्रतः कुर्यान्मण्डपं दशहस्तकम् ।
 कुर्याद्वादशहस्तं वा स्तम्भैः षोडशभिर्युतम् ।
 ध्वजाष्टकैश्चतुर्हस्तां मध्ये वेदिञ्च कारयेत् ॥ ४ ॥
 नदीसङ्गमतीरोत्यां वालुकां तत्र दापयेत् ।
 चतुरस्रं कार्मुकाभं वर्तुलं कमलाकृतिः ॥ ५ ॥
 पूर्वादितः समारभ्य कर्त्तव्यं कुण्डपञ्चकम् ।
 अथवा चतुरस्राणि सर्वाण्येतानि कारयेत् ॥ ६ ॥
 शान्तिकर्मविधानेन सर्वकामार्थसिद्धये ।

शिरःस्थाने तु देवस्य आचार्य्यो होममाचरेत् ।
 ऐशान्यां केचिदिच्छन्ति उपलिप्यावनीं शुभाम् ॥७॥
 द्वाराणि चैव चत्वारि कृत्वा वै तोरणान्तिके ।
 न्यग्रोधोडुम्बुराश्वत्थवैल्बपालाशखादिराः ॥ ८ ॥
 तोरणाः पञ्चहस्ताश्च वस्त्रपुष्पाद्यलङ्कृताः ।
 निखनेद्वस्तमेकैकं चत्वारश्चतुरो दिशः ॥ ९ ॥
 पूर्वद्वारे मृगेन्द्रन्तु हयराजन्तु दक्षिणे ।
 पश्चिमे गोपतिर्नाम सुरशार्दूलमुत्तरे ॥ १० ॥
 अग्निमीलेति मन्त्रेण प्रथमं पूर्वतो न्यसेत् ।
 ईषेत्वेति च मन्त्रेण दक्षिणस्यां द्वितीयकम् ॥११॥
 अग्न्यायाहि मन्त्रेण पश्चिमस्यां तृतीयकम् ।
 शन्नोदेवीतिमन्त्रेण उत्तरस्यां चतुर्थकम् ॥१२॥
 पूर्वे अम्बुदवत् कार्या आग्नेय्यां धूमरूपिणी ।
 याम्यां वै कृष्णरूपा तु नैऋत्यां श्यामला भवेत् ॥१३॥
 वारुण्यां पाण्डुरा ज्ञेया वायव्यां पीतवर्णिका ।
 उत्तरे रक्तवर्णा तु शुक्लैशी च पताकिका ।
 बहुरूपा तथा मध्ये इन्द्रविद्येति पूर्विका ॥१४॥
 अग्निं संसृप्तिमन्त्रेण यमोनागिति दक्षिणे ।
 पूज्या रक्षोहनावेति पश्चिमे उत्तरेऽपि च ॥१५॥
 वातइत्यभिषिच्याथ आप्यायस्वेति चोत्तरे ।
 तमीशानमतश्चैव विष्णुर्लोकेति मध्यमे ॥ १६ ॥
 कलसौ तु ततो द्वौ द्वौ निवेश्यौ तोरणान्तिके ।
 वस्त्रयुग्मसमायुक्ताश्चन्द्रनादैः स्त्रलङ्कृताः ॥ १७ ॥
 पुष्पैर्वितानैर्वहुलैरादिवर्णाभिमन्त्रिताः ।
 दिक्पालाश्च ततः पूज्याः शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥१८॥
 त्रातारमिन्द्रमन्त्रेण अग्निर्मूर्धति चापरि ।

अस्मिन् वृक्ष इतश्चैव प्रचारीति परा स्मृता ॥१८॥
 किञ्चिदधातु आचत्वा भिन्नादेवीति सप्तमी ।
 इमारुद्रेति दिक्पालान् पूजयित्वा विचक्षणः ।
 होमद्रव्याणि वायव्ये कुर्यात् सोपस्कराणि च ॥२०॥
 शङ्खान् शास्त्रोदितान् श्वेतान् नेत्राभ्यां विन्यसेद् गुरुः ।
 अलोकनेन द्रव्याणि शुद्धिं यान्ति न संशयः ॥२१॥
 हृदयादीनि चाङ्गानि व्याहृतिप्रणवेन च ।
 अस्त्रश्चैव समस्तानां न्यासोऽयं सर्वकामिकः ॥२२॥
 अक्षतान् विष्टरश्चैव अस्त्रेणैवाभिमन्त्रितान् ।
 विष्टरेण स्पृशेद्द्रव्यान् यागमण्डपसंयुतान् ।
 अक्षतान् विकिरेत् पश्चात् अस्त्रपूतान् समन्ततः ॥२३॥
 शाक्रीं दिशमथारभ्य यावदीशानगोचरम् ।
 अवकीर्याक्षतान् सर्वान् लेपयेन्मण्डपं ततः ॥२४॥
 गन्धादौ रर्घ्यपात्रे च मन्त्रग्रामं न्यसेद् गुरुः ।
 तेनार्घ्यपात्रतोयेन प्रोक्षयेद् यागमण्डपम् ॥२५॥
 प्रतिष्ठा यस्य देवस्य तदाख्यं कलसं न्यसेत् ।
 ऐशान्यां पूजयेद् याम्ये अस्त्रेणैव च वर्धनीम् ।
 कलसं वर्धनीश्चैव ग्रहान् वास्त्वोष्यतिन्तथा ॥२६॥
 आसने तानि सर्वाणि प्रणवाख्यं जपेद् गुरुः ।
 सूत्रग्रीवं रत्नगर्भं वस्त्रमुख्येन वेष्टितम् ।
 सर्वौषधिं गन्धलिप्तं पूजयेत् कलसं गुरुः ॥२७॥
 देवस्तु कलसे पूज्यो वर्धन्या वस्त्रमुत्तमम् ।
 वर्धन्या तु समायुक्तं कलसं भ्रामयेदनु ॥२८॥
 वर्धनीधारया सिञ्चन्नग्रतो धारयेत्ततः ।
 अभ्यर्च्य वर्धनीं कुम्भं स्थण्डिले देवमर्चयेत् ॥२९॥
 घटञ्चावाह्यं वायव्यां गणानाम्बेति सङ्गणम् ।

देवमीशानकोणे तु जपेद्वास्तुपतिं बुधः ।
 वास्तुवोष्यतीतिमन्त्रेण वास्तुदोषोपशान्तये ॥३०॥
 कुम्भस्य पूर्वतो भूतं गणदेवं बलिं हरेत् ।
 पठेदिति च विद्यास्य कुर्यादालम्भनं बुधः ॥३१॥
 योगे योगेति मन्त्रेण संस्तरन् ज्वलनैः कुशैः ।
 आचार्य ऋत्विजैः सार्धं ज्ञानपीठे हस्तस्था ॥३२॥
 विविधैर्ब्रह्मवोषैश्च पुण्याहजयमङ्गलैः ।
 कृत्वा ब्रह्मरथे देवं प्रतिष्ठन्ति ततो द्विजाः ॥३३॥
 ऐशान्यामानयेत् पीठं मण्डपे विन्यसेद् गुरुः ।
 भद्रं कर्णेत्यथ स्नात्वा सूत्रबन्धनजेन तु ।
 संस्त्राप्य लक्षणे द्वारं कुर्याद् दूराभिवादनैः ॥३४॥
 मधुसर्पिःसमायुक्तं कांस्ये वा ताम्रभाजने ।
 अक्षिणी चाञ्जयेच्चास्य सुवर्णस्य शलाकया ॥३५॥
 अग्निज्योतीतिमन्त्रेण नेत्रोद्घाटनं कारयेत् ।
 लक्षणे क्रियमाणे तु नाम्नैः कं स्थापको वदेत् ॥३६॥
 इमं गङ्गास्य मन्त्रेण नेत्रयोः शीतलक्रिया ।
 अग्निर्मूर्ध्नेतिमन्त्रेण दद्याद्वल्मीकमृत्तिकाम् ॥३७॥
 विष्णोर्दुस्वरमश्वत्थं वटं पालाशमेव च ।
 यज्ञायज्ञेति मन्त्रेण दद्यात् पञ्चकषायकम् ॥३८॥
 पञ्चगव्यैः स्नापयेच्च सहदेव्यादिभिस्ततः ।
 सहदेवी बला चैव शतमूली शतावरी ॥३९॥
 कुमारी च गुडूची च सिंही व्याघ्री तथैव च ।
 याओषधीति मन्त्रेण ज्ञानमोषधिमज्जलैः ।
 याः फलीनीति मन्त्रेण फलज्ञानं विधीयते ॥४०॥
 हुपदादिवेति मन्त्रेण कार्यमुद्धर्तनं बुधैः ।
 कलमेषु च विन्यस्य उत्तरादिष्वनुकृमात् ।

रत्नानि चैव धान्यानि ओषधीं शतपुष्पिकाम् ॥४१॥
 समुद्रांश्चैव विन्यस्य चतुरस्रतुरो दिशः ।
 क्षीरं दधि क्षीरोदस्य घृतोदस्येति वा पुनः ॥४२॥
 आप्यायस्व दधिक्तावो या औषधीरिति च ।
 तेजोऽसीति च मन्त्रेण कुम्भश्चैवाभिमन्त्रयेत् ।
 समुद्राख्यैश्चतुर्भिश्च स्नापयेत् कलसैः पुनः ॥४३॥
 स्नातश्चैव सुवेशश्च धूपो देयश्च गुगुलुः ।
 अभिषेकाय कुम्भेषु तत्तत्तीर्थानि विन्यसेत् ॥४४॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि सरितः सागरास्तथा ।
 या औषधीति मन्त्रेण कुम्भश्चैवाभिमन्त्रयेत् ।
 तेन तोयेन यः स्नायात् स मुच्येत् सर्वपातकैः ॥४५॥
 अभिषिच्य समुद्रैश्च चार्घ्यं दद्यात्ततः पुनः ।
 गन्धद्वारेति गन्धश्च न्यासं वै वेदमन्त्रकैः ॥४६॥
 स्वशास्त्रविहितैः प्राप्तैरिमं मन्त्रेति वस्त्रकम् ।
 कविहावितिमन्त्रेण आनयेन्मण्डपं शुभम् ॥४७॥
 शम्भवायेति मन्त्रेण शय्यायां विनिवेशयेत् ।
 विश्वतश्चक्षुमन्त्रेण कुर्यात् सकलनिष्कलम् ॥४८॥
 स्थित्वा चैव परे तत्त्वे मन्त्रन्यासन्तु कारयेत् ।
 स्वशास्त्रविहितो मन्त्रो न्यासस्तस्मिंस्तथोदितः ॥४९॥
 वस्त्रेणाच्छादयित्वा तु पूजनीयः स्वभावतः ।
 यथाशास्त्रं निवेद्यानि पादमूले तु दापयेत् ॥५०॥
 अथ प्रणवसंयुक्तं वस्त्रयुग्मेन वेष्टितम् ।
 कलसं सहिरण्यश्च शिरःस्थाने निवेदयेत् ॥५१॥
 स्थित्वा कुण्डसमीपेऽथ अग्नेः स्थापनमाचरेत् ।
 स्वशास्त्रविहितैर्मन्त्रैर्वेदोक्तैर्वाथवा गुरुः ॥५२॥
 श्रीसूक्तं पावमानञ्च वासं दास्यं सहाजिनम् ।

वृषाकपिञ्चं मित्रञ्च वह्मृचः पूर्वतो जपेत् ॥५३॥

रुद्रं पुरुषसूक्तञ्च श्लोकाध्यायञ्च सुक्रियः ।

ब्रह्माणं पितृमैत्रञ्च अध्वर्युं दक्षिणे जपेत् ॥५४॥

वेदव्रतं वामदेव्यं ज्येष्ठसामरथन्तरम् ।

भेरुण्डानि च सामानि कृन्दोगः पश्चिमे जपेत् ॥५५॥

अथर्वशिरसश्चैव कुम्भसूक्तमथर्वणः ।

नीलरुद्रांश्च मैत्रञ्च अथर्वश्चोत्तरे जपेत् ॥५६॥

कुण्डं चास्त्रेण संप्रोक्ष्य आचार्य्यस्तु विशेषतः ।

ताम्रपात्रे शरावे वा यथाविभवतोऽपि वा ।

जातवेदं समानीय अग्रतस्तन्निवेशयेत् ॥५७॥

अस्त्रेण ज्वालयेदङ्गिं कवचेन तु वेष्टयेत् ।

अमृतीकृत्य तं पञ्चाम्रन्त्रैः सर्वैश्च देशिकः ॥५८॥

पात्रं गृह्य कराम्बाञ्च कुण्डं भ्राम्य ततः पुनः ।

वैष्णवेन तु योगेन परं तेजस्तु निक्षिपेत् ॥५९॥

दक्षिणे स्थापयेद् ब्रह्म प्रणीताञ्चोत्तरेण तु ।

साधारणेन मन्त्रेण स्वशास्त्रविहितेन वा ।

दिक्षु दिक्षु ततो दद्यात् परिधिं विष्टरैः सह ॥६०॥

ब्रह्मविष्णुहरेशानाः पूज्याः साधारणेन तु ।

दर्भेषु स्थापयेदङ्गिं दर्भैश्च परिवेष्टितम् ।

दर्भतोयेन संस्पृष्टो मन्त्रहीनोऽपि शुध्यति ॥६१॥

प्रागग्रैरुदगग्रैश्च प्रत्यगग्रैरखण्डितैः ।

विततैर्वेष्टितो वङ्गिः स्वयं सान्निध्यतां व्रजेत् ॥६२॥

अग्नेस्तु रक्षणार्थाय यदुक्तं कर्ममन्त्रवित् ।

आचार्याः केचिदिच्छन्ति जातकर्मादनन्तरम् ॥६३॥

पवित्रस्तु ततः कृत्वा कुर्यादाज्यस्य संस्कृतिम् ।

आचार्य्योऽथ निरीक्ष्यापि नीराजमभिमन्त्रितम् ॥६४॥

आज्यभागाभिचारान्तमवैचेताज्यसिद्धये ।
 पञ्च पञ्चाहुतीर्हुत्वा आज्येन तदनन्तरम् ॥६५॥
 गर्भाधानादितस्तावद् यावद् गोदानिकं भवेत् ।
 स्वशास्त्रविहितैर्मन्त्रैः प्रणवेनाथ होमयेत् ॥६६॥
 ततः पूर्णाहुतिं दत्त्वा पूर्णात् पूर्णमनोरथः ।
 एवमुत्पादितो वक्त्रिः सर्वकर्मसु सिद्धिदः ॥६७॥
 पूजयित्वा ततो वक्त्रिं कुण्डेषु विहरेत्तथा ।
 इन्द्रादीनां स्वमन्त्रं च तथाहुतिशतं शतम् ॥६८॥
 पूर्णाहुतिं शतस्यान्ते सर्वेषाञ्चैव होमयेत् ।
 स्वामाहुतिमथाज्येषु हीता तत्कलसे न्यसेत् ॥६९॥
 देवताश्चैव मन्त्रांश्च तथैव जातवेदसम् ।
 आत्मानमेकतः कृत्वा ततः पूर्णं प्रदापयेत् ॥७०॥
 निष्कृष्य वहिराचार्यो दिक्पालानां बलिं हरत् ।
 भूतानाञ्चैव देवादां नागानाञ्च प्रयोगतः ॥७१॥
 तिलाश्च समिधश्चैव होमद्रव्यं द्वयं स्मृतम् ।
 आज्यं तयोः सहकारि तत्प्रदानं यदङ्गयोः ॥ ७२ ॥
 पुरुषसूक्तं पूर्वेणैव रुद्रञ्चैव तु दक्षिणे ।
 ज्येष्ठसाम च भीरुण्डं तन्नयामीति पश्चिमे ॥ ७३ ॥
 नीलरुद्रो महामन्त्रः कुम्भसूक्तमथर्वणः ।
 हुत्वा सहस्रमेकैकं देवं शिरसि कल्पयेत् ॥ ७४ ॥
 एवं मध्ये तथा पादे पूर्णाहुत्या तथा पुनः ।
 शिरःस्थानेषु जुहुयादाविशेच अनुक्रमात् ॥ ७५ ॥
 देवानामादिमन्त्रैर्वा मन्त्रैर्वा अथवा पुनः ।
 स्वशास्त्रविहितैर्वापि गायत्र्या वाथ ते द्विजाः ।
 गायत्र्या वाथवा चार्यो व्याहृतिप्रणवेन तु ॥ ७६ ॥
 एवं होमविधिं कृत्वा न्यसेन्नन्त्रांस्तु देशिकः ।

चरणवर्गिनीले तु ईषित्वो गुल्फयोः स्थिताः ॥ ७७ ॥
 अग्नयायाहि जङ्घे द्वे शत्रोदेवीति जानुनी ।
 वृहद्रथन्तरे जरु उदरेष्वातिलो न्यसेत् ॥ ७८ ॥
 दीर्घायुष्टाय हृदये श्रीश्च ते गलके न्यसेत् ।
 चातारमिन्द्रं वक्षे च नेत्राभ्यान्तु त्रियुग्मकम् ।
 मूर्धाभव तथा मूर्त्रिं आलग्नाङ्गोममाचरेत् ॥ ७९ ॥
 उत्थापयेत् ततो देवमुत्तिष्ठ ब्रह्मणः पते ! ।
 वेदपुराणाहशब्देन प्रासादानां प्रदक्षिणम् ॥ ८० ॥
 पिण्डिकालभनं कृत्वा देवस्यत्वेति मन्त्रवित् ।
 दिक्पालान् सह रत्नैश्च धातूनीषधयस्तथा ।
 लोहवीजानि सिद्धानि पश्चाद् देवन्तु विन्यसेत् ॥ ८१ ॥
 न गर्भं स्थापयेद् देवं न गर्भन्तु परित्यजेत् ।
 ईषन्मध्यं परित्यज्य ततो दोषापनन्तु तत् ॥ ८२ ॥
 तिलस्य तु समात्रन्तु उत्तरं किञ्चिदानयेत् ।
 श्रीं स्थिरो भव शिवो भव प्रजाभ्यश्च नमो नमः ॥ ८३ ॥
 देवस्य त्वा सवितुर्वः षड्भ्यो वै विन्यसेद् गुरुः ।
 तत्त्ववर्णकलामात्रं प्रजानि भुवनात्मजे ॥ ८४ ॥
 षड्भ्यो विन्यस्य सिद्धार्थं भ्रुवार्थैरभिमन्त्रयेत् ।
 सम्पातकलसेनैव स्थापयेत् सुप्रतिष्ठितम् ॥ ८५ ॥
 दीपधूपसुगन्धैश्च नैवेद्यैश्च प्रपूजयेत् ।
 अर्घ्यं दत्त्वा नमस्कृत्य ततो देवं क्षमापायेत् ॥ ८६ ॥
 पात्रं वस्त्रयुगं कृत्रं तथा दिव्याङ्गुरीयकम् ।
 ऋत्विग्भ्यश्च प्रदातव्या दक्षिणा चैव शक्तितः ॥ ८७ ॥
 चतुर्थीं जुहुयात् पश्चाद् यजमानः समाहितः ।
 आहुतीनां शतं हुत्वा ततः पूर्णां प्रदापयेत् ॥ ८८ ॥
 निष्क्रम्य वहिराचार्यो दिक्पालानां बलिं हरेत् ।

आचार्यः पुष्पहस्तास्तु क्षमस्वेति विसर्जयेत् ॥ ८८ ॥
 यागाक्ते कपिलां दद्यादाचार्याय च चामरम् ।
 मुकुटं कुण्डलं कृतं केयूरं कटिसूत्रकम् ।
 व्यजनं ग्रामवस्त्रादीन् क्षीपस्कारं समण्डलम् ॥ ८९ ॥
 भोजनञ्च महत् कुर्यात् कृतकृत्यश्च जायते ।
 यजमानो विमुक्तः स्यात् स्थापकस्य प्रसादतः ॥ ९० ॥

इति महापुराणे गारुडि प्रतिष्ठाप्रकरणम्
 अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

ऊनपञ्चाशदध्यायः ।

होवाच । सर्गादिकृद्भरिश्चैव पूज्यः स्वायम्भुवादिभिः ।
 विप्राद्यैः स्वेन धर्मेण तद्धर्मं व्यास ! वै शृणु ॥ १ ॥
 यजनं याजनं दानं ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहः ।
 अध्यापनञ्चाध्ययनं षट्कर्मणि द्विजोत्तमे ॥ २ ॥
 दानमध्ययनं यज्ञो धर्मः क्षत्रियवैश्ययोः ।
 दण्डस्तथा क्षत्रियस्य कृषिवैश्यस्य शस्यते ॥ ३ ॥
 शूश्रूषैव द्विजातीनां शूद्राणां धर्मसाधनम् ।
 कौकर्म तथा जीवोऽपाकयज्ञोऽपि धर्मतः ॥ ४ ॥
 भिक्षाचर्याय शूश्रूषा गुरोः स्वाध्याय एव च ।
 मथ्यासकर्माग्निकार्यञ्च धर्मोऽयं ब्रह्मचारिणः ॥ ५ ॥
 सर्वेषामाश्रमाणाञ्च द्वैविध्यन्तु चतुर्विधम् ।
 ब्रह्मचार्यपकुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः ॥ ६ ॥
 योऽधीत्य विधिवद्देवान् गृहस्थाश्च समाव्रजेत् ।
 उपकुर्वाणको ज्ञेयो नैष्ठिको मरणान्तिकः ॥ ७ ॥
 अग्नयोऽतिथिशूश्रूषा यज्ञो दानं सुरार्चनम् ।
 गृहस्थस्य समासेन धर्मोऽयं द्विजसत्तम ! ॥ ८ ॥

उदासीनः साधकश्च गृहस्थो द्विविधो भवेत् ।
 कुटुम्बभरणे युक्तः साधकोऽसौ गृही भवेत् ॥ ८ ॥
 ऋणानि त्रींश्वपाकृत्य त्यक्त्वा भार्याधनादिकम् ।
 एकाकी यस्तु विचरेदुदासीनः स मौनिकः ॥ १० ॥
 भूमौ मूलफलाशित्वं स्वाध्यायस्तप एव च ।
 संविभागो यथान्धायं धर्मोऽयं वनवासिनः ॥ ११ ॥
 तपस्तप्यति योऽरण्ये यजेद्देवान् जुहोति च ।
 स्वाध्याये चैव निरतो वनस्थस्तापसोत्तमः ॥ १२ ॥
 तपसा कर्षितोऽत्यर्थं यस्तु ध्यानपरो भवेत् ।
 स त्र्यासी स हि विज्ञेयो वानप्रस्थायमे स्थितः ॥ १३ ॥
 योगाभ्यासरतो नित्यमारुरुचुर्जितेन्द्रियः ।
 ज्ञानाय वर्तते भिक्षुः प्रोच्यते पारमेष्ठिकः ॥ १४ ॥
 यस्त्वात्मरतिरेव स्यान्नित्यद्वक्तो मद्भासुनिः ।
 सम्यक् चन्दनसम्पन्नः स योगी भिक्षुरुच्यते ॥ १५ ॥
 भैक्ष्यं श्रुतञ्च मौनित्वं तपी ध्यानं विशेषतः ।
 सम्यक् च ज्ञानवैराग्यं धर्मोऽयं भिक्षुकै मतः ॥ १६ ॥
 ज्ञानसन्ध्यासिनः केचिद् वेदसन्ध्यासिनोऽपरे ।
 कर्मसन्ध्यासिनः केचिन्निविधः पारमेष्ठिकः ॥ १७ ॥
 योगी च त्रिविधो ज्ञेयो भौतिकः क्षत्र एव च ।
 तृतीयोऽन्ध्यायमी प्रोक्तो योगमूर्त्तिसमाश्रितः ॥ १८ ॥
 प्रथमा भावना पूर्वं मोक्षे दुष्करभावना ।
 तृतीये चान्तिमा प्रोक्तो भावना पारमेष्ठरी ॥ १९ ॥
 धर्मात् संजायते मोक्षो ह्यर्थात् कामोऽभिजायते ।
 प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च द्विविधं कर्म वैदिकम् ।
 ज्ञानपूर्वं निवृत्तं स्यात् प्रवृत्तञ्चाम्निदेवकृत् ॥ २० ॥
 क्षमा दमो दया दानमलोभाभ्यास एव च ।

अर्जवस्त्रानसूया च तीर्थानुसरणस्तथा ॥२१॥
 सत्यं सन्तोष आस्तिक्यं तथा चेन्द्रियनिग्रहः ।
 देवताभ्यर्चनं पूजा ब्राह्मणानां विशेषतः ॥२२॥
 अहिंसा प्रियवादित्वमपैशुन्यमरुक्षता ।
 एते आश्रमिका धर्माश्चातुर्वर्ण्यं ब्रवीम्यतः ॥२३॥
 प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रियावताम् ।
 स्थानमैन्द्रं क्षत्रियाणां संग्रामेष्वपलायिनाम् ॥२४॥
 वैश्यानां मारुतं स्थानं स्वधर्ममनुवर्त्तताम् ।
 गान्धर्वं शूद्रजातीनां परिचारे च वर्त्तताम् ॥२५॥
 अष्टाशीतिसहस्राणामृषीणामूर्ध्वरेतसाम् ।
 स्मृतं तेषान्तु यत् स्थानं तदेव गुरुवासिनाम् ॥२६॥
 भस्पर्षिणान्तु यत् स्थानं स्थानं तद्वै वनौकसाम् ।
 यतीनां यतचित्तानां न्यासिनामूर्ध्वरेतसाम् ।
 आनन्दं ब्रह्म तत् स्थानं यस्मान्नावर्त्तते मुनिः ॥२७॥
 योगिनाममृतस्थानं व्योमाख्यं परमाक्षरम् ।
 आनन्दमैश्वरं यस्मान्मुक्तो ना वर्त्तते नरः ॥२८॥
 मुक्तिरष्टाङ्गविज्ञानात् संचैष्णुस्तद्वदे शृणु ।
 यमाः पञ्चत्वहिसाद्या अहिंसा प्राण्यहिंसनम् ॥२९॥
 सत्यं भूतहितं वाक्यमस्त्यं स्वाग्रहं परम् ।
 अमैद्युनं ब्रह्मचर्यं सर्वत्यागोऽपरिग्रहः ॥३०॥
 नियमाः पञ्च सत्याद्या वाङ्ममाभ्यन्तरं द्विधा ।
 शौचं सत्यञ्च सन्तोषस्तपश्चेन्द्रियनिग्रहः ॥३१॥
 स्वाध्यायः स्यान्मन्त्रजापः प्रणिधानं हरेर्यजिः ।
 आसनं पद्मकाद्युक्तं प्राणायामो मरुत्तयः ॥३२॥
 मन्त्रव्यानयुतो गर्भो विपरीतो ह्यगर्भकः ।
 एवं द्विधा त्रिधाप्युक्तं पूरणात् पूरकः स च ।

कुम्भको निखलत्वाच्च रेचनाद्रेचकस्त्रिधा ॥३३॥
 लघुर्द्वादशमात्रः स्याच्चतुर्विंशतिकः परः ।
 षट्त्रिंशन्मात्रिकः श्रेष्ठः प्रत्याहारश्च रोधनम् ॥३४॥
 ब्रह्मात्मचिन्ता ध्यानं स्याद्धारणा मनसो धृतिः ।
 अहं ब्रह्मेत्यवस्थानं समाधिर्ब्रह्मणः स्थितिः ॥३५॥
 अहमात्मा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तकम् ।
 ब्रह्मविज्ञानमानन्दः स तत्त्वमसि केवलम् ॥३६॥
 अहं ब्रह्मास्मि अहं ब्रह्म अशरीरमनिन्द्रियम् ।
 अहं मनोबुद्धिमहदहङ्कारादिवर्जितम् ॥३७॥
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादियुक्तव्योतिस्तदीयकम् ।
 नित्यं शुद्धं बुद्धियुक्तं सत्यमानन्दमहयम् ॥३८॥
 योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमखण्डितम् ।
 इति ध्यायन् विमुच्येत ब्राह्मणो भवबन्धनात् ॥३९॥
 इति महापुराणे गार्ग्ये अष्टाङ्गयोग जनपञ्चाशदध्यायः ।

पञ्चाशदध्यायः ।

ब्रह्मोवाच । अहन्यहनि यः कुर्वीत् क्रियां स ज्ञानमाप्नुयात्
 ब्राह्मे मुञ्चते चोत्थाय धर्ममर्थश्च चिन्तयेत् ॥ १ ॥
 चिन्तयेद्बुद्धिपद्मस्थमानन्दमजरं हरिम् ।
 ऊषःकाले तु संग्रामे कृत्वा चावश्यकं बुधः ।
 आयात्रदीपु शुद्धासु शौचं कृत्वा यथाविधि ॥ २ ॥
 प्रातःस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो जनाः ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत् ॥ ३ ॥
 प्रातःस्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टकरं हि तत् ।
 सुखात् सुप्तस्य सततं लालायाः संस्रवन्ति हि ।
 अतो नैवाचरेत् कर्माण्यकृत्वा ज्ञानमादितः ॥ ४ ॥

अलक्ष्मीः कालकर्षी च दुःखप्रं दुर्विचिन्तितम् ।
 प्रातःस्नानेन पापानि धूयन्ते नात्र संशयः ॥ ५ ॥
 न च स्नानं विना पुंसां प्राशस्त्वं कर्म संस्मृतम् ।
 होमे जप्ये विशेषेण तस्मात् स्नानं समाचरेत् ॥ ६ ॥
 शशक्तावशिरस्कन्तु स्नानमस्य विधीयते ।
 आर्द्रेण वाससा वापि मार्जनं काविकं स्मृतम् ॥ ७ ॥
 ब्राह्ममाण्यमुद्दिष्टं वायव्यं दिव्यमेव च ।
 वारुणं यौगिकं तद्वत् षडङ्गं स्नानमाचरेत् ॥ ८ ॥
 ब्राह्मन्तु मार्जनं मन्त्रैः कुशैः सोदकविन्दुभिः ।
 आग्नेयं भस्मना पादमस्तकाद् देहधूननम् ॥ ९ ॥
 गवां हि रजसा प्रोक्तं वायव्यं स्नानमुत्तमम् ।
 यत् तु सातपर्वणेण स्नानं तद्विद्यमुच्यते ॥ १० ॥
 वारुणश्चावगाहश्च मानसं त्वात्मवेदनम् ।
 यौगिकं स्नानमाख्यातं योगेन हरिचिन्तनम् ।
 आत्मतीर्थमिति ख्यातं सेवितं ब्रह्मवादिभिः ॥ ११ ॥
 क्षीरवृक्षसमुद्भूतं मालतीसम्भवं शुभम् ।
 अपामार्गश्च विल्वश्च करवीरश्च धारणम् ॥ १२ ॥
 उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा कुर्यात्तु दन्तधावनम् ।
 प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जह्याच्छुचीं देशे समाहितः ॥ १३ ॥
 स्नात्वा सन्तर्पयेद् देवानृषीन् पित्रगणांस्तथा ।
 आचम्य विधिवन्नित्यं पुनराचम्य वाग्यतः ॥ १४ ॥
 संमार्ज्यं मन्त्रैः रात्मानं कुशैः सोदकविन्दुभिः ।
 आपोहिष्ठाव्याहृतिभिः सावित्र्या वारुणैः शुभैः ॥ १५ ॥
 ओंकारव्याहृतियुतां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 जप्त्वा जलाञ्जलिं दद्याद् भास्करं प्रति तन्मनाः ॥ १६ ॥
 प्रातःकाले ततः स्थित्वा दर्भेषु सुसमाहितः ।

प्राणायामं ततः कृत्वा ध्यायेत् सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥ १७ ॥

या सन्ध्या सा जगत्सूतिर्मायातीता हि निष्कला ।

ऐश्वरो केवला शक्तिस्तत्त्वत्रयसमुद्भवा ॥ १८ ॥

ध्यात्वा रक्तां सितां कृष्णां गायत्रीं वै जपेद् बुधः ।

प्राङ्मुखः सततं विप्रः सन्ध्योपासनमाचरेत् ॥ १९ ॥

सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ।

यदन्यत् कुरुते किञ्चित् तस्य फलभाग् भवेत् ॥ २० ॥

अनन्यचेतसः सन्तो ब्राह्मणा वेदपारगाः ।

उपास्य विधिवत् सन्ध्यां प्राप्ताः पूर्वपरां गतिम् ॥ २१ ॥

योऽन्यत्र कुरुते यत्नं धर्मकार्यं द्विजोत्तमः ।

विहाय सन्ध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥ २२ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सन्ध्योपासनमाचरेत् ।

उपासितो भवेत्तेन देवो योगतनुः परः ॥ २३ ॥

सहस्रपरमां नित्यां शतमध्यां दशापराम् ।

गायत्रीं वै जपेद्द्विद्वान् प्राङ्मुखः प्रयतः शुचिः ॥ २४ ॥

अथोपतिष्ठेदादित्यमुदयस्थं समाहितः ।

सन्तेस्तु विविधैः सारैः ऋग्यजुःसामसंज्ञितैः ॥ २५ ॥

उपस्थाय महायोगं देवदेवं दिवाकरम् ।

कुर्वीत प्रणतिं भूसौ मूर्धानमभिमन्त्रितः ॥ २६ ॥

श्रीं खषोल्काय शान्ताय कारणत्रयहेतवे ।

निवेदयामि चात्मानं नमस्ते ज्ञानरूपिणे ॥ २७ ॥

त्वमेव ब्रह्म परममापोज्योतीरसोऽमृतम् ।

भूर्भुवःस्वस्त्वमोज्जारः सर्वो रुद्रः सनातनः ॥ २८ ॥

एतद् सूर्यं हृदये जप्त्वा स्तवनमुत्तमम् ।

प्रातःकाले च मध्याह्ने नमस्कुर्याद्दिवाकरम् ॥ २९ ॥

प्रागभ्य ऋहं विप्रः समाचम्य यथाविधि ।

प्रज्वाल्य वक्त्रिं विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ॥३०॥
 ऋत्विक् पुत्रीऽथ पत्नी वा शिष्यो वापि संहोदरः ।
 प्राप्यानुज्ञां विशेषेण जुहुयाद्वा यथाविधि ।
 विना मन्त्रेण यत् कर्म नामुत्रेह फलप्रदम् ॥३१॥
 दैवतानि नमस्कुर्यादुपहारान्निवेदयेत् ।
 गुरुञ्चैवाप्युपासीत हितञ्चास्य समाचरेत् ॥३२॥
 वेदाभ्यासं ततः कुर्यात् प्रयत्नाच्छ्रुतिरहितो द्विजः ।
 जपेदध्यापयेच्छिष्यान् धारयेद्देवैर्विचारयेत् ॥३३॥
 अवेक्षत च शास्त्राणि धर्मादीनि द्विजोत्तम ! ।
 वैदिकांश्चैव निगमान् वेदाङ्गानि च सर्वशः ॥३४॥
 उपयादीश्वरञ्चैव योगक्षेमप्रसिद्धये ।
 साधयेद्विविधानर्थान् क्षुद्रुम्भार्थं ततो द्विजः ॥३५॥
 ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं सृदमाहरेत् ।
 पुष्पाक्षतान् तिलकुशान् गोमयं शुद्धमव च ॥३६॥
 नदीषु देवखातेषु तडागेषु सरःसु च ।
 स्नानं समाचरेन्नैव परकीये कदाचन ।
 पञ्च पिण्डाननुद्धृत्य स्नानं द्रुष्यन्ति नित्यशः ॥३७॥
 सृदैकया शिरः क्षात्वं द्वाभ्यां नाभेस्तथोपरि ।
 अधश्च तिसृभिः क्षात्वं पादौ षड्भिस्तथैव च ॥३८॥
 सृत्तिका च समुद्दिष्टा वृद्धामलंकमात्रिका ।
 गोमयस्य प्रमाणन्तु तेनाङ्गं लेपयेत्ततः ।
 प्रक्षाल्याचम्य विधिवत्ततः स्नायात् समाहितः ॥३९॥
 लेपयित्वा तु तीरस्थस्तस्मिन्नैरेव मन्त्रतः ।
 अभिमन्त्र्य जलं मन्त्रैरालिङ्गैर्वारुणैः शुभैः ।
 स्नानकाले स्मरेद्विष्णुमापो नारायणो यतः ॥४०॥
 प्रेष्य श्रींकारमादित्यं त्रिर्निर्मज्जं जलाशये ।

नमस्कारेण सततं गौरवात् परमेष्ठिनः ।

सर्वन्तु खल्विदं ब्रह्म सर्वो वै रुद्र ईश्वरः ॥ २१ ॥

पुरुषो वै महादेवो महेश्वरः परः शिवः ।

एवं विभुर्विनिर्दिष्टो ध्यानं तत्रैव चिन्तनम् ॥ २२ ॥

चतुर्व्येहेण मार्गेण विचार्यालोक्य सुव्रत ! ।

संसारहेतुः संसारो मोक्षहेतुश्च निर्हतिः ॥ २३ ॥

चतुर्व्येहः समाख्यातः चिन्तकस्येह योगिनः ।

चिन्ता बहुविधा ख्याता सैकत्र परमेष्ठिना ॥ २४ ॥

सुनिष्ठेत्यत्र कथिता रुद्रे रौद्री न संशयः ।

ऐन्द्री चेन्द्रे तथा सौम्या सोमे नारायणे तथा ॥ २५ ॥

सूर्य्यं वज्रौ च सर्वेषां सर्वत्रैव विचारतः ।

सैवाहं सोऽहमित्येवं द्विधा संस्थाप्य भावतः ॥ २६ ॥

भक्तोऽसौ नास्ति यस्तस्माच्चिन्ता ब्राह्मो न संशयः ।

एवं ब्रह्ममयं ध्यायेत् पूर्वं विप्र ! चराचरम् ॥ २७ ॥

चराचरविभागञ्च त्यजेदभिमतं स्मरन् ।

त्याज्यं ग्राह्यमलभ्यञ्च कृत्यञ्चाकृत्यमेव च ॥ २८ ॥

यस्य नास्ति सुदृप्तस्य तस्य ब्राह्मो न चान्यथा ।

आभ्यन्तरं समाख्यातमेवमभ्यर्चनं क्रमात् ॥ २९ ॥

आभ्यन्तरार्चकाः पूज्या नमस्कारादिभिस्तथा ।

विरूपा विकृताद्यापि न निन्द्या ब्रह्मवादिनः ॥ ३० ॥

आभ्यन्तरार्चकाः सर्वे न परीक्ष्या विजानता ।

निन्दका एव दुःखार्ता भविष्यन्त्यल्पचेतसः ॥ ३१ ॥

यथा दासवने रुद्रं विनिन्द्य मुनयः पुरा ।

वर्णाश्रमविनिर्मुक्ता वर्णाश्रमपरायणैः ॥ ३३ ॥

इति श्रीलैङ्गेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथ जनत्रिंशोऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

इदानीं श्रोतुमिच्छामि पुरा दारुवने विभो ! ।

प्रवृत्तं तद्वनस्थानां तपसा भावितात्मनाम् ॥ १ ॥

कथं दारुवनं प्राप्नो भगवान्नीललोहितः ।

विकृतं रूपमास्याय चोर्ध्वरेता दिगम्बरः ॥ २ ॥

किं प्रवृत्तं वने तस्मिन् रुद्रस्य परमात्मनः ।

यत्तु मर्हसि तत्त्वे न देवदेवस्य चेष्टितम् ॥ ३ ॥

सूत उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा श्रुतिसारविदा वरः ।

श्रीलादसूनुर्भगवान् प्राह किञ्चिद्भवं हसन् ॥ ४ ॥

श्रीलादिरुवाच ।

मुनयो दारुगह्वने तपस्तेषुः सुदारुणम् ।

तुष्ट्यर्थं देवदेवस्य सदारतनयान्नयः ॥ ५ ॥

तुष्टो रुद्रो जगन्नाथश्चे कितानी ह्यध्वजः ।

धूर्जटिः परमेशानो भगवान्नीललोहितः ॥ ६ ॥

प्रवृत्तिलक्षणं ग्रामं ज्ञातं दारुवनोक्तसाम् ।

निवृत्तिलक्षणे ज्ञानप्रतिष्ठार्थं च ग्रहणः ।

देवदारुवनस्थानां प्रवृत्तिज्ञानचेतसाम् ॥ ८ ॥

विकृतं रूपमास्थाय दिग्वासा विषमेक्षणः ।

मुग्धो द्विहस्तः कृष्णाङ्गो दिव्यं दारुवनं ययौ ॥ ९ ॥

मन्दस्मितश्च भगवान् स्त्रीणां मनसिजोद्भवम् ।

भ्रूविलासंश्च गानश्च चकारातीव सुन्दरः ॥ १० ॥

सम्प्रेक्ष्य नारीवृन्दं वै मुहुर्मुहुरनङ्गहा ।

अनङ्गवृद्धिमकरोदतीव मधुराकृतिः ॥ ११ ॥

वने तं पुरुषं दृष्ट्वा विकृतं नीललोहितम् ।

स्निग्धः पतिव्रताद्यापि तमेवान्वयुरादरात् ॥ १२ ॥

वनोत्जहारगताश्च नार्यीं

विस्त्रस्तवस्त्राभरणा विचेष्टाः ।

लब्ध्वा स्मितं तस्य सुखारविन्दात्

द्रुमालयस्थास्तमथान्वयुक्ताः ॥ १३ ॥

दृष्ट्वा काञ्चिद्भवं नार्यीं मदघूर्णितलोचनाः ।

विलासवाद्यास्ताद्यापि भ्रूविलासं प्रचक्रिरे ॥ १४ ॥

अथ दृष्ट्वापरा नार्यः किञ्चित् प्रवृत्तिताननाः ।

किञ्चिद्विस्त्रस्तवसनाः स्त्रस्तकाञ्चीगुणा जगुः ॥ १५ ॥

काञ्चित्तदा तं विपिने तु दृष्ट्वा

विप्राङ्गनाः स्त्रस्तनवांश्चकं वा ।

स्नानं स्नानं विचित्रान् वलयान् प्रविध्य

मदान्विता बन्धुजनांश्च जग्मुः ॥ १६ ॥

काञ्चित्तदा तं न विवेद दृष्ट्वा

शाखा विचित्रान् विटपान् प्रसिद्धान्

मदान्विता बन्धुजनांस्तथान्याः ॥ १७ ॥

काश्चिज्जगुस्तं नन्दतुर्निपेतुष धरातले ।

निषेदुर्गजवच्चान्या प्रोवाच द्विजपुङ्गवाः ! ॥ १८ ॥

अन्योऽन्यं सस्मितं प्रेक्ष्य चालिलिङ्गुः समन्ततः ।

निरुध्य मार्गं रुद्रस्य नैपुणानि प्रवक्रिरे ॥ १९ ॥

की भवानिति चाहुस्तम् आस्यतामिति चापराः ।

कुत्रेत्यथ प्रसीदेति जजल्पुः प्रीतमानसाः ॥ २० ॥

विपरीतानि पेतुर्वै विस्त्रस्तांश्चकर्मूर्धजाः ।

पतिव्रताः पतीनान्तु सन्निधौ भवमायया ॥ २१ ॥

दृष्ट्वा श्रुत्वा भवस्तासां चेष्टा वाक्यानि चाव्ययः ।

शुभं वाप्यशुभं वापि नोक्तवान् परमेश्वरः ॥ २२ ॥

दृष्ट्वा नारौकुलं विप्रास्तयाभूतञ्च शङ्करम् ।

अतीव परुषं वाक्यं जजल्पुस्ते सुनीश्वराः ॥ २३ ॥

तपांसि तेषां सर्वेषां प्रत्याह्वयन् शङ्करे ।

यथादित्यप्रकाशेन तारका नभसि स्थिताः ॥ २४ ॥

श्रूयते ऋषिशपेन ब्रह्मणस्तु महात्मनः ।

समृद्धश्रेयसां योनिर्यज्ञो वै नाशमाप्तवान् ॥ २५ ॥

भृगोरपि च शपेन विष्णुः परमवीर्यवान् ।

प्रादुर्भावान् (दृष्ट्वा) प्राप्नो दुःखितश्च सदा कृतः ॥ २६ ॥

इन्द्रस्यापि च धर्मज्ञ ! क्रिन्तं सप्तमशं पुरा ।

ऋषिणा गौतमेनोर्थ्यां क्रुधेन विनिपातितम् ॥ २७ ॥

गर्भवासो वसुनाश्च शपेन विहितस्तप्ताः ।

क्षीरोदस्य समुद्रोऽसौ निवासः सर्वदा हरिः ।
 द्वितीयश्चासृताधारो ह्यपेयो ब्राह्मणैः कृतः ॥ २८ ॥
 अविमुक्तं श्वरं प्राप्य वाराणस्यां जनार्दनः ।
 क्षीरेण चाभिषिञ्चेत् देवदेवं त्रियम्बकम् ॥ २९ ॥
 अथवा परया युक्तो देहाश्लेषासृतेन वै ।
 त्रिषिक्तेन स्वयं देवः क्षीरेण मधुसूदनः ॥ ३० ॥
 स्नेचयित्वाथ भगवान् ब्रह्मणा मुनिभिः समम् ।
 क्षीरोदं पूर्ववच्चक्रे निवासं चाल्मनः प्रभुः ॥ ३१ ॥
 धर्मश्चैव तथा ग्रन्थो माण्डव्येन महात्मना ।
 वृष्णश्चैव कृष्णेन दुर्वासायै महात्मभिः ॥ ३२ ॥
 राघवः सानुजश्चापि दुर्वासेन महात्मना ।
 औवत्सश्च मुनेः पादपतनात्तस्य धीमतः ॥ ३३ ॥
 एते चान्ये च बहवो विप्राणां वशमागताः ।
 वर्जयित्वा विरूपाक्षं देवदेवमुमापतिम् ॥ ३४ ॥
 एवं हि मोहितास्तेन नावबुध्यन्त शङ्करम् ।
 अत्युग्रवचनं प्रोचुस्त्रयोऽप्यन्तरधीयत ॥ ३५ ॥
 तेऽपि दारुवनात्तस्मात् प्रातः संविग्नमानसाः ।
 पितामहं महात्मानम् आसीनं परमासने ॥ ३६ ॥
 गत्वा विज्ञापयामासुः प्रवृत्तमखिलं विभोः ।
 ऋभे दारुवने तस्मिन् मुनयः क्षीणचेतसः ॥ ३७ ॥
 सोऽपि सञ्चित्वा मनसा क्षणादेव पितामहः ।
 तेषां प्रवृत्तमखिलं पुण्ये दारुवने पुरा ॥ ३८ ॥
 उत्थाय प्राञ्जलिभूत्वा प्रणिपत्य भवाय च ।

धिग् युष्मान् प्राप्तनिधनान् महानिधिमनुत्तमम् ।
 वृथा कृतं यतो विप्रा ! युष्माभिर्भाग्यवर्जितैः ॥ ४१ ॥
 यस्तु दारुवने तस्मिन् लिङ्गी दृष्टोऽप्यलिङ्गिभिः ।
 युष्माभिर्विक्ताकारः स एव परमेश्वरः ॥ ४२ ॥
 गृहस्थैश्च न निन्द्यास्तु सदा ह्यतिथयो द्विजाः ॥
 विरूपाश्च मरूपाश्च मलिनाश्चाप्यपण्डिताः ॥ ४३ ॥
 सुदर्शनेन मुनिना कालमृत्युरपि स्वयम् ।
 पुरा भूमौ द्विजाग्रयेण जितो ह्यतिथिपूजया ॥ ४४ ॥
 अन्यथा नास्ति सन्तर्तुं गृहस्थैश्च द्विजोत्तमैः ।
 त्यक्त्वा चातिथिपूजां तामात्मनो भुवि शोधनम् ॥ ४५ ॥
 गृहस्थोऽपि पुरा जेतुं सुदर्शन इति श्रुतः ।
 प्रतिन्नामकरोज्जायां भार्यामाह पतिव्रताम् ॥ ४६ ॥
 सुव्रते ! सुभ्रु ! सुभगे ! शृणु सर्वं प्रयत्नतः ।
 त्वया वै नावमन्तव्या गृहे ह्यतिथयः सदा ॥ ४७ ॥
 सव एव स्वयं साक्षादतिथियत् पिनाकधृक् ।
 तस्मादतिथये दत्त्वा आत्मानमपि पूजय ॥ ४८ ॥
 एवमुक्त्वाऽथ सन्तप्ता विवशा सा पतिव्रता ।
 पतिमाह रुदन्ती च किमुक्तं भवता प्रभो ! ॥ ४९ ॥
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा पुनः प्राह सुदर्शनः ।
 देयं सर्वं शिवायार्थं शिव एवातिथिः स्वयम् ॥ ५० ॥
 तस्मात् सर्वे पूजनीयाः सर्वेऽप्यतिथयः सदा ।
 एवमुक्त्वा तदा भर्ता भार्या तस्य पतिव्रता ॥ ५१ ॥
 शेषामिवाज्ञामादाय मर्ध्नी सा प्राचरत्तदा ।

धर्मो द्विजोत्तमो भूत्वा जगामाथ मुनेर्गृहम् ।
 तं दृष्ट्वा चार्चयामास सार्ध्याद्यैरनघा द्विजम् ॥ ५२ ॥
 सम्पूजितस्तथा तान्त्वा प्राह धर्मो द्विजः स्वयम् ।
 भद्रे ! कुतः पतिर्धर्मांस्तव भर्ता सुदर्शनः ॥ ५४ ॥
 अन्नाद्यैरलमद्यार्यैः ! स्वं दातुमिह चार्हसि ।
 सा च लज्जावृता नारी स्मरन्ती कथितं पुरा ॥ ५५ ॥
 भर्ता न्यमीलयन्नेत्रे चचाल च पतिव्रता ।
 किञ्चेत्याह पुनस्तां वै धर्मं चक्रे च सा मतिम् ॥ ५६ ॥
 निवेदितं किलात्मानं तस्मै पत्युरिच्छाश्रया ।
 एतस्मिन्नन्तरे भर्ता तस्या नार्याः सुदर्शनः ॥ ५७ ॥
 गृहद्वारं गतो धर्मांस्तामुवाच महामुनिः ।
 एहोहि क्व गता भद्रे ! तमुवाचातिथिः स्वयम् ॥ ५८ ॥
 भार्यया त्वनया सार्धं मैथुनस्थोऽहमद्य वै ।
 सुदर्शनमहाभाग ! किं कर्त्तव्यमिहोच्यताम् ॥ ५९ ॥
 सुरतान्तस्तु विप्रेन्द्र ! सन्तुष्टोऽहं द्विजोत्तम ! ।
 सुदर्शनस्ततः प्राह सुप्रहृष्टो द्विजोत्तमः ॥ ६० ॥
 भुङ्क्ष्व चैनां यथाक्लामं गमिष्येऽहं द्विजोत्तम ! ।
 हृष्टोऽथ दर्शयामास स्वात्मानं धर्मराट् स्वयम् ॥ ६१ ॥
 प्रददौ चेषितं सर्वं तमाह च महाद्युतिः ।
 एषा न भक्ता विप्रेन्द्र ! मनसापि सुशोभना ॥ ६२ ॥
 मया चैषा न सन्देहः यद्वां ज्ञातुमिहागतः ।
 जितो वै यस्त्वया मृत्युर्धर्मैकैकेन सुव्रत ! ॥ ६३ ॥
 अहोऽस्य तपसो वीर्यं प्रित्युक्ता प्रययौ च सः ॥ ६४ ॥
 तस्मात्तथा पूजनीयाः सर्वे ह्यतिथयः सदा ॥ ६४ ॥

वहुनात्र किमुक्तेन भाग्यहीना द्विजोत्तमाः ! ।

तमेव शरणं तूर्णं गन्तुमर्हथ शङ्करम् ॥ ६५ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणी ब्राह्मणर्षभाः ।

ब्रह्मणमभिवन्द्यार्त्ताः प्रोक्षुराकुलितेक्षणाः ॥ ६६ ॥

ब्राह्मणा जपुः ।

नापेक्षितं महाभाग ! जीवितं विकृताः स्त्रियः ।

दृष्टोऽस्माभिर्महादेवो निन्दितो यस्वनिन्दितः ॥ ६७ ॥

शमस्य सर्वगः शूलो पिनाकी नीललोहितः ।

अज्ञानाच्छापजा शक्तिः कुण्ठितास्य निरीक्षणात् ॥ ६८ ॥

वक्तुमर्हसि देवेश ! सत्र्यासं वै क्रमेण तु ।

द्रष्टुं वै देवदेवेशमुग्रं भीमं कृपदिनम् ॥ ६९ ॥

पितामह उवाच ।

आदौ वेदानधीत्यैव श्रद्धया च गुरोः सदा ।

विचार्यार्थं मुनेर्धर्मान् प्रतिज्ञाय द्विजोत्तमाः ! ॥ ७० ॥

ग्रहणा न्तं हि वा विद्वानथ द्वादशवार्षिकम् ।

स्नात्वाहृत्य च दारान् वै पुत्रानुत्पाद्य सुव्रतान् ॥ ७१ ॥

वृत्तिभिश्चानुरूपाभिस्तान् विभज्य सुतान् मुनिः ।

अग्निष्टोमादिभिश्चेष्टा यज्ञैर्यज्ञैश्चरं विभुम् ॥ ७२ ॥

पूजयेत् परमात्मानं प्राप्यारण्यं विभावसौ ।

मुनिर्द्वादशवर्षं वा वर्षमाहमवापि वा ॥ ७३ ॥

पक्षद्वादशकं वापि दिनद्वादशकन्तु वा ।

क्षीरभुक् संयतः शान्तः सर्वान् सम्पूजयेत् सुरान् ॥ ७४ ॥

इष्ट्वैव जुहुयादग्नी यज्ञपात्राणि मन्त्रतः ।

अप्सु वै पार्थिवं न्यस्य गुरवे तैजसानि तु ॥ ७५ ॥

स्वधनं सकलञ्चैव ब्राह्मणेभ्यो विशङ्कया ।
 प्रणिपत्य गुरुं भूमौ विरक्तः सश्रयेद् यतिः ॥ ७६ ॥
 निक्त्य केशान् सशिखानुपवीतं विमृश्य च ।
 पञ्चभिर्जुहुयादप्सु भूः स्वाहेति विचक्षणः ॥ ७७ ॥
 ततश्चोर्ध्वं चरेदेवं यतिः शिवविमुक्तये ।
 व्रतेनानशनेनापि तोयवृत्त्यापि वा पुनः ॥ ७८ ॥
 पर्णवृत्त्या पयोवृत्त्या फलवृत्त्यापि वा यतिः ।
 एवं जीवन्मृतो नो चेत् षण्मासाद्वत्सरात्तु वा ॥ ७९ ॥
 प्रस्थानादिकमायासं स्वदेहस्य चरेद् यतिः ।
 शिवसायुज्यमाप्नोति कर्मणाप्येवमाचरन् ॥ ८० ॥
 सद्योऽपि लभते मुक्तिं भक्तियुक्तो दृढव्रताः ! ॥ ८१ ॥
 त्यागेन वा किं विधिनाप्यनेन
 भक्तस्य रुद्रस्य शुभैर्व्रतैश्च ।
 यज्ञैश्च दानैर्विविधैश्च होमै-
 र्यज्ञैश्च शास्त्रैर्विविधैश्च वेदैः ॥ ८२ ॥
 श्वेतैर्नैवं जितो मृत्युर्भवभक्त्या महात्मना ।
 वोऽस्तु भक्तिर्महादेवे शङ्करे परमात्मनि ॥ ८३ ॥
 इति महापुराणे श्रीलैङ्गे एकीनविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

एवमुक्तास्तदा तेन ब्रह्मणा ब्राह्मणर्षभाः ।
 श्वेतस्य च कथां पुण्यामपृच्छन् परमर्षयः ॥ १ ॥

पितामह उवाच ।

श्वेतोनाम मुनिः श्रीमान् गतायुर्निरिगङ्गरे ।
 सक्तो ह्यभ्यर्थं यज्ञतया तुष्टाव च महेश्वरम् ॥ २ ॥
 रुद्राध्यायेन पुण्येन नमस्तेत्यादिना द्विजाः ! ।
 ततः कालो महातेजाः कालप्राप्तं द्विजोत्तमम् ॥ ३ ॥
 नेतुं सञ्चिन्त्य विप्रेन्द्राः ! सान्निध्यमकरोन्मुनेः ।
 श्वेतोऽपि दृष्ट्वा तं कालं कालप्राप्तोऽपि शङ्करम् ॥ ४ ॥
 पूजयामास पुण्यात्मा त्रियम्बकमनुस्मरन् ।
 त्रियम्बकं यजदेवं सुगन्धिं पृथिवर्द्धनम् ॥ ५ ॥
 किं करिष्यति मे मृत्युमृत्योर्मृत्युरहं यतः ।
 तं दृष्ट्वा सन्धितं प्राह श्वेतं लोकभयङ्करः ॥ ६ ॥
 एह्येहि श्वेत ! चानेन विधिना किं फलं तव ।
 रुद्रो वा भगवान् विष्णुर्ब्रह्मा वा जगदीश्वरः ॥ ७ ॥
 कः समर्थः परित्वातुं मया यस्तं द्विजोत्तम ! ।
 अनेन मम किं विप्र ! रौद्रेण विधिना प्रभोः ॥ ८ ॥
 नेतुं यस्योत्थितश्चाहं यमलोकं क्षणेन वै ।
 यस्माद्गतायुस्त्वं तस्मान् मुने ! नेतुमिहोद्यतः ॥ ९ ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भैरवं धर्ममिश्रितम् ।
 हा रुद्र ! रुद्ररुद्रेति ललाप मुनिपुङ्गवः ॥ १० ॥
 तं प्राह च महादेवं कालं सम्प्रेक्ष्य वै दृशा ।
 नेत्रेण बाष्पमिश्रेण सम्भ्रान्तेन समाकुलः ॥ ११ ॥

श्वेत उवाच ।

त्वया किं काल ! नोनाथश्चास्ति चेद्वि ह्यप्रध्वजः ।
 लिङ्गेऽस्मिन् शङ्करो रुद्रः सर्वदेवभवोद्भवः ॥ १२ ॥

अतीवभवभक्तानां महिधानां महात्मनाम् ।
 विधिना किं महाबाहो ! गच्छ गच्छ यथागतम् ॥ १
 ततो निशम्य कुपितस्तीक्ष्णदंष्ट्रो भयङ्करः ।
 श्रुत्वा श्वेतस्य तद्वाक्यं पाशहस्ती भयावहः ॥ १४ ॥
 सिंहनादं महत् कृत्वा चास्फाट्य च मुहुर्मुहुः ।
 बब्रुव च मुनिं कालः कालप्राप्तं तमाह च ॥ १५ ॥
 मया बद्धोऽसि विप्रर्षे ! श्वेत ! नेतुं यमालयम् ।
 अद्य वै देवदेवेन तव रुद्रेण किं कृतम् ॥ १६ ॥
 क्व शर्वस्तव भक्तिश्च क्व पूजा पूजया फलम् ।
 क्व चाहं क्व च मे भीतिः श्वेत ! बद्धोऽसि वै मया ॥ १७ ॥
 लिङ्गेऽस्मिन् संस्थितः श्वेत ! तव रुद्रो महेश्वरः ।
 निषेष्टोऽसौ महादेवः कथं पूज्यो महेश्वरः ॥ १८ ॥
 ततः सदाशिवः स्वयं द्विजं निहन्तुमागतम् ।
 निहन्तुमन्तकं स्मयन् स्मरारिः (यज्ञहा) हरः ॥ १९ ॥
 त्वरन् विनिर्गतः परः शिवः स्वयं त्रिलोचनः ।
 त्रियम्बकोऽम्बया समं सनन्दिना गणेश्वरैः ॥ २० ॥
 ससर्ज जीवितं क्षणाद्भवं निरीक्ष्य वै भयात् ।
 पपात चाश्व वै बली मुनेस्तु सन्निधौ द्विजाः ! ॥ २१ ॥
 ननाद चोर्ध्वमुच्चधीर्निरीक्ष्य चान्तकान्तकम् ।
 निरीक्षणेन वै सृतं भवस्य विप्रपुङ्गवाः ! ॥ २२ ॥
 विनेदुरुच्चमीश्वराः सुरेश्वरा महेश्वरम् ।
 प्रणेशुरस्त्रिकासुमां मुनिश्वरास्तु हर्षिताः ॥ २३ ॥
 ससर्जुरस्य मूर्ध्नि वै मुनेर्भवस्य खेचराः ।
 सुशीभनं सुशीतलं सुपुष्पवर्षमम्बरात् ॥ २४ ॥

अही निरीक्ष्य चान्तकं मृतं तदा सुविस्मितः ।
 शिलाशनात्मजोऽव्ययं शिवं प्रणम्य शङ्करम् ॥ २५ ॥
 उवाच बालधोमृतः प्रसीद चेति वै मुनेः ।
 महेश्वरं महेश्वरस्य चानुगो गणेश्वरः ॥ २६ ॥
 ततो विवेश भगवाननुगृह्य द्विजोत्तमम् ।
 क्षणाद् गूढशरीरं हि ध्वस्तं दृष्ट्वान्तकं क्षणात् ॥ २७ ॥
 तस्मान् मृत्युञ्जयश्चैव भक्त्या सम्पूजयेद् द्विजाः ! ।
 मुक्तिदं भुक्तिदश्चैव सर्वेषामपि शङ्करम् ॥ २८ ॥
 बहुना किं प्रलापेन सत्रस्याभ्यर्च्य वै भवम् ।
 भक्त्या चापरया तस्मिन् विशोका वै भविष्यथ ॥ २९ ॥

शैलादिर्वाच ।

एवमुक्तास्तादा तेन ब्रह्मणा ब्रह्मवादिनः ।
 प्रसीद भक्तिर्देवेशे भवे रुद्रे पिनाकिनि ॥ ३० ॥
 केन वा तपसा देव ! यज्ञेनाप्यथ केन वा ।
 व्रतैर्वा भगवद्भक्ता भविष्यन्ति द्विजातयः ॥ ३१ ॥

पितामह उवाच ।

न दानेन मुनिञ्छेष्टास्तपसा च न विद्यया ।
 यज्ञे होमैर्ब्रतैर्वैदेर्योगशास्त्रैर्निरोधनैः ॥ ३२ ॥
 प्रसादेनैव सा भक्तिः शिवे परमकारणे ।
 अथ तस्य वचः श्रुत्वा सर्वे ते परमर्षयः ॥ ३२ ॥
 सदारतनयाः आस्ताः प्रणमुष्व पितामहम् ।
 तस्मात् पाशुपतो भक्तिर्धर्मकामार्थसिद्धिदा ॥ ३४ ॥
 मुनेर्विजयदा चैव सर्वमृत्युञ्जयप्रदा ।
 (दधीचस्तु) पुरा भक्त्या हरिं जित्वामरैर्विभुम् ॥ ३५ ॥

क्षुपं जघान पादेन वज्रास्थितश्च लब्धवान् ।
 मयापि निर्जितो मृत्युर्महादेवस्य कीर्तनात् ॥ ३६ ॥
 श्वेतेनापि गतेनास्मिन् मृत्योर्मुनिवरेण तु ।
 महादेवप्रसादेन जितोमृत्युर्यथा मया ॥ ३७ ॥
 इति श्रीलैङ्गे त्रिशोऽध्यायः समाप्तः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

कथं प्रसादेन देवदारुवनौकसः ।
 प्रपन्नाः शरणं देवं वक्तुमर्हसि मे प्रभो ! ॥ १ ॥
 शैलादिरुवाच ।
 तानुवाच महाभागान् भगवानात्मभूः स्वयम् ।
 देवदारुवनस्यांस्तु तपसा पावकप्रभान् ॥ २ ॥
 पितामह उवाच ।

एष देवो महादेवो विज्ञेयस्तु महेश्वरः ।
 न तस्मात् परमं किञ्चित् पदं समधिगम्यते ॥ ३ ॥
 देवानाञ्च ऋषीणाञ्च पितॄणाञ्चैव स प्रभुः ।
 सहस्रयुगपर्यन्ते प्रलये सर्वदेहिनः ॥ ४ ॥
 संहरत्येष भगवान् कालो भूत्वा महेश्वरः ।
 एष चैव प्रजाः सर्वाः सृजत्येकः स्वतेजसा ॥ ५ ॥
 पूष चक्रौ च वज्री च श्रीवत्सकृतलक्षणः ।
 योगीकृतयुगे चैव नैतायां क्रतरुच्यते ॥ ६ ॥

हापरे चैव कालाग्निर्धर्मकेतुः कलो स्मृतः ।

रुद्रस्य मूर्त्तयस्त्वेता येऽभिध्यायन्ति पण्डिताः ॥ ७ ॥

चतुरस्रं वह्निश्चान्तः अष्टाश्वं पिण्डिकाश्रये ।

वृत्तं सुदर्शनं योग्यमेवं लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ ८ ॥

तमो ह्यग्नी रजो ब्रह्मा सत्त्वं विष्णुः प्रकाशकम् ।

मूर्त्तिरेका स्थिता चास्य मूर्त्तयः परिकीर्त्तिताः ॥ ९ ॥

यत्र तिष्ठति तद् ब्रह्म योगेन तु समन्वितम् ।

तस्माद्वि देवदेवेशमीशानं प्रभुमव्ययम् ॥ १० ॥

आराधयन्ति विप्रेन्द्रा जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।

लिङ्गं कृत्वा यथान्यायं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ ११ ॥

अङ्गुष्ठमात्रं सुशुभं सुवृत्तं सर्वसम्मतम् ।

समनाभं तथाष्टाश्वं षोडशाश्वमथापि वा ॥ १२ ॥

सुवृत्तं मण्डलं दिव्यं सर्वकामफलप्रदम् ।

वेदिका द्विगुणा तस्य समा वा सर्वसम्मता ॥ १३ ॥

गोमुखी च त्रिभागैका वेद्या लक्षणसंयुता ।

पट्टिका च समन्ताहै यवमात्रा द्विजीत्तमाः ! ॥ १४ ॥

सौवर्णं राजतं शैलं कृत्वा ताम्रमयं तथा ।

वेदिकायाश्च विस्तारं त्रिगुणं वै समन्ततः ॥ १५ ॥

वर्त्तुलं चतुरश्रं वा षडश्रं वा त्रिरश्रकम् ।

समन्तान्निर्गुणं शुभं लक्षणैस्तत् सुलक्षितम् ॥ १६ ॥

प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं पूजालक्षणसंयुतम् ।

कलशं स्थापयेत्तस्य वेदिमध्ये तथा द्विजाः ! ॥ १७ ॥

सहिरण्यं सबौजश्च ब्रह्मभिद्याभिमन्त्रितम् ।

सेचयेच्च ततो लिङ्गं पवित्रैः पञ्चभिः शुभैः ॥ १८ ॥

पूजयेच्च यथालाभं ततः सिद्धिमवाप्स्यथ ।

समाहिताः पूजयध्वं सपुत्राः सह बन्धुभिः ॥ १८ ॥

सर्वे प्राञ्जल्यो भूत्वा शूलपाणिं प्रपद्यत ।

ततो द्रक्ष्यथ देवेशं दुर्दृश्यमकृतात्मभिः ॥ २० ॥

यं दृष्ट्वा सर्वमज्ञानमधर्मञ्च प्रक्षयति ।

ततः प्रदक्षिणं कृत्वा ब्रह्माण्यमभितौजसम् ॥ २१ ॥

सम्प्रस्थिता वन्रीकास्ते देवदारुवनं ततः ।

आराधयितुमारब्धा ब्रह्मणा कथितं यक्षा ॥ २२ ॥

स्थण्डिलेषु विचित्रेषु पर्वतानां गुहासु च ।

नदीनाञ्च विविक्तेषु पुलिनेषु शुभेषु च ॥ २३ ॥

शैवालशोभनाः केचित् केचिदन्तर्जलेशयाः ।

केचिदभावकाश्चासु वादाङ्गुष्ठाच्चिह्निताः ॥ २४ ॥

दन्तोलूखलिनस्वन्ये अश्वकुट्टास्तथापरे ।

स्थानवीरासनास्वन्ये मृगचर्या रताः परे ॥ २५ ॥

कालं नयन्ति तपसा पूजया च महाधियः ।

एवं संवत्सरे पूर्णे वसन्ते समुपस्थिते ॥ २६ ॥

ततस्तेषां प्रसादार्थं भक्तानामनुकम्पया ।

देवः कृतयुगे तस्मिन् गिरौ हिमवतेः शुभे ॥ २७ ॥

देवदारुवनं प्राप्तः प्रसन्नः परमेस्वरः ।

भस्मपांसूपदिग्धाङ्गो नग्नी विक्षतलक्ष्यः ॥ २८ ॥

उष्णुकव्यग्रहस्तस्य रक्तपिङ्गललोचनः ।

कचिच्च हसन्ने दीदृः कचिन्नायति विस्मितः ॥ २९ ॥

कचिन्नृत्यति नृङ्गधरं कचिद्रौति सुहुसुहुः ।

आशमे झटति भैरवं याचते च पुनः पुनः ॥ ३० ॥

मायां कृत्वा तथा रूपां देवस्तदनमागतः ।
 ततस्ते मुनयः सर्वे तुष्टुवुश्च समाहिताः ॥ ३१ ॥
 अग्निर्विविधमाख्यैश्च धूपैर्गन्धैस्तथैव च ।
 सपत्नीका महाभागाः सपुत्राः सपरिच्छदाः ॥ ३२ ॥
 मुनयस्ते तथा वाग्भिरीश्वरं चेदमब्रुवन् ।
 अन्नानाद्देवदेवेश ! यदस्माभिरनुष्ठितम् ॥ ३३ ॥
 कर्मणा मनसा वाचा तत्सर्वं चन्तुमर्हसि ।
 चरितानि विशिष्टाणि गुह्यानि गहनानि च ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मादीनाञ्च देवानां दुर्विज्ञेयानि ते हर ! ।
 अगतिं तेन जानीमो गतिं नैव च नैव च ॥ ३५ ॥
 विश्वेश्वर ! महादेव ! योऽसि सोऽसि नमोऽस्तु ते ।
 तुवन्ति त्वां महात्मानो देवदेवं महेश्वरम् ॥ ३६ ॥
 नमो भूवाय भव्याय भावनायोद्भवाय च ।
 अनन्तबलवीर्याय भूतानां पतये नमः ॥ ३७ ॥
 संहर्त्रे च पिशङ्गाय अव्ययाय व्ययाय च ।
 गङ्गासलिलधाराय आधाराय गुणात्मने ॥ ३८ ॥
 त्र्यम्बकाय त्रिनेत्राय त्रिशूलधारिणे ।
 कन्दर्पाय हुताशाय नमोऽस्तु परमात्मने ॥ ३९ ॥
 शङ्कराय वृषाङ्गाय गणानां पतये नमः ।
 दण्डहस्ताय कालाय पाशहस्ताय वै नमः ॥ ४० ॥
 वेदमन्त्रप्रधानाय शतजिह्वाय वै नमः ।
 भूतं भव्यं भविष्यञ्च स्थावरं जङ्गमञ्च यत् ॥ ४१ ॥
 तव देहात् समुत्पन्नं देव ! सर्वमिदं जगत् ।
 पासि हंसि च भद्रं ते प्रसीद भगवंस्ततः ॥ ४२ ॥

अन्नानाद् यदि विज्ञानाद् यत्किञ्चित् कुरुते नरः ।
 तत्सर्वं भगवानेव कुरुते योगमायया ॥ ४३ ॥
 एवं सुत्वा तु सुनयः प्रहृष्टैरन्तरात्मभिः ।
 याचन्त तपसा युक्ताः पश्यामस्वां यथा पुरा ॥ ४४ ॥
 ततो देव प्रसन्नात्मा स्वमेवास्थाय शङ्करः ।
 रूपं त्राचक्ष सद्गुह्यं दिव्यञ्चक्षुरदात् प्रभुः ॥ ४५ ॥
 लब्धदृष्ट्या तया दृष्ट्वा देवदेवं त्रियम्बकम् ।
 पुनस्तुष्टुवुरीशानं देवदारुवनौकसः ॥ ४६ ॥
 इति महापुराणे श्रीलैङ्गे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

नमो दिग्वाससे नित्यं कृतान्ताय त्रिशूलिने ।
 विकटाय करालाय करालवदनाय च ॥ १ ॥
 अरूपाय सुरूपाय विश्वरूपाय ते नमः ।
 कटङ्कटाय रुद्राय स्वाहाकाराय वै नमः ॥ २ ॥
 सवप्रणतदेहाय स्वयञ्च प्रणतात्मने ।
 नित्यं नीलशिखण्डाय श्रीकण्ठाय नमो नमः ॥ ३ ॥
 नीलकण्ठाय देवाय चितानन्माङ्गधारिणे ।
 त्वं ब्रह्मा सर्वदेवानां रुद्राणां नीललोहितः ॥ ४ ॥
 आत्मा च सर्वभूतानां साङ्ख्यैः पुरुष उच्यते ।
 पक्वतानां महामैरुर्नक्षत्राणाञ्च चन्द्रमाः ॥ ५ ॥

ऋषीणाञ्च वशिष्ठस्त्वं देवानां वासवस्तथा ।
 प्रोद्धारः सर्ववेदानां श्रेष्ठं साम च सामसु ॥ ६ ॥
 आरण्यानां पशूनाञ्च सिंहस्त्वं परमेश्वरः ॥
 ग्राम्याणाञ्च ऋषभसि भगवान् लोकपूजितः ॥ ७ ॥
 सर्वथा वर्त्तमानोऽपि यो यो भावो भविष्यति ।
 त्वामेव तत्र पश्यामी ब्रह्मणा कथितं यथा ॥ ८ ॥
 कामः क्रोधश्च लोभश्च विषादो मद एव च ।
 एतदिच्छामहे बौद्धुं प्रसीद परमेश्वर ! ॥ ९ ॥
 महासंहरणे प्राप्ते त्वया देव ! कृतात्मना ।
 करं ललाटे संविध्य वज्रिहृत्पादितस्त्वया ॥ १० ॥
 तेनाग्निना तदा लोका अर्चिर्भिः सर्वतो वृताः ।
 तस्मादग्निसमा ह्येते बहवो विक्रताग्नयः ॥ ११ ॥
 कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहो दम्भ उपद्रवः ।
 यानि चान्यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥ १२ ॥
 दहन्ते प्राणिनस्ते तु त्वत् समुत्थेन वज्रिना ।
 अस्माकं दह्यमानानां त्राता भव सुरेश्वर ! ॥ १३ ॥
 त्वञ्च लोकहितार्थाय भूतानि परिपिबसि ।
 महेश्वर ! महाभाग ! प्रभो ! शुभनिरीक्षक ! ॥ १४ ॥
 आप्नापय वयं नाथ ! कर्तारो वचनं तव ।
 भूतकोटिसहस्रेषु रूपकोटिशतेषु च ॥ १५ ॥
 अन्तं गन्तुं न शक्ताः स्म देवदेव ! नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥

इत्यादि श्रीलैङ्गे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

अथ नवस्त्रिंशोऽध्यायः ।

नन्दुवाच ।

ततस्ततोष भगवाननुष्टुप् महेश्वरः ।

स्तुतिं श्रुत्वा स्तुतस्तेषामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १ ॥

यः पठेच्छृणुवाद्वापि युष्माभिः कीर्तितं स्तवम् ।

श्रावयेद्वा हिजान् विप्रो गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥ २ ॥

वक्ष्यामि वो हितं पुण्यं भक्तानां मुनिपुङ्गवाः ! ।

स्त्रीलिङ्गमखिलं देवी प्रकृतिर्मम देहजा ॥ ३ ॥

पुंलिङ्गं पुरुषो विप्रा ! मम देहसमुद्भवः ।

उभाभ्यामेव वै सृष्टिर्मम विप्रा ! न संशयः ॥ ४ ॥

न निन्देद्यतिनं तस्माद् दिग्वाससमनुत्तमम् ।

बालीक्यत्तविचेष्टन्तु मत्परं ब्रह्मवादिनम् ॥ ५ ॥

ये हि मां भस्मनिरता भस्मना दग्धकिल्बिषाः ।

यथोक्तकारिणी दास्ता विप्रा ध्यानपरायणाः ॥ ६ ॥

महादेवपरा नित्यं चरन्तो ह्यध्वरेतसः ।

अर्चयन्ति महादेवं वाङ्मनःकायसंयताः ॥ ७ ॥

रुद्रलोकमनुप्राप्य न निवर्त्तन्ति ते पुनः ।

तस्मादेतद् व्रतं दिव्यमव्यक्तं व्यक्तलिङ्गिनः ॥ ८ ॥

भस्मव्रताश्च मूढाश्च व्रतिनो विष्णुरुपिणः ।

न तान् परिवदेद्दिदाम्न चैतानाभिलङ्घयेत् ॥ ९ ॥

न हसेन्नाप्रियं ब्रूयादमुत्रेह हितार्थवान् ।

यस्तान्नन्दति मूढात्मा महादेवं स निन्दति ॥ १० ॥

यस्वेतान् पूजयेन्नित्यं स पूजयति शङ्करम् ।

एवमेव महादेवो लोकानां हितकाम्यया ॥ ११ ॥

युगे युगे महायोगी क्रीडते भस्मगुण्डितः ।

एवञ्चरत्न भद्रं वस्ततः सिद्धिमवाप्स्यथ ॥ १२ ॥

अतुलमिह महाभयप्रणाशहेतुं

शिवकथितं परमं पदं विदित्वा ।

व्यपगतभवलोभमोहचित्ताः

प्रणिपतिताः सहसा शिरोभिरुग्रम् ॥ १३ ॥

ततः प्रमुदिता विप्राः श्रुत्वैवं कथितं तदा ।

गन्धोदकैः सुशुद्धैश्च कुशपुष्पविमिश्रितैः ॥ १४ ॥

स्नापयन्ति महाकुम्भैरङ्गिरेव महेश्वरम् ।

गायन्ति विविधैर्गुह्यैर्हुङ्कारैश्चापि सुस्वरैः ॥ १५ ॥

नमो देवाधिदेवाय महादेवाय वै नमः ।

अर्धनारीशरीराय सांख्ययोगप्रवर्तिने ॥ १६ ॥

मेघवाहनकृष्णाय गजचर्मनिवासिने ।

कृष्णाजिनोत्तरीयाय व्यालयज्ञोपवीतिने ॥ १७ ॥

सुरचितसुविचित्रकुण्डलाय

सुरचितमाख्यविभूषणाय तुभ्यम् ।

मृगपतिवरचर्मवाससे च

प्रथितयशसे नमोऽस्तु शङ्कराय ॥ १८ ॥

ततस्तान् स मुनीन् प्रीतः प्रत्युवाच महेश्वरः ।

प्रीतोऽस्मि तपसा युष्मान् परं वृण्वते सुव्रताः ! ॥ १९ ॥

ततस्ते मुनयः सर्वे प्रणिपत्य महेश्वरम् ।

भृग्वङ्गिरा वशिष्ठश्च विश्वामित्रस्तथैव च ॥ २० ॥

गीतमोऽतिः सुकेशश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
 मरौचिः कश्यपः कण्वः संवत्स्रश्च महातपाः ॥ २१ ॥
 ते प्रणम्य महादेवमिदं वचनमब्रुवन् ।
 भस्मस्नानञ्च नग्नत्वं वामत्वं प्रतिलोमता ॥ २२ ॥
 सेव्यासेव्यत्वमेवञ्च एतदिच्छाम वेदितुम् ।
 ततस्तेषां वचः श्रुत्वा भगवान् परमेश्वरः ॥ २३ ॥
 सन्मितं प्राह सम्प्रेक्ष्य सर्वान् मुनिवरांस्तदा ॥ २४ ॥
 इतिमहापुराणे श्रीलैङ्गे ऋषिवाक्यं नाम
 त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

श्रीभगवानुवाच ।

एतद् वः सम्प्रवक्ष्यामि कथासर्वस्वमद्य वै ।
 प्रग्निर्ह्यहं सोमकर्त्ता सोमश्चाग्निमुपाश्रितः ॥ १ ॥
 तमेतदहत्पुण्यं भूयो लोकसमाश्रयात् ।
 असक्तस्त्वग्निना दग्धं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥ २ ॥
 अस्मसाद्विहितं सर्वं पवित्रमिदमुत्तमम् ।
 अस्मना वीर्यमास्थाय भूतानि परिषिञ्चति ॥ ३ ॥
 प्रग्निकार्यञ्च यः कृत्वा करिष्यति त्रियायुषम् ।
 अस्मना मम वीर्येण सुच्यते सर्वकिंलिपिः ॥ ४ ॥
 नासतेत्येव यङ्गस्म शुभं भावयते च यत् ।
 अक्षणात् सर्वपापानां भस्मेति परिकीर्तितम् ॥ ५ ॥
 ऋषयाः पितरो ज्ञेया देवा वै सोमसम्भवाः ।
 श्रग्नीषोमात्मकं सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥ ६ ॥

अहमग्निर्महातेजाः सोमस्यैषा महाम्बिका ।
 अहमग्निश्च सोमश्च प्रकृत्या पुरुषः स्वयम् ॥ ७ ॥
 तस्मद्भास्म महाभागा ! मदीर्यमिति चोच्यते ।
 स्ववीर्यं वपुषा चैव धारयामोति वै स्थितिः ॥ ८ ॥
 तदा प्रभृति लोकेषु रक्षार्थमशुभेषु च ।
 भस्मना क्रियते रक्षा सूतिकानां गृहेषु च ॥ ९ ॥
 भस्मस्नानविशुद्धात्मा जितक्रोधो जितेन्द्रियः ।
 मत्समीपं समागम्य न भूयो विनिवर्त्तते ॥ १० ॥
 व्रतं पाशुपतं योगं कापिलश्चैव निर्मितम् ।
 पूर्वं पाशुपतं ह्येतन्निर्मितं तदनुत्तमम् ॥ ११ ॥
 शेषाश्चाश्रमिणः सर्वे पश्चात् सृष्टाः स्वयम्भवा ।
 सृष्टिरेषा मया सृष्टा लज्जामोहभयात्मिका ॥ १२ ॥
 नम्रा एव हि जायन्ते देवता मुनयस्तथा ।
 ये चान्ये मानवा लोके सर्वे जायन्त्यवाससः ॥ १३ ॥
 इन्द्रियैरजितैर्नग्नेा दुक्कूलेनापि संवृतः ।
 तैरेव संवृतैर्गुप्तो न वस्त्रं कारणं स्मृतम् ॥ १४ ॥
 क्षमा धृतिरहिंसा च वैराग्यश्चैव सर्वशः ।
 तुल्यो मानावमानौ च तदावरणमुत्तमम् ॥ १५ ॥
 भस्मस्नानेन दिग्धाङ्गो ध्यायते मनसा भवम् ।
 यद्यकार्यं सहस्राणि कृत्वा यः स्नाति भस्मना ॥ १६ ॥
 तत्सर्वं दहते भस्म यथाग्निस्तेजसा वनम् ।
 तस्माद् यत्नपरो भूत्वा त्रिकालमपि यः सदा ॥ १७ ॥
 भस्मना कुरुते स्नानं गाणपत्यं स मच्छति ।
 समाहृत्य क्रतून् सर्वान् गृहीत्वा व्रतमुत्तमम् ॥ १८ ॥

ध्यायन्ति ये महादेवं लीलासद्भावभाक्ताः ।
 उत्तरेणार्थं पन्थानं तेऽमृतत्वमवाप्नुयुः ॥ १८ ॥
 दक्षिणेन च पन्थानं ये श्मशानानि भेजिरे ।
 अणिमा गरिमा चैव लघिमा प्राप्तिरेव च ॥ २० ॥
 इच्छाकामावसायित्वं तथा प्राकाम्यमेव च ।
 ईशित्वञ्च वशित्वञ्च अमरत्वञ्च ते गताः ॥ २१ ॥
 इन्द्रादयस्तथा देवाः कामिकव्रतमास्थिताः ।
 ऐश्वर्यं परमं प्राप्य सर्वे प्रथिततेजसः ॥ २२ ॥

व्यपगतमदमोहमुक्तराग-

स्तमरज्ज्दोषविवर्जितस्वभावः ।

परिभवमिदमुत्तमं विदित्वा

पशुपतियोगपरो भवेत् सदैव ॥ २३ ॥

इमं पाशुपतं ध्यायन् सर्वपापप्रणाशनम् ।
 यः पठेच्च शुचिर्भूत्वा श्रद्धाढो जितेन्द्रियः ॥ २४ ॥
 सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोकं स गच्छति ।
 ते सर्वे मुनयः श्रुत्वा वसिष्ठाद्या द्विजोत्तमाः ॥ २५ ॥
 भस्मपाण्डुरद्भिग्धाङ्गा बभूवुर्विगतस्पृहाः ।
 रुद्रलोकाय कल्पान्ते संस्थिताः शिवतेजसा ॥ २६ ॥
 तस्मान्न निन्द्याः पूज्याश्च विकृता मलिना अपि ।
 रूपान्विताश्च विप्रेन्द्राः सदा योगीन्द्रशङ्कया ॥ २७ ॥
 बहुना किं प्रलापेन भवभक्ता द्विजोत्तमाः ।
 सम्पूज्याः सर्वयत्नेन शिववन्नात्र संशयः ॥ २८ ॥
 मलिनाश्चैव विप्रेन्द्रा भवभक्ता दृढव्रताः ।
 दधीचसु यथा देवदेवं जित्वा व्यवस्थितः ॥ २९ ॥

नारायणं तथा लोके रुद्रभक्त्या न संशयः ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्ने न भस्मादिग्धतनूरुहाः ॥ ३० ॥
 जटिनो मुण्डिनश्चैव तुग्ना नानाप्रकारिणः ।
 सुम्पूज्याः शिववन्नित्यं मनसा कर्मणा गिरा ॥ ३१ ॥
 इति महापुराणे श्रीलैङ्गे योगिप्रशंसानाम्
 चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

कथं जघान राजानं क्षुपं पादेन सुव्रत ! ।
दधीचः समरे जित्वा देवदेवं जनार्दनम् ॥ १ ॥
 वज्रास्थित्वं कथं लेभे महादेवान्महातपाः ! ।
 वक्तुमर्हसि शैलादे ! जितो मृत्युस्त्वया यथा ॥ २ ॥
 शैलादिरुवाच ।

ब्रह्मपुत्रो महातेजा राजा क्षुप इति स्मृतः ।
अभून्नित्रो दधीचस्य मुनीन्द्रस्य जनेश्वरः ॥ ३ ॥
 चिरात्तयोः प्रसङ्गाद्वा वादः क्षुपदधीचयोः ।
 अभवत् क्षत्रियश्रेष्ठो विप्र एवेति विश्रुतः ॥ ४ ॥
 अष्टानां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः ।
 तस्मादिन्द्रो ह्यहं वक्त्रियमद्य निर्भर्ततिस्तथा ॥ ५ ॥
 वरुणश्चैव वायुश्च सोमो धनद एव च ।
 ईश्वरोऽहं न सन्देहो नावनन्तव्य एव च ॥ ६ ॥

महती देवता या सा महतश्चापि सुव्रत ! ।
 तस्मात्त्वया महाभाग ! आवनेय ! सदा ह्यहम् ॥ ९
 नावमन्तव्य एवेह पूजनीयश्च सर्वथा ।
 श्रुत्वा तथामतं तस्य क्षुपस्य मुनिसत्तमः ॥ ८ ॥
 दधीचश्चावनिशीघ्रो गौरवादात्मनो द्विजः ।
 अताडयत् क्षुपं मूर्ध्नि दधीचो वाममुष्टिना ।
 चिक्षेद वज्रेण च तं दधीचं बलवान् क्षुपः ॥ ८ ॥
 ब्रह्मलोके पुरा सो हि ब्रह्मणः क्षुतसम्भवः ।
 लब्धं वज्रञ्च कार्य्यार्थं वज्रिणा चोदितः प्रभुः ॥ १० ॥
 स्वेच्छयैव नरो भूत्वा नरपालो बभूव सः ।
 तस्माद्राजा स विप्रेन्द्रमजयद्दे महाबलः ॥ ११ ॥
 यथा वज्रधरः श्रीमान् बलवांस्तमसान्वितः ।
 पपात भूमौ निहतो वज्रेण द्विजपुङ्गवः ॥ १२ ॥
 सस्मार च तदा तत्र दुःखाद्दे भार्गवं मुनिम् ।
 शृङ्गोऽपि सन्वयामास ताडितं कुलिशेन तम् ॥ १३ ॥
 योगादेत्य दधीचस्य देहं देहभृतां वरः ।
 सन्वाय पूर्ववद्देहं दधीचस्याह भार्गवः ॥ १४ ॥
 भो दधीच ! महाभाग ! देवदेवमुमापतिम् ।
 सम्पूज्य पूज्यं ब्रह्माद्यैर्देवदेवं निरञ्जनम् ॥ १५ ॥
 अबध्यो भव विप्रर्षे प्रसादात् त्वाम्भक्तस्य तु ।
 मृतसञ्जीवनं तस्मात्त्वमेतन्मया द्विज ! ॥ १६ ॥
 नास्ति मृत्युभयं शशोर्भक्तानामिह सर्वतः ।
 मृतसञ्जीवनञ्चापि शैवमद्य वदामि ते ॥ १७ ॥
 त्रियम्बकं यजामहे त्रैलोक्यपितरं प्रभुम् ।

त्रिमण्डलस्य पितरं त्रिगुणस्य महेश्वरम् ॥ १८ ॥
 त्रितत्वस्य त्रिवक्त्रेश त्रिधा भूतस्य सर्वतः ।
 त्रिवेदस्य महादेवं सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ॥ १९ ॥
 सर्वभूतेषु सर्वत्र त्रिगुणे प्रकृतौ तथा ।
 इन्द्रियेषु तथान्येषु देवेषु च गणेषु च ॥ २० ॥
 पुष्पेषु गन्धवत् सूक्ष्मः सुगन्धिः परमेश्वरः ।
पुष्टिश्च प्रकृतिर्यस्मात् पुरुषस्य द्विजोत्तम ! ॥ २१ ॥
 महदादिविशेषान्तविकल्पस्यापि सुव्रत ! ।
 विष्णोः पितामहस्यापि सुनीनाच्च महामुने ! ॥ २२ ॥
 इन्द्रस्यापि च देवानां तस्माद्वै पुष्टिवर्धनः ।
 तं देवममृतं रुद्रं कर्मणा तपसा तथा ॥ २३ ॥
 स्वाध्यायेन च योगेन ध्यानेन च यजामहे ।
 सत्येनानेन सुचीयान् मृत्युपाशाद्भिः स्वयम् ॥ २४ ॥
 बन्धमोक्षकरो यस्मादुर्वारुकमिव प्रभुः ।
 मृतसञ्जीवनो मन्त्रो मया लब्धस्तु शङ्करात् ॥ २५ ॥
 जप्त्वा हुत्वाभिमन्त्र्यैवं जलं पीत्वा दिवानिशम् ।
लिङ्गस्य सन्निधौ ध्यात्वा नास्ति मृत्युभयं द्विज ! ॥ २६ ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तपसाराध्य शङ्करम् ।
 वज्रास्थित्वमवध्यत्वमदीनत्वञ्च लब्धवान् ॥ २७ ॥
 एवमाराध्य देवेशं दधीचो मुनिसत्तमः ।
 प्राप्यावध्यत्वमन्यैश्च वज्रास्थित्वं प्रयत्नतः ॥ २८ ॥
 अताडयच्च राजेन्द्रं पादमूलेन मूर्ध्नि ।
 क्षुपो दधीचं वज्रेण जघानोरसि च प्रभुः ॥ २९ ॥
 नाभून्नाशाय तद्वज्रं दधीचस्य महात्मनः ।

प्रभावात् परमेशस्य वक्ष्यवक्ष्यरीरिणः ॥ ३० ॥

दृष्टाप्यवध्यत्वमदीनताश्च

क्षुपो दधौचस्य तदाप्रभावम् ।

आराधयामास हरिं मुकुन्द-

मिन्द्रानुजं प्रेष्य तदास्वजाचम् ॥ ३१ ॥

इति श्रीलैङ्गे क्षुपपराभवो नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

नन्द्यवाच ।

पूजया तस्य सन्तुष्टो भगवान् पुरुषो^न ।

श्रीभूमिसहितः श्रीमान् शङ्खचक्रगदा^न ।

किरीटी पद्महस्ताश्च सर्वाभरणभूषितः ।

पीताम्बरश्च भगवान् देवैर्देवैश्च संवृतः ॥ १ ॥

प्रददौ दर्शनं तस्मै दिव्यं वै गरुडध्वजः ।

दिव्येन दर्शनेनैव दृष्ट्वा देवं जनार्दनम् ॥ २ ॥

तुष्टाव वाग्निरिष्टाभिः प्रणम्य गरुडध्वजम् ।

त्वमादिस्वमन्त्रादिश्च प्रकृतिस्त्वं जनार्दनः ॥ ३ ॥

पुरुषस्त्वं जगन्नाथो विष्णुर्विश्वेश्वरो भवान् ।

योऽयं ब्रह्मासि पुरुषो विश्वमूर्तिः पितामहः ॥ ४ ॥

तत्त्वमाद्यं भवानेव परं ज्योतिर्जनार्दन ! ।

परमात्मा परं धाम श्रीपते ! भूपते ! प्रभो ! ॥ ५ ॥

त्वत्क्रोधसम्भवो रुद्रस्तमसा च समावृतः ।
 त्वत्प्रसादाज्जगच्चाता रजसा च पितामहः ॥ ७ ॥
 त्वत्प्रसादात् स्वयं विष्णुः सत्त्वेन पुरुषोत्तमः ।
 कालमूर्त्तिं ! हरे ! विष्णो ! नारायण ! जगन्मय ! ॥ ८ ॥
 मह्यंस्तथा च भूतादिस्तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ।
 त्वयैवाधिष्ठितान्यैव विश्वमूर्त्तिं ! महेश्वर ! ॥ ९ ॥
 महादेव ! जगन्नाथ ! पितामह ! जगद्गुरो ! ।
 प्रसीद देवदेवेश ! प्रसीद परमेश्वर ! ॥ १० ॥
 प्रसीद त्वं जगन्नाथ ! शरणं शरणं गतः ।
 वैकुण्ठ ! शीरे ! सर्वज्ञ ! वासुदेव ! महाभुज ! ॥ ११ ॥
 सङ्घर्षण ! महामाग ! प्रद्युम्न ! पुरुषोत्तम ! ।
 अनिरुद्ध ! महाविष्णो ! सदा विष्णो ! नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥
 विष्णो ! तवासनं दिव्यमव्यक्तं मध्यतो विभुः ।
 सहस्रफणसंयुक्तस्तमोमूर्त्तिर्धराधरः ॥ १३ ॥
 अधश्च धर्मी देवेश ! ज्ञानं वैराग्यमेव च ।
 ऐश्वर्यमासनस्यास्य पादरूपेण सुव्रत ! ॥ १४ ॥
 सप्तपातालपादस्त्वं धराजघनमेव च ।
 वासांसि सागराः सप्त दिशश्चैव महाभुजाः ॥ १५ ॥
 द्यौर्मूर्ध्ना ते विभो ! नाभिः खं वायुर्नासिकां गतः ।
 नेत्रे सोमस्य सूर्यस्य केशा वै पुष्करादयः ॥ १६ ॥
 नक्षत्रतारकाद्यैश्च ग्रैवेयकविभूषणम् ।
 कथं स्तोष्यामि देवेशं पूज्यश्च पुरुषोत्तमः ॥ १७ ॥
 अद्यथा च कृतं दिव्यं यच्छ्रुतं यच्च कीर्तितम् ।
 यद्विष्टं तत् क्षमस्वैव ! नारायण ! नमोऽस्तु ते ॥ १८ ॥

शैलादिवाच ।

इदन्तु वैष्णवं स्तोत्रं सर्वपापप्रणाशनम् ।

यः पठेच्छृणुयाद्वापि क्षुपेण परिकीर्तितम् ॥ १८ ॥

श्रावयेद्वा द्विजान् भक्त्या विष्णुलोकं स गच्छति ॥ २० ॥

सम्पूज्य चैवं त्रिदशेश्वराद्यैः

सुत्वा सुतं देवमजेयमीशम् ।

विज्ञापयामास निरीक्ष्य भक्त्या

जनार्दनाय प्रणिपत्य मूर्ध्ना ॥ २१ ॥

राजीवाच ।

भगवन् ब्राह्मणः ! कश्चिद्दधीच इति विश्रुतः ।

धर्मवेत्ता विनीतात्मा सखा मम पुराभवत् ॥ २२ ॥

अवध्यः सर्वदा सर्वैः शङ्करार्चनतत्परः ।

सावज्ञं वामपादेन स मां मूर्ध्नि सदस्थय ॥ २३ ॥

ताडयामास देवेश ! विष्णो ! विश्व ! जगत्पते ! ।

उवाच च मदाविष्टो न विभेमोति सर्वतः ॥ २४ ॥

जेतुमिच्छामि तं विप्रं दधीचं जगदीश्वर ! ।

यथाहितं तथा कर्तुं त्वमर्हसि जनार्दन ! ॥ २५ ॥

शैलादिवाच ।

ज्ञात्वा सोऽपि दधीचस्य अवध्यत्वं महात्मनः ।

सस्मार च महेशस्य प्रभावमतुलं हरिः ॥ २६ ॥

एवं स्मृत्वा हरिः प्राह ब्रह्मणः क्षुतसम्भवम् ।

विप्राणां नास्ति राजेन्द्र ! भयमेत्य महेश्वरम् ॥ २७ ॥

विशेषादुद्धृष्टभक्तानां अभयं सर्वदा नृप ! ।

नौचानामपि सर्वत्र दधीचस्यास्य क्लिं पुनः ॥ २८ ॥

तस्मात्तव महाभाग ! विजयो नास्ति भूपते ! ।

दुःखं करोमि विप्रस्य श्रापार्थं ससुरस्य मे ॥ २८ ॥

भविता तस्य श्रापेन दक्षयज्ञे सुरैः समम् ।

विनाशो मम राजेन्द्र ! पुनरुत्थानमेव च ॥ २९ ॥

तस्मात् समेत्य विप्रेन्द्र ! सर्वयज्ञेन भूपते ! ।

करोमि यत्नं राजेन्द्र ! दधीचविजयाय ते ॥ ३१ ॥

शैलादिरुवाच ।

श्रुत्वा वाक्यं क्षुपः प्राह तथास्त्विति जनार्दनम् ।

भगवानपि विप्रस्य दधीचस्याश्रमं ययौ ॥ ३२ ॥

आस्थाय रूपं विप्रस्य भगवान् भक्तवत्सलः ।

दधीचमाह ब्रह्मर्षिमभिवन्द्य जगद्गुरुः ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

भो ! भो ! दधीच ! ब्रह्मर्षे ! भवार्चनरताव्यय ! ।

वरमेकं वृणे त्वत्तस्तं भवान् दातुमर्हति ॥ ३४ ॥

याचितो देवदेवेन दधीचः प्राह विष्णुना ।

ज्ञातं तवेप्सितं सर्वं न विभेमि तवाप्यहम् ॥ ३५ ॥

भवान् विप्रस्य रूपेण आगतोऽसि जनार्दन ! ।

भूतं भविष्यं देवेश ! वर्त्तमानं जनार्दन ! ॥ ३६ ॥

ज्ञातं प्रसादाद्द्रुष्ट्य द्विजत्वं त्यज सुव्रत ! ।

आराधितोऽसि देवेश ! क्षुपेण मधुसूदन ! ॥ ३७ ॥

जाने तवैषां भगवन् ! भक्तवत्सकतां हरि ! ।

स्थाने तवैषां भगवन् ! भक्तवात्सल्यतां हरि ! ॥ ३८ ॥

अस्ति चेद्भगवन् ! भीतिर्भवार्चनरतस्य मे ।

वक्तुमर्हसि यत्नेन वरदान्मुजसोचन ! ॥ ३९ ॥

वदामि न शृष्ठा तस्मान्न विभेमि जनार्दन ! ।
न विभेमि जगत्पत्नीन् देवदेव्यद्विजादपि ॥ ४० ॥

नन्धुवाच ।

श्रुत्वा वाक्यं दधीचस्य तदास्थाय जनार्दनः ।
स्वरूपं संस्मितं प्राह सन्त्यज्य द्विजतां क्षणात् ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

भयं दधीच ! सर्वत्र नास्थेव तव सुव्रत ! ।
भवार्चनरतो यस्माद्भवान् सर्वज्ञ एव च ॥ ४२ ॥
विभेमोति सकृद् वक्तुं त्वमर्हसि नमस्तव ।
नियोगान्मम विप्रेन्द्र ! क्षुपं प्रतिसंदस्यथ ॥ ४३ ॥
एवं श्रुत्वापि तद्वाक्यं सात्त्व्यं विष्णोर्महामुनिः ।
न विभेमोति तं प्राह दधीचो देवसत्तमम् ॥ ४४ ॥
प्रभावाद्देवदेवस्य शम्भोः साक्षात् पिनाकिनः ।
सर्वस्य शङ्करस्यास्य सर्वज्ञस्य महामुनिः ॥ ४५ ॥
ततस्तस्य मुनेः श्रुत्वा वचनं कुपितो ह्ररिः ।
चक्रमुद्यम्य भगवान् दिधक्षुर्मुनिसत्तमम् ॥ ४६ ॥
अभवत् कुण्ठितायं हि विष्णोश्चक्रं सुदर्शनम् ।
प्रभावाद्दि दधीचस्य क्षुपस्यैव हि सन्निधौ ॥ ४७ ॥
दृष्ट्वा तत्कुण्ठितायं हि चक्रं चक्रिणमाह सः ।
दधीचः संस्मितं साक्षात् सदसद्गतिकारणम् ॥ ४८ ॥
भगवन् ! भवता लब्धं पुरातीव सुदारुणम् ।
सुदर्शनमिति ख्यातं चक्रं विष्णोः प्रयत्नतः ॥ ४९ ॥
भवस्य तच्छक्रं न जिवांसति मामिह ।
अस्मात्साधेस्तथा नैहि प्रयत्नं कर्तुमर्हसि ॥ ५० ॥

शैलादिर्वाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा निर्वीर्यमायुधम् ।

ससर्जं च पुनस्तस्मै सर्वास्त्राणि समन्ततः ॥ ५१ ॥

चक्रुर्देवास्ततस्तस्य विष्णोः साहाय्यमव्ययाः ।

द्विजेनैकेन योहुं हि प्रवृत्तस्य महाबलाः ॥ ५२ ॥

कुशमुष्टिं तदादाय दधीचः संस्मरन् भवम् ।

ससर्जं सर्वदेवेभ्यो वज्रास्थिः सर्वतो वशी ॥ ५३ ॥

दिव्यं त्रिशूलमभवत् कालाग्निसदृशप्रभम् ।

दग्धुं देवान् मतिश्चक्रे युगान्ताग्निरिवापरः ॥ ५४ ॥

इन्द्रनारायणाद्यैश्च देवैस्त्यक्तानि यानि तु ।

आयुधानि समस्तानि प्रणेमुस्त्रिशूलं मुने ! ॥ ५५ ॥

देवाश्च दुद्रुवुः सर्वे ध्वस्तवीर्या द्विजोत्तम ! ।

ससर्जं भगवान् विष्णुः स्वदेहात् पुरुषोत्तमः ॥ ५६ ॥

आत्मनः सदृशान् दिव्यान् लक्षलक्षायुतान् गणान् ।

तानि सर्वाणि सहसा ददाह मुनिसत्तमः ॥ ५७ ॥

ततो विस्मयनार्थाय विश्वमूर्तिरभूद्धरिः ।

तस्य देहे हरेः साक्षादपश्यद् द्विजसत्तमः ॥ ५८ ॥

दधीचो भगवान् विप्रः देवतानां गणान् पृथक् ।

रुद्राणां कोटयश्चैव गणानां कोटयस्तदा ॥ ५९ ॥

अण्डानां कोटयश्चैव विश्वमूर्तेस्तनौ तदा ।

दृष्ट्वैतदखिलं तत्र आवनिर्विस्मितं तदा ॥ ६० ॥

विष्णुमाह जगन्नाथं जगन्नाथमजं विभुम् ।

अश्वसाम्यस्य तं विष्णुं विश्वरूपं महासुनिः ॥ ६१ ॥

मायां त्यज महाबाहो ! प्रतिभासा विचारतः ।

विज्ञानानां सहस्राणि दुर्विज्ञेयानि माधव ! ॥ ६२ ॥
 मयि पश्य जगत्सर्वं त्वया सार्धमनिन्दितम् ।
 ब्रह्माणश्च तथा रुद्रं दिव्यां दृष्टिं ददामि ते ॥ ६३ ॥
 इत्युक्त्वा दर्शयामास स्तननी निखिलं मुनिः ।
 तं प्राह च हरिं देवं सर्वदेवभवोद्भवम् ॥ ६४ ॥
 मायया ज्ञानया किं वा मन्त्रशक्त्याथ वा प्रभो ! ।
 वस्तुशक्त्याथ वा विष्णो ! ध्यानशक्त्याथ वा पुनः ॥ ६५ ॥
 त्यक्त्वा मायामिमां तस्माद् योद्धुमर्हसि यत्नतः ।
 एवं तस्य वचः श्रुत्वा दृष्ट्वा माहात्म्यमद्भुतम् ॥ ६६ ॥
 देवाश्च दुद्रुवुर्भूयो देवं नारायणश्च तम् ।
 वारयामास निखेष्टं पद्मयोनिर्जगद्गुरुः ॥ ६७ ॥
 निशम्य वचनं तस्य ब्रह्मणस्तेन निर्जितः ।
 जगाम भगवान् विष्णुः प्रणिपत्य महामुनिम् ॥ ६८ ॥
 क्षुपो दुःखातुरो भूत्वा सम्प्लव्य च मुनीश्वरम् ।
 दधीचमभिवन्द्याशु प्रार्थयामास विल्लवः ॥ ६९ ॥
 दधीच ! क्षम्यतां देव ! मयाज्ञानात् कृतं सखे ! ।
 विष्णुनापि सुरैर्वापि रुद्रभक्तस्य किं तव ॥ ७० ॥
 प्रसीद परमेशान ! दुर्लभा दुर्जनैर्हिज ! ।
 भक्तिर्भक्तिमतां श्रेष्ठ ! महिधैः क्षत्रियाधमैः ॥ ७१ ॥
 श्रुत्वानुष्टम्भं तं विप्रो दधीचस्तपतां वरः ।
 राजानं मुनिशार्दूलः शशाप च सुरोत्तमान् ॥ ७२ ॥
 रुद्रकोपाग्निना देवाः सदेवेन्द्रा मुनीश्वरैः ।
 ध्वस्ता भवन्तु देवेन विष्णुना च समन्विताः ॥ ७३ ॥
 प्रजापतेर्मखे पुण्ये दक्षस्य सुमहात्मनः ।

एवं शम्भा क्षुपं प्रेक्ष्य पुनराह द्विजोत्तमः ॥ ७४ ॥
 देवेश पूज्या राजेन्द्र ! नृपेक्ष विविधैर्गणैः ।
 ब्राह्मणा एव राजेन्द्र ! बलिनः प्रभविष्णवः ॥ ७५ ॥
 इत्युक्त्वा खोटजं विप्रः प्रविवेश महाद्युतिः ।
 दधीचमभिवन्द्यैव जगाम स्वं वृषः क्षयम् ॥ ७६ ॥
 तदेव तीर्थमभवत् स्थानेश्वरमिति स्मृतम् ।
 स्थानेश्वरमनुप्राप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७७ ॥
 कथितस्तव संक्षेपाद्विवादः क्षुब्धधीचयोः ।
 प्रभावश्च दधीचस्य भवस्य च महामुने ! ॥ ७८ ॥
 य इदं कीर्त्तयेद्दिव्यं विवादं क्षुब्धधीचयोः ।
 जित्वापमृत्युं देहान्ते ब्रह्मलोकं प्रयाति सः ॥ ७९ ॥
 य इदं कीर्त्त्य संग्रामं प्रविशेत्तस्य सर्वदा ।
 नास्ति मृत्युभयञ्चैव विजयी च भविष्यति ॥ ८० ॥
 इति श्रीलैङ्गे क्षुपदधीचसंवादो नाम
 षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

भवान् कथमनुप्राप्ते महादेवमुनापतिम् ।
 श्रोतुमिच्छामि तत्सर्वं वक्तुमर्हसि मे प्रभो ! ॥ १ ॥
 शैलादिस्तथाच ।

प्रजाकामः शिलादोऽभूत्पिता मम महामुने ।।
 सन्निव्यः सुचिरं कालं तपस्तेपे सदुत्तरम् ॥ २ ॥
 तपतस्तस्य तपसा सन्तुष्टी वज्रघृक प्रभः ।

शिलादमाह तुष्टोऽस्मि वरयस्व वरानिति ॥ ३ ॥

ततः प्रणम्य देवेशं सहस्राक्षं सहामरैः ।

प्रोषाच मुनिशार्दूल ! कृताञ्जलिपुटो हरिम् ॥ ४ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवतारिप्त ! सहस्राक्ष ! वरप्रद ! !

अयोनिजं मृत्युहीनं पुत्रमिच्छामि सुव्रत ! ॥ ५ ॥

शक्र उवाच ।

पुत्रं दास्यामि विप्रर्षे ! योनिजं मृत्युसंयुतम् ।

अन्यथा ते न दास्यामि मृत्युहीना न सन्ति वै ॥ ६ ॥

न दास्यति सुतं तेऽत्र मृत्युहीनमयोनिजम् ।

पितामहोऽपि भगवान् किमुतान्ये महामुने ! ॥ ७ ॥

सोऽपि देवः स्वयं ब्रह्मा मृत्युहीनो न चेश्वरः ।

योनिजश्च महातेजाश्चाण्डजः पद्ममन्त्रवः ॥ ८ ॥

महेश्वराङ्गजश्चैव भवान्यास्तनयः प्रभुः ।

तस्याप्यायुः समाख्यातं परार्धद्वयमश्रितम् ॥ ९ ॥

कोटिकोटिसहस्राणि अहर्भूतानि यानि वै ।

समतौतानि कल्पानां तावच्छेषाः परत्र ये ॥ १० ॥

तस्मादयोनिजे पुत्रे मृत्युहीने प्रयत्नतः ।

परित्यजाशां विप्रेन्द्र ! गृहाणात्मसमं सुतम् ॥ ११ ॥

शैलादिस्वाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पिता मे लोकविश्रुतः ।

शिलाद इति पुण्यात्मा पुनः प्राह शचीपतिम् ॥ १२ ॥

शिलाद उवाच ।

अगवन्मृत्युहीनं पद्मयोनिस्त्वमेव च ।

महेश्वराङ्गयोनि त्वं श्रुतं वै ब्रह्मणी मया ॥ १३ ॥

पुरा महेन्द्रदायादाहृतस्यास्य पूर्वजात् ।

नारदाहै महाबाहो ! कथमत्राशु नो वद ॥ १४ ॥

दाक्षायणी सा दत्तोऽपि देवः पद्मोद्भवात्मजः ।

पीतो कनकगर्भस्य कथं तस्याः सुतो विभुः ॥ १५ ॥

शक्र उवाच ।

स्थाने संश्रितुं विप्र ! तव वक्ष्यामि कारणम् ।

कल्पे तत्पुरुषे त्वत्तं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ १६ ॥

ससर्ज सकलं ध्यात्वा ब्रह्माणं परमेश्वरः ।

जनार्दनो जगन्नाथः कल्पे वै मेघवाहने ॥ १७ ॥

दिव्यं वर्षसहस्रन्तु मेघो भूत्वावहङ्गरम् ।

नारायणो महादेवं बहुमानेन सादरम् ॥ १८ ॥

दृष्ट्वा भावं महादेवो हरिः स्वात्मनि शङ्करः ।

प्रददौ तस्य सकलं स्मृतुं वै ब्रह्मणा सह ॥ १९ ॥

तदा तं कल्पमाहुर्वै मेघवाहनसंज्ञया ।

हिरण्यगर्भस्तं दृष्ट्वा तस्य देहोद्भवस्तदा ॥ २० ॥

जनार्दनसुतः प्राह तपसा प्राप्य शङ्करम् ।

तव वामाङ्गजो विष्णुर्दक्षिणाङ्गभवो ह्यहम् ॥ २१ ॥

मया सह जगत् सर्वं तथाप्यसृजदच्युतः ।

जगन्मयोऽवहृद् यस्मान् मेघो भूत्वा दिवानिशम् ॥ २२ ॥

भवन्तमवहृद्विष्णुर्देवदेवं जगद्गुरुम् ।

नारायणादपि विभो ! भक्तोऽहं तव शङ्कर ! ॥ २३ ॥

प्रसीद देहि मे सर्वं सर्वात्मत्वं तव प्रभो ! ।

तदाथ लब्ध्वा भगवान् भवात् सर्वात्मतां क्षणात् ॥ २४ ॥

त्वरमाणोऽथ सङ्गम्य ददर्श पुरुषोत्तमम् ।
 एकार्णवालये शुभ्रे त्वन्धकारे सुदारुणे ॥ २५ ॥
 हेमरत्नचिते दिव्ये मनसा च विनिर्मिते ।
 दुष्प्राप्ये दुर्जनैः पुण्यैः सनकाद्यैरगीचरे ॥ २६ ॥
 जगदावासहृदयं ददर्श पुरुषं त्वजः ।
 अनन्तभोगशय्यायां शायिनं पङ्कजेक्षणम् ॥ २७ ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मं धारयन्तं चतुर्भुजम् ।
 सर्वाभरणसंबुक्तं शशिमण्डलसन्निभम् ॥ २८ ॥
 श्रीवत्सलक्षणं देवं प्रसन्नास्यं जनार्दनम् ।
 रमानुदकराभोजस्यर्शरक्तपदाम्बुजम् ॥ २९ ॥
 परमात्मानमौशनं तमसा कालरूपिणम् ।
 रजसा सर्वलोकानां सर्गलीलाप्रवर्तकम् ॥ ३० ॥
 सत्त्वेन सर्वभूतानां स्थापकं परमेश्वरम् ।
 सर्वात्मानं महात्मानं परमात्मानमौश्वरम् ॥ ३१ ॥
 क्षीरार्णवेऽमृतमये शायिनं योगनिद्रया ।
 तं दृष्ट्वा प्राह वै ब्रह्मा भगवन्तं जनार्दनम् ॥ ३२ ॥
 अस्मि त्वां प्रसादेन यथापूर्वं भवानहम् ।
 श्रयमानस्तु भगवान् प्रतिबुध्य पितामहम् ॥ ३३ ॥
 उदैक्षत महाबाहुः क्षितमौषधकार सः ।
 विवेश चाण्डजं तन्तुग्रस्तस्तेन महात्मना ॥ ३४ ॥
 ततस्तं चासृजद् ब्रह्मा भ्रुवोर्मध्येन चाश्रुतम् ।
 सृष्टस्त्वेन हरिः प्रेक्ष्य स्थितस्तस्याथ सन्निधौ ॥ ३५ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे रुद्रः सर्वदेवभवोद्भवः ।
 विकृतं रूपमास्याय पुरा दक्षवरस्तथीः ॥ ३६ ॥

प्रागच्छद् यत्र वै विष्णुर्विष्णुत्मा परमेश्वरः ।
 प्रसादमतुलं कर्तुं ब्रह्मणश्च हरः प्रभुः ॥ ३७ ॥
 ततः समेत्य तौ देवौ सर्वदेवभवोद्भवम् ।
 अपश्यतां भवं देवं कालाग्निसदृशं प्रभुम् ॥ ३८ ॥
 तौ तं तुष्टुवतुष्टैव शर्वसुग्रं कपर्दिनम् ।
 प्रणेमतुश्च वरदं बहुमानेन दूरतः ॥ ३९ ॥
 भवोऽपि भगवान् देवमनुगृह्य पितामहम् ।
 जनार्दनं जगन्नाथस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४० ॥
 इति महापुराणे श्रीलैङ्गे ब्रह्मणो वरप्रदानं
 नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

गते महेश्वरे देवे तमुद्दिश्य जनार्दनः ।
 एष्य भगवान् प्राह पद्मयोनिमजोद्भवः ॥ १ ॥
 श्रीविष्णुत्वाच ।
 परमेशो जगन्नाथः शङ्करस्त्वेष सर्वगः ।
 आवयोरखिलस्त्र्येशः शरणश्च महेश्वरः ॥ २ ॥
 अहं वामाङ्गजो ब्रह्मन् ! शङ्करस्य महात्मनः ।
 भवान् भवस्य देवस्य दक्षिणाङ्गभवः स्वयम् ॥ ३ ॥
 मामाहुर्द्वयः प्रेक्ष्य प्रधानं प्रकृतिं तथा ।

अव्यक्तमजमित्येवं भवन्तं पुरुषस्त्विति ॥ ४ ॥
 एवमाहुर्महादेवमावयोरपि कारणम् ।
 ईशं सर्वस्य जगतः प्रभुमव्ययमीश्वरम् ॥ ५ ॥
 सोऽपि तस्यामरेशस्य वचनाहारिजोद्भवः ।
 वरेण्यं वरदं रुद्रमस्तुवत् प्रणनाम च ॥ ६ ॥
 अथाश्रसा भूतां भूमिं समादाय जनार्दनः ।
 पूर्ववत् स्थापयामास वाराहं रूपमास्थितः ॥ ७ ॥
 नदीनदसमुद्रांश्च पूर्ववच्चाकरोत् प्रभुः ।
 कृत्वा चोर्वीं प्रयत्नेन निम्नोद्धतविवर्जिताम् ॥ ८ ॥
 धरायां सोऽचिनात् सर्वान् भूधरान् भूधराकृतिः ।
 भूराद्यांश्चतुरो लोकान् कल्पयामास पूर्ववत् ॥ ९ ॥
 स्रष्टुञ्च भगवान् चक्री मतिं मतिमतां वरः ।
 मुख्यञ्च तैर्यग्योन्यञ्च दैविकं मानुषं तथा ॥ १० ॥
 विभुश्चानुग्रहं तत्र कौमारकमदीनधीः ।
 पुरस्तादसृजद्देवः सनन्दं सनकं तथा ॥ ११ ॥
 सनातनं सतां श्रेष्ठं नैष्कर्म्येण गताः परम् ।
 मरीचिभृग्वङ्गिरसं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ॥ १२ ॥
 दक्षमत्रिं वसिष्ठञ्च सोऽसृजद् योगविद्यया ।
 सङ्कल्पञ्चैव धर्मञ्च ह्यधर्मं भगवान् प्रभुः ॥ १३ ॥
 द्वादशैव प्रजास्वेता ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
 ऋभुं सनत्कुमारञ्च ससर्जादौ सनातनः ॥ १४ ॥
 तौ चोर्ध्वरीतसौ दिव्यौ चाग्रजौ ब्रह्मवादिनौ ।
 कुमारो ब्रह्मणसुखो सर्वज्ञो सर्वभाविनौ ॥ १५ ॥
 एवं सुख्यादिकान् सृष्ट्वा पञ्चयोनिः शिलाशन ! ।

जनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

१६७

युगधर्मानशेषांश्च कल्पयामास विश्वसृक् ॥ १६ ॥

इति महापुराणे श्रीलैङ्गे वैष्णवकथनं

नामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

— — —

अथ जनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

श्रुत्वा शक्रेण कथितं पिता मम महामुनिः ।

पुनः पप्रच्छ देवेशं प्रणम्य रचिताञ्जलिः ॥ १ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! शक्र ! सर्वज्ञ ! देवदेव नमस्तुते ! ।

शचीपते ! जगन्नाथ ! सहस्राक्ष ! महेश्वर ! ॥ २ ॥

युगधर्मान् कथं चक्रे भगवान् पद्मसम्भवः ।

ब्रह्ममर्हसि मे सर्वं साम्प्रतं प्रणताय मे ॥ ३ ॥

शैलादिरुवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शिलादस्य महात्मनः ।

व्याजहार यथादृष्टं युगधर्मं सुविस्तरम् ॥ ४ ॥

शक्र उवाच ।

आद्यं कृतयुगं विद्धि ततस्त्रेतायुगं मुने ! ।

द्वापरं तिष्ठमित्येते चत्वारस्तु समासतः ॥ ५ ॥

सत्त्वं कृतं रजस्त्रेता द्वापरश्च रजस्तमः ।

कलिस्तमश्च विज्ञेयं प्रलयश्चिन्मृत्युश्च ॥ ६ ॥

ध्यानं परं कृतयुगे तेतायां यज्ञ उच्यते ।

भजनं द्वापरे शुद्धं दानमेव कलौ युगे ॥ ७ ॥

चत्वारि च सहस्राणि वर्षाणां तत्कृतं युगम् ।

तस्य तावच्छती सन्ध्या सन्ध्यांश्च तथाविधः ॥ ८ ॥

चत्वारि च सहस्राणि मानुषाणि शिलाशन ! ।

आयुः कृतयुगे विद्धि प्रजानामिह सुव्रत ! ॥ ९ ॥

ततः कृतयुगे तस्मिन् सन्ध्यांश्च च गते तु वै ।

पादावशिष्टो भवति युगधर्मस्तु सर्वतः ॥ १० ॥

चतुर्भागैकहीनं तु त्वेतायुगमनुत्तमम् ।

कृतार्धे द्वापरं विद्धि तदर्थं तित्थमुच्यते ॥ ११ ॥

त्रिशती द्विशती सन्ध्या तथा चैकशती मुने । ।

सन्ध्यांश्चकं तथाप्येवं कल्प्येवं युगे युगे ॥ १२ ॥

आद्ये कृतयुगे धर्मश्चतुष्पादः सनातनः ।

त्वेतायुगे त्रिपादस्तु द्विपादो द्वापरे स्थितः ॥ १३ ॥

त्रिपादहीनस्तिथे तु सत्तामात्रे णभिष्ठितः ।

कृते तु मिथुनीत्यत्तिः वृत्तिः साक्षाद्रसोक्तसा ॥ १४ ॥

प्रजास्तृप्ताः सदा सर्वाः सर्वानन्दाश्च भोगिनः ।

अधमोत्तमता तासां न विशेषाः प्रजाः शुभाः ॥ १५ ॥

तुल्यमायुः सुखं रूपं तासां तस्मिन् कृते युगे ।

तासां प्रीतिर्न च द्वन्द्वं न द्वेषो नास्ति च क्लमः ॥ १६ ॥

पर्वतोदधिवासिन्यो ह्यनिकेताश्च यास्तु ताः ।

विशोकाः सत्वबहुला एकान्तबहुलास्तथा ॥ १७ ॥

ता वै निष्कामचारिण्यो नित्यं सुदितमानसाः ।

वर्णाश्रमश्रवणा च तदासीन च सङ्करः ।
 रसोक्तासः कालयोगात् त्रेतास्त्रे नश्यते हिज ! ॥ १८ ॥
 तस्यां सिद्धौ प्रनष्टायां अन्यासिद्धिः प्रजायते ।
 अपां सौक्ष्म्ये प्रतिगते तदा मेघाकना तु वै ॥ २० ॥
 मेघेभ्यः स्तनबिम्बेभ्यः प्रवृत्तं वृष्टिसर्जनम् ।
 सकृदेव तया वृष्ट्या संयुक्ते पृथिवीतले ॥ २१ ॥
 प्रादुरासंस्तदा तासां वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः ।
 सर्ववृक्ष्युपभोगस्तु तासां तेभ्यः प्रजायते ॥ २२ ॥
 वर्त्तयन्ति स्म तेभ्यस्तास्त्रेतायुगमुखे प्रजाः ।
 ततः कालेन महता तासामिव विपर्ययात् ॥ २३ ॥
 रागलोभादकी भावस्तदा आकस्मिकोऽभवत् ।
 विपर्ययेण तासां तु तेन तत्कालभाविना ॥ २४ ॥
 प्रपश्यन्ति ततः सर्वे वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः ।
 ततस्तेषु प्रनष्टेषु विभ्रान्ता मेषुनोद्भवाः ॥ २५ ॥
 अपि ध्यायन्ति तां सिद्धिं सत्याभिध्यायिनस्तदा ।
 प्रादुर्बभूवुस्तासां तु वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः ॥ २६ ॥
 वस्त्राणि ते प्रसूयन्ते फलान्याभरणानि च ।
 तेष्वेव जायते तासां गन्धवर्णरसान्वितम् ॥ २७ ॥
 अमात्रिकं महावीर्यं पुटके पुटके मधु ।
 तेन ता वर्त्तयन्ति स्म सुखमायुः सदैव हि ॥ २८ ॥
 वृष्टपुष्टास्तया सिद्ध्या प्रजा वै विगतज्वराः ।
 ततः कालान्तरेणैव पुनर्लोभादुत्तास्तु ताः ॥ २९ ॥
 वृक्षांस्तान् पर्यगृह्णन्ति मधु वा माक्षिकं बलात् ।
 तासां तेनोपचारैश्च पुनर्लोभकृतेन वै ॥ ३० ॥

प्रनष्टा मधुना सार्धं कल्पवृक्षाः क्वचित् क्वचित् ।
 तस्यामेवाल्पशिष्टायां सिद्धां कालवशात्तदा ॥ ३१ ॥
 आवर्त्तनात्तु त्रेतायां इन्द्रान्यभ्युत्थितानि वै ।
 शीतवर्षां तपैस्तोत्रैस्ततस्ता दुःखिता भृशम् ॥ ३२ ॥
 इन्द्रैः सम्पीड्यमानाश्च चक्रुरावरणानि तु ।
 कृतइन्द्रप्रतीघाताः केतनानि गिरौ ततः ॥ ३३ ॥
 पूर्वं निकामचारास्ता ह्यनिकेता अथावसन् ।
 यथायोगं यथाप्रीतिं निकेतेष्वेव सन् पुनः ॥ ३४ ॥
 कृत्वा इन्द्रोपघातांस्तान् वृत्त्युपायमचिन्तयन् ।
 नष्टे षु मधुना सार्धं कल्पवृक्षेषु वै तदा ॥ ३५ ॥
 विवादाव्याकुलास्ता वै प्रजास्तृष्णाक्षुधार्दिताः ।
 ततः प्रादुर्बभौ तासां सिद्धिस्त्रेतायुगे पुनः ॥ ३६ ॥
 वार्त्तायाः साधिकाप्यन्या वृष्टिस्तासां निकामतः ।
 तासां वृथ्युदकादीनि श्रमवन्निम्नगानि तु ॥ ३७ ॥
 अभवन् वृष्टिसन्तत्या स्त्रोतस्थानानि निम्नगाः ।
 एवं नद्यः प्रवृत्तास्तु द्वितीये वृष्टिसर्जने ॥ ३८ ॥
 ये पुनस्तदपांस्त्रोकाः पतिताः पृथिवीतले ।
 अपां भूमेश्च संयोगा दोषास्तदास्तदाभवन् ॥ ३९ ॥
 अथात्यकष्टाखानुमा ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश ।
 ऋतुपुष्पफलाद्यैव वृक्षगुल्माश्च जम्बिरे ॥ ४० ॥
 प्रादुर्भूतानि चैतानि वृक्ष जात्योषधानि च ।
 तेनोषधेन वर्त्तन्ते प्रजास्त्रेतायुगे तदा ॥ ४१ ॥
 ततः पुनरभूत्तासां रागो लोभश्च सर्वथः ।
 अतश्चानिजार्जुन निजान्तरात्तदा ॥ ४२ ॥

ततस्ताः पर्यगृह्णन्त नदीक्षेत्राणि पर्वतान् ।
 वृक्षगुल्मीषधीष्वैव प्रसङ्गं तु यथाबलम् ॥ ४३ ॥
 विपर्ययेण चौषधयः प्रविष्टास्तास्तुर्दश ।
 मत्वाधरां प्रविष्टास्ता इत्यौषधयः पितामहः ॥ ४४ ॥
 दुदोह गां प्रयत्नेन सर्वभूतहिताय वै ।
 तदाप्रभृति चौषधयः फालकृष्टास्त्वितस्ततः ॥ ४५ ॥
 वार्तां कृषिं समायाता वतुंकामाः प्रयत्नतः ।
 वार्त्तावृत्तिः समाख्याता कृषिकामप्रयत्नतः ॥ ४६ ॥
 अन्यथा जौवितं तासां नास्ति त्रेतायुगात्यये ।
 हस्तोद्भवा ह्यपञ्चैव भवन्ति बहुशस्तदा ॥ ४७ ॥
 तत्रापि जगद्भुः सर्वे चान्योऽन्यं क्रोधमूर्च्छिताः ।
 सुतदारधनाद्यांसु बलाद् युगबलेन तु ॥ ४८ ॥
 मर्यादायाः प्रतिष्ठार्थं ज्ञात्वा तदखिलं विभुः ।
 ससर्ज चतुर्यांस्त्रातुं चतात् कमलसम्भवः ॥ ४९ ॥
 वर्णाश्रमप्रतिष्ठाञ्च चकार स्वेन तेजसा ।
 वृत्तेन वृत्तिना वृत्तं विश्वात्मा निर्ममे स्वयम् ॥ ५० ॥
 यज्ञप्रवर्त्तनञ्चैव त्रेतायामभवत् क्रमात् ।
 पशुयज्ञं न सेवन्ते केचित्तत्रापि सुव्रताः ॥ ५१ ॥
 बलाद्विष्णुस्तदा यज्ञमकरोत् सर्वदृक् क्रमात् ।
 द्विजास्तदा प्रशंशन्ति ततस्त्वाहिंसकं मुने ॥ ५२ ॥
 दापरेष्वपि वर्त्तन्ते मतिभेदास्तदा नृणाम् ।
 मनसा कर्मणा वाचा कञ्चाद्वार्त्ता प्रसिध्यति ॥ ५३ ॥
 तदा तु सर्वभूतानां कायक्लेशवशात् क्रमात् ।
 लोभो भृतिर्वणिग्युद्धं तत्त्वानामविनिश्चयः ॥ ५४ ॥

वेदशाखाप्रणयनं धर्माणां सङ्हरस्तथा ।

वर्णाश्रमपरिध्वंसः कामहेषौ तथैव च ॥ ५५ ॥

हापरे तु प्रवर्तन्ते रागो लोभो मदस्तथा ।

वेदो व्यासैश्चतुर्धा तु व्यस्यते हापरादिषु ॥ ५६ ॥

एको वेदश्चतुष्पादस्त्रेता स्निह्य विधीयते ।

सङ्ख्यादायुषश्चैव व्यस्यते हापरेषु सः ॥ ५७ ॥

ऋषिपुत्रैः पुनर्भेदा भिद्यन्ते दृष्टिभिन्नमैः ।

मन्त्रब्राह्मणविन्यासैः स्वरवर्णविपर्ययैः ॥ ५८ ॥

संहिता ऋग्यजुः साम्नां संहन्यन्ते मनोविभिः ।

सामान्या वै कृताश्चैव दृष्टिभिस्तैः पृथक् पृथक् ॥ ५९ ॥

ब्राह्मणं कल्पसूत्राणि मन्त्रप्रवचनानि च ।

अन्ये तु प्रस्थितास्तान् वै केचित्तान् प्रत्यवस्थिताः ॥ ६० ॥

इतिहासपुराणानि भिद्यन्ते कालगौरवात् ।

ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवञ्च शैवं भागवतं तथा ॥ ६१ ॥

भविष्यं नारदीयञ्च मार्कण्डेयमतः परम् ।

अग्नेयं ब्रह्मवैवर्तं लैङ्गं वाराहमेव च ॥ ६२ ॥

वामनाख्यं ततः कूर्म मात्स्यं गारुडमेव च ।

स्कान्दं तथा च ब्रह्माण्डं तेषां भेदुः प्रकथ्यते ॥ ६३ ॥

लैङ्गमेकादशविधं प्रभिन्नं हापरे शुभम् ।

५ मन्त्रत्रिविण्णुहारोतयाज्ञवल्क्यीशनोऽङ्गिराः ॥ ६४ ॥

यमापस्तम्बसंवर्त्ताः कात्यायनहृदयतो ।

पराशरव्यासशङ्खलिखितादक्षगौतमौ ॥ ६५ ॥

शातातपो वसिष्ठश्च एवमाद्यैः सहस्रशः ।

अदृष्टिर्मरणश्चैव तथा व्याध्याद्युपद्रवाः ॥ ६६ ॥

वासनः कर्मजैर्दुःखैर्निर्वेदो जायते ततः ।
निर्वेदाज्जायते तेषां दुःखमोक्षविचारणा ॥ ६७ ॥
विचारणाञ्च वैराग्यं वैराग्याद्दोषदर्शनम् ।
दोषाणां दर्शनाच्चैव ह्यपरे ज्ञानसम्भवः ॥ ६८ ॥
एषा रजस्तमो युक्ता वृत्तिर्वै ह्यपरे स्मृता ।
आद्ये कृते तु धर्मोऽस्ति स त्रेतायां प्रवर्त्तते ॥ ६९ ॥
ह्यपरे व्याकुलीभूत्वा प्रणश्यति कलौ युगे ॥ ७० ॥
इति श्रीमहापुराणे श्रीरैङ्गे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

शक्र उवाच ।

तिथि मायामस्याश्च बधच्चैव तपस्विनाम् ।
साधयन्ति नरास्तत्र तमसा व्याकुलेन्द्रियाः ॥ १ ॥
कलौ प्रमादको रोगः सततं क्षुब्धयानि च ।
अनावृष्टिभयं घोरं देशानाञ्च विपर्ययः ॥ २ ॥
न ग्रामास्थं श्रुतेरस्ति नृणां चाधर्मसेवनम् ।
अधार्मिकास्त्वनारा महाकोपालचेतसः ॥ ३ ॥
अनृतं ब्रूवते लुब्धास्तिथि जाताश्च दुष्प्रजाः ।
दुरिष्टैर्दुरधीतैश्च दुराचारैर्दुरागमैः ॥ ४ ॥
विप्राणां कर्मदोषेण प्रजानां जायते भयम् ।
नाधीयन्ते तदा वेदान्न यजन्ति द्विजातयः ॥ ५ ॥
उत्सीदन्ति नराश्चैव क्षत्रियाश्च विशः क्रमात् ।
शूद्राणां मन्त्रयोगेन सम्बन्धो ब्राह्मणैः सह ॥ ६ ॥

भवतीह कलौ तस्मिन् शयनाशनभोजनैः ।
 राजानः शूद्रभूयिष्ठा ब्राह्मणान् बाधयन्ति ते ॥ ७ ॥
 भ्रूणहत्या चौरहत्या प्रजायन्ते प्रजासु वै ।
 शूद्राश्च ब्राह्मणाचाराः शूद्राचाराश्च ब्राह्मणाः ॥ ८ ॥
 राजतन्त्रिस्थिता चौराः चौराचाराश्च पार्थिवाः ।
 एकपत्न्यो न शिष्यन्ति वर्ध्निष्यन्त्यभिसारिकाः ॥ ९ ॥
 वर्णाश्रमप्रतिष्ठानो जायते नृषु सर्वतः ।
 तदा स्वल्पफला भूमिः क्वचिच्चापि महाफला ॥ १० ॥
 अरक्षितारो हर्त्तारः पार्थिवाश्च शिलाशन ! ।
 शूद्रा वै ज्ञानिनः सर्वे ब्राह्मणैरभिवन्दिताः ॥ ११ ॥
 अक्षत्रियाश्च राजानो विप्राः शूद्रोपजीविनः ।
 आसनस्था द्विजान् दृष्ट्वा न चलन्त्यल्पबुद्धयः ॥ १२ ॥
 ताडयन्ति द्विजेन्द्रांश्च शूद्रा वै स्वल्पबुद्धयः ।
 आस्ये निधाय वै हस्तं कर्णे शूद्रस्य वै द्विजाः ॥ १३ ॥
 नीचस्यैव तदा वाक्यं वदन्ति विनयेन तम् ।
 उच्चासनस्थान् शूद्रांश्च द्विजमध्ये द्विजर्षभ ! ॥ १४ ॥
 ज्ञात्वा न हिंसते राजा कलौ कालवशेन तु ।
 पुष्पैश्च वासितैश्चैव तथान्यैर्मङ्गलैः शुभैः ॥ १५ ॥
 शूद्रानभ्यर्च्य यन्त्यल्पश्रुतभाग्यबलान्विताः ।
 न प्रेक्षन्ते गर्विताश्च शूद्रा द्विजवरान् द्विज ! ॥ १६ ॥
 सेवावसरमालोक्य द्वारे तिष्ठन्ति वै द्विजाः ।
 वाहनस्थान् समावृत्य शूद्रान् शूद्रोपजीविनः ॥ १७ ॥
 सेवन्ते ब्राह्मणास्तत्र सुवन्ति सुतिभिः कलौ ।
 तपोयज्ञफलानाञ्च विक्रीतारो द्विजोत्तमाः ॥ १८ ॥

यतयश्च भविष्यन्ति बहवोऽस्मिन् कलौ युगे ।
 पुरुषाण्यं बहुस्त्रीकं युगान्ते समुपस्थिति ॥ १८ ॥
 निन्दन्ति वेदविद्याञ्च द्विजाः कर्माणि वै कलौ ।
 कलौ देवो महादेवः शङ्करो नीललोहितः ॥ २० ॥
 प्रकाशते प्रतिष्ठार्थं धर्मस्य विकृताकृतिः ।
 ये तं विप्रा निषेवन्ते येन केनापि शङ्करम् ॥ २१ ॥
 कलिदोषान् विनिर्जित्य प्रयान्ति परमं पदम् ।
 श्वापदप्रबलत्वञ्च गवाञ्चैव परिच्ययः ॥ २२ ॥
 साधूनां विनिवृत्तिश्च वेद्या तस्मिन् युगक्षये ।
 तदा सूक्ष्मो महोदकीं दुर्लभो दानमूलवान् ॥ २३ ॥
 चानुराग्रमग्रेथित्ये धर्मः प्रतिचलिष्यति ।
 अराक्षतारो हर्तारो बलिभागस्य पार्थिवाः ॥ २४ ॥
 युगान्ते पु भविष्यन्ति स्वरक्षणपरायणाः ।
 अटशूला जनपदाः शिवशूलाश्चतुष्पथाः ॥ २५ ॥
 प्रमदाः केशशूलिन्यो भविष्यन्ति कलौ युगे ।
 चित्रवर्षी तदा देवो यदा प्रादुर्युगक्षयम् ॥ २६ ॥
 सर्वं बणिकं जनाद्यापि भविष्यत्यधमे युगे ।
 कुशोलचर्याः पापण्डैः वृथारूपैः समावृताः ॥ २७ ॥
 बहुयाजनको लोको भविष्यति परस्परम् ।
 नाद्याहृतक्रूरवाक्यो नार्जवो नानसूयकः ॥ २८ ॥
 न कृतं प्रतिकर्त्ता च युगक्षौणे भविष्यति ।
 निन्दकाश्चैव पतिता युगान्तस्य च लक्षणम् ॥ २९ ॥
 वृषशून्या वसुमती न च धान्यधनावृता ।
 मण्डलानि भविष्यन्ति देशेषु नगरेषु च ॥ ३० ॥

अल्पोदका चाल्पफला भविष्यति वसुन्धरा ।
 गोसारखाप्यगोसारः सन्धविष्यन्त्यशासनाः ॥ ३१ ॥
 हर्तारः परवित्तानां परदारप्रधर्षकाः ।
 कामात्मानो दुरात्मानो ह्यधमाः साहसप्रियाः ॥ ३२ ॥
 प्रनष्टचेष्टनाः पुंसो मुक्तकेशाश्च शूलिनः ।
 जनाः षोडशवर्षाश्च प्रजायन्ते युगक्षये ॥ ३३ ॥
 शुक्लदन्ताजिनाश्चाश्च मुण्डाः काषायवाससः ।
 शूद्रा धर्मश्चरिष्यन्ति युगान्ते समुपस्थिते ॥ ३४ ॥
 शस्य चौरा भविष्यन्ति दृष्टचैलाभिलाषिणः ।
 चौराश्चोर स्त्रहर्तारो हर्तुं हर्ता तथापरः ॥ ३५ ॥
 योग्यकर्मण्युपरते लोके निष्क्रियतां गते ।
 कीटमूषकसर्पाश्च धर्षयिष्यन्ति मानवान् ॥ ३६ ॥
 सुभिन्नं चेममारोग्यं सामर्थ्यं दुर्लभं तदा ।
 कौशिकीं प्रतिपत्स्यन्ते देशान् क्षुब्धयपीडिताः ॥ ३७ ॥
 दुःखेनाभिप्लुतानाश्च परमायुः शतं तदा ।
 दृश्यन्ते न च दृश्यन्ते वेदाः कलियुगेऽखिलाः ॥ ३८ ॥
 उत्सीदन्ति तदा यन्त्राः केवला धर्मपीडिताः ।
 काषायिणोऽप्यनिर्ग्रन्थाः कापालौ बहुलास्त्रिह ॥ ३९ ॥
 वेदविक्रयिणश्चान्ये तीर्थविक्रयिणः परे ।
 वर्षाश्चमाणां ये चान्ये पाषण्डाः परिपन्थिनः ॥ ४० ॥
 उत्पद्यन्ते तदा ते वै सम्प्राप्ते तु कलौ युगे ।
 अधीयन्ते तदा वेदान् शूद्रा धर्मार्थकोविदाः ॥ ४१ ॥
 यजन्ते चाश्वमेधेन राजानः शूद्रयोनयः ।
 स्त्रीबालगोबधं कृत्वा हत्वा चैव परस्परम् ॥ ४२ ॥

उपद्रवांस्तद्यान्योऽन्यं साधयन्ति तदा प्रजाः ।
 दुःखप्रभूतमस्यायुर्देहीत्सादः सरीगता ॥ ४२ ॥
 अधर्माभिनिवेशित्वात् तमोवृत्तं कलौ स्मृतम् ।
 प्रजासु ब्रह्महत्यादि तदा वै सम्प्रवर्त्तते ॥ ४४ ॥
 तस्मादायुर्वलं रूपं कलिं प्राप्य प्रह्वीयते ।
 तदा त्वष्ट्रेण कालेन सिद्धिं गच्छन्ति मानवाः ॥ ४५ ॥
 धन्या धर्मश्चरिष्यन्ति युगान्ते द्विजसत्तमाः ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं ये चरन्त्यनसूयकाः ॥ ४६ ॥
 त्रेतायां वार्षिकी धर्मो हापरे मासिकः स्मृतः ।
 यथा क्लेशं चरन् प्राप्नोस्तदङ्गा प्राप्नुते कलौ ॥ ४७ ॥
 एषा कलियुगावस्था सन्ध्यांशस्तु निबोध मे ।
 युगे युगे च ह्वीयन्ते त्रींस्त्रीन् पादांस्तु सिद्धयः ॥ ४८ ॥
 युगस्वभावाः सन्ध्यास्तु तिष्ठन्तीह तु पादयः ।
 स्वन्ध्यास्वभावाः स्वांशेषु पादयस्ते प्रतिष्ठिताः ॥ ४९ ॥
 एवं सन्ध्यांशके काले सम्प्राप्तिं तु युगान्तिके ।
 तेषां शास्ता ह्यसाधूनां भूतानां निधनोत्थितः ॥ ५० ॥
 गोत्रेऽस्मिन् वै चन्द्रमसो नाम्ना प्रमितिरुच्यते ।
 मानवस्य तु सोऽंशेन पूर्वं स्वायम्भुवेऽन्तरे ॥ ५१ ॥
 समाः स विंशतिः पूर्णाः पर्यटन् वै वसुन्धराम् ।
 अनुकर्षन् स वै सेनां सवाजिरथकुञ्जराम् ॥ ५२ ॥
 प्रगृहीतायुधैर्विप्रैः शतशोऽथ सहस्रयः ।
 स तदा तैः परिहृतो क्लेशान् हन्ति सहस्रयः ॥ ५३ ॥
 स हत्वा सर्वशस्त्रैव राज्ञस्तान् शूद्रयोनिजान् ।
 पाषण्डांस्ततः सर्वाङ्गिः शेषं क्षतवान् प्रभुः ॥ ५४ ॥

नात्यर्थं धार्मिका ये च तान् सर्वान् हन्ति सर्वतः ।
 वर्णव्यत्यासजाताश्च ये च ताननुजोविनः ॥ ५५ ॥
 प्रवृत्तचक्रो बलवान् क्लेच्छानामन्तकत् स तु ।
 अष्टम्यः सर्वभूतानाञ्चचाराऽथ वसुन्धराम् ॥ ५६ ॥
 मानवस्य तु सोऽंशेन देवस्येह विजज्ञिवान् ।
 पूर्वजन्मनि विष्णोस्तु प्रमितिर्नाम वीर्यवान् ॥ ५७ ॥
 गीततो वै चन्द्रमसः पूर्णं कलियुगे प्रभुः ।
 द्वात्रिंशेऽभ्युदिते वर्षे प्रक्रान्तो विंशतिः समाः ॥ ५८ ॥
 विनिघ्नन् सर्वभूतानि शतशोऽथ सहस्रशः ।
 कृत्वा बीजावशेषान्तु पृथिवीं क्रूरकर्मणा ॥ ५९ ॥
 परस्परनिमित्तेन कोपेनाकस्मिकेन तु ।
 स साधयित्वा वृषलान् प्रायशस्तानधार्मिकान् ॥ ६० ॥
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये स्थितिं प्राप्तः सहानुगः ।
 ततो व्यतीते काले तु सामात्यः सहसैनिकः ॥ ६१ ॥
 उत्साद्य पार्थिवान् सर्वान् क्लेच्छांश्चैव सहस्रशः ।
 तत्र सन्ध्यांशके काले सम्प्राप्ते तु युगान्तिके ॥ ६२ ॥
 स्थितास्त्रयावशिष्टास्तु प्रजास्त्रिह क्वचित् क्वचित् ।
 अप्रग्रहास्ततस्ता वै लोभाविष्टास्तु कृत्स्नशः ॥ ६३ ॥
 उपहिंसन्ति चान्योऽन्यं प्रणिपत्य परस्परम् ।
 अराजके युगवशात् संशये समुपस्थिते ॥ ६४ ॥
 प्रजास्ता वै ततः सर्वाः परस्परभयाद्विताः ।
 व्याकुलाश्च परिभ्रान्तास्त्यक्त्वा दारान् गृह्णाणि च ॥ ६५ ॥
 स्वान् प्राणाननपेक्षन्तो निष्कारुण्याः सुदुःखिताः ।
 नष्टे श्रूते स्मार्त्तधर्मे परस्परहतास्तदा ॥ ६६ ॥

निर्मेय्यादा निराक्रान्ता निःस्रेहा निरपत्रपाः ।
 नष्टे धर्मे प्रतिहताः ऋस्वकाः पञ्चविंशकाः ॥ ६७ ॥
 हित्वा पुत्रांश्च दारांश्च विवादव्याकुलेन्द्रियाः ।
 अनावृष्टिं हताश्चैव वार्त्तामुत्सृज्य दूरतः ॥ ६८ ॥
 प्रत्यन्तानुपसेवन्ते हित्वा जनपदान् स्वकान् ।
 सरित्सागरकूपांस्ते सेवन्ते पर्वतांस्तथा ॥ ६९ ॥
 मधुमांसैर्मूलफलैर्वर्त्तयन्ति सुदुःखिताः ।
 चोरपत्राजिनधरा निष्क्रिया निष्परिश्रमाः ॥ ७० ॥
 वर्णाश्रमपरिभ्रष्टाः सङ्कटं घोरमास्थिताः ।
 एवं कष्टमनुप्राप्ता अल्पशेषाः प्रजास्तदा ॥ ७१ ॥
 जराव्याधि क्षुधाविष्टा दुःखान्निर्वेदमानसाः ।
 विचारणा तु निर्वेदात्साम्यावस्था विचारणा ॥ ७२ ॥
 साम्यावस्थात्मको बोधः सम्बोधाद्धर्मशीलता ।
 अरूपशमयुक्तास्तु कलिशिष्टा हि वै स्वयम् ॥ ७३ ॥
 अहोरात्रात्तदा तासां युगन्तु परिवर्त्तते ॥
 चित्तसम्बोहनं कृत्वा तासां वै सुममत्तवत् ॥ ७४ ॥
 भाविनोऽर्थस्य च बलात्ततः कृतमवर्त्तत ।
 प्रवृत्ते तु ततस्तस्मिन् पुनः कृतयुगे तु वै ॥ ७५ ॥
 उत्पन्नाः कलिशिष्टास्तु प्रजाः कार्त्तयुगान्तदा ।
 तिष्ठन्ति चेह ये सिद्धा अदृष्टा विचरन्ति च ॥ ७६ ॥
 सम समर्षिभिश्चैव तत्र ते तु व्यवस्थिताः ।
 ब्रह्मचरविशः शूद्रा बोजार्थं ये स्मृता इह ॥ ७७ ॥
 कलिजैः सह ते सर्वे निर्विशेषास्तदाभवन् ।
 तेषां समर्षयो धर्मं कथयन्तीतरऽपि च ॥ ७८ ॥

वर्णाश्रमाचारयुक्तं श्रौतं स्मार्त्तं द्विधा तु यम् ।
 ततस्तेषु क्रियावत्सु वर्धन्ते वै प्रजाः कृते ॥ ७८ ॥
 श्रौतस्मार्त्तकृतानाञ्च धर्मे सप्तविंशति ।
 केचिद्भ्रमं व्यवस्थार्थं तिष्ठन्तीह युगत्रये ॥ ८० ॥
 मन्वन्तराधिकारेषु तिष्ठन्ति मुनयस्तु वै ।
 यथादावप्रदग्धेषु तृषेष्विह ततः क्षिती ॥ ८१ ॥
 वनानां प्रथमं वृद्ध्या तेषां मूलेषु सञ्भवः ।
 तथा कर्त्तयुगानाम् कलिजेष्विह सञ्भवः ॥ ८२ ॥
 एवं युगाद्युगस्येह सन्तानं तु परस्परम् ।
 वर्त्तते ह्यव्यवच्छेदाद् यावन् मन्वन्तरत्रयः ॥ ८३ ॥
 सुखमायुर्बलं रूपं धर्मोऽर्थः काम एव च ।
 युगेष्चेतानि ह्रियन्ते त्रींस्त्रीन् पादान् क्रमेण तु ॥ ८४ ॥
 स सन्ध्यांशेषु ह्रियन्ते युगानां धर्मसिद्धयः ।
 इत्येषा प्रतिसिद्धिर्वै कीर्त्तितेषां क्रमेण तु ॥ ८५ ॥
 चतुर्युगानां सर्वेषामनेनैव तु साधनम् ।
 एषा चतुर्युगावृत्तिरासहस्राङ्गणी कृता ॥ ८६ ॥
 ब्रह्मणस्तदहः प्रोक्तं रात्रिश्चैतावती स्मृता ।
 घनार्जवं जङ्घीभावी भूतानामायुगं क्षयात् ॥ ८७ ॥
 एतदेव तु सर्वेषां युगानां लक्षणं स्मृतम् ।
 एषां चतुर्युगाणाञ्च गुणिता ह्येकसप्ततिः ॥ ८८ ॥
 क्रमेण पवित्रता तु मनोरन्तरमुच्यते ।
 चतुर्युगे यथैकस्मिन् भवतीह यदा तु यत् ॥ ८९ ॥
 तथा चाग्रेषु भवति पुनस्तद्वै यथाक्रमम् ।
 सर्गं सर्गं यथा मीदा उत्पद्यन्ते तत्रैव तु ॥ ९० ॥

षष्ठविंशत्यरिमिता नन्यू ना नाधिकास्तथा ।

तथा कल्पा युगैः सार्धं भवन्ति सह लक्ष्यैः ॥ ८१ ॥

मन्वन्तराणां सर्वेषामेतदेव तु लक्ष्यम् ॥ ८२ ॥

यथा युगानां परिवर्त्तनानि

चिरप्रवृत्तानि युगस्वभावात् ।

तथा तु सन्तिष्ठति जीवलोकः

क्षयोदयाभ्यां परिवर्त्तमानः ॥ ८३ ॥

इत्येतल्लक्षणं प्रोक्तं युगानां वै समासतः ।

अतीतानागतानां हि सर्वमन्वन्तरेषु वै ॥ ८४ ॥

मन्वन्तरेण चैकेन सर्वाण्ये वान्तराणि च ।

व्याख्यातानि न सन्देहः कल्पः कल्पेन चैव हि ॥ ८५ ॥

अनागतेषु तद्वच्च तर्कः कार्यो विजानता ।

मन्वन्तरेषु सर्वेषु अतीतानागतेष्विह ॥ ८६ ॥

तुल्याभिमानिनः सर्वे नामरूपैर्भवन्त्युत ।

देवा ह्यष्टविधा ये च ये च मन्वन्तरेश्वराः ॥ ८७ ॥

ऋषयो मनवश्चैव सर्वे तुल्यप्रयोजनाः ।

एवं वर्णाश्रमाणां तु प्रविभागो युगे युगे ॥ ८८ ॥

युगस्वभावश्च तथा विधत्ते वै तदा प्रभुः ।

वर्णाश्रमविभागाश्च युगानि युगसिद्धयः ॥ ८९ ॥

युगानां परिमाणन्ते कथितं हि प्रसङ्गतः ।

वदामि देवौपुत्रत्वं पद्मयोनिः समासतः ॥ ९० ॥

इति श्रीलैङ्गे चतुर्युगपरिमाणं नाम चत्वार-

िंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

अथ एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

इन्द्र उवाच ।

पुनः ससर्ज भगवान् प्रभ्रष्टाः पूर्ववत् प्रजाः ।
सहस्रयुगपर्यन्ते प्रभाते तु पितामहः ॥ १ ॥
एवम्वरार्धं विप्रेन्द्र ! द्विगुणे तु तथा गते ।
तदा धराभ्रसि व्यासा ह्यापो वङ्गी समीरणे ॥ २ ॥
वक्त्रिः समीरणश्चैव व्योम्नि तन्मात्रसंयुतः ।
इन्द्रियाणि दशैकञ्च तन्मात्राणि द्विजोत्तम ! ॥ ३ ॥
अहङ्कारमनुप्राप्य प्रलीनास्तत्क्षणादहो ! ।
अभिमानस्तदा तत्र महान्तं व्याप्य वै क्षणात् ॥ ४ ॥
महानपि तथाव्यक्तं प्राप्य लीनोऽभवद् द्विज ! ।
अव्यक्तं स्वगुणैः सार्धं प्रलीनमभवद्भवे ॥ ५ ॥
ततः सृष्टिरभूत्तस्मात् पूर्ववत् पुरुषाच्छिवात् ।
अथ सृष्टास्तदा तस्य मनसा तेन मानसाः ॥ ६ ॥
न व्यवर्धन्त लोकेऽस्मिन् प्रजाः कमलयोनिना ।
तद्वदर्थं भगवान् ब्रह्मा पुनैवै मानसैः सह ॥ ७ ॥
दुश्चरं विचचारेशं समुद्दिश्य तपः स्वयम् ।
तुष्टस्तु तपसा तस्य भवो ज्ञात्वा सवाञ्छितम् ॥ ८ ॥
ललाटमध्यं निर्भिय ब्रह्मणः पुरुषस्य तु ।
पुरुषोऽहमिति प्रोक्ष्य स्त्रीपुरुषोऽभवत्तदा ॥ ९ ॥
तस्य पुत्री महादेवी ह्यर्धनारीश्वरोऽभवत् ।
तदाहं भगवान् सर्वं ब्रह्माण्डं जगद्गुरुम् ॥ १० ॥

अथार्धमात्रां कल्याणोमात्मनः परमेश्वरीम् ।
 बुभुजे योगमार्गेण वृद्धार्थं जगतां शिवः ॥ ११ ॥
 तस्यां हरिश्च ब्रह्माणं ससर्ज परमेश्वरः ।
 विश्वेश्वरस्तु विश्वात्मा चास्त्रं पाशपतं तथा ॥ १२ ॥
 तस्माद् ब्रह्मा महादेव्याश्चांशजश्च हरिस्तथा ।
 अण्डजः पद्मजश्चैव भवाङ्गभव एव च ॥ १३ ॥
 एतत्ते कथितं सर्वमितिहासं पुरातनम् ।
 परार्धं ब्रह्मणो वावत्तावद्भूतिः समासतः ॥ १४ ॥
 वैराग्यं ब्रह्मणो वक्ष्ये तमोद्भूतं समासतः ।
 नारायणोऽपि भगवान् द्विधा कृत्वात्मनस्त्वनुम् ॥ १५ ॥
 ससर्ज सकलं तस्मात् स्त्राङ्गादेव चराचरम् ।
 ततो ब्रह्माणमसृजद् ब्रह्मा रुद्रं पितामहः ॥ १६ ॥
 मुने ! कल्पान्तरे रुद्रो हरिं ब्रह्माणमीश्वरम् ।
 ततो ब्रह्माणमसृजन्मुने ! कल्पान्तरे हरिः ॥ १७ ॥
 नारायणं पुनर्ब्रह्मा ब्रह्माणञ्च पुनर्भवः ।
 तदा विचार्य्य वै ब्रह्मा दुःखं संसार इत्यजः ॥ १८ ॥
 मगं विसृज्य चात्मानमात्मन्येव नियोज्य च ।
 संहृत्य प्राणसञ्चारं पाषाण इव निखलः ॥ १९ ॥
 दशवर्षसहस्राणि समाधिस्थोऽभवत् प्रभुः ।
 अधीमुखन्तु यत्पद्मं हृदि संस्थं सुशीभनम् ॥ २० ॥
 पूरितं पूरकेणैव प्रवृद्धञ्चाभवत्तदा ।
 तदूर्ध्वं वक्त्रमभवत् कुम्भकेन निरोधितम् ॥ २१ ॥
 तत् पद्मकर्णिकामध्ये स्थापयामास चेश्वरम् ।
 तदीमिति शिवं देवं अर्धमात्रापरम्परम् ॥ २२ ॥

मृणालतन्तुभागैकशतभागे व्यवस्थितम् ।
 यमोयमविशुद्धात्मा नियम्यैव हृदीश्वरम् ॥ २३ ॥
 यमपुष्पादिभिः पूज्यं याज्यो ह्ययजद्व्ययम् ।
 तस्य हृत्कमलस्यस्य नियोगाच्चांशजो विभुः ॥ २४ ॥
 ललाटमंशस्य निर्भिद्य प्रादुरासीत् पितामहात् ।
 लोहितोऽभूत् स्वयं नीलः शिवस्य हृदयोद्भवः ॥ २५ ॥
 वज्रैश्चैव तु संयोगात् प्रकृत्या पुरुषः प्रभुः ।
 नीलस्य लोहितस्यैव यतः कालाकृतिः पुमान् ॥ २६ ॥
 नीललोहित इत्युक्तास्ते न देवेन वै प्रभुः ।
 ब्रह्मणा भगवान् कालः प्रोतात्मा चाभवद्विभुः ॥ २७ ॥
 सुप्रोतमनसं देवं तुष्टाव च पितामहः ।
 नामाष्टकेन विश्वात्मा विश्वात्मानं महामुने ! ॥ २८ ॥

पितामह उवाच ।

नमस्ते भगवन् ! रुद्र ! भास्करामिततेजसे ।
 नमो भवाय देवाय रसायाम्बुमयाय ते ॥ २९ ॥
 शर्वाय क्षितिरूपाय सदा सुरभिणि नमः ।
 ईशाय वायवे तुभ्यं संस्पर्शाय नमो नमः ॥ ३० ॥
 पशूनां पतये चैव पावकायतितेजसे ।
 भीमाय व्योमरूपाय शब्दमात्राय ते नमः ॥ ३१ ॥
 महादेवाय सोमाय अमृताय नमोऽस्तु ते ।
 उग्राय यजमानाय नमस्ते कर्मयोगिनि ॥ ३२ ॥
 यः पठेच्छृणुयाद्वापि पैतामहमिमं स्तवम् ।
 रुद्राय कथितं विप्रान् आवयेद्वा समाहितः ॥ ३३ ॥
 अष्टमूर्त्तैस्तु सायुज्यं वर्षादेकादवाप्र यात ।

एवं सुत्वा महादेवमवैक्षत पितामहः ॥ ३४ ॥
 तदाष्टधा महादेवः समातिष्ठत् समन्ततः ।
 तदा प्रकाशते भानुः कृष्णवर्मा निशाकरः ॥ ३५ ॥
 चित्तिर्वायुः पुमानम्भः सुधिरं सर्वगं तथा ।
 तदाप्रभृति तं प्राहुरष्टमूर्त्तिरितौश्वरम् ॥ ३६ ॥
 अष्टमूर्त्तेः प्रसादेन विरिञ्चिषासृजत् पुनः ।
 सृष्ट्वैतदखिलं ब्रह्मा पुनः कल्यान्तरे प्रभुः ॥ ३७ ॥
 सहस्रयुगपर्यन्तं संसृजे च चराचरे ।
 प्रजाः स्रष्टुमनास्तिपे तत उग्रं तपो महत् ॥ ३८ ॥
 तस्यैवं तप्यमानस्य न किञ्चित् समवर्त्तत ।
 ततो दीर्घेण कालेन दुःखात् क्रोधो व्यजायत ॥ ३९ ॥
 क्रोधाविष्टस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नशुविन्दवः ।
 ततस्तेभ्योऽशुविन्दुभ्यो भूताः प्रेतास्तदाभवन् ॥ ४० ॥
 सर्वास्तानग्रजान् दृष्ट्वा भूतप्रेतनिशाचरान् ।
 अनिन्दत तदा देवो ब्रह्मात्मानमजो विभुः ॥ ४१ ॥
 जहौ प्राणांश्च भगवान् क्रोधाविष्टः प्रजापतिः ।
 ततः प्राणमयो रुद्रः प्रादुरासीत् प्रभोर्मखात् ॥ ४२ ॥
 अर्धनारीश्वरो भूत्वा बालार्कसदृशद्युतिः ।
 तदैकादशधात्मानं प्रविभज्य व्यवस्थितः ॥ ४३ ॥
 अर्धेनांशेन सर्वात्मा ससर्जाऽसौ शिवामुमाम् ।
 सा चासृजत्तदा लक्ष्मीं दुर्गां श्रेष्ठां सरस्वतीम् ॥ ४४ ॥
 वामां रौद्रीं महामायां वैष्णवीं वारिजेष्णाम् ।
 कलां विकिरिणीञ्चैव काक्षीं कमलवासिनीम् ॥ ४५ ॥
 बलविकरिणीं देवीं बलप्रमथिनीं तथा

सर्वभूतस्य दमनीं सृष्टजे च मनोऽमनीम् ॥ ४६ ॥
 तथात्या बहवः सृष्टास्तया नार्यः सहस्रशः ।
 रुद्रैश्चैव महादेवः ताभिस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ ४७ ॥
 सर्वात्मनश्च तस्याग्रे ह्यतिष्ठत् परमेश्वरः ।
 सृतस्य तस्य देवस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ ४८ ॥
 पृणी ददौ पुनः प्राणान् ब्रह्मपुत्रो महेश्वरः ।
 ब्रह्मणः प्रददौ प्राणानात्मस्थान् तदा प्रभुः ॥ ४९ ॥
 ब्रह्मष्टोऽभूत्ततो रुद्रः किञ्चित् प्रत्यागतासवम् ।
 अभ्यभाषत देवेशो ब्रह्माणं परमं वचः ॥ ५० ॥
 माभैर्देव ! महाभाग ! विरिञ्च ! जगतां गुरो ! ।
 मयेह स्थापिताः प्राणास्तस्मादुत्तिष्ठ वै प्रभो ! ॥ ५१ ॥
 श्रुत्वा वचस्ततस्तस्य स्वप्नभूतं मनोगतम् ।
 पितामहः प्रसन्नात्मा नेत्रैः फुल्लाम्बुजप्रभैः ॥ ५२ ॥
 ततः प्रत्यागतप्राणः समुदैक्षन्महेश्वरम् ।
 स उद्दीक्ष्य चिरं कालं स्निग्धगम्भीरया गिरा ॥ ५३ ॥
 उवाच भगवान् ब्रह्मा समुत्थाय कृताञ्जलिः ।
 भो ! भो ! वद महाभाग ! आनन्दयसि मे मनः ॥ ५४ ॥
 को भवानष्टमूर्त्तिर्वै स्थित एकादशात्मकः ।

इन्द्र उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा व्याजहार महेश्वरः ॥ ५५ ॥
 सृष्ट्यन् कराभ्यां ब्रह्माणं सुखाभ्यां ससुरारिहा ।

श्रीशङ्कर उवाच ।

मां विद्धि परमात्मानमेनां मायामजामिति ॥ ५६ ॥
 एते वै संस्थिता रुद्रास्त्वां रक्षितुमिच्छन्तः ।

ततः प्रणम्य तं ब्रह्मा देवदेवमुवाच ॥ ५७ ॥
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा हर्षगद्गदया गिरा ।
 भगवन् ! देवदेवेश ! दुःखैराकुलितो ह्यहम् ॥ ५८ ॥
 संसारान्मोक्तुमीशानमामिहार्हसि शङ्कर ! ।
 ततः प्रहस्य भगवान् पितामहमुमापतिः ॥ ५९ ॥
 तदा रुद्रैर्जगन्नाथस्तया चान्तर्दधे विभुः ।

इन्द्र उवाच ।

तस्माच्छिलादलोकेषु दुर्लभो वै त्वयोनिजः ॥ ६० ॥
 मृत्युहीनः पुमान् विद्धि समृत्युः पद्मजोऽपि सः ।
 किन्तु देवेश्वरो रुद्रः प्रसीदति यदीश्वरः ॥ ६१ ॥
 न दुर्लभो मृत्युहीनस्तव पुत्रो ह्ययोनिजः ।
 मया च विष्णुना चैव ब्रह्मणा च महात्मना ॥ ६२ ॥
 अयोनिजं मृत्युहीनमसमर्थं निवेदितुम् ।

शैलादिर्वाच ।

एवं व्याहृत्य विप्रेन्द्रमनुगृह्य च तं घृणो ॥ ६३ ॥
 देवैर्षतो ययौ देवः सितेनेमेन वै प्रभुः ॥ ६४ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे इन्द्रवाक्यं नामैक-

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

गते पुण्ये च वरदे सङ्गसाक्षे शिखाग्रजः ।
 आराधयन्महादेवं तपसातोषयन्नवम् ॥ १ ॥

अथ तस्यैवमनिर्गं तत्पपरस्य द्विजस्य तु ।
 दिव्यं वर्षसहस्रन्तु गतं क्षणमिवाद्भुतम् ॥ २ ॥
 वल्मीकेनावृताङ्गश्च लक्ष्यः कीटगणैर्मुनिः ।
 वज्रसूचीमुखैश्चान्यै रत्नकीटैश्च सर्वतः ॥ ३ ॥
 निर्मांसरुधिरत्वग्वै निर्लेपः कुण्डवत् स्थितः ।
 अस्थिशेषोऽभवत्पश्चात्तममन्यत शुङ्करः ॥ ४ ॥
 व्रदा स्मृष्टो मुनिस्तेन करेण च स्मरारिणा ।
 तदेव मुनिशादूँलस्योत्सर्जं क्लृप्तं द्विजः ॥ ५ ॥
 तपतस्तस्य तपसा प्रभुस्मृष्टोऽथ शङ्करः ।
 तुष्टस्तवेत्यथोवाच सगणस्योमया सह ॥ ६ ॥
 तपसानेन किं कार्यं भवतस्ते महामते ! ।
 ददामि पुत्रं सर्वज्ञं सर्वशास्त्रार्थपारगम् ॥ ७ ॥
 ततः प्रणम्य देवेशं स्तुत्वोवाच शिलाशनः ।
 हर्षगद्गदया वाचा सोमं सोमविभूषणम् ॥ ८ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवदेवेश ! त्रिपुराह्नि ! शङ्कर ! ।
 अजोनिजं मृत्युह्रीनं पुत्रमिच्छामि सत्तम ! ॥ ९ ॥

सुत उवाच ।

पूर्वमाराधितः प्राह तपसा परमेश्वरः ।
 शिलादं ब्रह्मणा रुद्रः प्रीत्या परमया पुनः ॥ १० ॥

श्रीदेवदेव उवाच ।

पूर्वमाराधितो विप्र ! ब्रह्मणाहं तपोधन ! ।
 तपसा चावतारार्थं मुनिभिश्च सुरोत्तमैः ॥ ११ ॥
 तव पुत्रो भविष्यामि नन्दिनाम्ना त्वयोनिजः ।

पिता भविष्यसि मम पितुर्वै जगतां मुने ! ॥ १२ ॥

एवमुक्त्वा मुनिं प्रेक्ष्य प्रणिपत्य स्थितं पृथो ।

सोमः सोमोपमः प्रीतस्तत्रैवात्तरधीयत ॥ १३ ॥

लब्धपुत्रः पिता रुद्रात् प्रीतो मम महामुने ! ।

यज्ञाङ्गणं महत् प्राप्य यज्ञार्थं यज्ञवित्तमः ॥ १४ ॥

तदङ्गणादहं शम्भोस्तनुजस्तस्य चाज्ञया ।

मञ्जातः पूर्वमेवाहं युगान्ताग्निसमप्रभः ॥ १५ ॥

ववर्ष स्तदा पुष्करावर्त्तकाद्या-

जगुः खेचराः कित्रराः सिद्धसाध्याः ।

शिलादात्मजत्वं गते मय्यु पेन्द्रः

ससर्जाथ वृष्टिं सुपृष्ठीवमिश्राम् ॥ १६ ॥

मां दृष्ट्वा कालसूर्याभं जटामुकुटधारिणम् ।

त्र्यक्षश्चतुर्भुजं बालं शूलटङ्कगदाधरम् ॥ १७ ॥

वज्रिणं वज्रदंष्ट्रश्च वज्रिणाराधितं शिशुम् ।

वज्रकुण्डलिनं घोरं नीरदोपमनिःस्वनम् ॥ १८ ॥

ब्रह्माद्यास्तुष्टुवुः सर्वे सुरेन्द्रश्च मुनीश्वराः ।

नेदुः ससन्ततः सर्वे ननृतुषाप्सरोगणाः ॥ १९ ॥

ऋषयो मुनिशार्दूल ! ऋग्यजुःसामसम्भवैः ।

मन्त्रैर्माहेश्वरैः सुत्वा सम्यगेमुर्मुदान्विताः ॥ २० ॥

ब्रह्मा हरिश्च रुद्रश्च शक्रः साक्षाच्छिवान्विका ।

जीवश्चेन्दुर्महातेजा भास्करः पवनोऽनलः ॥ २१ ॥

ईशानो निर्वर्त्तर्यक्षो यमो वह्नय एव च ।

विश्वे देवास्तथा रुद्रा वसवश्च महाबलाः ॥ २२ ॥

लक्ष्मीः साक्षाच्छची ज्येष्ठा देवी चैव सरस्वती ।

अदितिश्च दितिश्चैव अहा लज्जा दृतिस्तथा ॥ २३ ॥

नन्दा भद्राश्च सुरभी सुशीला सुमनास्तथा ।

वृषेन्द्रश्च महातेजा धर्मी धर्मात्मजस्तथा ॥ २४ ॥

आहृत्य मां तथालिङ्गा तुष्टुर्मुनिसत्तम ! ।

शिलादीऽपि मुनिर्दृष्ट्वा पिता मे तादृशं तदा ॥ २५ ॥

प्रीत्या प्रणम्य पुण्यात्मा तुष्टावेष्टप्रदं सुतम् ।

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवदेवेश ! त्रियम्बक ! ममाव्यय ! ॥ २६ ॥

पुत्रोऽसि जगतां यस्मात् त्राता दुःखादि किं पुनः ।

रक्षको जगतां यस्मात् पिता मे पुत्र ! सर्वगः ॥ २७ ॥

अयोनिज ! नमस्तुभ्यं जगद्योनि ! पितामह ! ।

पितापुत्र ! महेशान ! जगताश्च जगद्गुरो ! ॥ २८ ॥

वत्स ! वत्स ! महाभाग ! पाहि मां परमेश्वर ! ।

त्वयाऽहं नन्दितो यस्मान्नन्दो नाम्ना सुरेश्वर ! ॥ २९ ॥

तस्मान्नन्द्य मां नन्दिन्नमामि जगदीश्वरम् ।

प्रसीद पितरौ मेऽद्य रुद्रलोकं गतौ विभो ! ॥ ३० ॥

पितामहाय भो ! नन्दिन्नवतीर्णे महेश्वरे ।

ममैव सफलं लोके जन्म वै जगतां प्रभो ! ॥ ३१ ॥

अवतीर्णे सुते नन्दिन् ! रक्षार्थं मल्लमीश्वर ! ।

तुभ्यं नमः सुरेशान ! नन्दीश्वर ! नमोऽस्तु ते ॥ ३२ ॥

पुत्र ! पाहि महाबाहो ! देवदेव ! जगद्गुरो ! ।

पुत्रत्वमेव नन्दीश ! मत्वा यत् कीर्त्तितं मया ॥ ३३ ॥

त्वया तत् श्रम्यतां वत्स ! स्वस्त्यस्त्य ! सुरासुरैः ।

यः पठेच्छृणुयाद्वापि मम पुत्रप्रभाषितम् ॥ ३४ ॥

श्रावयेद्वा हिजान् भक्त्या मया सार्धं स मीदते ।
 एवं सुत्वा सुतं वालं प्रणम्य बहुमानतः ॥ ३५ ॥
 मुनीश्वरांश्च सम्प्रेष्य शिलादोवाच सुव्रतः ।
 पश्यध्वं मुनयः ! सर्वे ! महाभाष्यं ममाव्ययः ॥ ३६ ॥
 नन्दो यज्ञाङ्गणे देवद्यावतीर्णी यतः प्रभुः ।
 सत्समः कः पुमान् लोके देवो वा दानवोऽपि वा ॥ ३७ ॥
 एष नन्दो यतो जातो यज्ञभूमौ हिताय मे ॥ ३८ ॥
 इति श्रीलौक्ये नन्दिकेश्वरोत्पत्तिर्नाम
 द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नन्दिकेश्वर उवाच ।

मया सह पिता ज्ञष्टः प्रणम्य च महेश्वरम् ।
 षट्जं स्वं जमामाशु निधिं लब्ध्वैव निर्धनः ॥ १ ॥
 यदा गतोऽहमुटजं शिलादस्य महामुने ! ।
 तदा वै दैविकं रूपं त्यक्त्वा मानुषमास्थितः ॥ २ ॥
 नष्टा चैव स्मृतिर्दिव्या येन केनापि कारणात् ।
 मानुषमास्थितं दृष्ट्वा पिता मे लोकपूजितः ॥ ३ ॥
 विललापातिदुःखार्त्तः स्वजनैश्च समावृतः ।
 जातकर्मादिकाश्चैव चकार मम सर्ववित् ॥ ४ ॥
 शालङ्कायनपुत्रो वै शिलादः पुत्रवत्सलः ।
 उपदिष्टा हि तेनैव ऋकशाखा यज्ञप्रस्तथा ॥ ५ ॥

सामशाखा सहस्रञ्च साङ्गोपाङ्गं महासुने ।।

आयुर्वेदं धनुर्वेदं गाधर्वं चाश्वलक्षयम् ॥ ६ ॥

इस्तिनाश्चरितश्चैव नराणाञ्चैव लक्षणम् ।

सम्पूर्णं सप्तमे वर्षे ततोऽथ मुनिसत्तमो ॥ ७ ॥

मित्रावरुणनामानौ तपो योगबलान्वितौ ।

तस्याश्रमं गतौ दिव्यौ द्रष्टुं मां चाश्रया विभोः ॥ ८ ॥

जज्ञतुश्च महात्मानौ मां निरीक्ष्य मुहुर्मुहुः ।

तात ! नन्द्यमल्पायुः सर्वशास्त्रार्थपारगः ॥ ९ ॥

न दृष्टमेवमाश्चर्यमायुर्वर्षादतः परम् ।

इत्युक्तवति विप्रेन्द्रः शिलादः पुत्रवत्सलः ॥ १० ॥

समालिङ्ग्य च दुःखार्त्तो करोदातीव विस्तरम् ।

हा पुत्र ! पुत्र ! पुत्रेति पपात च समन्ततः ॥ ११ ॥

अहो बलं दैवविधेर्विधातुश्चेति दुःखितः ।

तस्य चार्त्तस्वरं श्रुत्वा तदाश्रमनिवासिनः ॥ १२ ॥

निपेतुर्विह्वलात्यर्थं रचाशक्रुश्च मङ्गलम् ।

तुष्टुपुश्र महादेवं त्रियम्बकमुमापतिम् ॥ १३ ॥

हुत्वा त्रियम्बकेनैव मधुनैव च संप्लुताम् ।

दूर्वाभयुतसंख्यातां सर्वद्रव्यसमन्विताम् ॥ १४ ॥

पिता विगतसंज्ञश्च तथा चैव पितामहः ।

विचेष्टश्च ललापासौ सृतवन्निपपात च ॥ १५ ॥

सृत्योर्भीतोऽहमचिराच्छिरसा चाभिवन्द्य तम् ।

सृतवत् पतितं साचात्पितरश्च पितामहम् ॥ १६ ॥

प्रदक्षिणोक्त्य च तं रुद्रजाप्यरतोऽभवम् ।

हृत्पुण्डरीके सुविरे ध्यात्वा देवं त्रियम्बकम् ॥ १७ ॥

त्राक्षं दशभुजं शान्तं पञ्चवक्त्रं सदाशिवम् ।
 सरितश्चान्तरे पुण्ये स्थितं मां परमेश्वरः ॥ १८ ॥
 तुष्टोऽन्नवीर्यहादेवः सोमः सोमाद्येभूषणः ।
 वत्स ! नन्दिन् ! महाबाहो ! सत्योर्भीतिः कुतस्तव ॥ १९ ॥
 मयैव प्रेषितौ विप्रौ मत्समस्त्वं न संशयः ।
 वत्सैतत्तव देहश्च स्त्रीकिकं परमार्थतः ॥ २० ॥
 नास्त्येव दैविकं दृष्टं शिलादेन पुरा तव ।
 देवैश्च मुनिभिः सिद्धैर्गन्धर्वैर्दानवीर्यतमैः ॥ २१ ॥
 पूजितं यत् पुरा वत्स ! दैविकं नन्दिकेश्वर ! ।
 संसारस्य स्वभावोऽयं सुखं दुःखं पुनः पुनः ॥ २२ ॥
 नृणां योनिपरित्यागः सर्वथैव विवेकिनः ।
 एवमुक्त्वा तु मां साक्षात् सर्वदेवमहेश्वरः ॥ २३ ॥
 कशाभ्यां सुशुभाभ्याश्च उभाभ्यां परमेश्वरः ।
 पश्यर्शं भगवान् रुद्रः परमार्त्तिहरो हरः ॥ २४ ॥
 उवाच च महादेवस्तुष्टात्मा वृषभध्वजः ।
 निरीक्ष्य गणपांश्चैव देवीं हिमवतः सुताम् ॥ २५ ॥
 समालोक्य च तुष्टात्मा महादेवः सुरेश्वरः ।
 अजरो जरया त्यक्तो नित्यं दुःखविवर्जितः ॥ २६ ॥
 अक्षयश्चाव्ययश्चैव स पिता स सुहृज्जनः ।
 ममिष्टो गणपश्चैव महीर्थी मत्पराक्रमः ॥ २७ ॥
 इष्टो मम सदा चैव मम पार्श्वगतः सदा ।
 मद्वलश्चैव भविता महायोगबलान्वितः ॥ २८ ॥
 एवमुक्त्वा च मां देवी भगवान् समणस्तदा ।

कुशेशयमयीं मालां समुष्मन्त्यात्मनस्तदा ॥ २८ ॥
 आबधन् महातेजा मम देवी वृषध्वजः ।
 तयाऽहं मालया जातः शुभया कण्ठसक्तया ॥ २९ ॥
 तत्राक्षी दशभुजश्चैव द्वितीय इव शङ्करः ।
 तत एव समादाय हस्तेन परमेश्वरः ॥ ३० ॥
 उवाच ब्रूहि किं तेऽद्य ददामि वरमुत्तमम् ।
 ततो जटाश्रितं वारि गृहीत्वा चातिनिर्मलम् ॥ ३१ ॥
 उक्त्वा नदी भवस्वेति उत्ससर्ज वृषध्वजः ।
 ततः सा दिव्यतीया च पूर्णा सितजला शुभा ॥ ३२ ॥
 पद्मोत्पलवनोपेता प्रावर्त्तत महानदी ।
 तामाह च महादेवो नदीं परमशोभनाम् ॥ ३३ ॥
 यस्माज्जटोदकादेव प्रवृत्ता त्वं महानदी ।
 तस्माज्जटोदका पुण्या भविष्यसि सरिद्वरा ॥ ३४ ॥
 त्वयि स्नात्वा नरः कश्चित् सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 ततो देव्या महादेवः शिलादतनयं प्रभुः ॥ ३५ ॥
 पुत्रस्तेऽयमिति प्रोच्य पादयोः सन्यपातयत् ।
 सा मामात्राय शिरसि पाणिभ्यां परिमार्जति ॥ ३६ ॥
 पुत्रप्रेम्णाभ्यपिच्यच्च स्नोतोभिस्तनयैस्त्रिभिः ।
 पयसा शङ्खगौरेण देवदेवं निरीक्ष्य सा ॥ ३७ ॥
 तानि स्नोतांसि त्रीण्यस्याः स्नोतस्त्रिन्योऽभवत्सदा
 नदीं त्रिस्नोतसं देवो भगवानवदद्भवः ॥ ३८ ॥
 त्रिस्नोतसं नदीं दृष्ट्वा वृषः परमहर्षितः ।
 ननाद नादास्तस्माच्च सारदन्या ततोऽभवत् ॥ ३९ ॥
 वृषध्वनिरिति ख्याता देवदेवेन सा नदी ।

जाम्बूनदमयं चित्रं सर्वरत्नमयं शुभम् ॥ ४१ ॥
 स्वं देवद्याज्ञतं दिव्यं निर्मितं विश्वकर्मेणा ।
 मुकुटावावन्धेशो मम मूर्ध्नि वृषध्वजः ॥ ४२ ॥
 कुण्डले च शुभे दिव्ये वज्रवैदूर्यभूषिते ।
 आबन्ध महादेवः स्वयमेव महेश्वरः ॥ ४३ ॥
 मां तथाभ्यर्चितं व्योम्नि दृष्ट्वा मेघैः प्रभाकरः ।
 मेघाभ्रसा चाभ्यषिञ्चच्छिलादनमथो मुने ! ॥ ४४ ॥
 तस्याभिषिक्तस्य तदा प्रवृत्ता स्त्रोतसा भृशम् ।
 यस्मात् सुवर्णाग्निः सृत्य न ह्येषा सम्भवर्त्तते ॥ ४५ ॥
 स्वर्णोदकेति तामाह देवदेवस्त्रियम्बकः ।
 जाम्बूनदमयाद्यस्माद्द्वितीया मुकुटाच्छुभा ॥ ४६ ॥
 प्रावर्त्तत नदी पुण्या जचुर्जाम्बूनदीति ताम् ।
 एतत् पञ्चनदं नाम जप्येश्वरसमीपगम् ॥ ४७ ॥
 यः पञ्चनदमासाद्य स्नात्वा जप्येश्वरेश्वरम् ।
 पूजयेच्छिवसायुष्यं प्रयात्येव न संशयः ॥ ४८ ॥
 अथ देवो महादेवः सर्वभूतपतिर्भवः ।
 देवीमुवाच शर्वाणोमुमां गिरिसुतामजाम् ॥ ४९ ॥
 देवि ! नन्दीश्वरं देवमभिषिञ्चामि भूतपम् ।
 गणेशं व्याहरिष्यामि किं वा त्वं मन्यसेऽव्यये ॥ ५० ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भवानो हर्षितानना ।
 स्मयन्ती वरदं प्राह भवं भूतपतिं पतिम् ॥ ५१ ॥
 सर्वलोकाधिपत्यञ्च गणेशत्वं तथैव च ।
 दातुमर्हसि देवेश ! शैलादिस्तनयो मम ॥ ५२ ॥
 ततः स भगवान् शर्वः सर्वलोकीश्वरेश्वरः ।

सस्मार गणपान् दिव्यान् देवदेवो वृषभ्वजः ॥ ५३ ॥

इति श्रीलैङ्गे नन्दिकेश्वरप्रादुर्भाव नन्दिकेश्वराभि-
षेकमन्त्रो नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

स्मरणादेव रुद्रस्य सम्प्राप्ताश्च गणेश्वराः ।

सर्वे सहस्रहस्ताश्च सहस्रायुधपाणयः ॥ १ ॥

चिनेत्राश्च महात्मानस्त्रिदशैरपि वन्दिताः ।

कोटिकालाग्निसङ्काशा जटामुकुटधारिणः ॥ २ ॥

दंष्ट्राकरालवदना नित्या बुद्धाश्च निर्मलाः ।

कोटिकोटिगणैस्तुष्टैरात्मना च गणेश्वराः ।

असङ्कपाता महात्मानस्तत्राजग्मुर्मुदा युताः ॥ ३ ॥

गायन्तश्च द्रवन्तश्च नृत्यन्तश्च महाबलाः ।

मुखाङ्गस्वरवाद्यानि वाद्यन्तस्तथैव च ॥ ४ ॥

रथैर्नागैर्हृयैश्चैव सिंहमर्कटवाहनाः ।

विमानेषु तथारूढा हेमचित्रेषु वै गणाः ॥ ५ ॥

भेरीमृदङ्गकाद्यैश्च पणवानकगोमुखैः ।

वादित्रैर्विविधैस्त्रान्यैः पटहैरेकमुत्करैः ॥ ६ ॥

भेरीमुरजसन्नादैराङ्गस्वरकङ्किण्डिमैः ।

मर्दलैर्वेणुवौणाभिः विविधैस्तालनिस्त्रनैः ॥ ७ ॥

ददुरैस्तलघातैश्च कण्ठ्यैः पणवैरपि ।

वाद्यनानैर्महायोगा आजगमुर्देवसंसदम् ॥ ८ ॥
 ते गणेशा महासत्वाः सर्वदेवेश्वरेश्वराः ।
 प्रणम्य देवं देवीञ्च इदं वचनमब्रुवन् ॥ ९ ॥
 भगवन् ! देवदेवेश ! त्रियम्बक ! वृषध्वज ! ।
 किमर्थञ्च स्मृता देव ! आज्ञापय महाद्युते ! ॥ १० ॥
 किं सागरांश्छोषयामो यमं वा सह किङ्करैः ।
 हन्मो मृत्युसुतां मृत्युं पशुवङ्गम पञ्चजम् ॥ ११ ॥
 बध्नेन्द्रं सह देवेश सह विष्णुञ्च वायुना ।
 आनयामः सुसंकुप्ता दैत्यान् वा सह दानवैः ॥ १२ ॥
 कस्याद्य व्यसनं घोरं करिष्यामस्तवाज्ञया ।
 कस्य वाद्योत्सवो देव ! सर्वकामसमृद्धये ॥ १३ ॥
 तांस्तथावादिनः सर्वान् गणेशान् सर्वसम्मतान् ।
 उवाच देवः सम्पूज्य कोटिकोटिशतान् प्रभुः ॥ १४ ॥
 शृणुध्वं यत्कृते यूयमिहाहता जगद्धिताः ।
 श्रुत्वा च प्रयतात्मानः कुरुध्वं तदशङ्किताः ॥ १५ ॥
 नन्दीश्वरोऽयं पुत्रो नः सर्वेषामोश्वरेश्वरः ।
 विप्रोऽयं नायकश्चैव सेनानीर्वः समृद्धिमान् ॥ १६ ॥
 तमिमं मम सन्देशाद् यूयं सर्वेऽपि सम्मताः ।
 सेनान्यमभिषिञ्चध्वं महायोगपतिं पतिम् ॥ १७ ॥
 एवमुक्त्वा भगवता गणपाः सर्व एव ते ।
 एवमस्त्विति सम्प्राप्त्य सम्भारानाहुरंस्ततः ॥ १८ ॥
 तस्य सर्वाश्रयं दिव्यं जाम्बूनदमयं शुभम् ।
 आसनं मेरुसङ्काशं मनोहरमुपाह्वरन् ॥ १९ ॥
 नैकस्तम्भमयञ्चापि चामीकरवरप्रभम् ।

मुक्तादामावलम्बश्च मणिरत्नावभासितम् ॥ २० ॥
 स्तम्भैश्च वैदूर्यमयैः किङ्किणीजालसंहतम् ।
 चारुरत्नकसंयुक्तं मण्डपं विश्वतीमुखम् ॥ २१ ॥
 कृत्वा विन्यस्य तन्मध्ये तदासनवरं शुभम् ।
 तस्याग्रतः पादपीठं नीलवज्रावभासितम् ॥ २२ ॥
 चक्रुः पादप्रतिष्ठार्थं कलशौ चास्य पार्श्वगौ ।
 सम्पूर्णौ परमाभोभिररविन्द्रावृताननौ ॥ २३ ॥
 कलशानां सहस्रन्तु सौवर्णं राजतं तथा ।
 ताम्रजं मृगमयञ्चैव सर्वतीर्थाम्बुपूरितम् ॥ २४ ॥
 वासीयुगं तथा दिव्यं गन्धं दिव्यं तथैव च ।
 केयूरे कुण्डले चैव मुकुटं हारमेव च ॥ २५ ॥
 कृतं शतशलाकश्च बालव्यजनमेव च ।
 दत्तं महात्मना तेन ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥ २६ ॥
 शङ्खहाराङ्गुलीरेण पृष्ठेनापि विराजितम् ।
 व्यजनञ्चन्द्रशुभ्रञ्च हेमदण्डं सुचामरम् ॥ २७ ॥
 एरावतः सुप्रतीको गजावेतौ सुपूजितौ ।
 मुकुटं काञ्चनञ्चैव निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २८ ॥
 कुण्डले चामले दिव्ये वज्रञ्चैव वरायुधम् ।
 जाम्बूनदमयं सूत्रं केयूरद्वयमेव च ॥ २९ ॥
 सभाराणि तथान्यानि विविधानि बह्वन्यपि ।
 समन्तान्निन्यु रव्यया गणपा देवसम्पताः ॥ ३० ॥
 ततो देवाश्च सेन्द्राश्च नारायणमुखास्तथा ।
 मुनयो भगवान् ब्रह्मा नवब्रह्माण एव च ॥ ३१ ॥
 देवैश्च लोकाः सर्वे ते ततो जग्मुर्मुदा युताः ।

तेष्वगतेषु सर्वेषु भगवान् परमेश्वरः ॥ ३२ ॥
 सर्वकार्यविधिं कर्तुमादिदेश पितामहम् ।
 पितामहोऽपि भगवान् नियोगादेव तस्य तु ॥ ३३ ॥
 चकार सर्वं भगवानभिषेकं समाहितः ।
 अर्चयित्वा ततो ब्रह्मा स्वयमेवाभिषेचयेत् ॥ ३४ ॥
 ततो विष्णुस्ततः शक्रो लोकपालास्तथैव च ।
 अभिषिञ्चन्त विधिवद्गणेन्द्रं शिवशासनात् ॥ ३५ ॥
 ऋषयस्तुष्टुवुधैव पितामहपुरोगमाः ।
 सुतवत्सु ततस्तेषु विष्णुः सर्वजगत्पतिः ॥ ३६ ॥
 शिरस्यञ्जलिमादाय तुष्टाव च समाहितः ।
 प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा जयशब्दञ्चकार च ॥ ३७ ॥
 ततो गणाधिपाः सर्वे ततो देवास्ततोऽसुराः ।
 एवं सुतस्याभिषिक्तो देवैः स ब्रह्मकैस्तदा ॥ ३८ ॥
 उवाच कृतस्तत्र नियोगात् परमेश्वरः ।
 मरुताञ्च सुता देवी सुयशाख्या बभूव या ॥ ३९ ॥
 लक्षं शशिप्रभं ह्रस्वं तया तत्र विभूषितम् ।
 चामरे चामरासक्तहस्ताग्रैः स्त्रीगणेर्युता ॥ ४० ॥
 सिंहासनञ्च परमं तया चाधिष्ठितं मया ।
 अलङ्कृता महालक्ष्म्या मुकुटाद्यैः सुभूषणैः ॥ ४१ ॥
 लब्धो हारश्च परमो देव्याः कण्ठगतस्तथा ।
 वृषेन्द्रश्च सितो नागः सिंहः सिंहध्वजस्तथा ॥ ४२ ॥
 रथश्च हेमकूटश्च चन्द्रविम्बसप्तप्रभम् ।
 अद्यापि सदृशः कश्चिन्नया नास्ति विभुः क्वचित् ॥ ४३ ॥
 सान्त्वयञ्च गृहीत्वे शस्तया सम्बन्धितान्धवैः ।

आरुह्य वृषमौशानो मया देव्या गतः शिवः ॥ ४४
 तदा देवी भवं दृष्ट्वा मया च प्रार्थयन् गणैः ।
 मुनिदेवर्षयः सिद्धा आज्ञां पाशुपतीं द्विजाः ! ॥ ४५
 अथाज्ञां प्रददौ तेषामर्हणामाज्ञया विभोः ।
 नन्दिको नगजाभर्तुस्तेषां पाशुपतीं शुभाम् ॥ ४६ ॥
 तस्माच्च मुनयो लब्ध्वा तदाज्ञां मुनिपुङ्गवात् ।
 भवभक्तास्तदा चासंस्तस्माद्देवं समर्चयेत् ॥ ४७ ॥
 नमस्कारविहीनस्तु नाम उद्गिरयेद्भवे ।
 ब्रह्मघ्नदशसन्तुल्यं तस्य पापं गरीयसम् ॥ ४८ ॥
 तस्मात् सर्वप्रकारेण नमस्कारादिमुच्चरेत् ।
 आदौ कुर्यान्नमस्कारं तदन्ते शिवतां व्रजेत् ॥ ४९ ॥
 इति श्रीलैङ्गे नन्दिकेश्वरामिषेको नान चतुस्र
 त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

कृषय ऊचुः ।

सूत ! सुव्यक्तमखिलं कथितं शङ्करस्य तु ।
 सर्वात्मभावं रुद्रस्य स्वरूपं वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

भूर्भुवःस्त्रिमहस्यैव जनः साक्षात्तपस्तथा ।
 सत्यलोकश्च पातालं नरकार्णवकोटयः ॥ २ ॥
 तारकाग्रहसोमार्कध्रुवः सप्तर्षयस्तथा ।

वैमानिकास्तथान्ये च तिष्ठन्त्यस्य प्रसादतः ॥ ३ ॥
 अनेन निर्मितास्त्वेवं तदात्मानो द्विजर्षभाः ।
 समष्टिरूपः सर्वात्मा संस्थितः सर्वदा शिवः ॥ ४ ॥
 सर्वात्मानं महात्मानं महादेवं महेश्वरम् ।
 न विजानन्ति सन्धूढा मायया तस्य मोहिताः ॥ ५ ॥
 तस्य देवस्य रुद्रस्य शरीरं वै जगत्त्रयम् ।
 तस्मात् प्रणम्य तं वक्ष्ये जगतां निर्णयं शुभम् ॥ ६ ॥
 पुरा वः कथितं सर्वं मया ण्डस्य यथाकृतिः ।
 भुवनानां स्वरूपञ्च ब्रह्माण्डे कथयाम्यहम् ॥ ७ ॥
 पृथिवी चाक्षरीक्षञ्च स्तर्महर्जन एव च ।
 तपः सत्यञ्च सप्तैते लोकास्त्वण्डीरवाः शुभाः ॥ ८ ॥
 अधस्तादत्र चैतेषां द्विजाः ! सप्ततलानि तु ।
 महातलादयस्तेषाम् अधस्ताद्वरकाः क्रमात् ॥ ९ ॥
 महातलं हेमतलं सर्वरक्षोपशोभितम् ।
 प्रासादैश्च विचित्रैश्च भवस्यायतनैस्तथा ॥ १० ॥
 अनन्तेन च संयुक्तं मुमुक्षुन्देन धीमता ।
 नृपेण बलिना चैव पातालस्वर्गवासिना ॥ ११ ॥
 शैलं रसातलं विप्राः ! शार्करं हि तलातलम् ।
 पीतं सुतलमित्युक्तं वितलं विद्रुमप्रभम् ॥ १२ ॥
 सितं हि अतलं तच्च तलं यच्च सितेतरम् ।
 क्षायास्तु यावद्विस्तारोऽधस्तोषाञ्च सुव्रताः ! ॥ १३ ॥
 तलानाञ्चैव सर्वेषां तावत् संस्था समाहिता ।
 सहस्रयोजनं व्योम दशसाहस्रमेव च ॥ १४ ॥
 सच्चं सप्तसहस्रं हि तलानां सघनस्य तु ।

व्योम्नः प्रमाणं मूलन्तु त्रिंशत्साहस्रकेण तु ॥ १५ ॥
 सुवर्णेन मुनिश्रेष्ठास्तथा वासुकिना शुभ ।
 रसातलमिति ख्यातं तथान्यैश्च निषेवितम् ॥ १६ ॥
 विरोचनहिरण्याक्षनरकाद्यैश्च सेवितम् ।
 तलातलमिति ख्यातं सर्वशोभासमन्वितम् ॥ १७ ॥
 वैनायकादिभिश्चैव कालनेमिपुरोगमैः ।
 पूर्वदेवैः समाकीर्णं सुतलञ्च तथापरैः ॥ १८ ॥
 वितलं दानवाद्यैश्च तारकान्मिसुखैस्तथा ।
 महास्तकाद्यैर्नागैश्च प्रह्लादेनासुरेण च ॥ १९ ॥
 वितलञ्चात्र विख्यातं कम्बलाश्वनिषेवितम् ।
 महाकुम्भेन वीरेण हयग्रीवेण धीमता ॥ २० ॥
 शङ्खकर्णेन सन्निभं तथा नमुचिपूर्वकैः ।
 तथान्यैर्विविधैर्वीरैस्तलञ्चैव सुशोभितम् ॥ २१ ॥
 तलेषु तेषु सर्वेषु चाश्वया पुरमेश्वरः ।
 स्कन्देन जन्दिना सार्धं गणपैः सर्वतो वृतः ॥ २२ ॥
 तलानाञ्चैव सर्वेषामूर्ध्वतः सप्त सत्तमाः ! ।
 क्षातलानि धरा चापि सप्तधा कथयामि वः ॥ २३ ॥
 इति श्रीलैङ्गे पातालवर्णनं नाम पञ्चचत्वार-

त्रिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

लाङ्गली तोयपिप्पल्यां क्लीवन्तु कुसुमान्तरे ।
 गोदारणे दृष्टराजमृद्वद्विषयेष्वयोः ॥१२८॥
 लोहलः शृङ्खलाचार्येऽव्यक्तवाचिनि च त्रिषु ।
 वञ्जुलः पुंसि तिनिशे वेतसाशोकयोरपि ॥१२९॥
 वण्टालो युद्धभेदे च नौकायाञ्च खनितके ।
 वातूलः पुंसि वात्यायां वाच्यवन्माहतासहे ॥१३०॥
 वामिलो दाम्बिके वामे त्रिषु स्याद् विमला स्त्रियाम् ।
 शातलायां भुवोभेदे निर्मलत्वभिधेयवत् ॥१३१॥
 विपुलः पृथुलेऽगाधे मेरुपश्चिमभूधरे ।
 विदुलस्तु पुमानम्बुवेतसे वेतसेऽपि च ॥१३२॥
 विडालो नेत्रपिण्डे स्याद् दृष्टदंशकके पुमान् ।
 विशाला त्विन्द्रवारुण्यामुज्जयिन्यान्तु योषिति ॥१३३॥
 मृगपक्षिभिदोः पुंसि पृथुले त्वभिधेयवत् ।
 दृष्टलो मृञ्जने शूद्रे चन्द्रगुप्तेऽपि राजनि ॥१३४॥
 शकलं त्वचि खण्डे स्याद् रागवस्तुनि वल्कले ।
 शम्बलोऽस्त्री सम्बलवत् कुलपाथेय मत्सरे ॥१३५॥
 शयालुः स्यादजगरे निद्राशीले च कुकुरे ।
 अङ्गालुर्दोहदिन्यां स्त्री अङ्गायुक्ते तु वाच्यवत् ॥१३६॥
 श्यामलः पिप्पले कृष्णे शार्दूलो राक्षसान्तरे ।
 व्याघ्रे च पशुभेदे च सत्तमे तूत्तरस्थितः ॥१३७॥
 शाल्मलि स्तरुभेदे स्याद् द्वीपभेदेऽपि च द्वयोः ।
 श्रीफलः पुंसि मालूरे धात्रीनीलिकयोः स्त्रियाम् ॥१३८॥

शीवलं स्याच्च शैवाले शैलेये च नपुंसकम् ।
 शीतलं पुष्पकाशीशे* शैलजे मलयोद्भवे ॥१३८॥
 पुमानसनपर्यां स्यात् शिशिरे वाच्यलिङ्गकम् ।
 शृगालो वृक्षके दैत्यभेदे ना डमरे स्त्रियाम् ॥१४०॥
 शृङ्खला पुंस्कटीवस्त्रबन्धे च निगडे त्रिषु ।
 शैवलं पद्मकाष्ठे स्यात् शैवालेऽपि पुमानयम् ॥१४१॥
 शौष्कलः शुष्कमांसस्य पणके पिशिताग्निनि ।
 षण्डाली तैलमाने च सरसीकामुकस्त्रियोः ॥१४२॥
 सरलः पूतिकाष्ठे नाऽथोदारावक्रयो स्त्रिषु ।
 सङ्कुलं त्रिषु विस्पष्टवाचि व्याप्तेऽथ सप्तला ॥१४३॥
 नवमाली चर्मकषागुञ्जामु पाटलौ स्त्रियाम् ।
 सन्धिला तु सुरुङ्गायां नदीमदिरयोः स्त्रियाम् ॥१४४॥
 सिधमला मत्स्यविज्ञतौ वाच्यवत् किलासिनि ।
 सुवेलः प्रणते शान्ते त्रिषु ना पर्वतान्तरे ॥१४५॥
 सुतलोऽट्टालिकाबन्धनागलोकप्रभेदयोः ।
 हिङ्गुलोवर्णकद्रव्ये ना भण्डाक्यान्तु हिङ्गली ॥१४६॥
 हेमलः स्वर्णकारे स्यात् ककलासे शिलान्तरे ।

लचतुष्कम् ।

अक्षमालाऽक्षसूते स्यादहन्वत्यामपि स्त्रियाम् ॥१४७॥

* पुष्पकाशीशमिति पुष्पकाशीशमिति च वर्णयोजना दृश्यते ।

अङ्गपाली परीरन्ध्रे धातौवेदिकयोः स्त्रियाम् ।
 अथातिबलः प्रबले त्रिषु स्त्रीत्वौषधीभिदि ॥१४८॥
 उदूखलं गुग्गुलौ स्यादुलूखलेऽपि न द्वयोः ।
 एकाशीला वनतिक्तिकौषधी पुंसि वक्पुष्पे च ॥१४९॥
 कलकलं उक्तः कोलाहले तथा सालनिर्व्यासे ।
 अथ कर्म्मफलं कर्म्मरक्तकर्म्मविपाकयोः ॥१५०॥
 कन्दरालः पुमान् गर्दभाण्डे अक्षतरावपि ।
 कमण्डलुः स्यात् करके मल्ली ना अक्षपादपे ॥१५१॥
 कुतूहलं कौस्तुके स्यात् प्रशस्तेऽपि च दृश्यते ।
 खतमालखु पुंलिङ्गो धूमेऽपि च बलाहके ॥१५२॥
 गण्डशैलो खलाटे स्यात् च्युतस्थूलोपले गिरेः ।
 गन्धफल्यपि गुन्द्रायां चम्पकस्य च कोरके ॥१५३॥
 चक्रबालोऽद्रिभेदे स्याच् चक्रबालन्तु मण्डले ।
 जलाश्वलं स्वतो वारिनिर्गमे शैवलेऽपि च ॥१५४॥
 दलामलं मरुवके दमनेऽपि नपुंसकम् ।
 ध्वनिमाला तु वीणायां वेणुकाहलयोरपि ॥१५५॥
 स्यात् परिमलोऽतिमर्द्दातिमनोहरगन्धयोश्चापि ।
 सुरतोपमर्दविकसच्छरीररागादिसौरभे पुंसि ॥१५६॥
 अथ पोटगलः पुंसि नले च काशमत्स्ययोः ।
 भवेद् बङ्गफलो नीपे नाऽऽमलक्यान्तु योषिति ॥१५७॥
 भस्मातूलं ग्रामकूटे पांशुवर्षे हिमेऽपि च ।
 भद्रकाली तु गन्धोल्यां कात्यायन्यामपि स्त्रियाम् ॥१५८॥

महाकालो महादेवे किम्पाके प्रथमान्तरे ।
 भवेन् मदकलो मत्तेभमदाव्यक्तवाचिनोः ॥१५६॥
 महाबलं सीसकेऽतिबलायां स्त्री बलान्तरे ।
 त्रिलिङ्गं मणिमाला तु हारे इन्तान्तान्तरे ॥१६०॥
 महानीलो भङ्गराजे मणिनागविशेषयोः ।
 मुक्ताफलन्तु कर्पूरे मौक्तिके लवलीफले ॥१६१॥
 स्यान् मृत्युफला कदल्यां महाकालफले पुमान् ।
 भवेद् यवफलो वेणौ मांसीकुटजयोरपि ॥१६२॥
 रजस्वला पुष्पवत्यां स्त्रियां स्यात् सौरभे पुमान् ।
 वातकेलिः कलालापे विद्मदन्तघते पुमान् ॥१६३॥
 अथ वायुफलं शक्रकार्मुके करकेऽपि च ।
 भवेद् विषकिलो मल्लीप्रभेदे मदने पुमान् ॥१६४॥
 दृष्टमला* गुडाकेशे महापोटगले पुमान् ।
 सदाफलः स्कन्दफले नारिकेलेऽप्युदुम्बरे ॥१६५॥
 सिनीवाली तु दृष्टेन्दुकलामादुर्गयोरपि ।
 अथ सौर्वचलं सर्ज्ज्वारे च लवणान्तरे ॥१६६॥
 हस्तिमल्लोऽश्वमातङ्गे शङ्खनागे विनायके ।
 हरितालं धातुभेदे स्त्री दूर्वाकाशरेखयोः ॥१६७॥
 हलाहलो ब्रह्मसर्पेऽश्वनायां ना विषेऽस्त्रियाम् ।

लपञ्चकम् ।

आसुतीबल आख्यातः कन्यापालकयज्वनोः ॥१६८॥

उद्दण्डपालः पुंसि स्यात् सर्पमत्स्यप्रभेदयोः ।

एककुण्डल आख्यातो बलभद्रे धनाधिपे ॥१६९॥

कपीटपाल उद्दिष्टः केनिपातसमुद्रयोः ।

स्यात् पाण्डुकम्बलः श्वेतप्रावारग्रावभेदयोः ॥१७०॥

भवेत् सुरतताली तु दूतिकायां शिरःस्रजि ।

लान्तवर्गः समाप्तः ।

वैककम् ।

वः सान्त्वने च वाते च वरुणे च निगद्यते ।

वं प्रचेतसि* जानीयादिवार्ये च तदव्ययम् ॥१॥

स्वः स्यात् पुंस्यात्मनि ज्ञातौ तिष्ठात्मीये धनेऽस्त्रियाम् ।

वद्विकम् ।

अवि नीये रवौ मेघे शैलमूषिककम्बले ॥२॥

अग्रतः पुञ्जातिभेदे च तुरगे च पुमानयम् ।

ऊर्ध्वं स्यादुच्छ्रिते तुङ्गे चोपरिष्ठादपि स्मृतम् ॥३॥

* प्रचेतसि वरुणदेवताके मन्त्रे ।

क्षवः क्षते राजिकायां कवि वीर्यानिशुक्रयोः ।
 क्षुरौ काव्यकरे पुंसि स्यात् खलीने तु योषिति ॥४॥
 कण्ठं पापे सुनौ पुंसि कण्ठं वीजे च शीघ्रुनः ।
 पापे क्लीवं नपुंसके षण्डेऽन्यवद्विक्रमे ॥५॥
 स्यात्तु ग्रीवा कन्धरायां तच्छिरायाञ्च योषिति ।
 चार्द्धी तु शोभनावुद्धो ज्योत्स्नाभनदभार्ययोः ॥६॥
 हविः शोभारुचो र्योषिज् जवो वेगवति त्रिषु ।
 पुंलिङ्गस्तु भवेद् वेगे चोद्ध्रपुष्पे जवा स्मृता ॥७॥
 जीवः प्राणिनि वृत्तौ च वृक्षभेदे वृक्षस्यती ।
 जीवा जीवन्तिकाभौर्ध्वीवचाशिक्षितभूमिषु ॥८॥
 न स्त्री तु जीविते तत्त्वं स्वरूपे परमात्मनि ।
 स्याद् विलम्बितवृत्ते च द्रवः प्रद्रावनर्म्माणोः ॥९॥
 रसेऽपि दव-दावौ तु वनवह्नौ वनेऽप्युभौ ।
 द्वन्द्वं रहस्ये कलहे तथा मिथुनसुगमयोः ॥१०॥
 दार्द्धी दारुहरिद्रायां तथा गोजिह्विकौषधौ ।
 द्यौः स्त्री स्वर्गे च गगने दिवं क्लीवं तयोः स्मृतम् ॥११॥
 देवो मेघे सुरे रात्रि स्थान् नपुंसकमिन्द्रिये ।
 देवी कृताभिषेकायां तेजनीष्टकयोरपि ॥१२॥
 धवः पुमान् नरे धूर्त्तं पत्न्यौ वृक्षान्तरेऽपि च ।
 ध्रुवः शङ्कौ चरे विष्णौ वटे चोत्तानपादजे ॥१३॥
 वसुयोगभिदोः पुंसि क्लीवं निश्चिततर्कयोः ।
 स्त्री मूर्ध्निः शःलपण्यां गीतिस्वुग्भेदयो स्लिप् ॥१४॥

सन्तते शाश्वते चाथ नवं नव्ये पुमान् सुतौ ।
 नीवी परिपणे स्त्रीणां कटीवसनवन्धने ॥१५॥
 पक्वं परिणतेऽपि स्याद् विनाशाभिमुखे त्रिषु ।
 भवः स्यात् भवने भेले भेकेऽवौ श्वपचेऽपि च ॥१६॥
 शाखासृगे च कुलके प्रवणे पर्कटीद्रुमे ।
 कारण्डवाख्यविहगे शब्दे भृतगतौ पुमान् ॥१७॥
 कैवर्त्तीमुस्तके गन्धहणेऽपि स्यान् नपुंसकम् ।
 पार्श्वं कक्षाधरे चक्रोपान्ते पर्शुगणेऽपि च ॥१८॥
 प्राध्वन्तु प्रणते चातिदूरवर्त्तनि बन्धने ।
 पृथ्वी भूमौ महत्याश्च त्वक्पट्यां कृष्णजीरके ॥१९॥
 भवः क्षेमेशमंसारे सत्तायां प्राप्तिजन्मनोः ।
 भावः सत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु ॥२०॥
 क्रियालीलापदार्थेषु विभूतिबुधजन्तुषु ।
 रत्यादौ चाथ रेवा स्यान् नील्यां रत्यां नदीभिदि ॥२१॥
 लवो लेशे विनाशे च छेदने रामनन्दने ।
 लङ्का करञ्जभेदे स्यात् फले वाद्ये खगान्तरे ॥२२॥
 लघ्वी लाघवयुक्तायां प्रभेदे स्यन्दनस्य च ।
 विश्वा त्वतिविघायां स्त्री जगति स्यान् नपुंसकम् ॥२३॥
 न ना शुण्ड्यां पुंसि देवप्रभेदेष्वखिले त्रिषु ।
 विश्वं फले श्रीफले ना श्वः स्यात् कुण्डपे पुमान् ॥२४॥
 नपुंसकन्तु पानीये शिवि भूर्ज्जे द्रुपे पुमान् ।
 शिवो मोक्षे महादेवे कीलकग्रहयोगयोः ॥२५॥

वासुके गुग्गुली वेदे पुण्डरीकद्रुमे पुमान् ।
 सुखक्षेमजले क्लीवं शिवा भाटामलौषधौ ॥२६॥
 अभयामलकीगौरी फेरुसक्तुफलास्त्रपि ।
 शुल्वं ताम्बे यक्षकर्माण्याचारे जलसन्निधौ ॥२७॥
 सत्वं* गुणे पिशाचादौ बले द्रव्यस्वभावयोः ।
 द्यात्मत्वे व्यवसायासुचितेष्वस्त्री तु जन्तुषु ॥२८॥
 सयो यज्ञे च सन्ताने साम्बं दाक्षिण्यसामनोः ।
 सुवा द्वयो र्यज्ञपात्रे शल्लकीमूर्खयोः स्त्रियाम् ॥२९॥
 हव आञ्जाध्वराह्वाने हस्वो न्यक् खर्खयोः स्त्रिषु ।

वचिकम् ।

अक्षीवं वशिरे शिग्रौ नाऽमत्ते पुनरन्यवत् ॥३०॥
 अभावो मरणेऽसत्त्वे आह्वो युद्धयज्ञयोः ।
 आर्त्तवं स्त्रीरजःपुष्पे क्लीवं स्यादृतुजे त्रिषु ॥३१॥
 आश्रयोऽङ्गीकृतौ क्लेशे नाऽन्यवत् वचनस्थिते ।
 उद्धवो यादवभिदि महे च क्रतुपावके ॥३२॥
 उत्सवो मह उत्सेके इच्छाप्रसवकोपयोः ।
 कारवी मधुरादीषत्वक्पत्नीलणजीरके ॥३४॥
 कितवस्तु पुमान् मत्ते वञ्चके कनकाह्वये ।
 केशवोऽजे च पुन्नागे पुंसि केशवति त्रिषु ॥३५॥

कैतवन्तु हले द्यूते कैरवः कितवे रिपौ ।
 नपुंसकश्च कुसुदे चन्द्रिकायाम् कैरवी ॥३६॥
 गाण्डीवो गाण्डिवश्चास्त्री कार्मुकोऽर्जुनकार्मुके ।
 गालवस्तु मुनौ लोभ्रे ताण्डवोऽस्त्री तृणान्तरे ॥३७॥
 भवेद्रुद्रतट्ये च त्रिदिवा सरिदन्तरे ।
 पुंसि स्वर्गे दीदिवि ना धिषणोऽन्धे तदस्त्रियाम् ॥३८॥
 निष्पावः शूर्पपवने राजभाषे कडङ्गरं ।
 पवने शिखिकायां ना निर्विकल्पेऽन्यलिङ्गकः ॥३९॥
 निह्नुवः पुंसि निह्नुतावविश्वासापलापयोः ।
 पल्लवोऽस्त्री किसलये विटपे विसरे वने ॥४०॥
 शृङ्गारेऽलङ्कारागे च प्रभावः शान्तितेजसोः ।
 पञ्चत्वं पञ्चानां भावे प्राणानामत्येऽपि च ॥४१॥
 प्रभवो जन्ममूले* स्याज् जन्महेतौ पराक्रमे ।
 ज्ञानस्य चादिमस्थाने प्रसवो गर्भमोचने ॥४२॥
 उत्पादे स्यादपत्येऽपि फले च कुसुमेऽपि च ।
 प्रसेवः पुंसि वीणाङ्गे स्थिते च पार्थिवो नृपे ॥४३॥
 पार्थिवी तु सीतायां स्त्री श्रुतिव्या विहृतौ त्रिषु ।
 पुङ्गवः स्याद् वलीवर्हे प्रभेदेऽप्यौषधस्य च ॥४४॥
 उत्तरस्यः पुनः श्रेष्ठे फेरवो जम्बुकेऽक्षपे ।
 वल्लवः सूपकारे स्याद् भीमसेने च नोदुहि ॥४५॥

---

* जन्ममूलं जन्मादिकारणमदुहि ।

बान्धवो ज्ञातिसुहृदो भर्गवी गजधन्विनोः ।
 शुक्रे परशुरामे च भार्गवी पार्ष्वतीश्रियोः ॥४६॥
 दूर्वायां भैरवः पुंसि शङ्करे भीषणे त्रिषु ।
 माधवोऽजे मधौ राधे जादवे ना स्त्रियां मिसौ ॥४७॥
 मधुशर्करावासन्तीकुट्टनीमदिरासु च ।
 गोमहिष्यादिसम्पत्तौ यादवः पुंसि केशवे ॥४८॥
 राजीवं नलिने ना तु भेदे हरिणमीनयोः ।
 राघवोऽब्जे र्महामीनभेदे च रघुवंशजे ॥४९॥
 रौरवो नरके घोरे बड़वा द्विजयोषिति ।
 अश्यायां कुम्भदास्याश्च नारीजात्यन्तरेऽपि च ॥५०॥
 बाहुवं करणे स्त्रोणां धोटकौघे नपुंसकम् ।
 पाताले न स्त्रियां पुंसि ब्राह्मणे बड़वानले ॥५१॥
 विभवो रौमोच्चैश्चर्य्ये विद्रुवो विद्रुतौ धियि ।
 विभावः स्यात् परिचये रसस्योद्दीपनादिषु ॥५२॥
 शात्रवं भावसंज्ञत्योः शत्रूणां शात्रवो द्विषि ।
 पाडवो गानरसयोः सचिवो मन्त्रिणि स्मृतः ॥५३॥
 सहाये सम्भवो हेतावुत्पत्तौ मेलकेऽपि च ।
 आधारानतिरिक्तत्वेऽप्याधेयस्य निगद्यते ॥५४॥
 सुग्रीवो वासुदेवस्य ज्ये शाखाम्बुगेश्वरे ।
 सुषवी कारवेत्से स्यात् कृष्णजीरकजीरयोः ॥५५॥
 सैन्धवोऽस्त्री माणिमय्ये नाऽर्धे सिन्धुभवे त्रिषु ।

वचतुष्कम् ।

अनुभावः प्रभावे स्थान् निश्चये भावबोधके ॥५६॥
 भवेदभिषवः स्नाने मद्ये सन्धानयज्ञयोः ।
 अपह्ववस्तु पुंलिङ्गः स्मृतः स्नेहापलापयोः ॥५७॥
 आदीनवः पुमान् दोषे परिल्लेशदुरन्तयोः ।
 उपप्लवः सैहिकेये विप्लवोत्पातयोरपि ॥५८॥
 कुशीलवस्तु वाल्मीकी* नटयाचकयोरपि ।
 जलवित्तवः कर्कटे स्यात् पञ्चाङ्गे जलचत्वरे ॥५९॥
 जीवञ्जीव चकोरे स्याद् द्रुमभेदेऽपि पुंस्त्वयम् ।
 धामार्गवस्तु पुंसि स्यादधामार्गे च घोषके ॥६०॥
 पारिप्लवश्चाकुले स्याच् चञ्चले च पराभवः ।
 तिरस्कारे विनाशे च पुंसि पारश्वः पुमान् ॥६१॥
 परस्त्रीतनये शस्त्रे द्विजात् शुद्रासुतेऽपि च ।
 पुटशीवस्तु पुल्लिङ्गो गर्गरीतान्मकुम्भयोः ॥६२॥
 बलदेवो बले वाते त्रायमाणौषधौ स्त्रियाम् ।
 रन्तिदेवस्तु नृपते भेदे च गरुडध्वजे ॥६३॥
 रोहिताश्व सितभानौ हरिश्चन्द्रनृपात्मजे ।
 अथ शीतशिवं क्लीवं शैलेयमाणिमथ्ययोः ॥६४॥
 पुंसि सक्तुफलावृत्ते तथा मधुरिकौषधौ ।
 सहदेवा बलादण्डोत्पलयोः शारिवौषधौ ॥६५॥

सहदेवी तु सर्पाभ्यां पुंसि स्यात् पाण्डवे पुनः ।

वपञ्चकम् ।

आशितम्भवमन्नाद्ये तप्तौ स्यादाशितम्भवः ॥६६॥

वान्तवर्गः समाप्तः । *

शैककम् ।

शं वदन्ति बुधाः श्रेयः शश्व शस्त्रं निगद्यते ।

शी श्व शयनमित्याहुः शास्त्रं शा च निगद्यते ॥१॥

शद्विकम् ।

अंशुरर्कप्रभोस्त्रेषु नाऽऽशा तृणादिशोः स्त्रियाम् ।

आशु धान्यान्तरे शीघ्रेऽपीशा लाङ्गलदण्डके ॥२॥

ईशः प्रभौ महादेवे काशी वाराणसीपुरे ।

न स्त्रियां तृणभेदे स्यात् कीशो दिगम्बरे * कपो ॥३॥

कुशी फाले कुशा रज्ज्वां त्रिषु पापिष्ठमत्तयोः ।

योक्तरामसुतद्वीपे ना दर्भेऽस्त्री कुशं जले ॥४॥

केशः स्यात् पुंसि वरुणे ह्रीवरे कुन्तलेऽपि च ।

क्षोशो दुःखेऽपि कोपेऽपि व्यवसायेऽपि दृश्यते ॥५॥

केशोऽस्त्री कुम्भले पात्रे दिव्ये खड्गपिधानके ।

जातिकोषेऽर्थसंज्ञाते पेशां शब्दादिसंग्रहे ॥६॥

* दिगम्बरो विवस्त्रः ।

दर्शस्तु स्यादमावस्यायागभेदावलोकने ।
 दंशः कीटविशेषे च वर्मदंशनयोः पुमान् ॥७॥
 दशा वस्यादीपवर्त्योर्वस्त्वान्ते भून्नि योषिति ।
 दृक् स्त्रियां दृशने नेत्रे बुद्धौ च त्रिषु वीक्षके ॥८॥
 नाशः पलायनेऽपि स्यान्निधनानुपलम्भयोः ।
 निशा दारुहरिद्रायां स्यात् त्रियामाहरिद्रयोः ॥९॥
 पशु र्मगादिदेवाजे नाऽव्ययं पशु दर्शने ।
 पाशः केशादिपूर्वः स्यात् तत्सङ्घे कर्णपूर्वकः ॥१०॥
 सुकर्णे च स्वसामर्थ्यान् मृगपक्ष्यादिवन्धने ।
 पांशुधूलौ च शस्यार्थचिरसञ्चितगोमये ॥११॥
 पेशी सुपक्वकलिके मांस्यां खड्गपिधानके ।
 मांसपीरुज्जमण्डभेदे राशि र्मेषादिपुञ्जयोः ॥१२॥
 वंशः पुंसि कुले वेणौ घृष्टावयववर्गयोः ।
 वशा वन्ध्यासुतायोषास्त्रीगवीकरिणीषु च ॥१३॥
 त्रिष्वायत्ते क्लीवमायत्तत्वे चेच्छाप्रभुत्वयोः ॥
 विट् पुंसि मनुजे वैश्ये वेशो वेश्यागृहे गृहे ॥१४॥
 नेपथ्ये च शशो बोले लोभ्रे नृपशुभेदयोः ।
 स्पर्शो रक्षायां दाने च स्पर्शने स्पर्शकेऽपि च ॥१५॥
 स्पशः स्यात् सम्पराये च प्रणिधावपि पुंस्ययम् ।

शचिकम् ।

आदर्शो दर्पणे टीकाप्रतिपुस्तकयोरपि ॥१६॥

उङ्गीशो ग्रयभेदे स्यादुङ्गीशश्चन्द्रिकापतौ ।
 उपांशु र्जपभेदे स्यादुपांशु विजनेऽव्ययम् ॥१७॥
 कपिशस्त्रिषु श्यावे स्त्री माधव्यां सिङ्गके पुमान् ।
 कर्कशः काशमर्द्दुकाभिल्येष्वयसौ पुमान् ॥१८॥
 त्रिषु साहसिके क्रूरे दृढाभस्यणिर्हये ।
 कीनाशः कर्षकक्षुद्रोपांशुघातिषु वाच्यवत् ॥१९॥
 यसे ना कुलिशो न स्त्री दम्भोलौ ना भषान्तरे ।
 गिरिशोऽद्रिपतौ वाचस्पतिशङ्करयोः पुमान् ॥२०॥
 तुङ्गीशसु पुमान् गौरीवल्लभेक्षिमदीधितौ ।
 दुःस्पर्शो धन्वयासे ना कण्टकार्यां स्त्रियां त्रिषु ।
 खरस्पर्शेऽथ निस्त्रिंशः खङ्गे ना निर्हये त्रिषु ॥२१॥
 निर्वेशसु पुमान् भोगे धेतने मूर्च्छनेऽपि च ।
 निवेशः पुंसि विन्यासे शिविरोद्वाहयोरपि ॥२२॥
 निदेशः शासनेऽपि स्यात् कथनोपान्तयोरपि ।
 नोकाशो निश्चये तुल्ये पलाशं कदने मतम् ॥२३॥
 शठीकिंशुक रक्षःसु पुंसि स्याद् हरिते त्रिषु ।
 प्रकाशसु स्फुटे ख्याते प्रहासातपयोरपि ॥२४॥
 प्रदेशो देशमात्रे स्यात् तर्जन्यङ्गुष्ठसन्मिते ।
 भित्तावपि च पिङ्गाशी नीलिकायां नपुंसकम् ॥२५॥
 जात्यस्वर्णे पुमान् पल्लीपतौ मत्स्यान्तरेऽपि च ।
 बालिशश्च शिशौ मूर्खे भूकेशः शैबले वटे ॥२६॥
 भूकेश्यवलाजेऽपि स्यात् लोमशो मुनिमेषयोः ।

लोमान्विते स्त्रियां काकजङ्घामांसीवचासु च ॥२७॥
 मूकशिश्वि महामेढाकाशीशे शाकिनीमिदि ।
 विवशस्त्रिष्ववस्थात्मारिष्टदुष्टधियोऽरपि ॥२८॥
 विकाशः पुंसि विजने प्रकाशे सदृशं समे ।
 उचिते चाय संवेशः स्वापस्त्रीरतबन्धयोः ॥२९॥
 सुखाशो वरुणे राजतिनिशे सुखभोजने ।
 हताशो निर्हृये चाशारहिते पिशुनेऽपि च ॥३०॥

शचतुष्कम् ।

अपदेशः पुमान् लक्ष्ये निमित्तव्याजयोरपि ।
 अपभ्रंशस्तु पतने भाषाभेदापशब्दयोः ॥३१॥
 आश्रयाशः पुमान् वक्ष्यौ त्रिषु चाश्रयनाशके ।
 उपसर्गः स्पर्शमात्रे स्नानाचमनयोरपि ॥३२॥
 उपदंशो विदंशे च मेढ्ररोगान्तरेऽपि च ।
 क्रूरहृक् पिशुने वाच्यलिङ्गः पुंसि शनैश्चरे ॥३३॥
 खण्डपर्शुः पर्शुरामे शङ्करे चूर्णलेपिनि ।
 खण्डामलकभैषज्ये सिङ्घिकातगयेऽपि ना ॥३४॥
 जीवितेशो यमे पुंसि त्रिषु स्याज् जीवितेश्वरे ।
 नागपाशः पुमान् स्त्रीणां करणे वरुणासुधे ॥३५॥

* अरिष्टदुष्टीरावज्ञानविपरीतबुद्धिः पुरुषः ; आश्रयस्तुरपि ना
 कातर इति केचित् ।

पञ्चदशी त्वमावास्यापौर्णमास्येच योषिति ।
 प्रतिस्पशः सहाये स्याद् वार्त्ताहरपुरोगयोः ॥३६॥
 परिवेशो वेष्टने स्यात् परिधावपि पुंस्ययम् ।
 पादपाशी खड्गकायां गङ्गलायामपि स्त्रियाम् ॥३७॥
 पुरोडाशो हविर्भेदे चमस्यां पिटकस्य च ।
 ऊतशेषे च भूमिस्पृक् पुंसि मानुषवैश्ययोः ॥३८॥
 शान्तवर्गः समाप्तः ।

पैकिकम् ।

षः कचे पुंसि विज्ञेयः श्रेष्ठे स्यादभिधेयवत् ।
 श्वः संवर्त्ते राक्षसे च नरसिंहे च विद्युति ॥१॥
 श्वेते नाशे क्षेत्तपाले चि निर्वासे नतौ श्वये ।

षट्दिकम् ।

अश्वो ज्ञातार्थशकटव्यवहारेषु पाशके ॥२॥
 रुद्राक्षेन्द्राक्षयोः सर्पे विभीतकतरावपि ।
 चक्रे कर्षे पुमान् क्लीवं तुल्ये सौवर्चलेन्द्रिये ॥३॥
 उषा वाणसुतारात्मोरुषः कामिनि गुग्गुलौ ।
 रात्रिशेषे उषायान्तु केचिदाहुः सद्व्ययम् ॥४॥
 अजः चारुस्त्रिकायां प्रभातेऽपि पुमानयम् ।
 तत्सन्वायाञ्च रन्ध्रे च चन्दनादौ अवोबिले ॥५॥

ऋपि भेदे वशिष्ठादौ दीधितौ च पुमानयम् ।
 ऋक्षः पर्वतभेदे स्याद् भस्मके शोणके पुमान् ॥६॥
 व्रतबेधनेऽन्यलिङ्गो नक्षत्रे पुन्नपुंसकम् ।
 कक्षा स्यादन्तरीयस्य पञ्चादक्षलपल्लवे ॥७॥
 स्यर्द्धास्यदे ना दोर्मूले कच्छवीरुत्तृणेषु च ।
 कर्षो ना कर्षणे मानप्रभेदे पुन्नपुंसकम् ॥८॥
 कर्पूः पुमान् करीषाग्नौ स्त्रियां* कुल्येष्टिखातयोः ।
 काक्षी तुवरिकायाञ्च सौराष्ट्रमद्यपि स्त्रियाम् ॥९॥
 कोषोऽस्त्री कुक्षले पात्रे दिव्ये खड्गपिधानके ।
 जातिकोषेऽर्थसङ्घाते पेक्षां शब्दादिसङ्ग्रहे ॥१०॥
 घोष आभीरपल्लवां स्याद् गोपालान्नितोषके ।
 कांस्ये चास्मदनादे ना घोषा मधुरिकौषधौ ॥११॥
 चोच्चो गीते शुचौ दक्षे तथा तीक्ष्णमनोज्ञयोः ।
 भषा नागबलायां स्त्री तापमत्स्याटवीषु ना ॥१२॥
 तर्षो लिप्पोदन्ययो स्त्रिट् कान्तौ वाचि रुचौ स्त्रियाम् ।
 तुषो धान्यत्वगच्छद्गो रूषा लिप्सा तषोः स्त्रियाम् ॥१३॥
 तट् लिप्साग्नानुदन्यायां स्मरपुव्यामपि स्त्रियाम् ।
 दक्ष स्त्रिषु पटौ पुंसि ताम्रचूडे प्रजापतौ ॥१४॥
 मुनिभेदे हरवृषे द्रुमभेदे स्त्रियां भुवि ।
 दोषः स्याद् दूषणे पापे दोषा रात्रौ भुजेऽपि च ॥१५॥

---

* स्त्रियान्त कृषिकुल्ययोरिति कश्चित् पाठः ।

ध्माङ्गी मत्स्यात् खगे काके तक्षके भिक्षुकेऽपि च ।
 ध्माङ्गी कक्कोलिकायां स्थान् न्युच्चं कात्स्न्ये तृणोऽपि च ॥१६॥
 क्लीवेऽयं पुंसि मङ्घ्रिणि निक्षेपे पुनरन्यवत् ।
 यच्चो जटीगर्हभाण्डदीपभित्कुञ्जराशने* ॥१७॥
 पक्षो मासार्द्धके पार्ष्णिग्रहे साध्यविरोधयोः ।
 केशादेः परतो वृन्दे बले सखिसहाययोः ॥१८॥
 चुल्लीरग्ने पतले च वाजे कुञ्जरपार्श्वयोः ।
 प्रेक्षा नृत्यक्षणे बुद्धौ प्रेषः क्लेशे च मर्द्दने ॥१९॥
 उन्मादे प्रेषणे पौषो मासे तत्पूर्णिमातिथौ ।
 स्त्रियां भिक्षा भृतौ याज्ञा सेवाभिहितवस्तुषु ॥२०॥
 माषो ब्रीह्यन्तरे मूर्खे मानत्वदोषभेदयोः ।
 मिषं व्याजे स्युर्हने ना मेषो राश्यान्तरे ऊडे ॥२१॥
 भैषज्यभिदि मोक्षस्तु मुक्तिपाटलिमोचने ।
 यच्चो गुह्यकमात्रे च गुह्यकाधीश्वरेऽपि च ॥२२॥
 रक्षा जतुरक्षणयोः रूक्षस्वप्नेऽप्युचिक्वणे ।
 लक्षा नपुंसि सङ्ख्यायां क्लीवं व्याजशरव्ययोः ॥२३॥
 वर्षोऽस्त्री भारतादौ च जम्बूद्वीपाब्दवृष्टिषु ।
 प्रावृट्काले स्त्रियां भूम्नि विट् स्त्रीव्यापनविष्ठयोः ॥२४॥
 विषं जलेऽतिविषायां स्त्रियां स्वेडे तु नस्त्रियाम् ।
 वृषो धर्मो बलीवर्हो शृङ्गा पुराशिभेदयोः ॥२५॥

अष्टे स्यादुत्तरस्य च वासामूषिकशुक्ले ।
 तथा वास्तुस्थानभेदे पुमानयं प्रकीर्तितः ॥२६॥
 वृषा मूषिकपण्याश्च यतीनामासने वृषी ।
 व्योषं स्यात् त्रिकटुद्रव्ये करिभेदे पुमानयम् ॥२७॥
 शुषिः शोषे विले क्षी स्यात् शोषः सङ्कर्षणे बधे ।
 अनन्ते ना प्रसादे न स्निग्धार्पण्ये क्षियाम् ॥२८॥
 उपशुक्तेतरे न क्षी शोषो यक्ष्मणि शोषणे ।

षट्त्रिकम् ।

अध्वक्षोऽधिकृते पुंसि प्रत्यक्षे त्वभिधेयवत् ॥२९॥
 अभीषुः प्रग्रहे रश्मौ नाऽऽकर्षो द्यूत इन्द्रिये ॥
 पाशके शारिफलके कोदण्डाभ्यासवस्तुनि ॥३०॥
 आकर्षणेऽपि पुंसि स्यादामिषं पुन्नपुंसकम् ।
 भोग्यवस्तुनि सन्भोगेऽप्युत्कोचे पललेऽपि च ॥३१॥
 उष्णीषन्तु शिरोवेष्टे किरीटे लक्ष्मणान्तरे ।
 उत्प्रेक्षाऽनपधानेऽपि काव्यालङ्कारणान्तरे ॥३२॥
 कसमघं किल्विषे क्लीवं पुंसि स्यान् नरकान्तरे ।
 कल्लाघो यातुधाने च लक्ष्मपाण्डुरक्षणायोः ॥३३॥
 कलुषं त्वाविले पापे किल्विषं पापरोगयोः ।
 अपराधेऽपि कुसमाघं कास्त्रिके यावके पुमान् ॥३४॥
 गण्डूषो मुखपूर्त्तीभपुष्करप्रसृतोन्मिते ।
 गवाक्षी शक्रवारुण्यां गवाक्षो जालके कपो ॥३५॥

गोरक्षो नागरङ्गं स्याद् गवाक्ष परिरक्षके ।
 जिगीषा जेतुमिच्छायां व्यवसायप्रकर्षयोः ॥३६॥
 तरीषः शोभनाकारे भेलेऽध्विव्यवसाययोः ।
 तरीषी शक्रकन्यायां पुंसि स्वर्गे महोद्धौ ॥३७॥
 तारीषी चेन्द्रकन्यायां ना स्वर्गाश्लुधिकाश्वने ।
 नक्षुषो नागभेदे स्यात् सोमवंशवृषेऽपि च ॥३८॥
 निकषः श्राणफलके निकषा यातुमातरि ।
 निमेषनिमिषौ कासप्रभेदेऽस्त्रिभिर्लने ॥३९॥
 परुषं कर्बुरे रुद्धे निष्ठुरोक्तौ च वाच्यवत् ।
 प्रदोषः समये दोषे प्रत्यूषोऽहर्मुखे वसौ ॥४०॥
 पीयूषं सप्तद्विवसावधिचीरे तथामृते ।
 पुरुषः पूरुषे साङ्गश्चे च पुन्नागपादपे ॥४१॥
 पौरुषं पुरुषस्य स्याद् भावे कर्मणि तेजसि ।
 ऊर्ध्वविस्तृतदोःपाणिवृत्तमाने त्वभिधेयवत् ॥४२॥
 महिषी लताभिषेकासैरिभ्योरोषधिभिदि ।
 मारिषः शाकभिद्वार्यं नाद्योक्त्या पुंसि योषिति ॥४३॥
 दक्षास्त्रायां मृगाक्षी तु विशालामृगनेत्रयोः ।
 रक्ताक्षः कासरे क्रूरे पारावतचकोरयोः ॥४४॥
 रौहिषं कप्तृणे क्लीव पुंसि स्याद् हरिणान्तरे ।
 विलेपो विधुरेऽयोगे शुश्रूषा स्यादुपासने ॥४५॥
 कथने श्रोतुमिच्छायां शैलूषो नटविल्लयोः ।
 संहर्षस्तु प्रमोदेऽपि स्पृह्यावाक्ष प्रभञ्जने ॥४६॥

सङ्घर्षः स्यात् पुमान् घृष्टौ स्पृष्टीयामपि दृश्यते ।
समीक्षा तु स्त्रियां तत्त्वे बुद्ध्यावपि निभालने ॥४७॥

षचतुष्कम् ।

अनुकर्षो रथाधःस्थदारण्यप्यनुकर्षणे ।
अस्वरीषं रणे आङ्गे क्लीवं पुंसि वृषान्तरे ॥४८॥
नरकस्य प्रभेदे च किशोरे भास्करेऽपि च ।
आम्नातकेऽनुतापे चानिमेषो मत्स्यदेवयोः ॥४९॥
अनुतर्षः सुरापानपात्रे दृष्ट्याभिलाषयोः ।
अङ्घ्रिद्विट् गरुडे शक्ते मयूरे नकुले पुमान् ॥५०॥
अलखुषः प्रहस्ते च कर्हने राक्षसान्तरे ।
अलखुषा तु मुण्डीर्यां स्वर्गवाराङ्गनान्तरे ॥५१॥
अथ किम्पुरुषो लोकभेदकिन्नरयोः पुमान् ।
देवदृक्षः सप्तपर्णे मन्दारादिषु गुगुलौ ॥५२॥
नन्दिषोषोऽर्जुनरथे घोषे वन्दिजनस्य च ।
परिवेषस्तु पुंलिङ्गः परिधौ परिवेषणे ॥५३॥
परिधोषो निनादे स्याद्वाच्ये जलदध्वनी ।
पलङ्कषा गोक्षुरके राक्ष्सागुगुलुकिशुके ॥५४॥
मुण्डीरीलाक्षयोश्च स्त्री राक्षसे तु पलङ्कषः ।
वीरवृक्षो भस्मातकककुभद्रुमयोः पुमान् ॥५५॥
भूतदृक्षस्तु शाखोटद्रुमे श्लोनाकपादपे ।
महाघोषा तु कर्कटशृङ्गां पुंस्यतिघोषणे ॥५६॥

क्लीवं हृष्टे राजदृष्टः सुवर्णाकपियालयोः ।
 वातरूपसु वातूलोत्कचयोः शक्रकर्मके ॥५७॥
 विशालाक्षो हरे तार्क्ष्ये ना सुनेत्रे ऽभिधेयवत् ।
 सकटाक्षो वराक्षे ना कटाक्षसहिते त्रिषु ॥५८॥
 पान्तवर्गः समाप्तः ।

सैककम् ।

सो जीवेच्छे पञ्चवक्त्रे भृगौ भसि निशापतौ ।
 शक्तौ तु सा स्त्रियां सुसु प्रसवे गर्भमोचने ॥१॥

सद्विकम् ।

कंसोऽस्त्री तैजसद्रव्ये कांस्ये मानेऽसुरे तु ना ।
 कासूर्विकलवाचि स्यात् तथा शक्त्याशुधे स्त्रियाम् ॥२॥
 गुह्यः स्यात् स्तवके स्तम्बे हारम्भिद्गन्धिपर्णयोः ।
 गोसो वोलोपसो श्वास इक्षुपक्षिभिदोः पुमान् ॥३॥
 तासो भये मणो दीपे दासो वाणामुजिष्ययोः ।
 दासो भृत्ये च शूद्रे च ज्ञातात्मनि च धीवरे ॥४॥
 नासा तु नासिकायाश्च द्वारोर्द्धदारुणि स्त्रियाम् ।
 प्रस्तरश्वाजनन्योश्च कन्दलीवीरयोः स्त्रियाम् ॥५॥
 वसुर्ना देवभेदाग्निभायोक्त्वक्क*राजसु ।
 क्लीवे दृष्ट्यौषधे श्याम† रैरत्ने मधुरे त्रिषु ॥६॥

* वक्त्रो वक्त्रदृष्टः ।

† श्यामं खण्डविशेषः ।

भासः पुंसि प्रभायां स्याद् विशेघे विहगस्य च ।
 भास् प्रभावे मयूखे स्त्री भास् चन्द्रमासयोः पुमान् ॥७॥
 मांसं स्यादाभिघे क्लीवं कक्कोलीजटयोः स्त्रियाम् ।
 मिसिः स्त्री मधुरामांस्योः शतपुष्पाजमोदयोः ॥८॥
 मत्स्या काक्ष्यां श्रेष्ठमृदि रसो गन्धरसे जले ।
 मङ्गारादौ विघे वीर्ये तिक्तादौ द्रवरगयोः ॥९॥
 देहधातुप्रभेदे च पारदस्वादयोः पुमान् ।
 स्त्रियाम् रसनापाठाश्लक्ष्मीकङ्कुभूमिषु ॥१०॥
 रासः कोलाहले ध्वाने भाषाशृङ्खलकेऽपि च ।
 क्रीडाभेदे च गोपानां वत्सः पुतादिवर्षयोः ॥११॥
 तर्णके नोरसि क्लीवं व्यासो ना विस्तृती मुनौ ।
 शंसा वचसि वाष्कायां हंसः स्यान् मानसौकसि ॥१२॥
 निह्नीभिष्टपविष्णुके परमात्मनि मत्सरे ।
 योगिभेदे मन्त्रभेदे शरीरमरुदन्तरे ॥१३॥
 तुरङ्गमप्रभेदेऽपि हिंसा चौर्यादिघातयोः ।

सन्निकम् ।

अलसा हंसपदां ना पादरोगद्रुभेदयोः ॥१४॥
 क्रियामन्दे त्विष्यथार्चि मयूखशिखयो न ना ।
 अहस् परस्मिन्मत्त स्यादभ्यासोऽभ्यसनेऽन्तिके ॥१५॥
 आगोऽपराधे पापे स्यादाश्वासः पुंसि निर्वृते ।
 आख्यायिकापरिच्छेदे चाशीर्दन्ते मरुजुजाम् ॥१६॥

हितस्याशंसने स्त्री स्यादिव्यासः कार्मुके पुमान् ।
 त्रिषु स्यात् क्षेपके चेष्टोरच्छासः प्राणनेऽपि च ॥१७॥
 आख्यायिका परिच्छेदेऽप्याश्वासेऽपि पुमानयम् ।
 उत्तंसः कर्णपूरेऽपि शिखरेऽपि च नस्त्रियाम् ॥१८॥
 उषस् प्रत्यूषसि क्लीवं पितृप्रस्ताञ्च योषिति ।
 उरस् वक्षसि च श्रेष्ठेऽप्येनः पापापराधयोः ॥१९॥
 ओजस् दीप्ताववष्टम्भे प्रकाशबलयोरपि ।
 ओकस् आश्रयमात्रे च मन्दिरे च नपुंसकम् ॥२०॥
 कीकसः कृमिजातौ स्यात् पुंसि कुल्ये नपुंसकम् ।
 चमसो यज्ञपातस्य भेदेऽस्त्री पिष्टके स्त्रियाम् ॥२१॥
 रुन्दस् पद्ये च वेदे च स्वैराचाराभिलाषयोः ।
 ज्यायान् वृद्धेऽतिप्रशस्ते ज्योतिरग्नौ दिवाकरे ॥२२॥
 पुमान् नपुंसकं दृष्टौ स्यान् नक्षत्रप्रकाशयोः ।
 तरो बले च वेगे च तपो लोकान्तरेऽपि च ॥२३॥
 चान्द्रायणादौ धर्मो च पुमान् शिशिरमाश्रयोः ।
 तमो ध्वान्ते गुणे शोके क्लीवं वा ना विधुन्तुदे ॥२४॥
 तामसी निशि दुर्गायां तामसो भुजगे खले ।
 तेजो दीप्तौ प्रभावे च स्यात् पराक्रमरेतसोः ॥२५॥
 धनुः पियाले ना मस्त्री राशिभेदे शरासने ।
 धनुर्ध्वरे त्रिषु नभः क्लीवं व्योम्नि पुमान् घने ॥२६॥
 घ्राणश्रावणवर्षासु विसतन्तौ पतद्ग्रहे ।
 पनसः कण्टकिफले कण्टके वानरान्तरे ॥२७॥

स्त्रियां रोगप्रभेदे स्यात् पयस् स्यात् क्षीरनीरयोः ।

पायसस्तु क्लीवपुंसो श्रीवासपरमान्नयोः ॥२८॥

पुक्लसी कलिकानील्योः पुक्लसः श्वपचोऽधमे ।

बीभत्सो नाऽर्जुने क्रूरघृणात्मविक्रते त्रिषु ॥२९॥

भूयान् त्रिषु वज्रतरे पुनरर्थे त्वदोऽव्ययम् ।

मनस् चित्ते मनीषायां मह उत्सवतेजसोः ॥३०॥

मानसं सरसि स्वान्ते रभसो वेगहर्षयोः ।

रहस् तत्त्वे रते गुह्ये रजस् क्लीवं गुणान्तरे ॥३१॥

आर्त्तवे च परागे च रेणुमात्रे च दृश्यते ।

राक्षसो यातुधाने स्याच्च चण्डायां राक्षसी स्मृता ॥३२॥

रेपाः स्यादधमे क्रूरे कृपणोऽप्यभिधेयवत् ।

रेतस् शुक्रे पारदे च रोदश्च रोदसीति च ॥३३॥

दिवि भूमौ पृथक् च स्यात् सद्योक्त्याप्येतयो स्तथा ।

लालसौत्सुक्यदृष्ट्यातिरेकयाज्वासु च द्वयोः ॥३४॥

वयस् पक्षिणि बाल्यादौ यौवने च नपुंसकम् ।

वर्जो नपुंसकं रूपे विष्टायामपि तेजसि ॥३५॥

पुंसि चन्द्रस्य तनये वर्हिस् पुंसि ज्ञताशने ।

नस्त्री कुशे वपुस् क्लीवं तनौ शंखाकृतावपि ॥३६॥

वतंसस्तु पुमान् कर्णपूरशेखरयोरपि ।

वाहसो जलनिर्याने शयासौ सुनिषसके ॥३७॥

वायसोऽगुरुदन्ते च श्रीवासभमाङ्गयोः पुमान् ।

काकोडुम्बरिकायाञ्च काकमाध्याञ्च वायसी ॥३८॥

विद्वानात्मविदि प्राज्ञे पण्डिते चाभिधेयवत् ।
 विलासो हारभेदे स्यात् लीलायामपि पुंस्ययम् ॥३६॥
 वीतंसो बन्धनोपाये ऋगाणां पक्षिणामपि ।
 तेषामपि च विश्वासहेतोः प्रावरणेऽपि च ॥३७॥
 वेधाः पुंसि हृषीकेशे बुधे च परमेष्ठिनि ।
 शिरस् प्रधाने सेनाग्रे शिखरे मस्तकेऽपि च ॥३८॥
 श्रीवासो वृकधूपे स्यात् पङ्कजे मधुसूदने ।
 श्रेयो मुक्तौ शुभे धन्योऽतिप्रशस्ते च वाच्यवत् ॥३९॥
 श्रेयसी करिपिप्पल्यामभयापाठयोरपि ।
 सद्यो बले ज्योतिषि च पुंसि हेमन्तमार्गयोः * ॥४०॥
 सरसी विह्वले कासारे सरो नीरतडागयोः ।
 स्यात् समासस्तु पुंलिङ्गः सङ्क्षेपे च समर्थने ॥४१॥
 सारसः पक्षिभेदेन्द्रोः स्त्रीवन्तु सरसीरुहे ।
 साहसन्तु बलात्कारकृतकार्ये दमेऽपि च ॥४२॥
 सुरसन्तु त्रिषु स्वादौ पर्णासे तु नपुंसकम् ।
 स्त्री राखानागमातोश्च स्त्रोतोऽस्त्रुवेग इन्द्रिये ॥४३॥
 हवि हेतव्यमात्रे च सर्पिष्यपि नपुंसकम् ।

अधिवासो निवासे स्यात् संस्कारे धूपनादिभिः ॥४४॥

शुवध्वंसः परित्यागे निन्दनेऽप्यवचूर्णने ।
 अवर्तसो नस्त्रियां स्यात् कर्णपूरे च शेखरे ॥४८॥
 अगौकाः पुंसि शरभे पक्षिपञ्चास्थयोरपि ।
 उदर्चिर्हते प्रभे वाच्यलिङ्गः पुंसि ऊताशने ॥४९॥
 कलहंससु कादम्बे राजहंसे वृषोत्तमे ।
 कनीयानतियुनि स्यादत्यल्पाभुजयोः स्त्रिषु ॥५०॥
 कुम्भीनसः क्रूरसर्पे स्त्रियां लवणमातरि ।
 भवेद् घनरसः सान्द्रनिर्यासे मोरटेऽम्बुनि ॥५१॥
 कर्पूरे पीलुपर्ण्याञ्च सम्यक् सिङ्घरसेऽपि च ।
 चन्द्रहांसो दशग्रीवकरबालेऽसिमातके ॥५२॥
 जटायुस् पुंसि सम्पातेः कणीयसि च गुग्गुली ॥
 अथ तामरसं पद्मे ताम्रकाञ्चनयोरपि ॥५३॥
 त्रिस्तोता जङ्घुकन्यायां स्रोतस्त्रत्यन्तरेऽपि च ।
 द्विवोकाश्च द्विवोकाश्च पुंसि देवे च चातके ॥५४॥
 दीर्घायुः शालमलमीढश्चे वायसे जीवकद्रुमे ।
 मार्कण्डेये च पुंसि स्याच् शिरजीविनि वाच्यवत् ॥५५॥
 नगौकाः पुंसि शरभे पक्षिपञ्चास्थयोरपि ।
 निःश्रेयसन्तु कल्याणमोक्षयोः शङ्करे पुमान् ॥५६॥
 नीलाम्बुजाऽसुरोभेदे सरिङ्गेदे च विद्युति ।
 प्रचेताः पाश्रिणि सुनौ ना प्रहृष्टहृदि सिषु ॥५७॥
 पुष्पर्वसु ना मुनिभिद्यजे द्विस्त्रे ष भान्तरे ।
 पौर्णमासः पुमान् यज्ञभेदे स्त्री पूर्णिमातिथौ ॥५८॥

महारसः स्यात् खर्जूरे कोषकारकशेखरोः ।
 मलीमसस्तु मलिने पुष्पकाशीशलोहयोः ॥५६॥
 भवेन् मधुरसा द्राक्षामूर्त्तिकादुग्धिकासु च ।
 यमस्वसा तु दुर्गायां यमुनायामपि स्त्रियाम् ॥६०॥
 यवीयाननुजेऽपि स्यादतियूनि च वाच्यवत् ।
 रासेरसस्तु गोष्ठ्यां स्याद् रासशृङ्गारयोरपि ॥६१॥
 रससिद्धौ रसावासे षष्ठीजागरकेऽपि च ।
 राजहंसस्तु कादम्बे कलहंसे तपोत्तमे ॥६२॥
 वरीयान् योगभिच्छ्रेष्ठवरिष्ठेष्वतियूनि च ।
 विहायाः शकुनौ पुंसि गगने पुन्नपुंसकम् ॥६३॥
 विभावसुः पुमान् सूर्ये हारभेदे च पावके ।
 श्वःश्रेयसस्तु कल्याणे परमात्मनि शर्मणि ॥६४॥
 अथ सर्वरसो वाद्यभाण्डभेदे च धूनके ।
 सप्तार्चिः पावके पुंसि क्रूरचक्षुषि तु त्रिषु ॥६५॥
 साधीयानतिवादे स्यादतिसाधौ तु वाच्यवत् ।
 सिद्धरसो रसे पुंसि धातुप्रभृतिषु त्रिषु ॥६६॥
 सुमनाः पुष्पमालत्योः स्त्रियां ना धीरदेवयोः ।
 सुमेधास्तु स्त्रियां ज्योतिष्मत्यां त्रिषु सुबुद्धिनि ॥६७॥

सपञ्चकम् ।

दिव्यचक्षुः सुगन्धस्य भेदे नाऽन्धे सुलोचने ।
 स्यान् नभश्चमस चन्द्रे चित्रापूपेन्द्रजालयोः ॥७२॥

ह्रिक्कनिर्यास इत्येष निम्नं ह्रिक्कुरसेऽपि च ।

सषट्कम् ।

हिरण्यरेताः पुंसि स्याद् दिवाकरहविर्भुजोः ॥७३॥

सान्तवर्गः समाप्तः ।

हैककम् ।

हः शिवे सलिले शून्ये धारणे मङ्गलेऽपि च ॥

गगने नकुलीशे च रक्ते नाके च वर्ण्यते ॥१॥

हद्विकम् ।

अहिर्वृतासुरे सर्पे पुंसीहोद्यमवाञ्छयोः ।

कुल्लः स्त्री कोकिलालापनटेन्दुकलदर्शयोः ॥२॥

ग्रहोऽनुग्रहनिर्वन्धग्रहणेषु रणोद्यमे ।

सूर्यादौ पूतनादौ च सैहिकेयोपरागयोः ॥३॥

ग्राहो ग्रहेऽवहारे च गुहः पान्मातुरे गुहा ।

सिंहपुच्छाश्च गर्जे च पर्वतादेश्च गह्वरे ॥४॥

गृहं गृहाश्च पुंभूम्नि कलत्रेऽपि च सद्गनि ।

नाहसु बन्धने कूटे प्रोहो गजाङ्घ्रिपर्वणोः ॥५॥

वाच्यवत् निपुणे तर्के वर्हे पिच्छे दलेऽस्त्रियाम् ।

वज्रं स्यात् व्यादिसङ्ख्यासु विपुलेऽप्यभिधेयवत् ॥६॥

महीनद्यन्तरे भूमौ मह उत्सवतेजसोः ।
 अथ मोहो वलिकः स्यादविद्यायाश्च भूर्द्धने ॥७॥
 लोहोऽस्त्री शस्त्रके लोहे जोङ्गके सर्वतैजसे ।
 वहः स्याद् वृषभस्त्रांघ्रि वाहे गन्धवहेऽपि च ॥८॥
 बाहो भुजे पुमान् मानभेदाश्च वृषवाद्युषु ।
 व्रीहिः सामान्यधान्ये स्यादाशुधान्ये तु पुंस्ययम् ॥९॥
 व्यूहः स्याद् बलविन्यासे निर्ध्माणि वृन्दतर्कयोः ।
 सहो बले नस्त्रियां स्यात् स्त्रियान्तु नखभेदजे ॥१०॥
 दण्डोत्पलामुद्रपर्णीकुमारीष्टथिवीषु च ।
 सिंहः कण्ठीरवे राशौ सत्तमे चोत्तरस्थितः ॥११॥
 सिंही तु कण्टकार्या स्याद् वार्त्ताकौ वासकेऽपि च ।
 खेहः स्यात् पुंसि तैलादिरसद्रव्ये च सौहृदे ॥१२॥

हृदिकम् ।

अत्यूहा नीलिकायां स्त्री कालकण्ठखगे पुमान् ।
 आग्रहोऽनुग्रहासक्त्योराक्रमे ग्रहणेऽपि च ॥१३॥
 आरोगस्त्वरोहे च वरारोहाकटावपि ।
 आरोगणे गजारोहे दीर्घत्वे च समुच्छ्रये ॥१४॥
 उत्साहः सूद्यमे नूतनं कटाहः कूर्मकर्परे ।
 द्वीपस्य च प्रभेदे स्यात् तैलादेः पाकभाजने ॥१५॥
 मानविषाणाग्रमहिषीशावकेऽपि च ।
 कलहं युधि वाटे ना खङ्गकोषे च भण्डने ॥१६॥

दातृहस्तु पुमान् कालकण्ठचातकपक्षिणोः ।
 निग्रहो भर्त्सनेऽपि स्यान् मर्यादायाञ्च* बन्धने ॥१७॥
 निर्यूहः शिखरे द्वारे निर्यूहे नागदन्तके ।
 निरूहो वस्त्रभेदे स्याद्दूहमून्ये च निश्चिते ॥१८॥
 प्रग्राहस्तु तूलास्तूते वृषादिप्रग्रहेऽपि च ।
 पटहो ना समारम्भे आनके पुन्रपुंसकम् ॥१९॥
 प्रवहस्तु वहिर्याता मातरिखप्रभेदयोः ।
 प्रग्रहस्तु तुलास्तूते वन्द्यां नियमने भुजे ॥२०॥
 हयादिरश्मौ रश्मौ च सुवर्णालुमहीरुहे ।
 प्रवाहस्तु प्रवृत्तौ स्यादपि स्रोतसि वारिणः ॥२१॥
 बराहः मूकरे विष्णौ मानभेदेऽद्रिसुखयोः ।
 बाराही मातृभेदे स्याद् विश्वक्सेनप्रियौषधौ ॥२२॥
 राजार्हं जोङ्गके क्लीवं राजयोग्येऽभिषेयवत् ।
 विग्रहः कायविस्तारविभागे ना रणेऽस्त्रियाम् ॥२३॥
 विदेहः कायमून्ये स्याज् जनकान्वयभूमिपे ।
 वैदेही रोचनासीतावणिक्स्त्रीपिप्पलीषु च ॥२४॥
 सङ्ग्रहो वृहदुत्तुङ्गे ग्रहसंक्षेपयोरपि ।
 सुवहा शल्लक्येलापर्णीगोधापदीषु वीणायाम् ॥२५॥
 रास्ता श्रेयालिकयोः स्त्री सुखवाह्येऽन्यलिङ्गः स्यात् ।

हचतुष्कम् ।

अवग्रहो वृष्टिरोधे प्रतिबन्धे गजालिके ॥२६॥

* मर्यादा सीमा ।

अभिग्रहोऽभिग्रहणेऽभियोगेऽपि च गौरवे ।
 अवरोहोऽवतरणेऽप्यारोहे च लतोद्गमे ॥२७॥
 अश्वारोहोऽश्वगन्धायां स्त्रियां त्रिष्वश्ववाहके ।
 उपनाहो व्रणालेपप्रगुडे वीणानिबन्धने ॥२८॥
 उपग्रहः पुमान् वन्द्यामुपयोगेऽनुकूलने ।
 स्याद् गन्धवहा नासायां पुंलिङ्गो मातरिश्वनि ॥२९॥
 तनूरूहन्तु लौघ्नि स्यात् पतत्रे च नपुंसकम् ।
 तमोपहः सहस्रांशु मृगाङ्गजिनवह्निषु ॥३०॥
 प्रतिग्रहः स्वीकरणे सैन्यघृष्टे पतद्ग्रहे ।
 द्विजेभ्यो विधिवद्देये तद्ग्रहे च ग्रहान्तरे ॥३१॥
 परिग्रहः परिजने पत्न्यां स्वीकारमूलयोः ।
 शापे परिवर्द्धो राजयोध्यद्रव्ये परिच्छदे ॥३२॥
 परीवाहो जलोच्छ्रासे महीभद्योग्यवस्तुनि ।
 पितामहो विरिद्धौ स्यात् तातस्य जनकेऽपि च ॥३३॥
 महासहा मासपर्यामन्तानेऽपि च योषिति ।

हपञ्चकम् ।

प्रपितामह इत्येष विधौ पितृपितामहे ॥३४॥

हान्तवर्गः समाप्तः ।

अव्ययानि ।

अथाव्ययानि वक्ष्यन्ते व्यक्तं पूर्वोदितैः क्रमैः ।
अकाराद्यन्तता चास्मिन् तस्मादप्यतिरिच्यते ॥१॥

अ ।

अशब्दः स्यादभावेऽपि स्वल्पार्थप्रतिषेधयोः ।
अनुकम्पायास्तथा वासुदेवे त्वनव्ययम् ॥२॥

आ ।

आ प्रगृह्णां स्मृतौ वाक्येऽनुकम्पायां समुच्चये ।
इ ।

इ खेदे च रूपोक्तौ चापाकरणानुकम्पयोः ॥३॥
ई ।

ई विषादेऽनुकम्पायां लक्ष्म्यां पुनरनव्ययम् ।
उ ।

उ सम्बोधनरोषयोरनुकम्पानियोगयोः ॥४॥
पदस्य पूरणे पादपूरणेऽपि च दृश्यते ।

ऊ ।

ऊ वाक्यारम्भरक्षानुकम्पास्वपि च दृश्यते ॥५॥
ऋ ।

ऋ शब्दे गर्हणे वाक्ये देवास्त्रायां त्वनव्ययम् ।
ॠ ।

ॠ वाक्यारम्भे रक्षायां वक्षः स्मृत्योरन्ययम् ॥६॥
देवास्त्रायां हनौ चापि भैरवे हनुजे गतौ ।

लृ ।

लृकारो देवतास्त्रायां भुवि कुप्रे च कीर्तितः ॥७॥

लृ ।

लृकारो देवैर्नार्थ्यां स्यान् नार्थ्यालन्त्यपि मातरि ।

ए ।

ए स्मृतावप्यस्मृत्यानुकम्पामन्त्रणकृतिषु ॥८॥

ऐ ।

ऐ शब्दो दृश्यते कृतौ स्मृत्यामन्त्रणयोरपि ।

ओ ।

ओ सम्बोधन आह्वाने स्मरणे चानुकम्पने ॥९॥

औ ।

औ शब्दः कथितो कृतौ तथा सम्बोधनेऽपि च ।

स्त्री तु विश्वम्भारायां स्यात् पुमांस्तु निस्त्रिने स्मृतः ॥१०॥

कैककम् ।

कु पापे चेष्टार्थे च कुत्सायाश्च निवारणे ।

कद्विकम् ।

घिक् भर्त्सने च निन्दायां

कद्विकम् ।

मनागप्यल्पमन्दयोः ॥११॥

ह्रिक् शब्दो विनार्थे च मध्यार्थेऽपि च दृश्यते ।

गद्विकम् ।

अङ्ग सम्बोधने चर्षे सम्प्रसादययोरपि ॥१२॥

उद्विकम् ।

सीमायामभिव्याप्तौ क्रियायोगेषदर्थयोः ।

चैककम् ।

चान्वाचये समाहारेऽप्यन्योन्यार्थे समुच्चये ॥१३॥

पक्षान्तरे तथा पादपूरणेऽप्यवधारणे ।

चद्विकम् ।

किञ्चारम्भे च साकल्ये प्राक् पूर्वस्मिन्नवान्तरे ॥१४॥

अग्रे प्रभातेऽतीते च देशे दिक्कालयोरपि ।

चतृकम् ।

चिर्यक् तिरोर्थे वक्त्रे च विहङ्गादौ त्वनव्ययम् ॥१५॥

ननु च प्रश्नदुष्टोक्त्याः सम्यक् हृदप्रशंसयोः ।

अद्विकम् ।

नञभावे निषेधे च स्वरूपार्थेऽप्यतिक्रमे ॥१६॥

ईषर्थे च साहस्ये तद्विरुद्धतदन्ययोः ।

उद्विकम् ।

सुष्ठु प्रशंसनेऽपि स्यादत्यर्थे च निगद्यते ॥१७॥

उतृकम् ।

अपठु निरवद्ये च शोभनार्थे च दृश्यते ।

याचतुष्कम् ।

अन्तरेणपदं विद्याद् विनामध्यार्थयोरपि ॥१८॥

तैककम् ।

तु पादपूरणे भेदे समुच्चयेऽवधारणे ।

पक्षान्तरे नियोगे च प्रशंसायां विनिग्रहे ॥१६॥

तद्विकम् ।

अतिशब्दः प्रशंसायां प्रकर्षे लङ्घनेऽपि च ।

नितान्तासम्प्रतिक्षेपवाचकोऽप्येष दर्शितः ॥२०॥

अस्तु स्यादभ्यनुज्ञानेऽप्यस्तुयापीडयोरपि ।

प्रतिक्षेपे प्रशंसायां प्रकर्षे लक्षणेऽपि च ॥२१॥

असम्प्रत्यर्थ उद्दिष्टमिति हेतौ प्रकाशने ।

निदर्शने प्रकारे स्यात् परकृत्यनुकर्षयोः ॥२२॥

समाप्तौ च प्रकरणेषु तात्पर्यविकल्पयोः ।

समुच्चये वितर्के च प्रश्ने च पादपूरणे ॥२३॥

उत् स्यात् प्रश्ने वितर्के च चेत् कुत्सितप्रशंसयोः ।

पक्षान्तरेऽप्यसाकल्ये जातुशब्दो विगर्हणे ॥२४॥

कदाचिदर्थेऽपि तथा नेत् विकल्पनिषेधयोः ।

प्रति प्रतिनिधावित्यम्भूताख्यानाभिमुख्ययोः ॥२५॥

मातृार्थभागवीप्सासु लक्षणप्रतिदानयोः ।

वता मन्त्रणसन्तोषखेदानुक्रोशविस्मये ॥२६॥

स्वस्ति स्यान् मङ्गले पुण्येऽप्याशंसायामपि कचित् ।

स्वित् प्रश्ने च वितर्के च तथैव पादपूरणे ॥२७॥

हन्त वाक्यारम्भखेदविषादहर्षसम्भ्रमे ।

तत्त्विकम् ।

कारात् दूरे समीपे च कञ्चित् कामप्रवेदने ॥२८॥

प्रश्ने हर्षे मङ्गले च किमुत प्रश्नतर्कयोः ।

विकल्पेऽतिशयेऽपि स्यात् तावन् मानेऽवधारणे ॥२६॥
 सम्भ्रमे च परिच्छेदे तथा कात्स्न्यधिकारयोः ।
 पश्यत् स्यात् प्रशंसायां विस्मये च निगद्यते ॥२७॥
 पश्चात् प्रतीच्यां चरमेऽप्यधिकारेऽपि दृश्यते ।
 यद्वत् प्रश्ने वितर्के च यावत् कात्स्न्येऽवधारणे ॥२८॥
 प्रशंसायां परिच्छेदे मानाधिकारसम्भ्रमे ।
 पश्चान्तरे च शश्वत् स्यादनुप्रश्ने च मङ्गले ॥२९॥
 पुरा कल्पे सदार्थे च पुनरर्थे च दृश्यते ।
 सकृत् सहैकवारे स्यात् साक्षात् प्रत्यक्षतुल्ययोः ॥३०॥

तत्तत्तुष्कम् ।

अज्ञोवतानुकम्पायां खेदे सम्बोधनेऽपि च ।
 पुरस्तात् प्रथमे प्राच्यामग्रतोर्ध्वपुरार्थयोः ॥३१॥

यद्विकम् ।

अथाथो संशये स्यातामधिकारे च मङ्गले ।
 विकल्पानन्तरप्रश्नकात्स्न्यारम्भसमुच्चये ॥३२॥
 तथाऽभ्युपगमे दृष्टप्रतिवाक्ये समुच्चये ।
 सदृशे निश्चयेऽपि स्यात् यथा तुल्यार्थमानयोः ॥३३॥
 प्रशंसायां वृथा बन्धे

यन्निकम् ।

निष्कारणेऽन्यथा पुनः ।

वितर्के चाप्यर्थे च सर्वथा हेतुवादयोः ॥३४॥

द्विकम् ।

उत् प्रकाशे विभागे च प्रावल्या स्वास्थशक्तिषु ।
प्राधान्ये बन्धने भावे मोक्षे लाभोर्द्धकर्माणोः ॥३८॥
यद् गर्हाहेत्ववष्टयो र्यदि गर्हा विकल्पयोः ।

ध्विकम् ॥

अधि स्यादधिकारे चापीश्वरे च निगद्यते ॥३९॥

नैककम् ।

न स्यान् निषेधोपमयो नि निवेशभ्रशार्थयोः ।
नित्यार्थसंशयक्षेपकौशलोपरमेषु च ॥४०॥
सामीप्याश्रयदानेषु मोक्षान्तर्भावबन्धने ।
राश्वधोभावविन्यासे सु वितर्कापमानयोः ॥४१॥
विकल्पानुनयातीते प्रश्ने हेत्वपदेशयोः ।

नद्विकम् ।

अमु हीने सहार्थे च पश्चात् सादृश्ययोरपि ॥४२॥
लक्षणेत्यभूताख्यानभागवीप्सास्सुक्रमे ।
आयामे च समीपे च किन्तु प्रश्नवितर्कयोः ॥४३॥
चन विस्मये साकल्ये ननु शब्दो विनिग्रहे ।
अमुप्रश्ने परकृतावाधिकारे च सम्प्रमे ॥४४॥
आमन्त्रणेऽप्यनुनये प्रश्नामुच्चावधारणे ।
नानाशब्दो विनार्थेऽपि तथानेकोभयार्थयोः ॥४५॥
स्थाने तु करणार्थे स्याद् युक्तसादृश्ययोरपि ।

पद्विकम् ।

अप स्यादपक्षटार्थे वर्ज्जनार्थवियोगयोः ॥४६॥

विपर्यये च विकृतौ चौर्ये निर्द्वैश्वर्षयोः ।

अपि सम्भावनाप्रश्नशङ्कागर्हासमुच्चये ॥४७॥

तथा युक्तपदार्थेऽपि कामकारक्रियासु च ।

उप स्यादधिकार्थे च हीनार्थासन्नयोरपि ॥४८॥

भद्विकम् ।

अभीत्यभूतकथने चाभिमुख्याभिलाषयोः ।

मैककम् ।

मा वारणे विकल्पे च स्थाऽतीते पादपूरणे ४९॥

स्यान् मङ्गले परकृतौ

मद्विकम् ।

अमाऽन्तिकसहार्थयोः ।

अाम् ज्ञाननिश्चयसमृत्त्योरुम् रोषेऽङ्गीकृतावपि ॥५०॥

प्रश्नेऽपि स्यादूम् रघोक्तौ दृष्ट्यायामोपक्रमे ।

प्रणवे चाभ्युपगमे चापाकृतौ च मङ्गले ॥५१॥

कम् पादपूरणे तोये मस्तके च सुखेऽपि च ।

किम् कुत्सायां वितर्के च निषेधप्रश्नयोरपि ॥५२॥

किमु सम्भावनायां स्याद् विमर्षे चापि दृश्यते ।

नाम कोपेऽभ्युपगमे विस्मये स्मरणेऽपि च ॥५३॥

सम्भाव्यकुत्साप्राकाशविकल्पेऽपि च दृश्यते ।

शम् कल्याणे सुखे सन्तु शोभनार्थसमार्थयोः ॥५४॥

सङ्गार्थं च प्रहृष्टार्थं सामिनिन्दार्थयो र्भतम् ।
 हम् रुषीक्तावनुनये ऊम् स्मृतावप्यपाकृतौ ॥५५॥
 अनुप्रश्नेऽभ्यनुज्ञायां* क्वम् स्यात् प्रश्नवितर्कयोः ।
 मत्तिकम् ।

अलम् भूषणपर्याप्तिवारणेषु निरर्थके ॥५६॥
 शक्तावेवम् प्रकारे स्यादङ्गीकारेऽवधारणे ।
 अनुप्रश्ने परकतावुपमाशृक्तयोरपि ॥५७॥
 कथम् हर्षं च गर्हायां प्रकारार्थं च सम्भ्रमे ।
 प्रश्ने सम्भावनायाश्च कामम् चानुमतौ स्मृतम् ॥५८॥
 प्रकामे चाप्यस्तूयायां तथानुगमनेऽपि च ।
 जोषम् सुखे प्रशंसायां तूष्णीं लङ्घनयोरपि ॥५९॥
 नूनं निश्चिते तर्के स्मरणे वाक्यपूरणे ।
 परम्परायामपि चोपे च प्राध्वम् नर्म्मानुक्तयोः ॥६०॥
 सत्यम् प्रश्नेऽभ्युपगमे
 मचतुष्कम् ।

ऽवश्यम् नित्यप्रयत्नयोः ।
 अभीक्ष्णम् सुकुरञ्चान्ते शीघ्रप्रकर्षयोरपि ॥६१॥
 इदानीं वाक्यभूषायां सम्प्रत्यर्थं च दृश्यते ।
 तद्दिनम् दिनमध्ये स्यात् तथैव प्रतिवासरे ॥६२॥
 साम्प्रतम् चाधुनार्थं स्यादुचितार्थं च दृश्यते ।

* अस्तूयायामिति कचित् पाठः ।

यद्विकम् ।

अथि प्रश्नाकुनययो स्तथा सम्बोधनेऽपि च ॥६३॥

अये क्रोधे विषादे च सम्भ्रमे स्मरणेऽपि च ।

दिष्ट्या हर्षे मङ्गले च पश्यशब्दस्तु विस्मये ॥६४॥

प्रशंसायामपि तथा

यत्तिकम् ।

समयाऽन्तिकमध्ययोः ।

रैककम् ।

प्र प्रकर्षे गतादृश्येऽपि

रैद्विकम् ।

अरेऽपाकृत्यसूययोः ॥६५॥

उर्यूरी चाप्यभौ शब्दौ विसारेऽङ्गीकृतावपि ।

दु निषेधे च कष्टे* च नि निर्णयनिषेधयोः ॥६६॥

परि स्यात् सर्वतोभावे वर्जने व्याधिषेधयोः † ।

इत्यम्भूताख्यानभागवीप्सालिङ्गनलक्षणे ॥६७॥

दोषाख्याने निरसने पूजाव्याप्तौ च भूषणे ।

परा विमोक्षप्राधान्यप्रातिलोम्येषु धर्षणे ॥६८॥

आभिमुख्ये भ्रष्टार्थे च विक्रमे च गतौ वधे ।

पुरा पुराणे निकटे प्रबन्धातीत भाविषु ॥६९॥

स्वः प्रेत्यव्योम्नि नाके चापि

* इष्टे चेति कश्चित् पाठः ।

† शोकबोद्धिं पाठान्तरम् ।

रतिकम् ।

अन्तः स्वीकारमध्ययोः ।

अन्तरा तु विनार्थे स्यान् मध्यार्थनिकटार्थयोः ॥७०॥

उरर्युर्यूररी च विस्तारेऽङ्गीकृतौ तयम् ।

नकि निषेधोपमयोः प्रादुः प्राकाश इष्यते ॥७१॥

सम्भाव्ये च प्रवृत्तौ च पुनरप्रथमे मतम् ।

अधिकारे च भेदे च तथा पदान्तरेऽपि च ॥७२॥

लङ्घिकम् ।

किलशब्दस्तु वार्त्तायां सम्भाव्यानुनयार्थयोः ।

खलु स्याद् वाक्यभूषायां जिज्ञासायाञ्च सान्त्वने ॥७३॥

वीक्षामाननिषेधेषु पूरणे पदवाक्ययोः ।

वैककम् ।

वा स्याद् । वैकल्योपमयो वितर्के पादपूरणे ॥७४॥

समुच्चये च विस्तम्भे नानार्थातीतयोरपि ।

वै स्यात् सम्बोधने पादपूरणेऽनुनयेऽपि च ॥७५॥

वि निग्रहे नियोगे च तथैव पदपूरणे ।

निश्चयेऽसहने हेतावव्याप्तिविनियोगयोः ॥७६॥

ईषदर्थे परिभवे शुद्धावात्मत्वेऽपि च ।

विज्ञाने

वद्विकम् ।

अथैव चौपम्ये नियोगे वाक्यपूरणे ॥७७॥

अवधारणे च चारनियोगे च विनिग्रहे ।

षट्कम् ।

उषा रात्रौ तदन्ते च दोषा रात्रौ च तन्मुखे ॥७८॥

मङ्गलं शीघ्रे भ्रशार्थे च

षट्कम् ।

निकषाऽन्तिकमध्ययोः ।

सैककम् ।

सु पूजायां भ्रशार्थानुमतिकृत्समष्टिषु ॥७९॥

सट्कम् ।

आसु स्मरणोऽपाकरणे कोपसन्तापयोरपि ।

इं दुःखभावने कोपे नि निर्दोषे च निश्चये ॥८०॥

साकल्यातीतयोर्भोस्तु सम्बोधनविषादयोः ।

सट्कम् ।

अञ्जसाशब्द आख्यात सन्त्वतूर्णार्थयोरपि ॥८१॥

तिरोऽन्तर्द्वौ तिर्यग्र्थे निचैः खैरात्मयोर्मतम् ।

पुरोऽग्रे प्रथमे भुयोऽधिकारे च पुनः पुनः ॥८२॥

मिथोऽन्योन्ये रहोर्थे च शनैः स्वैरे शनैश्चरे ।

सचतुष्कम् ।

अभितः शीघ्र साकल्यसम्मुखोभयतोऽन्तिके ॥८३॥

अग्रतः प्रथमे चाग्रे पुरतः प्रथमाग्रयोः ।

पूर्वोद्गः प्रातःकाले स्यात् तथैव धर्मावासरे ॥८४॥

सैककम् ।

ह स्यात् सम्बोधने वाक्पूरणे च विनिग्रहे ।

नियोगे च क्षिपायां स्यात् कुत्सायामपि दृश्यते ॥८५॥
 हा विषादे च शोके च कुत्सादुःखार्थयोरपि ।
 हि पादपूरणे हेतौ विशेषेऽप्यवधारणे ॥८६॥
 प्रश्ने हेत्वपदेशे च सम्प्रमासूययोरपि ।
 ही दुःखे हेतावाख्यातो विषादे विस्मयेऽपि च ॥८७॥
 हे सम्बोधन आह्वानेऽप्यसूयादौ च दृश्यते ।
 हे सम्बोधन आह्वाने हो ही शब्दौ तथैतयोः ॥८८॥

हद्विकम् ।

अह प्रशंसाक्षिपयो र्नियोगे च विनिग्रहे ।
 अहो धिगर्थे शोके च करुणार्थविषादयोः ॥८९॥
 सम्बोधने प्रशंसायां विस्मये पदपूरणे ।
 असूयायां वितर्के स्यादाह क्षेपनियोगयोः ॥९०॥
 आहो प्रश्ने वितर्के च सह साकल्यं द्रव्यते ।
 विद्यमाने च सादृश्ययोगपदसमृद्धिषु ॥९१॥
 सम्बन्धे च तथा हीहीशब्दो विस्मयहास्ययोः ।
 हे हे सम्बोधने हृतौ होहौ शब्दसथैतयोः ॥९२॥

हतिकम् ।

अहहेत्यङ्गते खेदे परिक्षेपप्रकर्षयोः ॥
 सम्बोधनेऽपि चेताहा परिप्रश्नविचारयोः ॥९३॥

अव्ययानेकार्थवर्गः समाप्तः ।

उत्पलिनीशब्दार्थवसंसारवर्त्तनाममालाख्यानम् ।
 भागुरिवररुचिशाश्वतवोपालितरन्तिदेवहरकोषान् ॥१॥
 अमरशुभाङ्गहलाद्युधगोवर्द्धनरभसपालकृतकोषान् ।
 रुद्रामरदत्ताजयगङ्गाधरधरणिकोषांश्च ॥२॥
 हारावत्यभिधानं त्रिकाण्डशेषश्च रत्नमालाञ्च ।
 अपि बज्जदोषं विश्वप्रकाशकोषञ्च सुविचार्य्य ॥३॥
 वाभट्टमाधववाचस्पतिधर्मव्याडितारपालाख्यानम् ।
 अपि विश्वरूपविक्रमादित्यनामलिङ्गानि सुविचार्य्य ॥४॥
 कात्यायनवामनचन्द्रगोमिरचितानि लिङ्गशास्त्राणि ।
 पाणिनिपदानुशासनपुराणकाव्यादिकञ्च सुनिरूप्य ॥५॥
 षट्शतगाथाकोषप्रणयनविख्यातकौशलेनायम् ।
 मेदिनिकरेण कोषः प्राणकरसूनुना रचितः ॥६॥

इति मेदिनिकरकृतानेकार्थकोषः

समाप्तः ।

491.23/MED/S(SOM)/R 15 .

25620

